เฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

พระไตรปิฎก

สำหรับผู้เริ่มศึกษา

๖

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒

โครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

• ภาพพระราชทาน •

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร
ทรงรับ "พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" จากพระพรหมวชิรญาณ
ในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานผ้าพระกฐิน ณ วัดยานนาวา
เมื่อปี ๒๕๔๖

ภาพถ่ายฝีพระหัตถ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

พระสัมโมทนียกถา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

พระบรมศาสดาได้ตรัสไว้ว่า "...ดูก่อนกิมพิละ เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในพระธรรมวินัยนี้ เคารพยำเกรงในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในการศึกษา เคารพ

ยำเกรงกันแลกัน นี้แล กิมพิละ เป็นเหตุเป็นปัจจัยที่ทำให้พระสัทธรรม (พระศาสนา) ตั้งอยู่ได้นาน ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว"

ศาสนธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือที่เรียกว่าพระสัท-ธรรม เป็นแสงสว่างนำทางชีวิตของชาวโลก ให้ได้รับประโยชน์ทั้ง ๓ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์สืบๆ ไป และประโยชน์อย่างยิ่งอันได้แก่พระ-นิพพาน ศาสนธรรมนั้นได้รับการบันทึกไว้เป็นคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นหลักสำคัญและเป็นหลักฐานทางพระพุทธศาสนา ปัจจุบันมีอยู่หลายฉบับ ทั้งที่เป็นภาษาบาลีและภาษาไทย ควรที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปจักได้ศึกษาค้นคว้าให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้

การเผยแผ่คัมภีร์พระไตรปิฎกโดยไม่ผิดเพี้ยนในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้ประชาชนได้ศึกษาค้นคว้าได้โดยง่าย ย่อมจะยังผลให้ประชาชนตระหนักในคุณค่าของพระพุทธศาสนา พากันยึดมั่นในพระรัตนตรัยโดยไม่หวั่นไหว เต็มใจปกป้องรักษาพระพุทธศาสนาจากภัยทั้งปวง เป็นไปเพื่อความวัฒนาสถาพรแห่งพระสัทธรรมโดยแท้ นอกจากนี้ยังเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยผดุงศีลธรรมของประชาชนในชาติ ซึ่งจะเป็นพื้นฐานแห่งการพัฒนาด้านอื่นๆ อีกทั้งเป็นการเฉลิมพระบารมีของพระมหากษัตริย์โดยฐานที่ทรงเป็นเอก-อัครศาสนูปถัมภก และทรงเป็นพุทธมามกะ ให้เป็นที่ปรากฏเกริกไกร นับได้ว่าเป็นกิจที่สอดคล้องต้องตามนัยพระพุทธวจนะที่ได้อัญเชิญมาไว้ในเบื้องต้น

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงบำเพ็ญพระ-ราชกรณียกิจอำนวยประโยชน์สุขแก่พสกนิกรเป็นอเนกประการ มีพระ-ราชจริยาหนักแน่นมั่นคงในพระรัตนตรัย ดำรงพระองค์อยู่ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างสม่ำเสมอ ทรงบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนาทั้งในด้านศาสนธรรมและวัตถุธรรมเป็นนิจกาล ดังนั้น ในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗ คณะกรรมการโครงการพระไตรปิฎก อันมีพระพรหมวชิรญาณ (เขมงฺกรเถร) เจ้าอาวาสวัดยานนาวา กรุงเทพมหานคร เป็นประธาน จึงได้จัดทำหนังสือพระไตร-

ปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาขึ้น เพื่อให้เยาวชนและบุคคลทั่วไปอ่านเข้าใจง่าย สามารถนำหลักธรรมไปใช้กับชีวิตประจำวันได้ ขณะเดียวกันก็ใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงทางวิชาการได้ด้วย เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ พระไตรปิฎกชุดนี้จะช่วยเพิ่มโอกาสศึกษาพุทธธรรมสำหรับคนทั่วไปได้อีกส่วนหนึ่ง จึงนับเป็นกุศลกรรมที่ควรสรรเสริญ

ขอกุศลบุญราศีอันจะพึงมีแต่การจัดสร้างพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ จงสัมฤทธิ์เป็นกุศลปัจจัยเฉลิมพระเกียรติและเฉลิมพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลพระบรมสุขแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ตลอดจิรัฐติกาล.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก*

---

* สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ "คชวัตร" สุวฑฺฒโน ป.ธ.9) สถิต ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ 19 เมื่อวันที่ 21 เมษายน 2532 (พระสัมโมทนียกถานี้ ประทาน ณ วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2548)

ปรมราชินยาภิฤดิกถา
พระพรหมวชิรญาณ

สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงใฝพระราชหฤทัย ศึกษาและปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างเนืองนิตย์ ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจโดยทศพิธราชธรรมอย่างเคร่งครัดและมั่นคง ทรงเจริญพระราชศรัทธาอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องตลอดมา ทรงกล่อมเกลาพระราชโอรสพระราชธิดา ด้วยขัตติยราชประเพณีและวัฒนธรรมไทยอันงดงามจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น พระราชกรณียกิจทั้งมวลล้วนแสดงออกถึงน้ำพระราชหฤทัยอันเปี่ยมด้วยพรหมวิหารธรรมที่พระองค์ทรงทุ่มเทและเสียสละเพื่อพสกนิกรไทย โดยมิได้ทรงมุ่งหวังประโยชน์สุขส่วนพระองค์เลยแม้แต่น้อย พระเกียรติคุณนี้เป็นที่ประจักษ์และแผ่ไพศาลไปทั่วสากล

ในมหามงคลวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนม์ ๗๒ พรรษา แห่งสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าฯ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ ซึ่งเป็นพระราชพิธีมหามงคลประวัติศาสตร์ครั้งนี้ คณะกรรมการโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ วัดยานนาวา สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ที่พระองค์ทรงมีต่อพระพุทธศาสนาเป็นอเนกอนันต์หาที่สุดมิได้ จึงขอเสนอ "โครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ต่อคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติฯ เนื่องในวโรกาสดังกล่าว ซึ่งมี พันตำรวจโท

ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี เป็นประธานกรรมการอำนวยการฯ เพื่อพิจารณา ซึ่งก็ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการอำนวยการฯ รับโครงการฯ นี้ เป็นโครงการเฉลิมพระเกียรติในส่วนพระพุทธศาสนาด้วยโครงการหนึ่ง

คณะกรรมการโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ วัดยานนาวา รู้สึกปีติเป็นล้นพ้น ที่ได้มีโอกาสจัดกิจกรรมสำคัญนี้ ถวายเป็นพระราช-กุศลเฉลิมพระเกียรติ ในวโรกาสมหามงคลประวัติศาสตร์ครั้งนี้ ซึ่งสอดคล้องกับพระราชกรณียกิจ และพระราชปณิธานในพระองค์ ที่ทรงปรารถนาสร้างสรรค์จรรโลงพระพุทธศาสนา ให้เจริญรุ่งเรืองและสถิตสถาพรสืบไป

ขอเดชานุภาพคุณพระศรีรัตนัตรัยได้อภิบาลและถวายพระพรชัยมงคล แด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ขอพระองค์ทรงพระเจริญพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลสุขทุกประการ ทรงสถิตเป็นพระมิ่งขวัญแห่งปวงชนชาวไทย สนองพระมหากรุณาธิคุณในสมเด็จบรมบพิตรพระ-ราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐสืบไปตลอดกาลนิรันดร์ เทอญ.

พระพรหมวชิรญาณ (ประสิทธิ์ เขมงฺกโร)*

กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าอาวาสวัดยานนาวา

ประธานกรรมการอำนวยการโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ วัดยานนาวา

---

* พระพรหมวชิรญาณ (ประสิทธิ์ "สุทธิพันธุ์" เขมงฺกโร ป.ธ.3) เป็นผู้เสนอโครงการพระ-ไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษาฯ ในนามเจ้าอาวาสวัดยานนาวา เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2547

อนุโมทนกถา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

สมเด็จบรมบพิตร พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมายุครบ ๖ รอบ ๗๒ พรรษา ณ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗

โดยพระอิสริยฐานะแห่งพระแม่เจ้าของแผ่นดินสยาม พุทธศก ๒๕๔๗ จึงเป็นบวรสมัย ที่พสกนิกร ทั้งรัฐบาลและประชาชนแห่งราชอาณาจักรไทย พร้อมใจกันจัดงานฉลองมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นการพิเศษตลอดสังวัจฉรกาล

ยิ่งเมื่อรำลึกในพระราชกรณียกิจนานัปการ ที่ได้ทรงบำเพ็ญด้วยอำนาจแห่งพระมหากรุณาธิคุณต่อประเทศชาติและราษฎร อันเป็นพระราชจริยาแห่งราชสังคหะเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาราษฎร์ กระจายไปในท้องถิ่นทั้งหลายทั่วทั้งแผ่นดินไทย อันเป็นพระราชธรรมและเป็นพระราชกุศลยิ่งใหญ่ องค์กร กลุ่มชนและเอกชนมากมาย ต่างจึงขวยขวายจัดกิจกรรมและสร้างอนุสรณีย์ที่เป็นการเฉลิมฉลองเพิ่มต่างหากในส่วนเฉพาะของตนๆ หลากหลายไปตามฐานานุรูป

ในส่วนแห่งวัดยานนาวา พระพรหมวชิรญาณ เจ้าอาวาสแห่งพระอารามหลวงนั้น ในฐานะที่เคยดำรงตำแหน่งประธานกรรมการสร้างวัดธัมมาราม ณ นครซิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกา ปรารภพระมหากรุณาธิคุณในการที่สมเด็จบรมบพิตร พระบรมราชินีนาถ ที่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในพระเกศโมลี พระพุทธชินธัมโมภาส ภ.ป.ร. เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๓๘ หลังจากวัดนั้นได้ขยับขยายไปสู่สถานที่ใหม่ใหญ่กว่าเก่าในเนื้อที่ถึง ๒๕ ไร่ ในอาณาเขต

นครชิคาโกแล้ว ยังได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีเปิดศาลาอเนกประสงค์ที่วัดนั้นสร้างขึ้น และได้รับพระราชทานนามว่า "ศาลาเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ซึ่งรัฐบาลแห่งราชอาณาจักรไทยได้รับเข้าไว้ในโครงการเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนม-พรรษา ๕ รอบ

ต่อมาได้เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ไปทรงประกอบพิธียกฉัตรถวาย "พระพุทธมงคล" พระพุทธปฏิมาเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในมหา-มงคลวโรกาส ๗๒ พรรษา ที่สมเด็จบรมบพิตร เสด็จพระราชดำเนินไปประกอบพิธีเททองหล่อ ณ วัดจักรวรรดิราชาวาส เมื่อวันที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๔๓ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญไปประดิษฐานเป็นพระประธานในอุโบสถวัดพุทธาวาส นครฮิวสตัน รัฐเท็กซัส ซึ่งเป็นวัดที่พระพรหมวชิรญาณเป็นประธานก่อสร้างอีกแห่งหนึ่ง พร้อมกับทรงประกอบพิธีเปิดหน้าบันอุโบสถในพระนามาภิไธยย่อ ส.ก. ที่วัดนั้นด้วย เมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๔๕

สำหรับในประเทศไทย สมเด็จบรมบพิตร ได้เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระพรหมวชิรญาณ และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลที่วัดจักรวรรดิราชาวาสหลายครั้ง กับได้เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการและทรงบำเพ็ญพระราชกุศลที่วัดยางน้อย ตำบลก่อเอ้ อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ที่เป็นชาติภูมิของพระพรหมวชิรญาณ พร้อมกับพระราชทานโครงการศิลปาชีพในพระองค์เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนในภูมิภาคนั้น เมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๓๘ โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โครงการศิลปาชีพในพระองค์อยู่ในความดูแลของพระพรหมวชิรญาณนับแต่นั้นเป็นต้นมา

นอกจากนั้น ยังทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมโครงการศิลปาชีพฯ ดังกล่าว พร้อมกับทรงพระกรุณาประกอบพิธียกช่อฟ้าอุโบสถวัดยางน้อย อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม

ต่อมาเมื่อพระพรหมวชิรญาณ ได้รับพระบัญชาจากพระเดช-พระคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหา-ปริณายก ให้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดยานนาวา โดยย้ายมาอยู่ประจำ เมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕ แล้ว สมเด็จบรมบพิตรยังได้เสด็จพระราชดำเนินมานมัสการ และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นการส่วนพระองค์ที่วัดยานนาวาอีกหลายครั้ง

โดยปรารภพระราชจริยาในสมเด็จบรมบพิตร พระบรมราชินีนาถทั้งในส่วนทั่วไป ที่ได้ทรงบำเพ็ญด้วยพระราชศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนาและด้วยพระมหากรุณาธิคุณต่อทวยราษฎร์ และในส่วนเฉพาะ ที่ได้ทรงมีพระเมตตานุทัยโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชวโรกาสทรงบำเพ็ญพระ-ราชกุศลในหลายวาระที่ได้อัญเชิญเสด็จนั้น วัดยานนาวาจึงได้จัดตั้งโครงการ "พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ" เพื่อถวายเป็นพระราชกุศล

พระไตรปิฎก คือ คัมภีร์สามหมวด ที่รวบรวมไว้ซึ่งพระพุทธพจน์อันเป็นแหล่งแห่งพระธรรมวินัย พร้อมทั้งบรรจุไว้ซึ่งเรื่องราวชั้นเดิมของพระพุทธศาสนา

"พุทธพจน์" คือพระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นพระบรม-ศาสดาแห่งพระพุทธศาสนา ที่ได้ทรงกล่าวสั่งสอน คือได้ตรัสแสดงธรรมและทรงบัญญัติวินัยไว้

พระพุทธพจน์ เท่าที่รวบรวมเก็บรักษาไว้ได้ มีอยู่ในพระไตรปิฎก บุคคลใดต้องการรู้ว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสอะไรไว้อย่างไรหรือไม่ บุคคลนั้นจึงต้องค้นหาในพระไตรปิฎก

อนึ่ง พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อจะเสด็จดับขันธปริ-นิพพาน ได้ตรัสว่า

โย โว อานนฺท มยา ธมฺโม จ วินโย จ
เทสิโต ปญฺญตฺโต, โส โว มมจฺจเยน สตฺถา.–
ดูกรอานนท์ ธรรมและวินัยใด เราแสดงแล้ว

บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้น
จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย โดยกาลที่เรา
ล่วงลับไป

เนื่องจากพระพุทธพจน์ ที่ทรงแสดงธรรมบัญญัติวินัยไว้นั้น อยู่ในพระไตรปิฎก ดังนั้น จึงถือว่าพระไตรปิฎกเป็นที่ธำรงสถิตของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่จะประกาศพระพุทธศาสนาแทนพระพุทธองค์ เป็นที่อันถือว่าพุทธศาสนิกชนยังสามารถเข้าไปเฝ้าพระบรมศาสดาของตน และเป็นเครื่องยืนยันความยังดำรงอยู่แห่งพระพุทธศาสนา

พระไตรปิฎกมีความสำคัญสูงสุดดังนี้ จึงเป็นหลักของพระพุทธศาสนา ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจะต้องยึดถือพระไตรปิฎกเป็นหลัก คือถือพระพุทธศาสนาตามธรรมวินัยอันปรากฏด้วยพระพุทธพจน์ในพระไตรปิฎกนั้น

โดยนัยนี้ พระไตรปิฎกจึงเป็นหลักฐานอ้างอิงขั้นสุดท้ายและสูงสุด ที่ชาวพุทธได้ใช้เป็นมาตรฐานที่ตรวจสอบหรือเป็นเกณฑ์ตัดสินว่า คำกล่าว คำสอน ความเชื่อ หรือการปฏิบัติอย่างหนึ่งอย่างใด เป็นของพระพุทธศาสนาจริงหรือไม่ กับทั้งถือเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของพุทธบริษัท ที่จะสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา ด้วยการศึกษาและรักษาไว้ซึ่งพระไตรปิฎก

"พระไตรปิฎก" ที่กล่าวในที่นี้ หมายถึงพระไตรปิฎกบาลีของพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งเป็นที่รู้และยอมรับกันทั่วไปว่า เป็นประมวลบันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เก่าแก่ดั้งเดิมที่สุด ครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุด และถูกต้องแม่นยำที่สุด เท่าที่มีมาถึงปัจจุบัน

เป็นที่น่ายินดีว่า เวลานี้ พุทธศาสนิกชนในต่างถิ่นต่างแดนต่างนิกาย นอกจากรู้และยอมรับกันทั่วไปว่า พระไตรปิฎกบาลีของพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นแหล่งคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เก่าแก่ดั้งเดิมและครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุดแล้ว แม้ยังถือว่าตนมีคำสอนส่วนที่สูงพิเศษเหนือขึ้นไป แต่ได้มีแนวโน้มหันมาถือว่า พุทธศาสนิกชน ไม่ว่าในถิ่นแดนหรือนิกายใด จะต้องหรือควรจะศึกษาพระไตรปิฎกบาลีเป็นพื้นฐาน เพื่อเข้าถึงคำสั่ง

สอนดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา

เมื่อเป็นเช่นนี้ พระไตรปิฎกบาลีเถรวาทนั้น ก็จะทำให้พระพุทธศาสนาทุกสาขานิกาย แม้แต่ในมหายานที่ประกอบด้วยอาจารยวาทแห่งยุคสมัยต่างๆ อันแตกแยกกระจายกันไปมากมาย มาตั้งอยู่บนฐานร่วมอันหนึ่งอันเดียวกัน*

อย่างไรก็ตาม พระไตรปิฎกบาลีนั้นเป็นคัมภีร์ใหญ่ มีปริมาณแห่งเนื้อหามากมายอย่างยิ่ง ดังที่พิมพ์ด้วยอักษรไทยเป็นเล่มหนังสือมีจำนวนถึง ๔๕ เล่ม นับได้เกินกว่า ๒๐,๐๐๐ หน้า ยากนักหนาที่จะมีผู้ใดรู้ได้ทั่วถ้วน หรือได้อ่านแม้เพียงส่วนหนึ่ง จึงปรากฏว่า แม้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย อย่างในประเทศไทยนี้จำนวนมาก เข้าไม่ถึง และแม้แต่ไม่รู้จักพระไตรปิฎก

ดังได้กล่าวแล้วว่า ถ้าปรารถนาจะดำรงรักษาสืบต่อพระพุทธศาสนาไว้ให้ยั่งยืน พุทธบริษัทจะต้องศึกษาและต้องรักษาพระไตรปิฎกไว้ให้ได้ ดังนั้น จึงจะต้องเพียรพยายามหาทางที่จะทำให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายเข้าถึงพระไตรปิฎก หรือมีโอกาสรู้จักพระไตรปิฎก อย่างน้อยพอให้เกิดมีศรัทธาที่เป็นญาณสัมปยุต

วิธีการอันสำคัญที่จะให้สัมฤทธิ์ผลดังกล่าวนั้น คือท่านผู้รู้ช่วยเลือกสรรพระสูตร ข้อความ และคาถาภาษิตต่างๆ จากพระไตรปิฎกมาให้พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้อ่านได้ศึกษา แม้คราวละเล็กน้อยค่อยทยอยไปโดยลำดับ

ในวิธีการเช่นว่านี้ การปฏิบัติอย่างเป็นหลักฐานที่สุด ได้แก่การเล่าสรุปและเลือกสรรเนื้อความในพระไตรปิฎกนั้นมาแสดงตามลำดับ

---

* หนังสือของท่านผู้รู้ฝ่ายมหายาน ซึ่งน่าอ่าน สำหรับผู้ที่สนใจใคร่รู้เรื่องนี้ ที่เด่นเล่มหนึ่งคือ Kogen Mizuno, **Buddhist Sutras** (Tokyo: Kosei Pubishing Co., ๑๙๘๒), pp.๓๐-๓๔; ๔๓๐-๔๓๓. อนึ่ง ในประเทศญี่ปุ่น ได้มีการแปลพระไตรปิฎกบาลีเป็นภาษาญี่ปุ่นเสร็จแล้ว (ที่ลงท้ายว่า พ.ศ. ๒๕๒๔)

คัมภีร์จนครบถ้วนทั้งหมด ดุจทำพระไตรปิฎกฉบับย่อหรือฉบับองค์แทนขึ้นมา

การที่วัดยานนาวา โดยกุศลปณิธานของท่านเจ้าคุณพระพรหมวชิรญาณ ได้จัดตั้งโครงการ "พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ขึ้นนี้ เป็นสัมฤทธิการอันจะให้บรรลุผลที่หมายอย่างประเสริฐนั้น

โครงการนี้ ทำให้เกิดมีพระไตรปิฎกขนาดย่อม ชุดหนึ่งๆ จำนวน ๑๘ เล่มเล็ก อันเป็นฉบับย่อหรือฉบับองค์แทน ของพระไตรปิฎกฉบับสมบูรณ์ที่มีจำนวนชุดละ ๔๕ เล่มขนาดใหญ่ ดังนั้น จึงช่วยให้ผู้เริ่มศึกษาหรือผู้มีเวลาจำกัด สามารถเข้าถึงแหล่งแห่งพระธรรมวินัยได้โดยไม่ยากนัก

งานแห่งโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ นี้ เห็นได้ง่ายว่าเป็นงานที่ยากยิ่งนัก จะสำเร็จมิได้หากมิใช่เพราะอาศัยทั้ง *วิริยะ* คือความพากเพียรมุ่งแน่วที่ต่อเนื่องมั่นคงตลอดกาลเวลายาวนาน และทั้ง *ปัญญา* คือความรู้ความเข้าใจทั้งด้านพระธรรมวินัยและภาษาบาลี พร้อมทั้งวิชาการร่วมสมัย กับทั้งความฉลาดสามารถที่จะจำแนกแยกแยะจัดตั้งวางระบบลำดับหมวดหมู่ เป็นต้น แต่ที่เป็นมูลฐานสำคัญลึกซึ้งที่สุด คือความมีน้ำใจรักต่อพระพุทธศาสนา และมุ่งหวังประโยชน์สุขแก่ประชาชนด้วยศรัทธาและฉันทะอันแรงกล้า

ด้วยเหตุดังกล่าวมา บุญกิริยาของ อุบาสกอุทัย บุญเย็น ผู้จัดทำพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา นี้ จึงเป็นมหากุศลที่ควรแก่การชื่นชมสดุดีอย่างยอดยิ่ง

ผลงานนั้น แสดงให้เห็นว่า อุบาสกอุทัย บุญเย็น ผู้จัดทำพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา นี้ ซึ่งเป็นเปรียญธรรม ผู้ได้เล่าเรียนมาในระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี และเป็นศาสนศาสตรบัณฑิต ผู้จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย แม้จะได้ไปศึกษาเล่าเรียนวิชาการสมัยใหม่จบปริญญาชั้นสูงจากต่างประเทศมาแล้วด้วย ก็ได้นำเรี่ยวแรงความเพียรและสติปัญญาของตน มาใช้ในการทำงานที่เป็นแกนเป็นฐานของพระพุทธศาสนาอย่างเต็ม

กำลังความสามารถ

จึงควรจะกล่าวย้ำเน้นไว้เป็นที่สังเกตอันสำคัญ โดยพึงถือได้ว่า อุบาสกอุทัย บุญเย็น นั้น เป็นนิทัศนะแห่งการสัมฤทธิ์จุดหมายของสถาบันปริยัติศึกษาและมหาวิทยาลัยสงฆ์ ที่มุ่งให้นิสิตเล่าเรียนแตกฉานซ่ำซองในพระธรรมวินัยเป็นหลักและรู้เท่าทันวิทยาการสมัยใหม่และร่วมสมัยเป็นเครื่องแวดล้อม แล้วสำเร็จเป็นบัณฑิตผู้ใฝ่ใจและสามารถใช้วิทยาการแวดล้อมนั้น เป็นเครื่องมือที่จะนำพระธรรมวินัยออกสื่อสารสำแดงให้โลกประจักษ์ในคุณค่าของพระพุทธศาสนธรรมโดยรู้เข้าใจ ได้ศรัทธา และสามารถนำไปปฏิบัติให้สัมฤทธิ์ประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคมอย่างสมสมัย

งานจัดทำพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา นี้ นอกจากสื่อความหมายในวงกว้าง ที่จะนำพระธรรมวินัยออกเผยแผ่เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกแล้ว ในวงใกล้ ก็ช่วยแนะนำแนวทางและเสริมกำลังย้ำเตือนความคิดแก่บัณฑิตแห่งสถาบันอุดมศึกษาในพระพุทธศาสนา ที่จะบำเพ็ญกิจกรณียให้สัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์แห่งสถาบันการศึกษาของตน

ดังได้กล่าวข้างต้น พระไตรปิฎกบาลีเป็นจุดร่วมของความเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท และกำลังขยายวงออกไปที่จะเป็นจุดร่วมของพระพุทธศาสนาทั้งหมดทั่วทุกนิกายในโลก แต่ด้วยเหตุว่าพระไตร-ปิฎกบาลีนั้นมีขนาดใหญ่มหึมา คนทั่วไปแทบไม่มีโอกาสเข้าถึง และคนจำนวนมากไม่รู้จักเลย ความเป็นจุดร่วมนั้น จึงยากที่จะเริ่มเพื่อก้าวไปสู่ความเป็นจริงอย่างนั้น

บัดนี้ งานมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๗๒ พรรษา ในพระองค์สมเด็จบรมบพิตร พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ อันเป็นจุดกำเนิดแห่งโครงการ "พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" นี้ ได้ทำให้พระไตรปิฎกฉบับย่อหรือฉบับองค์แทนสำหรับผู้เริ่มศึกษาเกิดมีขึ้นแล้ว และจะเผยแพร่แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางทั่วพระราชอาณาจักรไทย ควรจะเป็นนิมิตหมายว่า ได้ถึงวาระเป็นจุดเริ่มแห่งการก้าวสู่ความเป็นจริง แห่งการมีจุดร่วมอันเป็นสากลของพุทธศาสนิกชนทั่วทั้งมวลดังได้กล่าวมา

"พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้า-สิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ"นี้ เป็นมหาธรรมทานบุญกิริยา อันเป็นนิมิตหมายแห่งพระราชศรัทธา และพระบรมราชูปถัมภ์ ในพระองค์สมเด็จบรมบพิตร พระบรมราชินีนาถ ต่อพระบวรพุทธศาสนา ที่ผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระราชจริยาที่ได้ทรงบำเพ็ญเพื่อประโยชน์สุขแก่ปวงประชาราษฎร

ด้วยเดชานุภาพแห่งคุณพระรัตนตรัย และโดยผลแห่งพระราช-กุศลธรรมทานาทิจริยา ขอสมเด็จบรมบพิตร พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรม-ราชินีนาถ จงทรงเจริญพระชนมายุยิ่งยืนนาน ทรงพระเกษมสำราญ เสด็จสถิตสถาพรในพระสิริราชสมบัติ คู่พระบารมีในพระองค์สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชธรรมิกมหา-ราชาธิราช ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ พร้อมด้วยพระราชโอรส พระราชธิดา และพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง กับทั้งขอให้มวลประชานิกร ภายใต้ฉัตร-ชัยแห่งพระบารมี จงเจริญงอกงามด้วยประโยชน์สุข และทั่วทั้งพระราช-อาณาจักรร่มเย็นชื่นบานเกษมศานต์สถาพร

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)*

---

* พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ "อารยางกูร" ปยุตฺโต) ป.ธ.๙. พธ.บ.(เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) วัดญาณเวศกวัน อ.สามพราน จ.นครปฐม (อนุโมทนกถานี้ มอบให้ ณ วันที่ ๖ มิถุนายน 2548)

คำนิยม
พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร

พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นแหล่งรวมคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เป็นพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย และเป็นเบ้าหลอมจิตวิญญาณวิถีชีวิตไทยให้สามารถผ่านพ้นวิกฤตการณ์สำคัญทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของชนชาติไทยตลอดระยะเวลาอันยาวนานที่ผ่านมา การศึกษาพระไตรปิฎกจึงมีความจำเป็นสำหรับชาวพุทธและเป็นหนทางหนึ่งที่ช่วยให้เข้าถึงหลักธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อย่างถูกต้องแท้จริง ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและสังคมโดยส่วนรวม

การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เป็นหนึ่งในโครงการเฉลิมพระเกียรติในส่วนพระพุทธศาสนาเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗ เป็นพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา มีเนื้อหาที่ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจในพุทธธรรมและสาระคำสอนที่เป็นแก่นแท้ได้ง่ายขึ้น

สะดวกต่อการศึกษาและเหมาะสมกับประชาชนทุกระดับ เป็นพระไตร-ปิฎกอีกชุดหนึ่งที่จะเอื้อประโยชน์ต่อการจรรโลงพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสถาพรในประเทศไทยและในสังคมโลกสืบไป

ผมหวังเป็นอย่างยิ่งว่าพระไตรปิฎกชุดนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ได้ศึกษาและทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มุ่งให้ทุกคนตั้งมั่นกระทำความดี เพื่อความสุขความเจริญงอกงามทั้งแก่ตนเองและส่วนรวมตลอดไป

พันตำรวจโท

(ทักษิณ ชินวัตร)*

นายกรัฐมนตรี

---

* พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีคนที่ 23 ของไทย (9 มี.ค. 2544-19 ก.ย. 2549) ประธานอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 12 สิงหาคม 2547. ลงนามอนุมัติเห็นชอบโครงการพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา เฉลิมพระเกียรติฯ เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2547 (คำนิยมนี้ มอบให้ ณ วันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2548)

คำโสมนัส
นายสุขพัฒน์ ทองเพ็ง

การทำสังคายนาพระธรรมวินัยมีมาเป็นลำดับ สมัยแรกๆ พระอริยเจ้าทั้งหลายท่องจำสอบทานสืบต่อกันมาด้วยปากเปล่าที่เรียกว่ามุขปาฐะ ต่อมาได้มีการจารึกเป็นอักษรบาลี จัดหมวดหมู่คำสอนเป็นชุดพระคัมภีร์ (ปิฎก) ๓ ชุด เรียกว่า พระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกประกอบด้วย ๑. พระวินัยปิฎก เนื้อหาว่าด้วยวินัยสงฆ์และระเบียบวิธีปฏิบัติต่างๆ ของภิกษุและภิกษุณี ๒. พระสุตตันตปิฎก เนื้อหาว่าด้วยพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าและพระสาวก รวมถึงคติธรรมต่างๆ ของบุคคลในสมัยพุทธกาล มีเรื่องราวเหตุการณ์สะท้อนข้อมูลทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี ฯลฯ ในสมัยพุทธกาลเชื่อมโยงอยู่ในคำสอน ๓. พระอภิธรรมปิฎก เนื้อหาว่าด้วยสภาวธรรมของรูป จิต และเจตสิกล้วนๆ มีลักษณะเป็นวิชาการอธิบายคำสอนของพระพุทธเจ้าให้แจ่มชัดขึ้น

การจารึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษร เริ่มขึ้นที่ประเทศลังกาเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๕ (ราว พ.ศ. ๔๓๓-๔๕๐) ประเทศไทยมีการจารึกพระไตรปิฎกลงใบลานครั้งแรกที่เมืองเชียงใหม่ ประมาณ พ.ศ.

๒๐๒๐ และเริ่มมีการพิมพ์เป็นเล่มหนังสือครั้งแรกที่กรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ ๕ (เมื่อพ.ศ. ๒๔๓๑-๒๔๓๖) โดยปริวรรตจากอักษรขอมเป็นอักษรไทย ได้พระไตรปิฎก ๓๙ เล่มหนังสือในการพิมพ์ครั้งแรก ๑.๐๐๐ ชุด. พิมพ์จบบริบูรณ์ทั้ง ๔๕ เล่มในสมัยรัชกาลที่ ๗ (ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๓)

พระไตรปิฎกที่จัดพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ ๗ นี้เอง ได้มีการส่งไปเผยแพร่ในต่างประเทศ ทำให้มีผู้พยายามอ่านอักษรไทยเพื่อจะได้อ่านพระไตรปิฎกฉบับนี้ได้ พระเถระชาวเยอรมันในลังการูปหนึ่ง คือพระนยานติโลก ได้เขียนยกย่องพระไตรปิฎกของไทยฉบับนี้ว่า มีความสมบูรณ์กว่าฉบับที่พิมพ์ด้วยอักษรโรมันของสมาคมบาลีปกรณ์(P.T.S.) ในประเทศอังกฤษเป็นอันมาก

โดยที่พระไตรปิฎกฉบับดังกล่าว เกิดจากพระราชทรัพย์บริจาคของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ และเงินบริจาคโดยเสด็จในพระราชกุศลของพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ทวยราษฎร์ชาวสยามทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่ประชุมชำระพระไตรปิฎกครั้งนั้น จึงขนานนามพระไตรปิฎกฉบับนั้นว่า"สยามรฏฐสฺส เตปิฏกำ" ซึ่งมีชื่อเป็นไทยว่า "พระไตรปิฎกสยามรัฐ" อันหมายถึงพระไตรปิฎกฉบับของประเทศไทย

การมีพระไตรปิฎกของประเทศครั้งนั้น มีแต่ฉบับภาษาบาลี ผู้ที่จะเข้าถึงเนื้อหาของพระไตรปิฎกยังจำกัดวงผู้อ่านเข้าใจความในพระไตรปิฎกอยู่นั่นเอง เพราะคำสอนในพระไตรปิฎกเป็นภาษาของพระอริยเจ้า ซึ่งเต็มไปด้วยอรรถและพยัญชนะอันพิเศษ ผู้ศึกษาจะต้องอาศัยคัมภีร์ไขความไขศัพท์เป็นเครื่องมือที่จำเป็น หาไม่แล้วก็ยากที่จะเข้าใจความได้ หรือถ้าคิดว่าเข้าใจ ก็อาจจะเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนได้โดยง่าย

ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีหนังสือแนวพระไตรปิฎกฉบับเรียบเรียงโดยท่านผู้รู้ ให้เห็นอยู่ประปราย แต่ก็ทำได้เป็นบางส่วนบางตอน ที่ทำได้ครอบคลุมเนื้อหาของพระไตรปิฎกมากกว่าทุกฉบับ คือหนังสือ"พระไตรปิฎกฉบับ

สำหรับประชาชน" โดยอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ แต่ก็ทำในรูปสรุปความพอได้เป็นแนวทางสืบค้น บางช่วงตอนก็แจ้งไว้แต่เพียงชื่อหมวดหมู่ (เช่น หมวดสังยุตตนิกาย ในฉบับบาลีมี ๕ เล่ม ก็แจ้งชื่อหมวดหมู่ให้จบใน ๕ หน้า เป็นต้น) ทั้งนี้ เป็นเพราะข้อจำกัดด้านการจัดพิมพ์ กระนั้นก็นับเป็นอุปการคุณอันใหญ่หลวงที่ผลงานดังกล่าวมีส่วนอย่างสำคัญในการนำพาผู้คนให้ได้สัมผัสพระไตรปิฎกที่พอจะทำความเข้าใจได้สวนหนึ่ง

และหนังสือพระไตรปิฎกฉบับนั้นเอง ได้จุดประกายให้เกิดโครงการพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาชุดนี้ขึ้นมา โดยเริ่มงานกันเงียบๆ ตั้งแต่ปี ๒๕๔๓ เป็นต้นมา

หนังสือพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาชุดนี้ อุบัติขึ้นในห้วงเวลาที่พระไตรปิฎกมีเครื่องมือให้ศึกษาเข้าใจได้มากขึ้น มีท่านผู้รู้ฝากคำอธิบายภาษาธรรมไว้มากขึ้น มีคอมพิวเตอร์ช่วยงานอีกทางหนึ่ง จึงสามารถสร้างระบบเนื้อหาสนองความต้องการได้มากขึ้นอีกระดับหนึ่ง

ลักษณะผลงานหนังสือชุดนี้คือ เป็นหนังสือสำหรับให้ชาวบ้านทั่วไปอ่านได้ ขณะเดียวกันก็ให้เป็นหนังสือสำหรับวงการนักเรียน นักศึกษา ครูบาอาจารย์ ใช้ประกอบการเรียนการสอนและการศึกษาค้นคว้าได้ จึงได้จัดทำระบบสารบัญ ดรรชนี และนามานุกรม ไว้ละเอียดเป็นพิเศษ จัดทำระบบให้อิงกับพระไตรปิฎกบาลีอย่างเคร่งครัด ให้สามารถใช้อ้างอิงและสอบทานเนื้อหาได้โดยตลอด

เป็นโอกาสประจวบเหมาะที่งานหนังสือชุดนี้ขับเคลื่อนอยู่ในบรรยากาศอันเป็นมหามงคลของประเทศ คือบรรยากาศแห่งการเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เป็นพระคุณอย่างยิ่งที่ "คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระเกียรติพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗" ได้มีมติเห็นชอบรับหนังสือ

"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" เป็นหนังสือที่ระลึกร่วมเฉลิมพระเกียรติฯ และอนุญาตให้พิมพ์ตราสัญลักษณ์ของงานเฉลิมพระเกียรติฯ บนปกหนังสือ

เป็นบุญหาที่สุดมิได้ ที่ได้น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมร่วมเทิดพระ-เกียรติสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ องค์มหาอุบาสิกาแห่งแผ่นดิน ในวโรกาสอันพิเศษยิ่งนี้ ด้วยงานอันเป็นธรรมบูชาครั้งนี้

(นายสุขพัฒน์ ทองเพ็ง)*

บรรณาธิการบริหาร

---

* สุขพัฒน์ ทองเพ็ง ป.ธ.6. ศน.บ., M.A., ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์, อดีตที่ปรึกษาของผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร(2548-2549), ผู้ก่อตั้ง "สำนักพิมพ์โพธิเนตร" เพื่อดำเนินงานจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา และบริหารโครงการในตำแหน่ง "บรรณาธิการบริหาร"

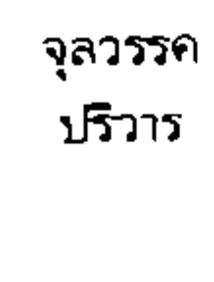
หนังสือ"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" เรียบเรียงตามลำดับเนื้อหาในพระไตรปิฎกบาลี(ฉบับสยามรัฐ) 45 เล่ม โดยการสรุปเนื้อหาให้เป็นที่เข้าใจง่าย, โดยการแสดงประเด็นเนื้อหาให้เห็นชัดขึ้น, โดยการขยายความ-เสริมความในส่วนที่เข้าใจได้ยาก หรือที่มีข้อมูลน่าสนใจทางวิชาการ, และโดยการเก็บรวบเนื้อหาเข้าด้วยกันในส่วนที่เป็นคำกล่าวซ้ำๆ จึงกลายเป็นหนังสือชุดจำนวน 18 เล่ม มีระบบเนื้อหาสำหรับให้ตรวจสอบเทียบเคียงกับเนื้อหาในพระไตรปิฎกบาลีโดยตลอด

เพื่อให้รู้ว่า พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ ในแต่ละเล่มมีเนื้อหาอะไรบ้าง และเป็นเนื้อหาของพระไตรปิฎกบาลี(ฉบับสยามรัฐ)เล่มไหนบ้าง จึงได้จัดทำตารางแสดงเนื้อหาของพระไตรปิฎกทั้ง 2 ชุด ให้สามารถใช้เทียบเคียงกันเล่มต่อเล่มตามลำดับ

ตารางเทียบเคียง

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา(18 เล่ม) กับ พระไตรปิฎกบาลี(45 เล่ม)

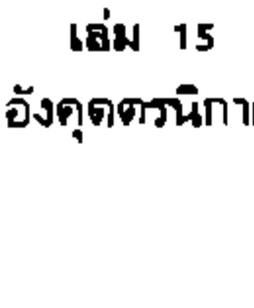
พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา 4 เล่ม พระวินัยปิฎก	พระไตรปิฎกบาลี 8 เล่ม	อักษรย่อ	เนื้อหา	ภาคผนวก(ไตร.รศ.)
		วินย.		• อักษรย่อสำหรับพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาคือ"ไตร.รศ."
เล่ม 1 มหาวิภังค์ (ภาค 1-2)	เล่ม 1 มหาวิภังค์	วิ.มหาวิ.	สิกขาบทของภิกษุ(227 สิกขาบท) : ปาราชิก 4-สังฆาทิเสส 13-อนิยต 2	วิธีอ่านภาษาบาลีอักษรไทย-เทียบพยัญชนะบาลีกับอักษรโรมัน-บาลีอักษรไทยในอดีต-สถานที่ทรงจำพรรษาใน 45 พรรษา-แนะนำหนังสือที่ใช้อ้างอิง
	เล่ม 2 มหาวิภังค์		นิสสัคคิยปาจิตตีย์ 30-ปาจิตตีย์ 92	
 เล่ม 2 มหาวิภังค์ (ภาค 2 ต่อ) ภิกขุนีวิภังค์ มหาวรรค (ภาค 1)	เล่ม 2 มหาวิภังค์ (ต่อ)		ปาฏิเทสนียะ 4-เสขิยะ 75-อธิกรณสมถะ 4	
	เล่ม 3 ภิกขุนีวิภังค์	วิ.ภิกฺขุนี.	สิกขาบทของภิกษุณี (311 สิกขาบท)	ประมวลสิกขาบทของภิกษุและภิกษุณี-แนะนำหนังสือที่ใช้อ้างอิง : พระไตรปิฎกสยามรัฐ-พระไตรปิฎกภาษาไทย-พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย-พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน
	เล่ม 4 มหาวรรค	วิ.มหาวคฺ.	มหาขันธกะ : พุทธประวัติตอนต้น: อุปัชฌาย์-อาจารย์: บรรพชา-อุปสมบท	
 เล่ม 3 มหาวรรค (ภาค 1 ต่อ)	เล่ม 4 มหาวรรค (ต่อ)		มหาขันธกะ(ต่อ) : อันตรายิกธัมมกถา อุโปสถขันธกะ : การทำอุโบสถของภิกษุ วัสสูปนายิกาขันธกะ : เข้าพรรษา-ออกพรรษา ปวารณาขันธกะ : การปวารณาของภิกษุ	แสดงแผนที่ชมพูทวีป-แนะนำหนังสือเพื่อศึกษาเพิ่มเติม : สมุดข่อยเรื่องสีมากถา

	เล่ม 5 มหาวรรค (ต่อ)		จัมมขันธกะ : รองเท้า-หนังสัตว์ เป็นต้น เภสัชชขันธกะ : ยารักษาโรค กฐินขันธกะ : ผ้ากฐิน จัมเปยยขันธกะ : หลักการพิจารณาในสังฆกรรม โกสัมพิขันธกะ : ความแตกแยกของภิกษุชาวโกสัมพี	
 เล่ม 4 จุลวรรค ปริวาร	**เล่ม 6** จุลวรรค	วิ.จุล.	กัมมขันธกะ : สังฆกรรมเกี่ยวกับการลงโทษภิกษุ ปาริวาสิกขันธกะ : การอยู่ปริวาส สมุจจยขันธกะ : วิธีออกจากอาบัติ สมถขันธกะ : วิธีระงับอธิกรณ์	
	เล่ม 7 จุลวรรค (ต่อ)		ขุททกวัตถุขันธกะ : เรื่องเบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับวินัยสงฆ์ เสนาสนขันธกะ : ที่อยู่อาศัยของภิกษุ สังฆเภทขันธกะ : พระเทวทัตทำสังฆเภท วัตตขันธกะ : วัตร(ระเบียบปฏิบัติ)ต่างๆ ของภิกษุ ปาฏิโมกขฐปนขันธกะ : การสวด-การฟังปาฏิโมกข์ ภิกขุนีขันธกะ : เรื่องเกี่ยวกับภิกษุณี ปัญจสติกขันธกะ : การสังคายนาครั้งที่ 1 สัตตสติกขันธกะ : การสังคายนาครั้งที่ 2	แนะนำคัมภีร์ "สมันตปาสาทิกา" (อรรถกถาแห่งพระวินัยปิฎก โดยพระพุทธโฆส)
	เล่ม 8 ปริวาร	วิ.ปริวาร.	ภาคผนวกของพระวินัยปิฎก	
12 เล่ม พระสุตตันตปิฎก 25 เล่ม		สุ.ตนฺ.		
 เล่ม 5 ทีฆนิกาย	**เล่ม 9** สีลขันธวรรค	ที.สี.	พรหมชาลสูตร-สามัญญผลสูตร-อัมพัฏฐสูตร-โสณทัณฑสูตร-กูฏทันตสูตร-มหาลิสูตร-โปฏฐปาทสูตร-สุภสูตร-เกวัฏฏสูตร-โลหิจจสูตร-เตวิชชสูตร	แนะนำคัมภีร์อรรถกถาแห่งพระสุตตันตปิฎก-บัญชีชื่อและผู้แต่งคัมภีร์อรรถกถา

	เล่ม 10 มหาวรรค	ที.ม.	มหาปทานสูตร-มหานิทานสูตร-มหาปรินิพพานสูตร-มหาสุทัสสนสูตร-ชนวสภสูตร-มหาโควินทสูตร-มหาสมยสูตร-สักกปัญหสูตร	แห่งพระสุตตันตปิฎก
เล่ม 6 ทีฆนิกาย (ต่อ)	เล่ม 10 ทีฆนิกาย : -มหาวรรค(ต่อ)		มหาสติปัฏฐานสูตร-ปายาสิราชัญญสูตร	แนะนำบทสวด "อาฏานาฏิยปริตร"-ตารางแสดงจำนวนพระปริตร(ทั้งเจ็ดตำนานและสิบสองตำนาน)
	เล่ม 11 ทีฆนิกาย : -ปาฏิกวรรค	ที.ปา.	ปาฏิกสูตร-อุทุมพริกสูตร-จักกวัตติสูตร-อัคคัญญสูตร-สัมปสาทนียสูตร-ปาสาทิกสูตร-ลักขณสูตร-สิงคาลกสูตร-อาฏานาฏิยสูตร-สังคีติสูตร-ทสุตตรสูตร	
เล่ม 7 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 12 มัชฌิมนิกาย : -มูลปัณณาสก์	ม.มู.	มูลปริยายวรรค(10 พระสูตร)-สีหนาทวรรค(10 พระสูตร)-โอปัมมวรรค(10 พระสูตร)-มหายมกวรรค(10 พระสูตร)	อธิบายเจโตวิมุตติ-ปัญญาวิมุตติ-ลำดับกาลแห่งเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์พุทธศาสนา
เล่ม 8 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 12 มัชฌิมนิกาย : -มูลปัณณาสก์ (ต่อ) เล่ม 13 มัชฌิมนิกาย : -มัชฌิมปัณณาสก์	ม.มู. ม.ม.	จูฬยมกวรรค(10 พระสูตร) คหปติสูตร(10 พระสูตร)-ภิกขุวรรค(10 พระสูตร)-ปริพาชกวรรค(10 พระสูตร)	อธิบาย"เวทนา"
เล่ม 9 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 13 มัชฌิมนิกาย : -มัชฌิมปัณณาสก์ (ต่อ)		ราชวรรค(10 พระสูตร)-พราหมณวรรค(10 พระสูตร)	เรื่อง"องคุลิมาล"ในอรรถกถา

	เล่ม 14 มัชฌิมนิกาย : -อุปริปัณณาสก์	ม.อุ.	เทวทหวรรค(10 พระสูตร)-อนุปทวรรค (10 พระสูตร)	* อีก 4 พระสูตร ในอนุปทวรรคลันไปอยู่ ใน ไตร.รส. เล่ม 10
 เล่ม 10 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 14 มัชฌิมนิกาย : -อุปริปัณณาสก์ (ต่อ)		อนุปทวรรค(อีก 4 พระสูตร)-สุญญตวรรค(10พระสูตร)-วิภังควรรค(12 พระสูตร)-สฬายตนวรรค(10 พระสูตร)	พุทธประวัติ ในอรรถกถา
 เล่ม 11 สังยุตตนิกาย	เล่ม 15 สังยุตตนิกาย : -สคาถวรรค	ส.ส.	เทวตาสังยุตต์(8วรรค)-เทวปุตตสังยุตต์(3วรรค)-โกสลสังยุตต์(3 วรรค)-มารสังยุตต์(3 วรรค)-ภิกขุนีสังยุตต์(1 วรรค)-พรหมสังยุตต์(2วรรค)-พราหมณสังยุตต์(2วรรค)-วังคีสสังยุตต์(1วรรค)-วนสังยุตต์(1วรรค)-ยักขสังยุตต์(1 วรรค)-สักกสังยุตต์(3 วรรค)	เรื่องฤดูกาล ในชมพูทวีป-ปัพพโตปมคาถา และธชัคคปริตร (พร้อมคำแปล)
 เล่ม 12 สังยุตตนิกาย	เล่ม 16 สังยุตตนิกาย : -นิทานวรรค	ส.นิ.	อภิสมยสังยุตต์(10 วรรค)-ธาตุสังยุตต์(4วรรค)-อนมตัคคสังยุตต์(2 วรรค)-กัสสปสังยุตต์(1 วรรค)-ลาภสักการสังยุตต์(4 วรรค)-ราหุลสังยุตต์(1 วรรค)-ลักขณสังยุตต์(2 วรรค)-โอปัมมสังยุตต์(1 วรรค)-ภิกขุสังยุตต์(1วรรค)	
	เล่ม 17 สังยุตตนิกาย : -ขันธวารวรรค	ส.ข.	ขันธสังยุตต์ : มูลปัณณาสก์(5 วรรค)-ขันธสังยุตต์ : มัชฌิมปัณณาสก์(5 วรรค)-ขันธสังยุตต์ : จุลปัณณาสก์(5 วรรค)	

	เล่ม 17 สังยุตตนิกาย : -ขันธวารวรรค (อีก 12 สังยุตต์)		ราธสังยุตต์(2วรรค)-ทิฏฐิสังยุตต์(4 วรรค)-โอกันตสังยุตต์(1วรรค)-อุปปาทสังยุตต์(1วรรค)-กิเลสสังยุตต์(1วรรค)-สาริปุตตสังยุตต์(1วรรค)-นาคสังยุตต์(1วรรค)-สุปัณณสังยุตต์(1วรรค)-คันธัพพกายสังยุตต์(1วรรค)-วลาหกสังยุตต์(1 วรรค)-วัจฉโคตตสังยุตต์(1วรรค)-สมาธิสังยุตต์(1วรรค)	
เล่ม 13 สังยุตตนิกาย	เล่ม 18 สังยุตตนิกาย : -สฬายตนวรรค	ส.สฬ.	สฬายตนสังยุตต์ : ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์ (5วรรค)-ตติยปัณณาสก์ (5วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(4 วรรค)-เวทนาสังยุตต์(3วรรค)-มาตุคามสังยุตต์(2วรรค)-ชัมพุขาทกสังยุตต์(1วรรค)-สามัณฑกสังยุตต์(1วรรค)-โมคคัลลานสังยุตต์(1วรรค)-คามณิสังยุตต์(1วรรค)-อสังขตสังยุตต์(2วรรค)-อัพยากตสังยุตต์(1วรรค)	
	เล่ม 19 สังยุตตนิกาย : -มหาวารวรรค	ส.ม.	มัคคสังยุตต์(13วรรค)-โพชฌังคสังยุตต์(7วรรค)-สติปัฏฐานสังยุตต์(6วรรค)-อินทริยสังยุตต์(8วรรค)-สัมมัปปธานสังยุตต์-พลสังยุตต์-อิทธิปาทสังยุตต์(4วรรค)-อนุรุทธสังยุตต์(2วรรค)-ฌานสังยุตต์-อานาปานสังยุตต์(2วรรค)-โสตาปัตติสังยุตต์(7วรรค)-สัจจสังยุตต์(7 วรรค)	
เล่ม 14 อังคุตตรนิกาย	เล่ม 20 อังคุตตรนิกาย : -เอกนิบาต	องฺ.เอก.	ว่าด้วยธรรมชุดต่างๆ 2 ชุด-ว่าด้วยกุศลธรรมต่างๆ	เรื่องเมืองมถุรา(มถุรา)กับพุทธศาสนา
	-ทุกนิบาต	องฺ.ทุก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5 วรรค)	
	-ติกนิบาต	องฺ.ติก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์	

			(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(10วรรค)	
	เล่ม 21 อังคุตตรนิกาย : -จตุกกนิบาต	องฺ.จตุก.	ปฐมปัณณาสก์(4วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(10วรรค)	
	เล่ม 22 อังคุตตรนิกาย : -ปัญจกนิบาต	องฺ.ปญฺจก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5วรรค)	
	เล่ม 22 อังคุตตรนิกาย : -ปัญจกนิบาต (ต่อ)		จตุตถปัณณาสก์(5วรรค)-ปัญจมปัณณาสก์(5วรรค)	
	-ฉักกนิบาต	องฺ.ฉกฺก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(4 วรรค)	
 เล่ม 15 อังคุตตรนิกาย	เล่ม 23 อังคุตตรนิกาย : -สัตตกนิบาต	องฺ.สตฺตก.	(7 วรรค)	
	-อัฏฐกนิบาต	องฺ.อฏฺฐก.	(7 วรรค)	
	-นวกนิบาต	องฺ.นวก.	(5 วรรค)	
	เล่ม 24 อังคุตตรนิกาย : -ทสกนิบาต	องฺ.ทสก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(2วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(4วรรค)-ปัญจมปัณณาสก์(1วรรค)	
	-เอกาทสกนิบาต	องฺ.เอกาทส.	(2 วรรค)	
 เล่ม 16 ขุททกนิกาย	เล่ม 25 ขุททกนิกาย : -ขุททกปาฐะ	ขุ.ขุ.	บทสวด-ธรรมบท-อุทาน-อิติวุตตกะ-สุตตนิบาต	
	เล่ม 26 ขุททกนิกาย : -วิมานวัตถุ	ขุ.วิมาน.	อิตถีวิมานวัตถุ-ปุริสวิมานวัตถุ	

-เปตวัตถุ	ขุ.เปต.	(4 วรรค)
-เถรคาถา	ขุ.เถร.	จัดลำดับเนื้อหาตามจำนวนชุดคาถา ตั้งแต่ 1 คาถา ถึง 60 คาถา และ มหาคาถา
-เถรีคาถา	ขุ.เถรี.	มีชุดคาถาตั้งแต่ 1 คาถา ถึง 30 คาถา และ มหาคาถา
เล่ม 27 ขุททกนิกาย : -ชาดก(ภาค 1)	ขุ.ชา.	ว่าด้วยพระโพธิสัตว์ใน 550 พระชาติ
เล่ม 28 ขุททกนิกาย : -ชาดก(ภาค 2)		ปัญญาสนิบาต-สัฏฐินิบาต-สัตตตินิบาต-อสีตินิบาต-มหานิบาต(มหาทศชาติ 10 ชาดก)
เล่ม 29 ขุททกนิกาย : -มหานิทเทส	ขุ.ม.	คำอธิบายของพระสารีบุตรในอัฏฐกวรรคแห่งสุตตนิบาต
เล่ม 30 ขุททกนิกาย : -จูฬนิทเทส	ขุ.จู.	คำอธิบายของพระสารีบุตรในปารายนวรรคและอุรควรรคแห่งสุตตนิบาต
เล่ม 31 ขุททกนิกาย : -ปฏิสัมภิทามรรค	ขุ.ปฏิ.	คำอธิบายของพระสารีบุตรมี 3 วรรค คือ 1. มหาวรรค 2. ยุคนัทธวรรค 3. ปัญญาวรรค
เล่ม 32 ขุททกนิกาย : -อปทาน (ภาค 1)	ขุ.อป.	ประวัติแห่งจริยาวัตรของพระพุทธเจ้า, พระปัจเจกพุทธเจ้า, และพระสาวกของพระพุทธเจ้า
เล่ม 33 ขุททกนิกาย : -อปทาน(ภาค 2)		ประวัติของพระอรหันต์(พระเถระ 151 เรื่อง พระเถรี 40 เรื่อง)
-พุทธวังสะ	ขุ.พุทธ.	พุทธประวัติของพระพุทธเจ้า 25 พระองค์ ในเชิงเปรียบเทียบกัน-เรื่องแจกพระบรมสารีริกธาตุ
-จริยาปิฎก	ขุ.จริยา.	พุทธจริยาในการบำเพ็ญบารมี 10 ของพระพุทธเจ้า

 เล่ม 17 ธัมมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ	เล่ม 34 ธัมมสังคณี	อภิ.ส.	มาติกา(หัวข้อธรรมที่เป็นแม่บท)-จิตตุปปาทกัณฑ์(การเกิดขึ้นของจิต)-รูปกัณฑ์(อธิบายเรื่องรูป)-นิกเขปกัณฑ์(อธิบายมาติกา)	แนะนำคัมภีร์เพื่อศึกษาเพิ่มเติม : อรรถกถาแห่งพระอภิธรรมปิฎก, คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ และคัมภีร์อภิธัมมัตถวิภาวินี
	เล่ม 35 วิภังค์	อภิ.วิ.	ขันธวิภังค์-อายตนวิภังค์-ธาตุวิภังค์-สัจจวิภังค์-ปัจจยาการวิภังค์-สติปัฏฐานวิภังค์-อิทธิบาทวิภังค์-โพชฌังควิภังค์-ฌานวิภังค์-อัปปมัญญาวิภังค์-ญาณวิภังค์-ขุททกวัตถุวิภังค์-ธัมมหทยวิภังค์	
	เล่ม 36 ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ	อภิ.ธา. อภิ.ปุ.	อธิบายเรื่องขันธ์-อายตนะ-ธาตุ การบัญญัติชื่อเรียกธรรมและบุคคลเพื่อให้รู้ความหมายของธรรม	
	เล่ม 37 กถาวัตถุ	อภิ.ก.	แก้ความเห็นผิดของนิกายต่างๆ โดยพระโมคคัลลีบุตร ติสสเถระ มี 219 หัวข้อ	
 เล่ม 18 ยมก ปัฏฐาน กรรมฐาน	เล่ม 38 ยมก(ภาค 1)	อภิ.ย.	มูลยมก-ขันธยมก-ธาตุยมก-สัจจยมก-สังขารยมก-อนุสยยมก	โคตรภูญาณ-ประวัติพระพุทธโฆส-พระอภิธรรมปิฎกในทัศนะของพระพุทธโฆส-พุทธทาสภิกขุ อธิบายปรมัตถธรรม
	เล่ม 39 ยมก(ภาค 2)		จิตตยมก-ธัมมยมก-อินทริยยมก	
	เล่ม 40-41-42-43-44-45 ปัฏฐาน	อภิ.ป.	อธิบายปัจจัย 24 ที่เป็นเหตุให้เกิดธรรมทั้งหลาย เรื่องกรรมฐาน	

ข้อสังเกต: ตารางเทียบเคียงพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา(18 เล่ม) กับพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ(45 เล่ม) มีเนื้อหาตรงกัน เมื่อเห็นเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับหนึ่ง ก็สามารถเลิบค้นไปถึงเนื้อหาในอีกฉบับหนึ่งได้ ส่วนในช่อง"ภาคผนวก"(ด้านขวาสุด) คือเนื้อหาความรู้พิเศษที่บรรจุไว้ท้ายเล่มของพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาแต่ละเล่ม

พระสุตตันตปิฎกเล่ม 2

ทีฆนิกาย

ฉบับบาลี เล่ม 10

มหาวรรค

ฉบับบาลี เล่ม 11

ปาฏิกวรรค

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา

ศึกษาและจัดทำโดย

อุทัย บุญเยี่ยน

ป.ธ. 8, พ.ม., ศน.บ. (ศาสนา-ปรัชญา), M.A. (Pol.Sc.)

ข้อมูลทางบรรณานุกรมหอสมุดแห่งชาติ
National Library of Thailand in Publication Data
อุทัย บุญเยี่ยน
พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา--พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โพธิเนตร, 2550.
18 เล่มชุด.
1. พระไตรปิฎก. I. ชื่อเรื่อง.
294.318
ISBN 974-7384-40-6 (ปกแข็ง)

พิมพ์ครั้งที่ 1/2548 จำนวน 1,000 ชุด(18,000 เล่ม)
พิมพ์ครั้งที่ 2/2550 จำนวน 1,000 ชุด(18,000 เล่ม)

● สงวนสิทธิ์ ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ●

จัดพิมพ์และจำหน่ายโดย
บริษัท สำนักพิมพ์โพธิเนตร จำกัด
47 ถนนระนอง 2 แขวงถนนนครไชยศรี เขตดุสิต กรุงเทพ 10300
โทรศัพท์ : 0-2668-6700, 0-2668-6701, 0-2243-1842, 0-2243-4066
โทรสาร : 0-2243-0638 E-mail : bodhinet@dictaphone.co.th

ที่ปรึกษา

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (ประจวบ กนฺตาจาโร)
อธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)
อธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ
ราชบัณฑิต

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.สุนทร ณ รังษี
ราชบัณฑิต

บรรณาธิการบริหาร

ดร.สุขพัฒน์ ทองเพ็ง

ผู้จัดการ

นางสมศรี ทองเพ็ง

ขอน้อมบูชาพระคุณ

นักปราชญ์ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้
ให้งานหนังสือชุดนี้ได้อิงอาศัยอยู่ตลอดเวลา
คือ

พระพุทธโฆสและพระอรรถกถาจารย์ทั้งหลาย
ผู้แต่ง-แปลคัมภีร์อรรถกถาและอธิบายความแห่งพระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลี

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
ผู้ทรงรจนา วินัยมุข, นวโกวาท, ธรรมวิภาค, ธรรมวิจารณ์, สมถกัมมัฏฐาน,
วิปัสสนากัมมัฏฐาน, พุทธประวัติ, บาลีไวยากรณ์, และอื่นๆ

ท่านพุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ)
พระมหาเถระนักปฏิบัติและนักปราชญ์แห่งสวนโมกขพลาราม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)
ผู้เรียบเรียงหนังสือพุทธธรรม, พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์,
พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, และอื่นๆ

• T.W. RHYS DAVIDS • C.A.F.RHYS DAVIDS
และคณะ
นักปราชญ์ทางบาลีแห่งสมาคมบาลีปกรณ์ (The Pali Text Society, London)

อาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ
ผู้จัดทำพระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน
ผู้ให้แนวทางการศึกษาพระไตรปิฎกแก่ผู้จัดทำพระไตรปิฎกชุดนี้โดยตรง

คำนิยม

เมื่อต้นปี พ.ศ. 2543 อาจารย์อุทัย บุญเย็น ได้มาปรารภที่จะจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา เพื่อให้เยาวชนและบุคคลทั่วไปอ่านแล้วเข้าใจได้ง่าย จนสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้กับชีวิตประจำวันได้โดยเน้นให้เป็นตำราทางวิชาการสำหรับสถานศึกษาทั่วไป

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าพระไตรปิฎกชุดนี้(จำนวน 18 เล่ม) มีภาพประกอบอยู่ประปราย ใช้สำนวนการเขียนที่เป็นปัจจุบัน เหมาะในการใช้ศึกษาค้นคว้า หรือหยิบมาอ่านเพลินๆ เพิ่มพูนสติปัญญา มิใช่เป็นเพียงคัมภีร์ที่เก็บไว้บูชาเช่นอดีตที่ผ่านมา

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา นอกจากบรรจุพระธรรมวินัย อันเป็นหลักธรรมคำสั่งสอนต่างๆ ของพระพุทธเจ้าแล้ว คณะผู้จัดทำยังได้สอดแซมภาพที่แสดงข้อมูลทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์พระพุทธ-ศาสนาไว้ตามสมควร เป็นการยืนยันในความเป็นบุคคลเดินดินที่มีอยู่จริงของพระพุทธเจ้าในชมพูทวีป

(6) คำนิยม

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา ทำรูปเล่มสวยงาม กะทัดรัด เหมาะที่พระสงฆ์ ครูอาจารย์ จะถือเป็นตำราติดตัวเข้าไปในห้องเรียนในชั่วโมงศีลธรรมหรือในห้องบรรยายธรรม เป็นการสร้างความมั่นใจและความภูมิใจให้แก่ผู้เรียนหรือผู้ฟังว่า วันนี้ผู้สอนหรือผู้บรรยายได้ยึดพระไตรปิฎกอันเป็นคำสั่งสอนต้นแบบของพระพุทธเจ้าเมื่อ 2,500 ปีเศษมาแล้วเป็นหลัก และผู้ฟังหรือผู้เรียนก็ภูมิใจและมั่นใจได้ว่า เราได้เรียนและได้ฟังจากพระไตรปิฎกจริงๆ เป็นการป้องกันสัทธรรมปฏิรูป(คำสอนแอบแฝงแปลกปลอม)ที่อาจจะเกิดขึ้นจากผู้สอนหรือผู้บรรยายด้วย

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับผู้เริ่มศึกษาพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นภิกษุสามเณรบวชใหม่ หรือนักเรียนนักศึกษาทั่วไป เมื่อได้อ่านและศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกชุดนี้ ย่อมจะเข้าใจได้ด้วยตนเองอย่างแน่นอน

ข้าพเจ้าจึงขอขอบคุณอาจารย์อุทัย บุญเย็น ที่ให้เกียรติและเปิดโอกาสให้ได้เข้าร่วมสร้างกุศลอันยิ่งใหญ่นี้ และขอกราบขอบพระคุณพระคุณเจ้าและนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาอีกหลายท่าน ที่เมตตาให้คำปรึกษา ทำให้งานเขียนและงานจัดพิมพ์พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาสำเร็จออกสู่สายตาประชาชนในวงกว้างสืบไป

ดร.สุขพัฒน์ ทองเพ็ง

บรรณาธิการบริหาร

คำนำ

คำชี้แจงในการพิมพ์ครั้งที่ 2

งานจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ เริ่มขึ้นเมื่อปี 2543, ระหว่างจัดทำเนื้อหา ก็ทยอยพิมพ์เป็นเล่มออกมาด้วย พิมพ์เสร็จครบทั้ง 18 เล่มเมื่อต้นปี 2549 และเริ่มเปิดตัวเผยแพร่ออกไปตั้งแต่วันวิสาขบูชาในปีนั้น, เป็นที่น่าปลื้มใจว่า ได้เกิดกระแสตอบรับจากชาวพุทธเราเกินกว่าที่คาดหมาย เพราะยังไม่ถึงปี พระไตรปิฎกชุดนี้ ซึ่งพิมพ์จำนวน 1,000 ชุด (นับจำนวนเล่มหนังสือได้ 18,000 เล่ม) ก็ทำท่าจะหมดลงแล้ว จึงต้องมีการพิมพ์ครั้งที่ 2 ไว้หนุนเนื่องต่อไป ไม่ให้ขาดตอน

ถึงวันนี้ จึงพอจะคาดหมายได้ว่า ความแพร่หลายของพระไตรปิฎกชุดนี้ จะเป็นไปตามคำกล่าวในอนุโมทนกถาของพระเดชพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่กล่าวถึงพระไตรปิฎกชุดนี้ ตอนหนึ่งว่า "...จะเผยแพร่แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางทั่วพระราชอาณาจักรไทย..." ซึ่งเป็นนิมิตหมายอันดีสำหรับงานดำรงรักษาพระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้สถิตสถาพรยาวนานสืบไป

ในการจัดพิมพ์ครั้งที่ 2 มีการปรับปรุงข้อบกพร่องใน 3 จุดใหญ่ๆ คือ 1. แก้ไขคำผิดและการใช้คำที่ชวนให้เกิดความคลุมเครือ ซึ่งมีอยู่ประปราย 2. เสริมความในส่วนที่ยังเข้าใจได้ยาก ให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น (ภายใน

หน้านั้นๆ) 3. เปลี่ยนภาพประกอบที่มีอยู่แล้ว ด้วยภาพที่ถ่ายใหม่ทั้งหมด ซึ่งมีความคมชัดกว่าเดิม และหน้าใดที่ยังมีพื้นที่ว่างอยู่ ก็ถือโอกาสลงภาพไว้อีกตามที่เห็นว่าเหมาะสม เพื่อให้เป็นสีสันแก่เนื้อหามากขึ้น

ยิ่งกว่านั้น ในทุกเล่มได้เพิ่ม"ตารางเทียบเคียงพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา(18 เล่ม) กับ พระไตรปิฎกบาลี(45 เล่ม)" ซึ่งอยู่ในส่วนของหน้า 4 สี จำนวน 32 หน้า

ประโยชน์ที่จะได้จากตารางเทียบเคียง ก็คือ 1. จะได้เห็นพระไตร-ปิฎกชุดนี้ทุกเล่ม ว่าแต่ละเล่มประกอบด้วยเนื้อหาอะไรบ้าง 2. จะได้เห็นว่าพระไตรปิฎกชุดนี้แต่ละเล่ม บรรจุเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับบาลีเล่มไหนบ้าง. เมื่อทำตารางให้เทียบเคียงกันอย่างนี้ ผู้ศึกษาก็สามารถที่จะเริ่มต้นศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎกชุดไหนก็ได้

มีอีกอย่างหนึ่งที่เป็นความตั้งใจมาตั้งแต่ต้นของผู้จัดทำ คือการมี"ภาคผนวก"ไว้ท้ายเล่ม ก็เพื่อบรรจุเรื่องน่ารู้เกี่ยวกับพระไตรปิฎก. เกี่ยวกับคัมภีร์และแหล่งข้อมูลต่างๆ รวมถึงเรื่องที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาด้านต่างๆ ที่น่ารู้น่าศึกษา จึงถือโอกาสนี้บรรจุข้อมูลเรื่อง"ลำดับปีแห่งเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์พุทธศาสนา" ไว้ในเล่ม 7 ด้วย เพื่อให้เห็น"การเดินทาง"ของพระพุทธศาสนา ซึ่งสะท้อนให้เห็นการสืบทอดพระ-ไตรปิฎกจากอดีตถึงปัจจุบันได้ไม่น้อยด้วย

การจัดทำหนังสือพระไตรปิฎกนั้น เป็นงานละเอียดประณีต เพราะเป็นพระคัมภีร์อันสูงส่งของชาวพุทธทั้งมวล ต้องมีความพิถีพิถันทุกขั้นตอน เพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดเสียหาย งานปรับปรุงแก้ไขเพื่อการพิมพ์ครั้งที่ 2 นี้ ซึ่งใช้คอมพิวเตอร์เป็นอุปกรณ์หลักในการทำงาน ได้ *คุณธำรง รัตนสุภา* เป็นกัลยาณมิตรช่วยเหลือด้วยความเข้มแข็งยิ่ง จึงขอขอบคุณและขออนุโมทนาไว้ ณ ที่นี้เป็นพิเศษ

คำชี้แจงในการพิมพ์ครั้งแรก(ในเล่ม 6)

พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 2 นี้ เนื้อหาประกอบด้วยทีฆนิกายมหาวรรค (ส่วนที่เหลือจากเล่มที่ 1) และทีฆนิกายปาฏิกวรรค เป็นอันว่า ทีฆนิกายมาจบลงในเล่มนี้

ในส่วนของมหาวรรค พระสูตรที่นับว่ายิ่งใหญ่สำหรับผู้ปฏิบัติธรรม คือ "มหาสติปัฏฐานสูตร" พระสูตรนี้ไปพ้องกับสติปัฏฐานสูตรในมัชฌิมนิกายในเล่มต่อไป เพราะฉะนั้น เมื่อเนื้อหาโดยพิสดารมีอยู่ในเล่มนี้แล้ว สติปัฏฐานสูตรในเล่มต่อไปจึงจะไม่แสดงซ้ำอีก

ปาฏิกวรรค เป็นแหล่งอ้างอิงที่สำคัญเกี่ยวกับพระเจ้าจักรพรรดิสมัยโบราณ (อยู่ในจักกวัตติสูตร), มหาบุรุษลักษณะ (อยู่ในลักขณสูตร), และต้นเค้าดั้งเดิมของการสังคายนาพระธรรมวินัย (อยู่ในสังคีติสูตร): ในสังคีติสูตรและทสุตตรสูตรนั้น เป็นการประมวลคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างมีระบบ คือจัดเป็นหมวดหมู่และประเภทธรรมได้อย่างแยบยล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในทสุตตรสูตรนั้นได้แจกแจงให้เห็นหน้าที่หรือบทบาทของธรรมแต่ละประเภทได้อย่างชัดเจน ซึ่งแสดงให้เห็นความล้ำเลิศทางปัญญาของพระสาริบุตรอีกด้านหนึ่ง

คำนำในเล่ม 1 ของหนังสือชุดนี้ ได้กล่าวนำไว้แล้วดังนี้

พระไตรปิฎก เป็นพระคัมภีร์หลักของพระพุทธศาสนา, ในฝ่ายเถรวาทสืบทอดมาด้วยภาษาบาลี (ภาษามคธ) ด้วยการจดจำสืบๆ กันมาก่อนจนกระทั่งในพุทธศตวรรษที่ 5 คือ พ.ศ. 450 (บางแห่งว่า พ.ศ. 433) จึงมีการจดจารเป็นลายลักษณ์อักษรที่เกาะลังกาในคราวสังคายนาครั้งที่ 5 กล่าวได้ว่าการสังคายนาซึ่งเป็นการชำระสอบทานพระธรรมวินัยมาโดย

ลำดับนั้นเอง เป็นที่มาของการจัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยให้เป็น 3 ปิฎก คือ พระวินัยปิฎก, พระสุตตันตปิฎก, และพระอภิธรรมปิฎก อันรวมเรียกว่า "พระไตรปิฎก" ผู้ทำหน้าที่รวบรวมร้อยกรองพระธรรมวินัยให้เป็นพระไตรปิฎกนั้น เรียกว่า "พระสังคีติกาจารย์" ซึ่งไม่ใช่ผู้แต่ง, ผู้เขียน, หรือผู้อธิบายพระธรรมวินัย: พระสังคีติกาจารย์ คือพระเถระทั้งหลายที่ช่วยกันทำสังคายนาในแต่ละคราว ทำหน้าที่รวบรวมร้อยกรองพระธรรม-วินัยที่พระสาริบุตร, พระอานนท์, พระอุบาลี เป็นต้น จดจำไว้และทบทวนเทียบเคียงกันไว้จนมีมติเป็นเอกฉันท์ว่าถูกต้องเป็นพระธรรมวินัยที่แท้จริงดรงกัน

ในการจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ เป็นความพยายามที่จะทำพระไตรปิฎกซึ่งมีความยากโดยเนื้อหา, โดยภาษาบาลี, และโดยสำนวนแปล ให้พอเข้าใจได้สำหรับบุคคลทั่วไป พร้อมกันนั้นก็ต้องการรักษารูปแบบดั้งเดิมของพระไตรปิฎกไว้ให้มากที่สุด จึงหลีกเลี่ยงการก้าวล่วงไปตีความหรืออธิบายความด้วยความเห็นส่วนตัวในเรื่องที่เห็นว่ามีความลึกซึ้งทั้งหลาย อย่างมากก็เพียงยกเอาทัศนะของนักปราชญ์ที่น่าเชื่อถือมาสอดแทรกไว้ให้พิจารณากันเอาเอง งานนี้จึงไม่ใช่งานเขียนหรืองานเรียบเรียงเหมือนหนังสือทั่วไป หากแต่เป็นการศึกษาและจัดทำหนังสือขึ้นชุดหนึ่งเพื่อสื่อความหมายที่พอเข้าใจได้ของพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ

ได้มีความพยายามในวงการชาวพุทธเพื่อถ่ายทอดพระไตรปิฎกให้เห็นสาระชวนอ่านและเป็นที่เข้าใจกันมากขึ้น แต่งานด้านนี้ก็มักจะทำในรูปย่อความให้สั้น และคัดสรรเฉพาะข้อความที่เห็นว่าน่าสนใจ ละข้ามเนื้อหาที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกเป็นอันมาก ซึ่งเป็นไปตามความมุ่งหมายของผู้จัดทำ, ส่วนงานพระไตรปิฎกชุดนี้ เห็นว่าแก่นสารของพระไตรปิฎกนั้น

น่าสนใจ น่าศึกษาน่ารู้ไปทั้งหมดทั้งสิ้น จึงพยายามเก็บรายละเอียดโดยลำดับ เพื่อให้ผู้ร่วมศึกษารู้ว่าในพระไตรปิฎกทุกข้อทุกหน้านั้นมีอะไรบ้าง นี่คือคุณลักษณะพิเศษของหนังสือชุดนี้ (ยกเว้นภาคพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งมุ่งให้ผู้ศึกษาเห็นแนวทางที่จะสำรวจเนื้อหาปรมัตถธรรมตามกำลังสติปัญญากันต่อไป)

ขอชี้ให้เห็นลักษณะงานจัดทำพระไตรปิฎกชุดนี้ ซึ่งมีอยู่ดังนี้

1. ลักษณะเนื้อหา เป็นการถอดความ, สรุปประเด็น, และขยายความเท่าที่จำเป็น โดยอิงคัมภีร์และตำราวิชาการต่างๆ. แม้จะมุ่งย่อความให้กระชับเข้าใจง่าย แต่ก็พยายามเก็บรายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ ไว้ด้วย เพื่อให้เป็นข้อมูลทางวิชาการ, คำศัพท์หรือข้อธรรมใดที่เข้าใจได้ยาก ได้พยายามกำกับไว้ด้วยศัพท์บาลีและคำแปลเป็นภาษาอังกฤษของผู้รู้ทางยุโรป เพื่อให้ผู้ศึกษาได้มีทางวิเคราะห์และพิจารณาด้วยตนเอง

2. คำว่า "พระไตรปิฎก" ในงานนี้หมายถึงพระไตรปิฎกฉบับบาลีของนิกายเถรวาท และหมายถึงเฉพาะฉบับบาลีอักษรไทยจำนวน 45 เล่ม (ทั้งฉบับสยามรัฐ, ฉบับหลวง, และ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ไม่รวมถึงคัมภีร์อีก 3 เล่ม คือ เนตติปกรณ์, เปฏโกปเทสปกรณ์, และมิลินทปัญหา (ซึ่งชาวพุทธพม่านับรวมเป็นพระไตรปิฎกด้วย) และถ้ามีการใช้คำว่า "พระบาลี" ในหนังสือชุดนี้ ขอให้เข้าใจว่าหมายถึงพระไตรปิฎก 45 เล่มนั้น

3. คัมภีร์และตำราที่ใช้อ้างอิง ได้ระบุชื่อไว้ทันทีที่อ้างอิงถึง (ไม่ได้ทำเป็นเชิงอรรถ) และมักจะระบุไว้ด้วยอักษรย่อ ถ้าต้องการรู้ชื่อเต็ม ให้ดูที่หน้าบอกอักษรย่อประจำเล่ม, และเนื่องจากมุ่งแนะนำคัมภีร์และตำราที่อ้างอิงเป็นสำคัญ จึงไม่ได้วางรูปแหล่งอ้างอิงอย่างบรรณานุกรมที่เป็น

สากล คำว่า"อรรถกถา"ที่อ้างไว้ มักจะไม่ระบุชื่อคัมภีร์ ขอให้เข้าใจว่าเป็นอรรถกถาของแต่ละปิฎกหรือแต่ละพระสูตรนั่นเอง ซึ่งได้แจ้งไว้ในภาคผนวกท้ายพระวินัยปิฎกเล่ม 4, ท้ายพระสุตตันตปิฎกเล่ม 1, และท้ายพระอภิธรรมปิฎกเล่ม 1

4. คำอ่านสำหรับชื่อเฉพาะและศัพท์ธรรมะทั้งหลาย เป็นปัญหาแก่ผู้ไม่คุ้นเคยกับภาษาบาลี จึงได้แนะนำวิธีอ่านคำบาลีไว้ด้วยในภาคผนวกท้ายเล่ม 1. การสะกดคำ ได้พยายามยึดหลักการของราชบัณฑิตยสถาน แต่ก็มีศัพท์เป็นจำนวนมากที่เห็นว่าน่าจะคงรูปแบบบาลีไว้ ขอให้ถือว่าเป็นศัพท์เฉพาะ (technical term) ของพระไตรปิฎก

5. ภาพถ่าย, ภาพวาด, แผนภูมิ, และแผนที่ ที่นำมาประกอบเนื้อหาอยู่ประปราย ได้รวบรวมจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ต้องการให้เป็นข้อมูลประกอบทางวิชาการให้เห็นความเชื่อความเลื่อมใส และพอให้เกิดจินตนาการเท่านั้น

6. เลขข้อในวงเล็บ ได้ระบุไว้ตามพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ซึ่งในบางวงเล็บมีหลายเลขข้อรวมกัน บางเลขข้อก็ข้ามไปเมื่อเห็นว่าเนื้อหาของข้อนั้นๆ ได้สรุปประเด็นไว้แล้ว, ถ้าต้องการสืบค้นหรือเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์โดยมหามกุฏฯ (หรือฉบับสยามรัฐ) ให้ใช้เลขข้อในวงเล็บเป็นแนวทาง โปรดอย่าเทียบเคียงด้วยชื่อเรื่องซึ่งตั้งขึ้นใหม่ทั้งสิ้น (ในฉบับบาลีไม่มีชื่อเรื่องย่อย)

7. ผู้จัดทำพระไตรปิฎกชุดนี้ ได้น้อมจิตถ่อมตนอยู่เสมอว่าเป็นผู้ศึกษา มิใช่ผู้รู้หรือผู้เข้าถึงธรรมเหนือกว่าผู้อ่านทั่วไป จึงพยายามแสดงมติ, หลักฐาน, และข้อมูลในเชิงวิชาการ เท่าที่จะสืบค้นได้ มิอาจเอื้อมที่จะชี้ผิดชี้ถูกด้วยความรู้สึกนึกคิดส่วนตน แต่ก็คาดหวังว่าผู้อ่านจะเกิด

ดุลยพินิจตามสมควร. ในการนี้ จำเป็นต้องมีการสอดแทรกคำอธิบายและทัศนะที่ได้พบเข้าแบบเฉพาะหน้า ซึ่งอาจจะดูกระจัดกระจาย ขาดการสังเคราะห์ให้เป็นเอกภาพ. ภาคผนวกในหนังสือแต่ละเล่มก็เกิดขึ้นด้วยเหตุผลเดียวกัน มุ่งให้เป็นการสะสมเรื่องน่ารู้ทางวิชาการเป็นสำคัญ

8. เกร็ดน่ารู้เกี่ยวกับพระไตรปิฎกในแง่มุมต่างๆ ไม่รวมกล่าวไว้ในเล่มเดียวกัน จะกระจัดกระจายอยู่ในภาคผนวกของทุกเล่ม เพื่อให้ผู้อ่านเก็บสะสมไว้พิจารณาเพิ่มเติม เพราะเห็นว่า "ความรู้เรื่องพระไตรปิฎก" ในหนังสือ"พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน"ของท่านอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ มีความแจ่มแจ้งชัดเจนพอแล้ว

9. งานพระไตรปิฎกชุดนี้ แม้จะมีเนื้อหาจบลงเป็นส่วนๆ ตามจำนวนเล่มและตามลำดับเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับบาลี แต่มีการอ้างถึงกันระหว่างเล่ม และตัดความซ้ำที่กล่าวถึงแล้วในเล่มต้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำศัพท์หรือถ้อยคำสำนวนใดที่เคยให้ความหมายไว้แล้ว ก็ได้หลีกเลี่ยงการให้ความหมายซ้ำอีก หนังสือชุดนี้จึงมุ่งให้มีการจำหน่ายเป็นชุดเพื่อประโยชน์สูงสุดของผู้ศึกษาเอง

10. วิธีร้อยเรียงเนื้อหาแต่ละปิฎก คำนึงถึงผู้อ่านเป็นหลัก : *พระวินัยปิฎก*-เน้นให้อ่านเข้าใจเพื่อประพฤติปฏิบัติตามสิกขาบทได้ และให้สอดคล้องกับแนวอธิบายในหนังสือ"วินัยมุข"ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำนวนแปลสิกขาบทได้พยายามรักษาสำนวนของหนังสือวินัยมุขและหนังสือนวโกวาท ซึ่งใช้เป็นแบบเรียนในหลักสูตรนักธรรมของคณะสงฆ์, *พระสุตตันตปิฎก*-เน้นเก็บรายละเอียดทุกแง่ทุกมุม และพิถีพิถันเป็นพิเศษในการแปลและถอดความในส่วนที่เป็นพุทธวจนะ จำเป็นต้องแทรกเสริมคำบาลีและภาษาแปลของชาว

ยุโรปไว้ด้วย เพื่อประกอบการพิจารณาของผู้อ่าน. ส่วน *พระอภิธรรมปิฎก* -เน้นให้เห็นเนื้อหากว้างๆ รวมๆ ในลักษณะสรุปใจความ ให้รู้ว่าปรมัตถ-ธรรมคืออะไร และพระอภิธรรมปิฎกบรรจุเรื่องอะไรไว้บ้าง

11. คำราชาศัพท์ที่ใช้กับพระพุทธเจ้าและพระราชาทั้งหลาย ไม่ได้เคร่งครัดอย่างที่ใช้กับพระมหากษัตริย์ของไทย เช่นคำว่า "กราบทูล" และ "ทูล". ใช้พอให้รู้ว่าเป็นราชาศัพท์ พอให้รู้ว่าเป็นการพูดกับพระพุทธเจ้าและพระราชาเท่านั้น ราชาศัพท์บางคำเป็นที่เข้าใจยากสำหรับคนทั่วไป ก็ใช้คำสามัญแทน เช่น "ปฤษฎางค์" ใช้คำว่า "หลัง". "ฉายา" ใช้คำว่า "เงา" เป็นต้น

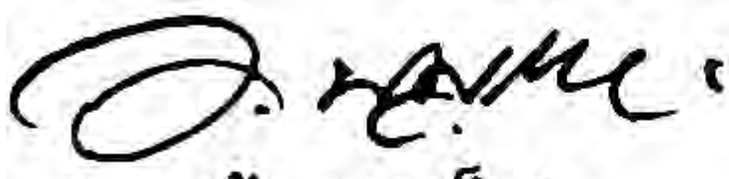
12. การกล่าวถึงอิทธิปาฏิหาริย์และเรื่องราวเกี่ยวกับเทวดา, มาร พรหม ฯลฯ ในพระไตรปิฎก หนังสือชุดนี้มองในแง่ที่เป็นปรากฏการณ์จริงทั้งสิ้น ให้อยู่ในวิสัยสติปัญญาและศรัทธาของผู้ศึกษา แต่เรื่องราวเช่นนั้นก็จะไม่เน้นหนักยิ่งไปกว่าสาระของพระธรรมวินัย

13. คำสอนของพระพุทธเจ้านั้น มีความลาด-ลุ่ม-ลึกตามลำดับ คือ เข้าใจได้ง่ายก็มี พอเข้าใจได้ก็มี เข้าใจได้ยาก หรือยากอย่างยิ่งที่จะเข้าใจก็มี. ส่วนที่พอเข้าใจได้นั้น ยังพอจะพินิจพิเคราะห์ด้วยความรู้ทางวิชาการได้ แต่ก็ยังอาจคลาดเคลื่อนได้อยู่นั่นเอง. ส่วนที่ยากจะเข้าใจนั้นอาจจะเกิดจากความยากของภาษา หรืออาจจะเกิดจากความยากของคำสอนจริงๆ ซึ่งความยากนั้นไม่สามารถเข้าถึงได้ด้วยความคิดนึกตรึกตรองธรรมดา. และความแหลมคมทางวิชาการก็อาจเจาะเข้าไม่ถึง เพราะเป็นเรื่องของการเข้าถึงด้วยการปฏิบัติทางจิต ในส่วนนี้จำเป็นต้องรักษาสำนวนแปลไว้ก่อน

การจัดทำหนังสือชุดนี้ แม้จะได้ทุ่มเทความวิริยะอุตสาหะอย่างยิ่ง

ในการศึกษาและร้อยเรียงเนื้อหาแล้ว แต่ก็คงจะมีข้อผิดพลาดบกพร่องได้ไม่น้อย ขอน้อมรับไว้ศึกษาปรับปรุงต่อไป และขอบันทึกไว้เป็นเกียรติสำหรับความพิถีพิถันของฝ่ายจัดแต่งหน้าหนังสือและทำดรรชนี-นามานุกรม คือ *คุณอนุวัฒน์ หลอดศิริ, คุณสมจิตร หลอดศิริ, คุณธณัฐศิลป์ ดีใจ* แห่งโปรดอมกราฟฟิกไว้ ณ ที่นี้

งานพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ จะอุบัติขึ้นไม่ได้เลย ถ้าไม่ได้รับแรงศรัทธาและแรงบันดาลใจของ **ดร.สุขพัฒน์ ทองเพ็ง** (ศาสนศาสตร-ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์) ผู้ประสบความสำเร็จในชีวิตแล้วยังใฝ่ใจในทางธรรมอย่างมั่นคง และงานนี้จะสำเร็จลุล่วงไม่ได้แน่นอน ถ้าหากไม่อยู่ในยุคสมัยที่ท่านผู้รู้ทั้งหลายได้ช่วยกันศึกษาพระธรรมวินัยของพระสัมมา-สัมพุทธเจ้าสืบๆ กันมา แล้วถ่ายทอดเป็นคัมภีร์-เป็นหนังสือให้ศึกษาใคร่ครวญตามได้ บุญกุศลอันจะพึงเกิดมีจากงานนี้ ขอน้อมอุทิศแด่ทุกท่านผู้มีส่วนสำคัญดังกล่าว จงทั่วถึง เทอญ

อุทัย บุญเย็น*

ผู้ศึกษาและจัดทำ

---

* อุทัย บุญเย็น เกิดปี 2493, อดีต "ชาโนทโยภิกขุ" วัดบวรมงคล (สำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร), สำเร็จการศึกษา ป.ธ.๘, พ.ม., ศน.บ.(ศาสนา-ปรัชญา), M.A.(รัฐศาสตร์), เจ้าของนามปากกา "สร้อยรวงข้าว", เป็นผู้ศึกษา-เรียงร้อย และจัดทำหนังสือชุด "พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" (18 เล่มชุด) ตั้งแต่ต้นปี 2543 ถึงต้นปี 2549

สารบัญค้นเรื่อง

หน้า

ทีฆนิกาย มหาวรรค 1

มหาสมยสูตร 2-6 เทวาดาชุมนุมครั้งใหญ่ 2-6. **สักกปัญหสูตร** 7-27. ณ ถ้ำอินทสาล 7-8. ลำนำรักของปัญจสิขเทพบุตร 8-13. เข้าฌานได้ยินเสียง 13-15. ภิกษุเกิดเป็นเทพต่ำกว่าอุบาสิกา 15-17. สักกปัญหา. เวร-อาชญา-ข้าศึก-พยาบาทเกิดอะไร 17-20. สำรวมในพระปาติโมกข์คือปฏิบัติอย่างไร 20. ท้าวสักกะเป็นโสดาบัน 21-22. สำรวมอินทรีย์คือปฏิบัติอย่างไร 22-23. อะไรทำให้สมณ-พราหมณ์แตกต่างกัน 23. สมณพราหมณ์อื่นเข้าถึงนิพพานหรือไม่ 23-24. ความสมหวังของท้าวสักกะและปัญจสิขเทพบุตร 24-27.

มหาสติปัฏฐานสูตร 28-49. กัมมาสทัมมะ แคว้นกุรุ 28-31. สติปัฏฐานคือทางเอกเพื่อเข้าถึงนิพพาน

31-49. กาเย กายานุปัสสนา 32-36. เวทนาสุ-เวทนานุปัสสนา 36-37. จิตเต จิตตานุปัสสนา 38. ธัมเมสุ ธัมมานุปัสสนา 39-48. มรรคผลอันเกิดจากสติปัฏฐาน 48-49.

ปายาสิราชัญญสูตร 50-69. พระกุมารกัสสปะกับพระยาปายาสิ ,50-52. วิวาทะเรื่องปรโลกและเทวดา 52-55. อายุของมนุษย์กับเทวดาชั้นดาว-ดึงส์ 55-57. การฆ่าตัวตายเป็นความโง่ 57-58. จับวิญญาณขังในหม้อ 58-59. พิสูจน์ด้วยการชั่งน้ำหนักวิญญาณ 59-60. ค้นหาชีวะจากอายตนะของผู้ตาย 60-61. ชำแหละเนื้อหนังค้นหาวิญญาณ 61-66. ปายาสิยอมแพ้-ขอเป็นอุบาสก 66-67. ทานไม่ประณีต ผลก็ไม่ประณีต 67-69.

ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค 70

ปาฏิกสูตร 71-88. สุนักขัตตลิจฉวีขอเลิกนับถือพระพุทธองค์ 71-72. ผิดหวังที่ไม่ทรงแสดงอิทธิ-ปาฏิหาริย์ 72-73. ผิดหวังที่ไม่ทรงสอนเรื่องสิ่งสูงสุด 73-74. สุนักขัตตะฝักใฝ่ลัทธิชีเปลือย 74-77. ชีเปลือยปาฏิกบุตร 78-81. เปรียบปาฏิกบุตรเหมือนสุนัขจิ้งจอก 81-83. คำสอนเรื่องสิ่งสูงสุด (อัคคัญญัง) 83-87. คำสอนเรื่องสุภวิโมกข์ถูกบิดเบือน 87-88.

อุทุมพริกสูตร 89-99. นิโครธปริพาชก 89-90. อุปกิเลสแห่งการถือเคร่ง (ตบะ) 90-94. แก่นแท้ของตบะ 94-96. นิโครธปริพาชกสำนึกผิด 96-97. ทรงแสดงธรรมเพื่อให้บุคคลตรัสรู้ธรรม 97-99.
จักกวัตติสูตร 100-116. สติปัฏฐานคือวิธีปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้า 100-101. จักรวรรดิวัตร-ธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิ 101-105. สู่ยุคจักรวรรดิวัตรเสื่อม 106. ปกครองดีแต่ทอดทิ้งคนจน 106-107. บริหารบ้านเมืองผิดพลาดเกิดปัญหาลูกโซ่ 107-108. ลำดับเหตุที่ทำให้คนอายุสั้นลงจากหมื่นปี 108-110. ยุคมนุษย์อายุ 40 ปี และยุคมิคสัญญี 110-111. สู่ยุคพระเมตเตยยพุทธเจ้า 111-114. อันตรกัป 111-113. โลกอนาคตเมื่อมนุษย์มีอายุแปดหมื่นปี 114-115. อายุ, วรรณะ, สุข, โภคะ, และพละ ของภิกษุ 115-116.
อัคคัญญสูตร 117-130. การประพฤติธรรมยิ่งใหญ่กว่าวรรณะ 4 117-120. ใครคือสมณะศากย-บุตร 120. การเกิดขึ้นและวิวัฒนาการของโลก 121-126. สัตว์ประเสริฐที่มาของมนุษย์ 126. ความเป็นมาของวรรณะ 4. 126-129. สมณะมาจากทุกวรรณะ 128-129. ทุกคนทุกวรรณะ เป็นไปตามกรรม 129. พระอรหันต์ประเสริฐกว่าทุกวรรณะ 129-130.

สัมปสาทนียสูตร 131-143. เหตุผลที่พระสาริบุตรเลื่อมใสในพระพุทธองค์ 131-133. พุทธธรรมที่พระสาริบุตรเลื่อมใสยิ่ง 133-142. โลกธาตุหนึ่งมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์เดียว 142-143. ไม่ทรงโอ้อวดเหมือนสมณพราหมณ์อื่น 143.

ปาสาทิกสูตร 144-160. นิครนถ์ นาฏบุตรถึงแก่กรรม 144-146. สาวกนิครนถ์แตกแยกหลังศาสดาล่วงลับ 146-147. เป็นลาภของสาวกที่ไม่ได้เดินทางผิดตามศาสดา 147-148. สาวกจะเดือดร้อนหรือไม่หลังศาสดาล่วงลับ 148. องค์ประกอบแห่งความมั่นคงของพระศาสนา 148-150. คนเห็นพรหมจรรย์แต่เท่ากับไม่เห็น 150. ที่มาของสังคายนา 150-155. จงวิวาทะแต่อย่าวิวาทกัน 155. ทรงสอนเรื่องกำจัดกิเลสทั้งในปัจจุบันและอนาคต 156. ขวนขวายเพื่อได้สุข มีทั้งถูกและผิด 156-157. พระอรหันต์ไม่ประพฤติผิด 9 อย่างตลอดชีวิต 157-158. เหตุที่ได้นามว่าตถาคต 158-159. ละทิฐิ 62 ได้ด้วยสติปัฏฐาน 159-160.

ลักขณสูตร 161-167. มหาบุรุษลักษณะ 32 ประการ 161-163. มหาบุรุษลักษณะเกิดจากบุญญาธิการ 163-170. หูยาว-ลิ้นยาวไม่ใช่มหาบุรุษลักษณะ 170-171.

สิงคาลกสูตร 172-186. อริยบุคคลไม่งมงายไหว้ทิศ 172-177. เหตุที่สิงคาลกะไหว้ทิศ 173-175. ทางเสื่อมของชีวิตคฤหัสถ์ 177-178. มิตรเทียม-มิตรแท้ 179-180. ทรัพย์สินควรแบ่งเป็น 4 ส่วน 181. ทิศที่ควรไหว้คือบุคคลใกล้ตัว 181-185. ธรรมยึดเหนี่ยวสังคมไว้ด้วยกัน (สังคหวัตถุ 4) 185-186.

อาฏานาฏิยสูตร 187-200. เทวดาฝ่ายที่ไม่เลื่อม-ใสพระพุทธเจ้า 187-188. คาถาป้องกันเทวดาชั่วเบียดเบียน. อาฏานาฏิยรักขคาถา 188-197. อุตร-กุรุทวีป 190-191. อาฏานาฏิยรักขา 192-197. อานุภาพแห่งอาฏานาฏิยรักขา 197-198. รายนามยักษ์ผู้ใหญ่ 198-199. ทรงให้ภิกษุเรียนอาฏานา-ฏิยรักขา 200.

สังคีติสูตร 201-237. เสด็จเข้าพำนักในท้องพระโรงเมืองปาวา 201-202. พระสาริบุตรปรารภเรื่องนิครนถ์ นาฏบุตรถึงแก่กรรม 202-204. ธรรม 10 หมวดที่พระสาริบุตรยกขึ้นสังคายนา 204-236. เป็นการสังคายนาที่ทรงรับรอง 237.

ทสุตตรสูตร 238-253. 10 หมวดธรรมอีกชุดหนึ่ง 238-253. ธรรมมีอุปการะมาก 239-241. ธรรมอันควรเจริญ 141-242. ธรรมอันควรกำหนดรู้ 242-243. ธรรมอันควรละ 243-244. ธรรมฝ่ายเสื่อม

244-245. ธรรมฝ่ายคุณวิเศษ 245-246. ธรรมอันแทงตลอดได้ยาก 246-248. ธรรมที่ควรให้เกิดขึ้น 248-250. ธรรมอันควรรู้ยิ่ง 250-251. ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง 251-253.

ภาคผนวก 254

อาฏานาฏิยปริตร 255-263.

ดรรชนี 264

นามานุกรม 290

สารบัญภาพประกอบ

หน้า

ภาพถ่ายทิวไม้แห่งหนึ่งที่กบิลพัสดุ์โบราณ 6

ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดคงคาราม 8

แผนที่แสดงที่ตั้งแคว้นกุรุ 30

ภาพถ่ายโบราณสถานแห่งหนึ่งที่เมืองเดลี 49

ภาพถ่ายต้นสีเสียด 51

ภาพถ่ายทัศนียภาพข้างภูเขาคิชฌกูฏ 99

ตารางแสดงจำนวนพระปริตร (เจ็ดตำนาน-สิบสองตำนาน) 257

อักษรย่อที่ใช้ในเล่มนี้

ขุ.ชา.	ขุทฺทกนิกาย ชาตก
พจ.ธ.	พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม โดย พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)
วิสุทฺธิ.	วิสุทฺธธิมคฺค (คัมภีร์วิสุทธิมัคค์)
วิสุทฺธิ.ฏีกา	วิสุทฺธธิมคฺค มหาฏีกา (คัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา)
D.B.	Dialogues of the Buddha, (ในหนังสือชุด Sacred Books of the Buddhists-งานแปลพระไตรปิฎกของสมาคมบาลีปกรณ์ (P.T.S.) กรุงลอนดอน)
P.T.S.	Pali Text Society (สมาคมบาลีปกรณ์, กรุงลอนดอน)

การอ้างอิงคัมภีร์อรรถกถาในพระสุตตันตปิฎก(ชุดนี้)ทุกเล่ม ถ้าระบุแต่เพียงว่า"**อรรถกถา**" โดยไม่มีชื่อของคัมภีร์ต่อท้าย ขอให้เข้าใจว่า หมายถึงอรรถกถาแห่งพระสุตตันตปิฎกเล่มนั้นๆ (ดูภาคผนวกของเล่ม 5)

ระบบเนื้อหา

เพื่ออำนวยประโยชน์แก่ผู้ใช้หนังสือชุดนี้

เพื่อให้ผู้ร่วมศึกษาพระไตรปิฎก ได้ประโยชน์จาก"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" ชุดนี้ ขอแนะนำระบบเนื้อหาของงานที่จัดทำ ว่ามีอย่างไร ดังนี้

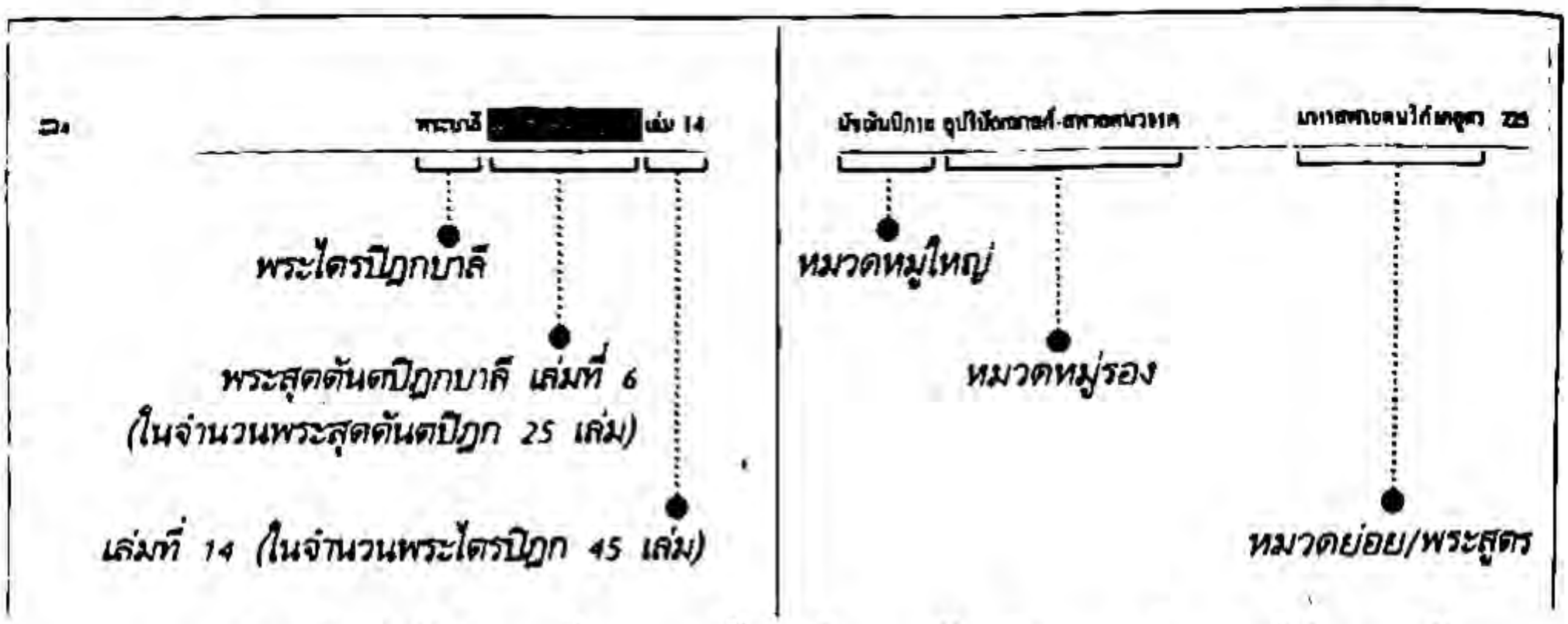
1. เนื้อหาโดยรวม ได้ร้อยเรียงความตามลำดับเล่มพระไตรปิฎกสยามรัฐ(ฉบับบาลีของไทย). ในส่วนพระวินัยปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก ทำในรูปเก็บความ-สรุปความ และเพิ่มเติมข้อมูลประปราย เพื่อเสริมความเข้าใจ. ในส่วนพระสุตตันตปิฎก ได้เก็บรายละเอียดของเนื้อหามากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้ระบุเลขข้อประจำพระสูตรไว้ในวงเล็บโดยตลอด สามารถที่จะใช้ตรวจสอบเทียบเคียงกับฉบับบาลีได้ง่ายขึ้น

2. การบอกเล่มพระไตรปิฎกฉบับบาลี ทำไว้ 2 ส่วน ส่วนแรกอยู่หน้าแรกสุด(คือหน้าเปิดของเล่ม) ซึ่งนอกจากระบุว่าเป็น"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" เล่มที่เท่าไรแล้ว ยังระบุว่าเป็นพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก หรือพระอภิธรรมปิฎก(ฉบับบาลี) เล่มที่เท่าไรด้วย พร้อมกับบอกหมวดหมู่เนื้อหาของพระไตรปิฎกนั้นว่ามีอะไรบ้าง

(24) ระบบเนื้อหา

ตัวอย่าง

หน้าซ้าย *หน้าขวา*

เป็นอันว่า ได้บอกที่มาของเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับบาลีไว้ทุกหน้า นอกเหนือจากที่ได้ระบุ"เลขข้อ"ในวงเล็บตรงตามพระไตรปิฎกบาลี(ฉบับสยามรัฐ)ไว้ส่วนหนึ่ง

3. เพื่อการค้นหาเรื่องราวหรือเนื้อหาที่ต้องการ ได้จัดทำระบบสารบัญอย่างละเอียด คือนอกจากบอกหมวดหมู่เนื้อหาและชื่อพระสูตรแล้ว ยังยกเอา"หัวเรื่อง"ที่ตั้งไว้ในเล่ม มาเรียงบอกหน้าไว้ด้วย ทำให้รู้ได้ว่า ในหมวดหมู่เนื้อหาหรือในพระสูตรหนึ่งๆ มีประเด็นอะไรบ้าง ประเด็นที่ตั้งเป็นหัวเรื่องนี้ เป็นบทสรุปเนื้อหาหรือคำสอนอยู่ในตัว ขอแนะนำให้เลือกที่จะอ่านเนื้อหาภายในเล่มจากสารบัญ ซึ่งเป็นการเริ่มจากความสนใจ ของตัวเองก่อน

4. อีกทางหนึ่งที่จะเข้าสู่เนื้อหาของพระไตรปิฎกได้ตามต้องการ คือการสืบจากคำในดัชนีและนามานุกรม ซึ่งหนังสือชุดนี้ได้พยายามเก็บเรียงไว้ค่อนข้างละเอียดหยุมหยิมไปบ้าง ทั้งนี้ เป็นการทำไว้เผื่องานทางวิชาการที่จะเกิดตามมาอีก

ทีฆนิกาย มหาวรรค

ต่อจากเล่ม 5

มหาสมยสูตร สักกปัญหสูตร

มหาสติปัฏฐานสูตร ปายาสิราชัญญสูตร

มหาสมยสูตร

เทวดาชุมนุมครั้งใหญ่

(135-240) ครั้งหนึ่ง (อรรถกถากล่าวว่าเป็นคราวเสด็จไประงับการทะเลาะวิวาทจะทำสงครามแย่งน้ำกันของพวกพระประยูรญาติ) พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่ป่าใหญ่ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ พร้อมด้วยภิกษุอรหันต์ประมาณ 500 รูป, พวกเทวดาจากโลกธาตุทั้ง 10 มาชุมนุมกันครั้งใหญ่เพื่อชื่นชมพระบารมีพระพุทธองค์และพระสาวก เทวดาชั้นสุทธาวาส 4 องค์ นัดหมายกันว่า จะเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ถึงที่ประทับแล้วจะกล่าวคาถาองค์ละ 1 คาถา ณ ที่นั้น, เมื่อได้เข้าเฝ้าตามที่ตั้งใจ ก็ผลัดกันกล่าวคาถาแสดงความยกย่องชื่นชมพระพุทธองค์และภิกษุทั้งหลาย

พระพุทธองค์ตรัสว่า การชุมนุมใหญ่ของเทวดาครั้งนี้ไม่แพ้ครั้งไหนๆ ที่พวกเทวดาชุมนุมเพื่อได้เห็นพระพุทธเจ้าไม่ว่าจะในอดีตหรือในอนาคต, ทรงกล่าวถึงเทวดาบางพวกที่มาชุมนุมและชื่อของเทวดาให้ภิกษุทั้งหลายฟัง ดังนี้

(241-245) พวกภุมมเทวดาอาศัยอยู่ตามซอกเขา ภิกษุทั้งหลายก็พำนักอยู่ที่เดียวกัน ด้วยอาการเหมือนราชสีห์หลีกเร้นไม่มีอาการขลาดกลัวแม้แต่น้อย ดวงจิตของท่านทั้งหลายมีแต่ความใสหมดจด ขณะที่พวกเทวดาทั้งหลายต่างก็บ่ายหน้ามายังป่าใหญ่แห่งนั้น, ภิกษุซึ่งได้ญาณมองเห็น บางพวกเห็นเทพจำนวนเป็นร้อย บางพวกเห็นเป็นพัน บางพวกเห็นได้เป็นหมื่นบางพวกเห็นได้เป็นแสน และบางพวกเห็นได้สุดคณานับ มองเห็นเทพเต็มไปทุกทิศทาง

พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้ภิกษุทั้งหลายรู้จักเทพประเภทต่างๆ ตามลำดับ ภุมมเทวดาซึ่งอยู่ประจำกรุงกบิลพัสดุ์มีจำนวน 7,000 ตน เทพประจำเทือกเขาหิมพานต์ (เหมวัต) มี 6,000 ตน เทพประจำสาตาคีรี จำนวน 3,000 ตน เทพประจำภูเขาวิศวามิตร 500 ตน เทพกุมภีร์แห่งภูเขาเวปุลละ กรุงราชคฤห์ ก็มา มีเทพเป็นแสนเข้าเฝ้าเทพกุมภีร์นั้น

พวกเทพจาตุมหาราช(จตุโลกบาล)ทั้ง 4 ก็มา คือ 1. ท้าวธตรฐ-เทพปกครองทิศตะวันออก เจ้าแห่งเทพคนธรรพ์ 2. ท้าววิรุฬหก-เทพปกครองทิศใต้ เจ้าแห่งเทพกุมภัณฑ์ 3. ท้าววิรูปักษ์-เทพปกครองทิศตะวันตก เจ้าแห่งเทพนาค 4. ท้าวกุเวร-เทพปกครองทิศเหนือ เจ้าแห่งเทพยักษ์, เทพมหาราชทั้ง 4 นี้มีบุตร

ซึ่งได้นามว่า"อินทร์"ทั้งหมด ล้วนมีฤทธานุภาพมาก. เมื่อเทพมหาราชมาถึงป่าใหญ่ ทิศทั้ง 4 ก็สว่างไสวไปทั่ว

เทพรับใช้(ทาส)ของท้าวมหาราชทั้ง 4 ที่เป็นพวกมายาล่อลวง โอ้อวด เจ้าเล่ห์ มี 18 ตน คือ 1. กุเกณฑุ 2. เวฏณฑุ 3. วิฏุ 4. วิฏฏะ 5. จันทนะ 6. กามเศรษฐี 7. กินนุมัณฑุ 8. นิมัณฑุ 9. ปนาทะ 10. โอปมัญญะ 11. เทวสูต 12. มาตลี 13. จิตรเสน(คนธรรพ์) 14. นโฬราช 15. ชโนสภะ 16. ปัญจสิขะ 17. ติมพรู 18. สุริยวัจฉสา

เทพนาคทั้งหลายที่มา มีเทพประจำสระนาสภะ กรุงเวสาลี นอกจากนั้นก็มีหมู่เทพตัจฉกนาคราช, นาคตระกูลกัมพลและตระกูลอัสดร. นาคแห่งท่าปยาคะมาพร้อมกับหมู่ญาติ. นาคแห่งแม่น้ำยมุนาตระกูลธตรฐก็มา เอราวัณเทพบุตร(เทพช้าง) ก็มา

พวกเทพเหยี่ยว(พญาครุฑ) ก็มา พวกนี้มีนามว่า"จิตรสุบรรณ". ตามธรรมดา เทพครุฑเห็นเทพนาคก็จะโฉบเฉี่ยวทำร้ายกัน แต่เมื่อมาป่าใหญ่คราวนี้ มีแต่การทักทายด้วยวาจาอันไพเราะต่อกันด้วยพุทธานุภาพ

แม้แต่พวกเทพอสูรตระกูลกาลกัญชา ร่างใหญ่น่าสะพรึงกลัว ก็มา เทพอสูรตระกูลเวมัส, อสูรเวปจิตติ, อสูรสุจิตติปาราทกับอสูรนมุจี บุตรของอสูรพลี 100 ตน ซึ่งล้วนมีชื่อว่า"เวโรจ" ก็มา เทพพวกนี้ผูกสอด(ธนู)เครื่องเสนาน่าเกรงขาม เข้าไปรายงานตัวต่อเทพราหุภัทร(อสุรินทราหู) ว่ามาร่วมชุมนุมในครั้งนี้ด้วย

เทพอีก 60 จำพวก (6 ชุด ชุดละ 10 จำพวก) ที่มาด้วยเหมือนกัน คือ

1. เทพอาปะ 2. เทพปฐวี 3. เทพเตชะ 4. เทพวายะ 5. เทพวรุณ 6. เทพวารุณ 7. เทพโสมะ 8. เทพยสสะ 9. เทพแห่งเมตตา 10. เทพแห่งกรุณา

11. เทพเวณหู 12. เทพสหลี 13. เทพโสมะ 14.-15. เทพยม (มี 2 พวก) 16. เทพจันทะ 17. เทพสุริยะ 18. เทพนักษัตร 19. เทพมันทพลาหก 20. เทพวาสวะ (ท้าวสักกะ)

21. เทพสหภู 22. เทพอริฏฐกะ 23. เทพโรชะ(รัศมีเหมือนสีดอกผักตบ) 24. เทพวรุณ 25. เทพสหธรรม 26. เทพอัจจุตะ 27. เทพอเนชกะ 28. เทพสูเลยยะ 29. เทพรุจิระ 30. เทพวาสวเนสิน

31. เทพสมานะ 32. เทพมหาสมานะ 33. เทพมานุสะ 34. เทพมานุสุตตะ 35. เทพขิฑฑาปทูสิกะ 36. เทพมโนปทูสิกะ 37. เทพหริ 38. เทพโลหิตวาสี 39. เทพปารัค 40. เทพมหาปารัค

41. เทพสุกกะ 42. เทพกรุมหะ 43. เทพอรุณ 44. เทพเวฆนัส 45. เทพโอทาตคัยห์ 46. เทพวิจักษณ์ 47. เทพสทามัตต์ 48. เทพหารคัช 49. เทพมิสสกะ 50. เทพฟ้าร้อง

51. เทพเขมิยะ 52. เทพดุสิต 53. เทพยามะ 54. เทพกัฏฐกะ 55. เทพลัมพิตกะ 56. เทพลามเสฏฐะ 57. เทพโชตินาม 58. เทพอาสวะ 59. เทพนิมมานรดี 60. เทพปรนิมมิต

เทพแต่ละพวก ล้วนแต่มีผิวพรรณต่างกัน มีฤทธิ์อำนาจและรัศมีต่างกัน

(246) พวกพรหมที่พระพุทธองค์ตรัสว่ามาในครั้งนี้มี 1. สุพรหม 2. ปรมัตตพรหม 3. สนังกุมารพรหม 4. ติสสพรหม

5. มหาพรหม (เป็นอุปปาติกะ ปกครองพรหมโลกพันหนึ่ง) 6. กลุ่มพรหม 10 องค์ที่ครองพรหมโลกพันหนึ่ง 7. หาริตพรหม

ทิวไม้แห่งหนึ่งที่กบิลพัสดุ์โบราณ

ในการชุมนุมใหญ่ครั้งนี้ พวกมารก็มากันเป็นกองทัพ พวกมันเห็นเทวดาและเทพบุตร(อินทร์)ทั้งหลาย ต่างก็บอกกันและกันให้รุมล้อมผูกมัดไว้ด้วยราคะ พวกแม่ทัพคอยบัญชาการเอาฝ่ามือตบพื้นเสียงดังเหมือนเมฆฝนคำรามน่าสะพรึงกลัว แต่พวกมารก็ทำอะไรใครไม่ได้ ได้แต่เดือดดาลกลับไป

พระพุทธองค์ทรงเห็นมาร จึงให้ภิกษุทั้งหลายรู้เท่าทัน ซึ่งมารก็ไม่อาจจะรังควานภิกษุทั้งหลายได้ เพราะทุกรูปสิ้นราคะแล้ว ความกลัวแม้เท่าเส้นขนไหวหวั่นก็มิได้มี

สักกปัญหสูตร

ณ ถ้ำอินทสาล

(247) ทางทิศตะวันออกของกรุงราชคฤห์ มีหมู่บ้านพราหมณ์ชื่อ"อัมพสณฑ์" ด้านเหนือของหมู่บ้านนั้นมีภูเขาชื่อ "เวทิยกะ" และที่ภูเขานั้นมีถ้ำชื่อ"อินทสาล". ครั้งนั้น พระพุทธองค์เสด็ประทับเข้าฌาน(หลีกเร้น)อยู่ในถ้ำนั้น

ท้าวสักกะทรงประสงค์จะเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ เมื่อทราบว่าพระองค์ประทับอยู่ที่นั่น จึงชวนหมู่เทพชั้นดาวดึงส์ รวมทั้งปัญจสิขเทพบุตร เพื่อไปเข้าเฝ้าด้วยกัน. ปัญจสิขเทพบุตร(เทพคนธรรพ์)นั้น เนื่องจากเป็นเทพนักดนตรี ก็ถือพิณสีเหลือง(สีผลมะตูม) ติดตัวไปด้วย การไปของหมู่เทพนั้นเพียงวับเดียวก็ถึงที่

หมาย และทันทีที่หมู่เทพชุมนุมกันที่ภูเขาเวทิยกะ ทั้งภูเขาและหมู่บ้านก็สว่างไสวไปทั่วด้วยเทวานุภาพ ชาวบ้านได้เห็นปรากฏการณ์อย่างนั้นก็ตื่นตกใจกลัว เพราะไม่รู้ว่าเกิดอะไรขึ้น

ท้าวสักกะตรัสเรียกปัญจสิขเทพบุตรมารับสั่งว่า ขณะนี้พระพุทธองค์ทรงเข้าฌานอยู่ การที่จะเข้าเฝ้าไม่ใช่เรื่องง่าย ทรงแนะนำให้ปัญจสิขเทพบุตรทำอย่างใดอย่างหนึ่งให้พระพุทธองค์ทรงโปรดก่อนแล้วจะได้เข้าเฝ้ากัน, ปัญจสิขเทพบุตรรับสนองพระบัญชา แล้วถือพิณเข้าไปทางถ้ำ ยืนอยู่ในระยะพอประมาณกะว่าเมื่อบรรเลงพิณคงทรงได้ยินเสียงพิณ

ลำนำรักของปัญจสิขเทพบุตร

(248) ปัญจสิขเทพบุตรยกพิณขึ้นบรรเลงพร้อมกับคลอลำนำ (คาถา) อันมีเนื้อหาเกี่ยวกับคุณของพระรัตนตรัยและความรักดังนี้

ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดคงคาราม อ.โพธาราม จ.ราชบุรี

◉ *โฉมฉายแม่เอย*
ข้าขอนบไหว้ติมพรุบิดาผู้ให้ก่าเนิดคนงาม
สุดที่รักของข้า

◉ *เจ้านั้นงามเฉิดฉายเป็นที่รักแห่งข้า*
เหมือนสายลมเป็นที่ต้องการยามเหงื่อโทรมกาย
เหมือนพระธรรมเป็นสุดปรารถนาของพระอรหันต์

◉ *โฉมฉายแม่เอย*
ประโลมใจข้าให้หายร้อนรุ่มด้วยเถิด
ให้เหมือนยารักษาคนไข้หนัก
ให้เหมือนอาหารสำหรับผู้โหยหิว
ให้เหมือนวารีดับไฟพุ่งโพลง

◉ *แม้นข้าได้ชบอกนาง*
ก็จะเหมือนพญาคชสาร
ฝ่าแดดมาพบสระน้ำใสเย็น บัวงามสล้าง
แล้วลงแช่กาย

◉ *ความงามของเจ้านั้น*
ทำให้ข้าหลงใหลโง่งมยิ่งแล้ว
ไม่ต่างอะไรกับคชสารเหลือขอ
ถูกขอถูกหอกทิ่มแทง ก็มิรู้เจ็บปวด

◉ *ข้าตกหลุมรักในตัวเจ้า*
ถอนใจเพ้อคลั่งมิได้แล้ว
ดุจเดียวกับปลาติดเบ็ด

◉ *แม่ตาหวานของข้าเอย*
กอดข้าสิ
สุดแสนดีของข้าเอย
กอดรัดข้าสิ
ให้สมกับที่ข้าถวิลหวัง

◉ *อันรักที่ข้ามีต่อเจ้างามงอนนั้น*
เหลือจะประมาณได้
ประหนึ่งบุญทาน
อันทำไว้ในพระอรหันต์

◉ *โฉมงามของข้าเอย*
ขอบุญที่ข้าสั่งสมไว้ในพระอรหันต์
จงหนุนส่ง
ให้ข้าได้เจ้าอยู่คู่เคียง

◉ *โฉมงามแม่เอย*
ขอบุญที่ข้าฝากฝังไว้ในหล้าโลก
จงสะพรั่งผล
ให้ข้าได้เจ้าเป็นคู่ชีวัน

◉ *โฉมฉายแม่เอย*
ข้าใฝฝันในตัวเจ้า
เทียมเท่าพระศากยมุนีผู้พรั่งพร้อมด้วยสติปัญญา
เด็ดเดี่ยวเพียรเพ่งมุ่งนฤพาณ

◉ *ยอดกัลยาของข้าเอย*
มาตรแม้นข้าสมรักได้เจ้ามาชูชื่น
ก็เสมอพระผู้ตรัสรู้
สุขเกษมเปรมปรีดิ์

◉ *คนดีของข้าเอย*
มาตรแม้นองค์อินทร์แห่งดาวดึงส์
พึงประทานพร
ข้าก็จะขอเลือกเจ้าเป็นพร
รักแห่งข้ามั่นคงปานฉะนี้

◉ *คนเก่งของพี่เอย*
บิดาใดให้กำเนิดคนงามเช่นเจ้า
ดั่งสาลพฤกษ์ผลิดอกไสว
ข้าขอนอบนบบิดาองค์นั้นแล

บทลำนำนี้ ถอดความจากคำประพันธ์ซึ่งอยู่ในรูปคาถาเป็นภาษามคธ ดังนี้

ปญฺจสิขเทวปุตฺตคาถา

(248) วนฺเท เต ปิตรํ ภทฺเท ติมฺพรุ์ สุริยวจฺฉเส
เยน ชาตาสิ กลฺยาณี อานนฺทชนนี มม ฯ
วาโตว เสทตํ กนฺโต ปานียว ปิปาสโต
องฺคิรสี ปิยา เมสิ ธมฺโม อรหตํ อิว ฯ
อาตุรสฺเสว เภสชฺชํ โภชนว ซิมจฺฉโต
ปรินิพฺพาปยิ ภทฺเท ชลนฺตมิว วารินา ฯ
สีโตทกํ โปกฺขรณี ยุตฺตํ กิญชกฺขารณุนา
นาโค มมฺมาภิตตฺโตว โอคาเห เต ถนูทรํ ฯ
อจฺจงฺกุโสว นาโค จ ชิตํ เม ตุตฺตโตมรํ
การณ นปฺปชานามิ สมฺมตฺโต ลกฺขณูรุยา ฯ
ตยิ คธิตจิตฺโตสฺมิ จิตฺตํ วิปริณามตํ
ปฏิคฺคนตุ์ น สกฺโกมิ วงฺกมตฺโต ว อมฺพุโช ฯ
วามูรุ สช มํ ภทฺเท สช มํ มนฺทโลจเน
ปลิสฺสช มํ กลฺยาณิ เอตํ เม อภิปตฺถิตํ ฯ
อปฺปโก วต เม สนฺโต กาโม เวลลิตเกสิยา
อเนกภาโว สมปาทิ อรหนฺเตว ทกฺขิณา ฯ
ยํ เม อตฺถิ กตํ ปุญฺญ์ อรหนฺเตสุ ตาทิสุ
ตํ เม สพฺพงฺคกลฺยาณิ ตยา สทฺธึ วิปจฺจตุ ฯ
ยํ เม อตฺถิ กตํ ปุญฺญ์ อสฺมึ ปฐวิมณฺฑเล

ตำ เม สพฺพงฺคกลฺยาณิ ตยา สทฺธึ วิปจฺจตำ ฯ
สกฺยปุตฺโตว ฌาเนน เอโกทิ นิปโก สโต
อมตำ มุนิ ชิคีสาโน ตมหำ สุรยวจฺฉเส ฯ
ยถาปิ มุนิ นนฺเทยฺย ปตฺวา สมฺโพธิมุตฺตมำ
เอวำ นนฺเทยฺยำ กลฺยาณิ มิสฺสภาวำ คโต ตยา ฯ
สกฺโก เจ เม วรำ ทชฺชา ตาวตึสานมิสฺสโร
ตาหำ ภทฺเท วเรยฺยาเห เอวำ กาโม ทโฬฺห มม ฯ
สาลำว น จิรำ ผุลฺลำ ปิตรำ เต สุเมธเส
วนฺทมาโน นมสฺสามิ ยสฺสาเสตาทิสี ปชาติ ฯ

(คำว่า "สุริยวจฺฉสา" ที่แปลว่าโฉมฉายนั้น แท้จริงแปลว่ามีร่างงามเหมือนพระอาทิตย์(ดวงอ่อนๆ) เป็นคุณศัพท์ของเทพธิดานามว่า "ภัททา" (หรือภัทรา). ว่ากันว่า เทพธิดาองค์นี้มีรัศมีส่องจากปลายเท้าขึ้นไปจรดปลายผม กายของนางจึงเปล่งแสงระเรื่อเหมือนแสงพระอาทิตย์อ่อนๆ และเทวดาทั้งหลายจึงเรียกนางว่า "สุริยวัจฉสา" (บางท่านแปลว่า "สุริยายอแสง")

เข้าฌานได้ยินเสียง

(249-252) พระพุทธองค์เมื่อได้ทรงสดับเสียงขับลำนำเข้ากับเสียงพิณของปัญจสิขเทพบุตร ก็ตรัสชมเชยว่า เสียงพิณกับเพลงขับกลมกลืนกันดี. ทรงถามว่า บทลำนำนั้นร้อยกรอง

ขึ้นตั้งแต่เมื่อไร? ปัญจสิขเทพบุตรกราบทูลว่า เมื่อครั้งพระพุทธองค์ตรัสรู้ใหม่ๆ (อรรถกถาว่าในสัปดาห์ที่ 8 นับแต่ตรัสรู้) ขณะที่ประทับอยู่ ณ อชปาลนิโครธ ริมฝั่งเนรัญชรา

เทพบุตรได้กราบทูลเรื่องที่ตนหลงรักเทพธิดาชื่อภัททา (สุริยวัจฉสา) ซึ่งเป็นธิดาของหัวหน้าเทพคนธรรพ์(คนฺธพฺพราชา) หัวหน้าเทพตนนั้นชื่อ"ติมพรุ" หากแต่นางมีใจรักอยู่กับมาตลิเทพบุตร(เป็นเทพสารถี)นามว่า"สิขัณฑิ" ไม่มีทางที่จะได้สมหวังแม้แต่น้อย ได้แต่ถือพิณไปบรรเลงวนเวียนยังที่อยู่ของท้าวติมพรุ พร้อมกับขับคลอด้วยบทลำนำดังกล่าว

ส่วนเทพธิดาผู้เลอโฉม ก็ได้แต่กล่าวเตือนใจว่า นางเองได้ยินปัญจสิขะยอพระเกียรติพระพุทธองค์ขณะที่ตนฟ้อนอยู่ในเทวสภา(ชื่อสุธัมมา) ก็เมื่อยกยอขึ้นใจอยู่อย่างนั้น ก็แสดงว่าปัญจสิขะมีใจมุ่งตรงต่อนิพพาน ขอให้มุ่งตรงไปสู่จุดหมายนั้นเถิด อย่าได้พบกันอีกเลย. นับแต่นั้น ปัญจสิขะกับเทพธิดานั้นก็ไม่ได้พบปะพูดคุยกันอีก

เวลาที่ปัญจสิขเทพบุตรสนทนาอยู่กับพระพุทธองค์ในเรื่องราวของตนล่วงเลยไปครู่ใหญ่ ท้าวสักกะทรงห่วงว่า เทพบุตรนักเพลงกับพระพุทธองค์คงกำลังสนทนากันเพลิน จึงทรงเรียกปัญจสิขะออกมา และรับสั่งอีกครั้ง ให้กราบทูลเรื่องที่พระองค์และทวยเทพพากันมาเพื่อเข้าเฝ้า ซึ่งในที่สุดได้เข้าเฝ้าตามพระประสงค์ ในการเชื้อเชิญเทพมเหศักดิ์(อย่างท้าวสักกะ)นั้น มีรับสั่งว่า ขอท้าวสักกะจอมเทพพร้อมอำมาตย์และบริวาร จงทรงพระสำราญสมพระประสงค์ ขอเทวดา, มนุษย์, อสูร, นาค, คนธรรพ์,

และหมู่สัตว์เหล่าอื่นอีกมากมาย ผู้ปรารถนาความสุข จงมีความสุขทั่วถึงกัน

เมื่อท้าวสักกะพร้อมหมู่เทพ รวมทั้งปัญจสิขเทพบุตร เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ภายในถ้ำอินทสาลด้วยเทวานุภาพ ความคับแคบความมืด. และความขรุขระของถ้ำ ก็ปลาสนาการไปสิ้น

การเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ครั้งนี้ของท้าวสักกะ ทราบจากคำกราบทูลว่า ทรงไม่ได้พบพระพุทธองค์มาเป็นเวลานานแล้วด้วยเหตุมีภาระธุระในดาวดึงส์มาก

ท้าวสักกะทรงกล่าวถึงความหลังครั้งหนึ่งว่า เมื่อคราวพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่สลฬคันธกุฏี(พระคันธกุฏีสร้างด้วยไม้สน) พระองค์เสด็จไปเพื่อเข้าเฝ้า. ขณะนั้น พระพุทธองค์ประทับเข้าฌานอยู่ มีเทพธิดานางสนม(บริจาริกา)ของท้าวเวสวัณชื่อ"ภุชคี" ยืนประนมมือคอยรับใช้อยู่ พระองค์จึงฝากความไว้กับนางให้กราบทูลว่าได้มาเพื่อเข้าเฝ้าพร้อมด้วยหมู่บริวารจากดาวดึงส์ขอให้นางได้ถวายอภิวาทแทนด้วย มิทราบว่า นางได้ทำตามคำขอนั้นหรือไม่?

พระพุทธองค์ตรัสว่า ภุชคีเทพธิดาได้ทำตามรับสั่งนั้นแล้ว และตรัสอีกว่า คราวนั้น เมื่อทรงได้ยินเสียงล้อและดุมรถของพระองค์ ก็ได้ทรงออกจากสมาธิ

ภิกษุเกิดเป็นเทพต่ำกว่าอุบาสิกา

ท้าวสักกะกราบทูลว่า เมื่อก่อนก็ได้ฟังแต่พวกเทวดาด้วยกันพูดว่าในกาลใดที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลกในกาลนั้น

สวรรค์เต็มไปด้วยเหล่าเทวดา ส่วนพวกอสูรก็ตกต่ำเสื่อมถอยไป คำกล่าวเช่นนี้ ทรงมีเรื่องให้เห็นเป็นพยานแล้ว คือเรื่องของศากยธิดานามว่า "โคปิกา"

ทรงเล่าถวายว่า ธิดาแห่งศากยวงศ์นามว่าโคปิกานั้นเป็นชาวกรุงกบิลพัสดุ์ เลื่อมใสในพระรัตนตรัย บริบูรณ์ในศีล เบื่อหน่ายในสตรีเพศของตน ปรารถนาจะเกิดเป็นบุรุษในภพหน้า, เมื่อตายลง นางไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นเทพบุตรอยู่กับพระองค์ เรียกชื่อกันว่า "โคปกเทพบุตร"

มีภิกษุ 3 รูป บวชประพฤติพรหมจรรย์อยู่ในสมัยเดียวกับโคปิกา ครั้นมรณภาพก็มาเกิดในดาวดึงส์เหมือนกัน แต่เป็นเทพคนธรรพ์ (นักเพลงนักดนตรี) ให้ความบันเทิงเริงรมย์แก่พระองค์ โคปกเทพบุตรพบเข้าก็กล่าวเตือนสติว่า พวกท่านเป็นผู้กอบเก็บธรรมของพระพุทธเจ้า มาเป็นเสียอย่างนี้จะเอาหน้าไปไว้ไหน เราสิ ทั้งๆ ที่เป็นสตรี(ในโลกมนุษย์) แต่เมื่อเลื่อมใสในพระรัตนตรัย รักษาศีล เบื่อหน่ายในเพศของตน ก็ยังได้มาเกิดเป็นบุตรของท้าวสักกะจอมเทพ ส่วนพวกท่านทั้งๆ ที่ได้บวชประพฤติพรหมจรรย์ กลับมาเป็นพวกคนธรรพ์ ช่างน่าเสียดาย

คำกล่าวของโคปกเทพบุตร ทำให้เทพคนธรรพ์ 2 ตน ได้สติในอัตภาพนั้น ได้เลื่อนไปเกิดเป็นพรหมชั้นพรหมปุโรหิต ส่วนอีกตนหนึ่งยังเป็นเทวดาชั้นกามาวจร(ยังเป็นเทพคนธรรพ์)อยู่ที่เดิม

(253-254) หลังจากท้าวสักกะทรงเล่าเรื่องของโคปกเทพบุตรดังนี้แล้ว โคปกเทพบุตรเองซึ่งมาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ใน

คราวนี้ด้วย ก็ได้กราบทูลยืนยันเป็นคาถามีใจความตรงตามที่ท้าวสักกะตรัสเล่าทุกประการ. ได้กราบทูลอีกว่า ภิกษุ 3 รูปที่ไปเกิดเป็นคนธรรพ์นั้น ตนเคยล้างเท้าให้ เคยถวายข้าวน้ำในเรือนตน และได้ฟังคำสอนของพระพุทธองค์จากภิกษุเหล่านั้น เมื่อได้พบว่าภิกษุทั้ง 3 รูปมาเกิดเป็นคนธรรพ์รับใช้ชาวดาวดึงส์ จึงได้เตือนสติ ปรากฏว่า 2 ท่านได้มุ่งมั่นบำเพ็ญเพียร จนเห็นโทษในกาม เป็นอนาคามี ก้าวล่วงดาวดึงส์ขึ้นไปสู่ชั้นพรหมดังกล่าว ส่วนอีก 1 ท่านยังเป็นคนธรรพ์อยู่ดังเดิม

ก็เพราะได้ทอดพระเนตรเห็นคนธรรพ์ทั้ง 3 ซึ่งเป็นไปแตกต่างกันอย่างนั้น ท้าวสักกะจึงเกิดความสะเทือนใจ กราบทูลว่า อยากจะได้บรรลุธรรม(อย่างเทพคนธรรพ์ 2 ตนนั้น) จึงได้พากันมาเข้าเฝ้าในครั้งนี้พร้อมกับนำปัญหาธรรมมาเพื่อขอให้ทรงตอบ

พระพุทธองค์ทรงรู้ว่า การตอบปัญหาแก่ท้าวสักกะนั้นจักเกิดประโยชน์ พระองค์จะสามารถเข้าใจแจ่มแจ้งในฉับพลัน จึงประทานโอกาสให้ท้าวสักกะทูลถามตามพระประสงค์

สักกปัญหา

เวร-อาชญา-ข้าศึก-พยาบาท เกิดจากอะไร

(เวร หมายถึงความกระทบกระทั่งระหว่างบุคคล, อาชญา หมายถึงสิ่งที่ใช้ทำร้ายหรือประหัตประหารกัน, ข้าศึก หมายถึง ศัตรู, พยาบาท หมายถึงความทุกข์ใจความคับแค้นใจ(โทมนัส)

(255-256) เมื่อได้รับโอกาสให้ทูลถามปัญหาแล้ว ท้าวสักกะ ก็เริ่มด้วยปัญหาว่า อะไรทำให้เทวดา, มนุษย์, อสูร, นาค, คนธรรพ์ และสัตว์ทั้งหลาย มีเวร มีอาชญา มีข้าศึก มีพยาบาท ทั้งๆ ที่ไม่ปรารถนาจะให้มี?

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ริษยา(อิสสา)และความตระหนี่ (มัจฉริยะ) คือเครื่องผูกมัดให้เป็นอย่างนั้น (ริษยา-อยากเห็นสมบัติของคนอื่นเสื่อมสิ้นไป, มัจฉริยะ-ทนไม่ได้เมื่อสมบัติของตนตกเป็นของคนอื่น)

ท้าวสักกะทูลยอมรับว่าจริง, แล้วทูลถามต่อไปว่า ความริษยากับความตระหนี่นั้นเกิดจากอะไร?

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า อารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รัก(ปิยาปิย์) เป็นบ่อเกิดของความริษยาและความตระหนี่, (อารมณ์ในที่นี้หมายถึงสัตว์สังขารทั้งหลาย, สัตว์และสังขารอันเป็นที่รักเป็นบ่อเกิดแห่งความตระหนี่ สัตว์และสังขารอันไม่เป็นที่รักเป็นบ่อเกิดแห่งความริษยา หรืออาจจะเป็นบ่อเกิดสับเปลี่ยนกันก็ได้)

อารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รัก เกิดได้อย่างไร?

ตรัสตอบว่า เกิดได้เพราะมีฉันทะ-ความพอใจ (ฉันทะ-ความพอใจ มี 5 อย่างคือ 1. พอใจในการแสวงหา 2. พอใจในการได้มา 3. พอใจในการใช้สอย 4. พอใจในการสะสม 5. พอใจในการแจกจ่ายออกไป, ฉันทะ ในที่นี้จึงหมายถึงตัณหาซึ่งเป็นกิเลส)

ฉันทะ (ตัณหา) เกิดจากอะไร?

ตรัสตอบว่า เกิดจากวิตก(ความตริตรึกนึกคิดซึ่งเป็นไป

ตามอำนาจของตัณหาและทิฐิ)

วิตกเกิดจากอะไร?

ตรัสตอบว่า เกิดจากปปัญจสัญญาสังขา-ส่วนแห่งสัญญาที่ซับซ้อนหลากหลาย (ปปัญจะ ได้แก่อาการพัวพันอยู่กับอารมณ์นั้น และคิดปรุงแต่งไปต่างๆ โดยมีตัณหา, มานะ, และทิฐิเป็นแรงหนุน กล่าวคือ ปปัญจะเป็นกิเลสที่ทำให้คิดปรุงแต่งยืดเยื้อ จึงแปลได้ว่า"กิเลสเครื่องเนิ่นช้า" อันหมายถึงตัณหา, มานะ, และทิฐินั่นเอง แต่ในที่นี้หมายเอาเฉพาะตัณหา) เมื่อไม่มีส่วนสัญญาอันประกอบด้วยกิเลสเครื่องเนิ่นช้า การตริตรึกนึกคิดก็ไม่มี

(257) ท้าวสักกะทูลถามต่อไปว่า ภิกษุปฏิบัติอย่างไรจึงจะได้ชื่อว่าเดินทางถูก เพื่อดับส่วนแห่งสัญญาอันประกอบด้วยกิเลสเครื่องเนิ่นช้านั้น

พระพุทธองค์ตรัสว่า

"โสมนัส, โทมนัส, และอุเบกขา(อทุกขมสุข-ความรู้สึกไม่ทุกข์ไม่สุข) แต่ละอย่างมองได้ 2 ด้าน คือ ควรเสพก็มี ไม่ควรเสพก็มี, เหตุใดจึงกล่าวอย่างนั้น? เหตุผลก็คือ ถ้ารู้ว่าเสพโสมนัส, โทมนัส, หรืออุเบกขาใดแล้ว อกุศลธรรมเจริญมากขึ้น กุศลธรรมเสื่อมไป ก็ไม่ควรสพ, ตรงกันข้าม ถ้ารู้ว่าเสพความรู้สึก(เวทนา)ชนิดใดแล้ว อกุศลธรรมเสื่อมไป กุศลธรรมเจริญมากขึ้น ความรู้สึกชนิดนั้นควรเสพ..."

ทรงยกโสมนัสเป็นกรณีตัวอย่างว่า

"โสมนัสที่เกิดขึ้นด้วยปฐมฌาน ยังมีวิตกวิจาร โสมนัสที่ไม่มีวิตกวิจารประณีตกว่า เพราะฉะนั้น โสมนัสจึงมี 2 ด้าน

คือควรเสพก็มี ไม่ควรเสพก็มี, โทมนัสและอุเบกขาก็เหมือนกัน"

ตรัสว่า ถ้าภิกษุปฏิบัติได้อย่างนี้ ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้เดินถูกทาง สามารถดับส่วนแห่งสัญญาอันประกอบด้วยกิเลสเครื่องเนิ่นช้าได้

ท้าวสักกะทรงยอมรับว่า การตอบปัญหาของพระพุทธองค์ไม่มีอะไรเหลือให้เคลือบแคลงสงสัยได้อีกเลย

สำรวมในปาติโมกข์คืออปฏิบัติอย่างไร

(258) ท้าวสักกะทูลถามปัญหาต่อไปว่า ภิกษุปฏิบัติอย่างไรจึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความสำรวมในปาติโมกข์? ("ปาติโมกข์" ในที่นี้ อรรถกถากล่าวว่า หมายเอาทั้งกรรมบถและสิกขาบทที่ทรงบัญญัติ)

ตรัสตอบว่า

"ความประพฤติทางกาย(กายสมาจาร-มรรยาททางกาย), ความประพฤติทางวาจา (วจีสมาจาร-มรรยาททางวาจา), และการแสวงหา(ปริเยสนา-การประกอบอาชีพ) ก็มีอย่างละ 2 ด้าน คือควรเสพก็มี ไม่ควรเสพก็มี เมื่อรู้ว่าเสพกายสมาจาร, วจีสมาจาร, หรือปริเยสนาใด อกุศลธรรมเจริญ กุศลธรรมเสื่อมก็ไม่ควรเสพ รู้ว่าเสพอันใด อกุศลธรรมเสื่อม กุศลธรรมเจริญจึงควรเสพ"

ท้าวสักกะเป็นโสดาบัน

การที่ท้าวสักกะยกปัญหาเรื่องความสำรวมในปาติโมกข์ขึ้นมาทูลถามอย่างนี้ อรรถกถากล่าวว่า เป็นคำถามที่มีความเกี่ยวเนื่องกับเรื่องเดิม คือทูลถามเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติแก่พระองค์เอง เนื่องจากเมื่อได้ฟังพระดำรัสตอบในปัญหาธรรมที่ทรงทูลถามแล้ว พระองค์ก็ได้บรรลุธรรมเป็นโสดาบัน

อรรถกถากล่าวถึงเรื่องนี้ว่า เมื่อทรงเป็นโสดาบันแล้ว ก็ทรงจุติต่อพระพักตร์พระพุทธองค์นั่นเอง แล้วเกิดเป็นท้าวสักกะหนุ่ม ณ ที่ตรงนั้น

อรรถกถากล่าวอีกว่า ที่ไปที่มาของอัตภาพแห่งเหล่าเทพที่จุติ ย่อมไม่ปรากฏ เปรียบเหมือนการหายไปของเปลวประทีป เหล่าเทพที่อยู่ด้วยกันก็ไม่อาจจะรู้ได้. ในกรณีของท้าวสักกะครั้งนี้ ผู้ที่รู้มีเพียง 2 ท่าน คือ ท้าวสักกะเอง และพระพุทธองค์

ขณะนั้น ท้าวสักกะเกิดความคิดว่า เรื่องที่พระพุทธองค์ทรงตอบแก่พระองค์นั้น เป็นการแสดงผลของผู้เกิดใน 3 ภพ ส่วนมรรคผลนั้น ไม่มีใครเหาะไปเอาได้เหมือนนก จะต้องได้ด้วยข้อปฏิบัติเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ จึงทรงทูลถามเพื่อได้ข้อปฏิบัติสำหรับก้าวสู่การบรรลุธรรมสูงๆ ขึ้นไป

การที่ท้าวสักกะทูลถามถึงวิธีสำรวมในปาติโมกข์ เป็นนัยบอกให้รู้ว่าศีลของอริยบุคคล (เริ่มตั้งแต่โสดาบัน) เป็นศีลระดับกรรมบถและระดับสิกขาบทที่ทรงบัญญัติแก่ภิกษุ และศีลนั้นก็มีวิธีปฏิบัติอย่างย่อที่สุด คือดูที่ว่า ความประพฤติใดควรเสพหรือไม่ควรเสพ เป็นสำคัญ

แม้แต่เรื่องความสำรวมอินทรีย์ ในปัญหาข้อต่อไป ก็แสดงให้เห็นว่า ไม่ใช่เป็นเรื่องของภิกษุเท่านั้น หากแต่เป็นเรื่องที่อริยบุคคลต้องใส่ใจด้วย

สำรวมอินทรีย์คือปฏิบัติอย่างไร

(259) ปัญหาข้อต่อไป ท้าวสักกะทูลถามว่า ภิกษุปฏิบัติอย่างไร จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความสำรวมในอินทรีย์?

พระพุทธองค์ มีพระดำรัสตอบดังนี้

"รูปซึ่งรับรู้ด้วยตา, เสียงซึ่งรับรู้ด้วยหู, กลิ่นซึ่งรับรู้ด้วยจมูก, รสซึ่งรับรู้ด้วยลิ้น, โผฏฐัพพะซึ่งรับรู้ด้วยกาย, ธัมมารมณ์ซึ่งรับรู้ด้วยใจ แต่ละอย่างก็มี 2 ด้าน คือควรเสพหรือไม่ควรเสพ"

ตรัสเพียงเท่านี้ ท้าวสักกะก็ทูลขึ้นว่า ทรงเข้าใจแจ่มแจ้งแล้วว่า หมายถึงให้พิจารณาที่ผลของการเสพ คือ เสพอย่างไรอกุศลธรรมเจริญ กุศลธรรมเสื่อม ให้เลือกเอาที่เสพแล้วกุศลธรรมเจริญขึ้น อกุศลธรรมเสื่อมไปเป็นหลัก

ท้าวสักกะได้กราบทูลอีกว่า พระองค์หมดข้อสงสัยในธรรมโดยสิ้นเชิงแล้ว ไม่มีปัญหาข้อธรรมใดๆ ที่จะทูลถามได้อีกเลย

อะไรทำให้สมณพราหมณ์แตกต่างกัน

(260) ท้าวสักกะทูลถามว่า สมณพราหมณ์ที่มีอยู่ในโลกนี้ทั้งหมด สอนอย่างเดียวกัน มีศีลอย่างเดียวกัน มีความพอใจ (ฉันทะ) อย่างเดียวกัน มีจุดหมายปลายทาง (อัชโฌสานะ) อย่างเดียวกันหรือไม่?

เมื่อพระพุทธองค์ทรงตอบว่าไม่ ท้าวสักกะก็ทูลถามต่อไปว่า เหตุใดจึงเป็นอย่างนั้น?

ตรัสว่า

"โลก(หมู่สัตว์) มีธาตุต่างกัน หมู่สัตว์ถือมั่นในธาตุใดๆ ก็ยึดถือธาตุนั้นๆ และกล่าวไปตามความยึดถือของตนว่า อย่างนี้แหละถูก อย่างอื่นเหลวไหลหมด ฉะนั้น สมณพราหมณ์ทั้งหลายจึงเป็นอย่างเดียวกันไม่ได้"

(คำว่า"ธาตุ"ในที่นี้ อรรถกถาชี้ไปที่อัธยาศัย-พื้นเพจิตใจ)

สมณพราหมณ์อื่นเข้าถึงนิพพานหรือไม่

(261) ท้าวสักกะทูลถามว่า สมณพราหมณ์ทั้งหมด มีความสำเร็จถึงที่สุด หลุดพ้นจากกิเลส(โยคะ)ถึงที่สุด เป็นพรหมจารีถึงที่สุด ไปถึงเป้าหมายถึงที่สุดหรือไม่? (ทั้งหมดนี้ หมาย

ถึงว่าได้บรรลุนิพพานหรือไม่)

ตรัสตอบว่า หามิได้

"ภิกษุเหล่าใดหลุดพ้นเพราะสิ้นตัณหา ภิกษุเหล่านั้นจึงมีความสำเร็จถึงที่สุด ปราศจากกิเลสถึงที่สุด เป็นพรหมจารีถึงที่สุด เมื่อเป็นอย่างนั้น สมณพราหมณ์จึงถึงที่สุดไปทั้งหมดไม่ได้"

ความสมหวังของท้าวสักกะและปัญจสิขเทพบุตร

(กล่าวตามพระบาลี ท้าวสักกะเมื่อได้ฟังพระดำรัสตอบปัญหามาตามลำดับ ก็ได้ดวงตาเห็นธรรม เป็นอนาคามี ซึ่งจะจุติไปเกิดในพรหมโลกชั้นอกนิฏฐะต่อไป ส่วนปัญจสิขเทพบุตรก็ได้รับแต่งตั้งเป็นคันธรรพราชา(หัวหน้าเทพคนธรรพ์) และได้เทพธิดาสุริยวัจฉสามาเป็นคู่ครองสมปรารถนาในคราวนี้เอง)

(262-263) ท้าวสักกะ หลังจากได้รับความดื่มด่ำในพุทธ-ธรรมแล้วก็กราบทูลว่า ความทะยานอยาก(เอชา-ตัณหา) เปรียบเหมือนโรค เปรียบเหมือนฝี เปรียบเหมือนลูกศร ย่อมฉุดลากเอาคนไปเกิดในภพนั้นๆ เขาต้องระหกระเหินไป "ปัญหาค้างคาใจที่ไม่เคยได้คำตอบจากสมณพราหมณ์อื่นนอกพระศาสนา พระองค์ได้ทรงตอบปัญหาเหล่านั้นแล้ว ทรงถอนลูกศรคือความสงสัยเคลือบแคลงของข้าพระองค์แล้ว"

พระพุทธองค์ตรัสถามว่า คำตอบที่ได้จากสมณพราหมณ์อื่นๆ ทรงเข้าใจหรือไม่? เมื่อท้าวสักกะกราบทูลว่าเข้าใจ จึงทรงขอให้ทบทวนคำตอบที่ทรงได้จากสมณพราหมณ์เหล่านั้น โดยตรัสว่าถ้าไม่เป็นการทำให้หนักพระทัย

ท้าวสักกะกราบทูลว่า ที่ใดมีพระพุทธองค์หรือมีพระรูปของพระพุทธองค์ปรากฏอยู่ ที่นั่นย่อมไม่มีความหนักพระทัย เกิดแก่พระองค์ได้เลย. แล้วทรงเล่าเรื่องที่เคยเสด็จไปถามปัญหากะสมณพราหมณ์เหล่าอื่นว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นเมื่อถูกถามปัญหาแล้ว นอกจากจะตอบไม่ได้ กลับมาย้อนถามว่าพระองค์เป็นใคร เมื่อตอบไปว่าเป็นองค์สักรินทร์ ก็ยังถามอีกว่า ท่านจอมเทพทำกรรมใดจึงได้ไปเกิดเป็นเทพสูงส่งเช่นนี้ พระองค์ก็ต้องแสดงธรรมตามที่ได้รับการสั่งสอนมาแก่ท่านเหล่านั้น กลายเป็นว่าท่านเหล่านั้นปลาบปลื้มยินดีเหลือเกินที่ได้ฟังธรรมจากพระองค์ ไปบอกเล่าสู่กันฟังว่าได้เห็นจอมเทพ ได้ถามปัญหากะจอมเทพ ได้คำตอบจากจอมเทพ แทนที่พระองค์จะได้เป็นสาวกของสมณพราหมณ์เหล่านั้น กลับกลายเป็นว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นเป็นสาวกของพระองค์. ครั้นทรงเล่ามาถึงตรงนี้ ท้าวสักกะได้กราบทูลว่า

"ด้วยว่า ข้าพระองค์เป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นโสดาบัน มีอันไม่ตกต่ำไปเป็นธรรมดา มีความแน่วแน่ที่จะได้ตรัสรู้ในภายหน้า" (แสดงว่าท้าวสักกะเป็นโสดาบันมาก่อนแล้ว ขัดกับมติอรรถกถา. และเรื่องราวต่อจากนี้ก็ยืนยันชัดเจนว่า ณ ที่นี้พระองค์ได้บรรลุธรรมเป็นอนาคามี)

พระพุทธองค์ทรงถามท้าวสักกะว่า ความรู้สึกดื่มด่ำใจอย่างนี้เคยเกิดมาก่อนหรือไม่? กราบทูลว่า เคยได้ความรู้สึกอย่างเดียวกันนี้เมื่อคราวเกิดเทวาสุรสงคราม

เทวาสุรสงคราม เป็นสงครามระหว่างเทวดากับอสูร (เทพ

ฝ่ายมาร), ท้าวสักกะทรงเล่าถวายว่า สงครามครั้งนั้น ฝ่ายเทวดาชนะ ฝ่ายอสูรปราชัย เมื่อทรงได้ชัยในสงครามครั้งนั้น ก็มานึกดีใจว่าหมู่เทพจักได้เสวยโอชะทั้งที่เป็นทิพย์และที่เป็นของพวกอสูร แต่ความดีใจนั้นแฝงไว้ด้วยอาชญา(การเข่นฆ่ากัน) แฝงไว้ด้วยศัสตรา ไม่เป็นไปเพื่อความหายติด เพื่อความหมดใคร่ เพื่อความสงบเย็น เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน อันต่างจากความดื่มด่ำใจที่ได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์ ซึ่งหมดจดจากการฆ่าฟัน มีแต่เป็นไปเพื่อหายติด, หมดใคร่, สงบเย็น, ตรัสรู้, และนิพพาน

พระพุทธองค์ตรัสถามว่า ทรงเห็นประโยชน์อะไรบ้างจึงเปิดเผยความปลาบปลื้มยินดีอันเกิดจากการได้ฟังธรรมครั้งนี้?

(264-269) ท้าวสักกะกราบทูลว่า ทรงเห็นประโยชน์ 6 ประการ คือ

1. เมื่อเป็นเทวดา ดำรงสติอยู่ที่นี่ (มีจิตผูกพันที่จะอยู่ในดาวดึงส์) ก็มีอายุที่จะอยู่ต่อไปได้อีก

2. เมื่อจุติจากที่นี่ ก็มีสติ จักเลือกครรภ์ในภพที่ต้องการได้ (เลือกที่เกิดได้)

3. เมื่อเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาไม่ลังเลสงสัย ก็จักเป็นผู้รู้ มีสติมั่นคง มีชีวิตอยู่ด้วยความประพฤติที่ถูกต้อง

4. ความตรัสรู้ในภายหน้า อันเกิดจากความประพฤติที่ถูกต้องและเป็นผู้รู้ จักเกิดมีขึ้นแน่

5. เมื่อเป็นเทวดา(ต่อไป) ก็จักเป็นเทวดาชั้นสูงสุดในเทวโลก

6. สุดท้ายของการมีอัตภาพ ก็จักเกิดในพรหมโลกชั้น

อกนิฏฐะ ซึ่งเป็นภพที่ประณีตเหลือเกิน

(270-272) คำกราบทูลของท้าวสักกะ ซึ่งอยู่ในรูปคาถามีใจความว่า เมื่อยังมีความเคลือบแคลงสงสัย(ในทางธรรม)อยู่ ก็คิดว่า พวกสมณะทั้งหลายในป่าเป็นผู้ตรัสรู้ จึงเข้าไปหาเพื่อจะได้คำตอบ แต่เมื่อเข้าไปหาแล้ว กลับกลายเป็นว่า สมณะเหล่านั้นอยากจะรู้ว่าพระองค์ทำกรรมใดไว้จึงมาเกิดเป็นจอมเทพ และดีใจที่ได้พบและฟังธรรมจากพระองค์ ครั้นได้มาเข้าเฝ้าพระพุทธ-องค์ (ในวันนี้) ก็มีแต่ความเชื่อมั่นไม่หวั่นไหว แต่ก่อนมา ทั้งพระองค์และหมู่เทพด้วยกันต่างกราบไหว้พรหม (ว่าเป็นเทพสูงสุด) วันนี้ ขอกราบไหว้พระพุทธองค์ ซึ่งไม่มีใครเทียบได้ ไม่ว่าในโลกนี้ หรือในเทวโลก

จากนั้น ท้าวสักกะได้เรียกปัญจสิขเทพบุตรมารับสั่งว่า เขามีบุญคุณต่อพระองค์เหลือเกินที่ช่วยให้ได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ และทรงแต่งตั้งให้ปัญจสิขะอยู่ในตำแหน่งผู้นำเทพคนธรรพ์ (คันธัพพราชา) พร้อมกับยกเทพธิดาสุริยวัจฉสาให้เป็นคู่ครองสมกับที่ใฝ่ฝัน

สุดท้าย ท้าวสักกะได้ก้มลงเอาพระหัตถ์ลูบแผ่นดิน(เพื่อให้เป็นพยาน) พร้อมกับเปล่งอุทานว่า "นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส" (3 ครั้ง)

ในการแสดงธรรมโดยการตอบปัญหาของท้าวสักกะครั้งนี้ ดวงตาเห็นธรรมได้เกิดแก่ท้าวสักกะและหมู่เทพจำนวนแปดหมื่นตน

มหาสติปัฏฐานสูตร

กัมมาสทัมมะ แคว้นกุรุ

มหาสติปัฏฐานสูตร เป็นคำสอนที่สำคัญอย่างยิ่งของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นอีกพระสูตรหนึ่งที่ทรงแสดงในแคว้นกุรุ คือทรงสอนภิกษุทั้งหลายด้วยธรรมในพระสูตรนี้ที่นิคมหรือเมืองกัมมาสทัมมะ (ฉบับ P.T.S. เป็น"กัมมาสธัมมะ").

แคว้นกุรุและนิคมกัมมาสทัมมะนั้นได้บันทึกข้อมูลส่วนหนึ่งไว้แล้วในพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา

(ชุดนี้) ในเล่มที่ 5 (มหานิทานสูตร) หน้า 138-139 แต่ยังมีข้อมูลเพิ่มเติมอีกดังนี้

ทีนิคมกัมมาสทัมมะนี ปรากฏหลักฐานว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมในหลายพระสูตร คือ

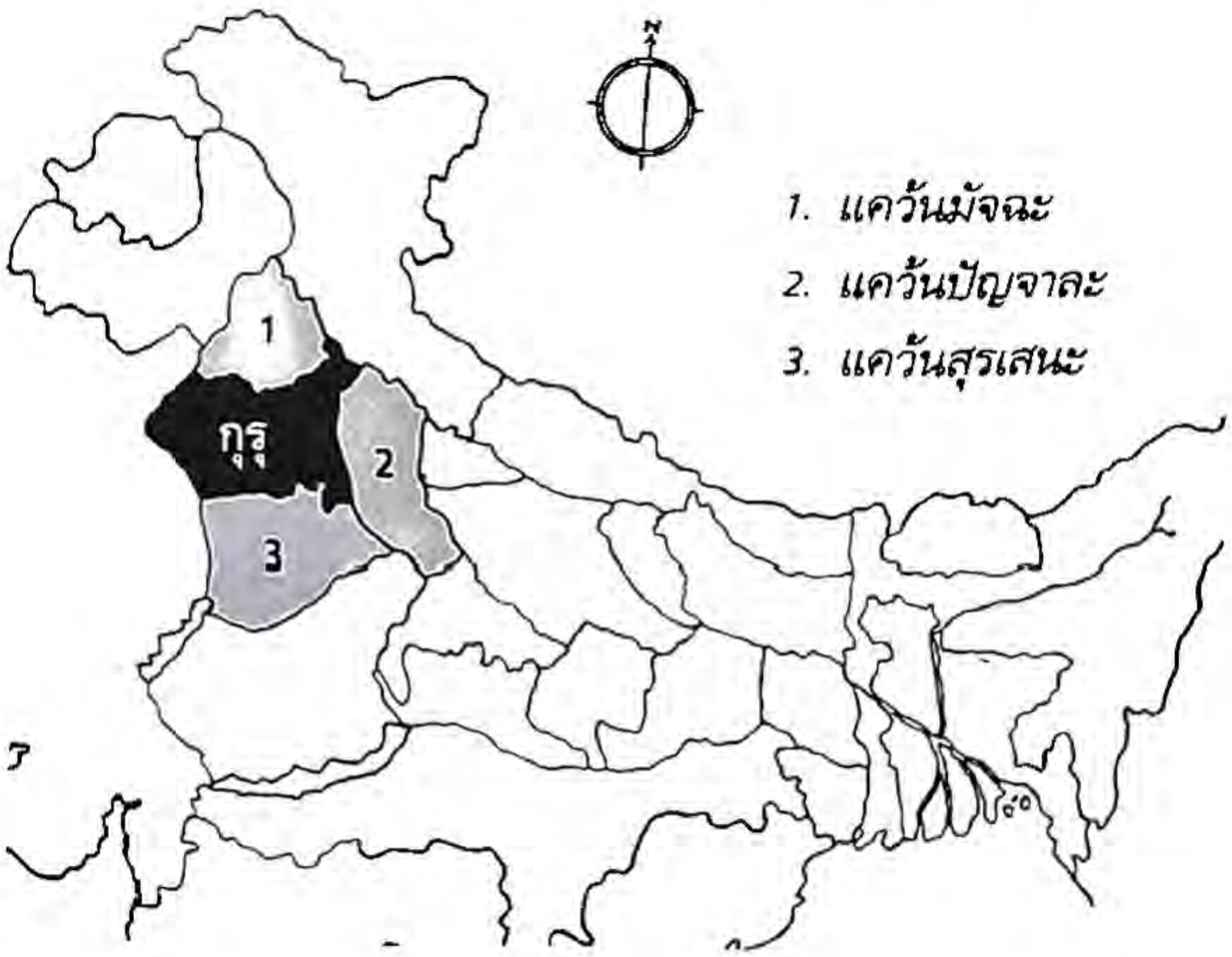
1. มหานิทานสูตร (ทีฆนิกาย มหาวรรค)
2. มหาสติปัฏฐานสูตร (ทีฆนิกาย มหาวรรค)
3. มาคัณฑิยสูตร (มัชฌิมนิกาย มัชฌิม-ปัณณาสก์)
4. อาเนญชสัปปายสูตร (มัชฌิมนิกาย อุปริ-ปัณณาสก์)
5. สัมมสสูตร (สังยุตตนิกาย นิทานวรรค)
6. รุกโขปมสูตร (สังยุตตนิกาย นิทานวรรค)
7. สาโรปมสูตร (อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต)
8. อริยวาสสูตร (อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต)

(อีกพระสูตรหนึ่ง คือ รัฏฐปาลสูตร (มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์) ทรงแสดงที่ถุลลโกฏฐิตนิคมในแคว้นกุรุเหมือนกัน)

พระสูตรทั้งหลายซึ่งทรงแสดงที่กัมมาสทัมมะนั้นคงมีขึ้นต่างคราวกัน เพราะพระพุทธองค์ได้เสด็จไปประทับอยู่ที่นั่นหลายครั้งหลายคราว

ดังเคยกล่าวถึงแล้วว่า กุรุเป็นแคว้นใหญ่(มหาชนบท)แคว้นหนึ่งใน 16 แคว้นสมัยพุทธกาล. "กุรุ"

นามนี้ กล่าวกันว่า เดิมเป็นชื่อเจ้าผู้ครองแคว้น. ที่ตั้งของแคว้นนี้ อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย ประมาณว่าอยู่ในอาณาบริเวณแถวๆ กรุงเดลีปัจจุบัน

T.W. Rhys Davids กล่าวถึงชาวกุรุว่า "ชาวกุรุครอบครองประเทศซึ่งมีเมืองอินทร-ปรัสถ์ (บาลีเรียกเป็น"อินทปัตต์"บ้าง "อินทปัตนะ" บ้าง "อินทปัฏฐะ"บ้าง ปัจจุบันเรียกว่า "อินทรปัต" (Indarapat) เป็นราชธานีซึ่งอยู่ติดกับกรุงเดลีปัจจุบัน มีแคว้นปัญจาละอยู่ทางทิศตะวันออก แคว้นมัตสยะ (มัจฉะ)อยู่ทางทิศใต้ มีเนื้อที่ราว 2,000 ตารางไมล์.

สมัยพุทธกาล ชาวกุรุไม่ค่อยมีบทบาททางการเมืองในพื้นที่ส่วนนี้, ที่กัมมาสทัมมะนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมในหลายพระสูตร เช่น มหาสติปัฏฐานสูตร, มหานิทานสูตร เป็นต้น, พระรัฏฐปาละก็เป็นผู้ดีชาวกุรุ" (Buddhist India, by T.W. Rhys Davids, P. 27)

อรรถกถากล่าวว่า เมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปยังเมืองกัมมาสทัมมะนั้น ได้ประทับอยู่ที่ป่าใหญ่แห่งหนึ่งอยู่ห่างตัวเมืองออกไป ซึ่งมีความร่มรื่น น้ำท่าบริบูรณ์ โดยทรงอาศัยเมืองกัมมาสทัมมะเป็นโคจรคาม (คือเป็นที่เสด็จบิณฑบาต)

ส่วนมหาสติปัฏฐานสูตร ถือกันว่าเป็นหลักใหญ่แห่งการเจริญวิปัสสนากรรมฐานทุกยุคทุกสมัย

สติปัฏฐานคือทางเอกเพื่อเข้าถึงนิพพาน

(273) คราวหนึ่ง พระพุทธองค์ประทับอยู่ในนิคมของชาวกุรุชื่อ"กัมมาสทัมมะ" ทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! ทางนี้เป็นหนทางเอก เพื่อความหมดจดอย่างยิ่งของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อก้าวล่วงความเศร้าโศกและความร่ำไร เพื่อความดับสิ้นแห่งทุกข์และโทมนัส (ความทุกข์กาย-ความทุกข์ใจ) เพื่อตรัสรู้ และเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง ทางนี้คือ สติ-ปัฏฐาน (ที่ตั้งแห่งสติ) มี 4 อย่างคือ

1. กาเย กายานุปัสสนา–พิจารณาเห็นกายในกายเนืองๆ อยู่ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดความรักความชัง(อภิชฌา–โทมนัส)ในโลกเสียได้

2. เวทนาสุ เวทนานุปัสสนา–พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาเนืองๆ อยู่ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดความรักความชังในโลกเสียได้

3. จิตเต จิตตานุปัสสนา–พิจารณาเห็นจิตในจิตเนืองๆ อยู่ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดความรักความชังในโลกเสียได้

4. ธัมเมสุ ธัมมานุปัสสนา–พิจารณาเห็นธรรมในธรรมเนืองๆ อยู่ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดความรักความชังในโลกเสียได้"

ทรงอธิบายสติปัฏฐาน 4 ไปตามลำดับ ดังนี้

กาเย กายานุปัสสนา

(274) **การกำหนดลมหายใจเข้าออก**

"ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เข้าอยู่ป่าก็ดี ไปอยู่ที่โคนไม้ก็ดี ไปอยู่เรือนว่างก็ดี (เมื่อได้ที่อันเหมาะสมแล้ว) เธอนั่งคู้บัลลังก์(นั่งขัดสมาธิ) ตั้งกายตรง ดำรงสติให้จ่ออยู่กับปัจจุบัน กำหนดสติหายใจเข้า กำหนดสติหายใจออก เมื่อหายใจเข้ายาวก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้ายาว หรือเมื่อหายใจออกยาวก็รู้ชัดว่าเราหายใจออกยาว, หายเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้า

B 11592060
i 16958147

สั้น หายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่า เราหายใจออกสั้น, ฝึกฝน(ด้วยการมีสติ) ว่าเราจักกำหนดรู้กาย(คือลมหายใจเข้าออก)ทั้งปวงพร้อมกับหายใจเข้า ฝึกฝนว่า เราจักกำหนดรู้กาย(คือลมหายใจเข้าออก)ทั้งปวงพร้อมกับหายใจออก, ฝึกฝนว่า เราจักระงับกายสังขาร(ลมหายใจ)พร้อมกับหายใจเข้า, ฝึกฝนว่า เราจักระงับกายสังขาร(ลมหายใจ)พร้อมกับหายใจออก

"ภิกษุทั้งหลาย! เปรียบเหมือนนายช่างกลึงหรือลูกมือของนายช่างกลึงผู้ฉลาด เมื่อชักเชือกกลึงยาว ก็รู้ชัดว่าเราชักเชือกกลึงยาว หรือเมื่อชักเชือกกลึงสั้น ก็รู้ชัดว่าเราชักเชือกกลึงสั้น ภิกษุ(ผู้กำหนดลมหายใจเข้าออก)ก็เหมือนกัน..."

นั่นคือกายานุปัสสนาด้วยการกำหนดลมหายใจเข้าออก การพิจารณาหรือตามดู(ด้วยใจ)ซึ่งกาย ก็เป็นกายานุปัสสนาอีกทางหนึ่ง ดังที่ตรัสต่อไปว่า

"(ในการพิจารณานั้น) ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายที่เป็นภายใน (เช่นธาตุ 4 และอวัยวะน้อยใหญ่ เป็นต้น) ก็ดี พิจารณาเห็นกายในกายที่เป็นภายนอก พิจารณาเห็นกายในกายทั้งที่เป็นภายในทั้งที่เป็นภายนอกก็ดีโดยพิจารณาเห็นธรรมดา(สภาวธรรม) คือความเกิดขึ้น, ความเสื่อมไป, หรือทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป ซึ่งมีอยู่ในกาย; หรือมีสติกำหนดว่า กายมีอยู่ ก็เพียงแต่รู้ว่ามี ไม่ให้ตัณหาและทิฐิเกิดแอบแฝงอยู่ได้ ไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรๆ ในโลก"

ทั้งหมดนี้ จัดว่าเป็นกาเย กายานุปัสสนา-พิจารณาเห็นกายในกาย ทางหนึ่ง

PROPERTIES OF
RAMKHAMHAENG UNIVERSITY

(275) **การกำหนดอิริยาบถ**

"ภิกษุทั้งหลาย! ยังมีอีกวิธีหนึ่งคือ ภิกษุเมื่อเดินอยู่ก็รู้ชัดว่าเราเดิน หรือเมื่อยืนก็รู้ชัดว่ายืน หรือเมื่อนั่งก็รู้ชัดว่านั่ง หรือเมื่อนอนก็รู้ชัดว่านอน, อีกวิธีหนึ่งคือ ภิกษุดำรงกายไว้ด้วยอาการใดๆ ก็รู้ชัดอาการนั้นๆ ของกาย โดยพิจารณาเห็นกายในกาย...พิจารณาเห็นสภาวธรรมในกาย...หรือมีสติกำหนดว่ากายมีอยู่ก็สักแต่รู้ว่ามี..."

นั่นคือ การมีสัมปชัญญะในการเคลื่อนไหว

"ภิกษุทั้งหลาย! ยังมีอีกวิธีหนึ่งคือ ภิกษุมีสัมปชัญญะ(รู้ตัว)ในการก้าวในการถอย มีสัมปชัญญะในการแลไปข้างหน้า ในการเหลียวซ้ายเหลียวขวา, มีสัมปชัญญะในการคู้อวัยวะ ในการเหยียดอวัยวะ, มีสัมปชัญญะในการทรงสังฆาฏิ บาตร และจีวร, มีสัมปชัญญะในการกิน ดื่ม เคี้ยว และลิ้มรส, มีสัมปชัญญะในการถ่ายอุจจาระ-ปัสสาวะ, มีสัมปชัญญะในการเดิน ยืน นั่ง หลับตา ลืมตา พูด และนิ่งเฉย, (ในการมีสัมปชัญญะเช่นนั้น) ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกาย..."

นั่นคือกายานุปัสสนาอีกทางหนึ่ง ด้วยการมีสัมปชัญญะในการเคลื่อนไหว

(277) **การนึกเห็นความไม่สะอาดของกาย**

"ภิกษุทั้งหลาย! ยังมีอีกวิธีหนึ่งคือ ภิกษุพิจารณาร่างกายนี้แหละตั้งแต่ฝ่าเท้าจนจรดปลายผม ซึ่งมีหนังหุ้มอยู่รอบตัว ว่าเต็มไปด้วยของไม่สะอาด(ปฏิกูล)ต่างๆ คือ ผม, ขน, เล็บ, ฟัน, หนัง, เนื้อ, เอ็น, กระดูก...น้ำลาย, น้ำมูก, ไขข้อ, มูตร ให้

เหมือนคนแก้ไถ้บรรจุข้าวสาลี, ข้าวเปลือก, ถั่วเขียว, ถั่วเหลือง, งา, ข้าวสาร ซึ่งเมื่อแก้ออกดูก็ได้เห็นว่ามีอะไรบ้าง (ในการพิจารณาดังกล่าวนั้น) ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกาย..."

นั่นคือกายานุปัสสนาอีกทางหนึ่ง ด้วยการนึกให้เห็นความเป็นปฏิกูลในกาย (ปฏิกูลมนสิการ)

(278) **การพิจารณาธาตุ 4 ในกาย**

"ภิกษุทั้งหลาย! ยังมีอีกวิธีหนึ่งคือ ภิกษุพิจารณากายอันมีอยู่ตามปกตินี้แหละ ให้เห็นว่า ในกายประกอบด้วยธาตุดิน, ธาตุน้ำ, ธาตุไฟ, ธาตุลม ดุจเดียวกับคนฆ่าโค หรือลูกมือคนฆ่าโคผู้ฉลาด ซึ่งฆ่าโคแล้วแบ่งออกเป็นส่วนๆ แล้วนั่งอยู่ที่ทางสี่แพร่ง...(ในการพิจารณาดังกล่าว) ภิกษุนั้นพิจารณาเห็นกายในกาย..."

นั่นคือ กายานุปัสสนาอีกทางหนึ่ง ด้วยการพิจารณาให้เห็นธาตุ 4 ในกาย (ธาตุมนสิการ)

(279-287) **การพิจารณาร่างกายให้เห็นเหมือนซากศพ**

"ภิกษุทั้งหลาย! ยังมีอีกวิธีหนึ่งคือ ภิกษุพิจารณาร่างกายให้เห็นเหมือนซากศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า ซึ่งตายแล้ววันหนึ่ง หรือตายแล้ว 2 วัน หรือตายแล้ว 3 วัน และกำลังเปื่อยพองเขียวช้ำ น้ำเหลืองเยิ้มน่าเกลียด โดยนึกเห็นว่าร่างกายของตนก็เป็นอย่างเดียวกันนี้, (ในการพิจารณาดังกล่าว) ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกาย..."

"ภิกษุทั้งหลาย! ยังมีอีกวิธีหนึ่งคือ ภิกษุพิจารณาร่างกายให้เห็นเหมือนซากศพที่เข้าทิ้งไว้ในป่าช้า ซึ่งกำลังถูกกาจิกกิน

อยู่ฝูงแรงจิกกินอยู่...(ซึ่งเป็นโครงกระดูกยังมีเนื้อและเลือดมีเส้นเอ็น...ซึ่งเป็นโครงกระดูกเปื้อนเลือด ไม่มีเนื้อ เหลือแต่เส้นเอ็น... ซึ่งเป็นโครงกระดูกไม่มีเนื้อและเลือดแล้ว แต่ยังมีเส้นเอ็น...ซึ่งเป็นท่อนกระดูกเกลื่อนกระจายอยู่...ซึ่งเป็นท่อนกระดูกขาวโพลนเหมือนสีสังข์...ซึ่งเป็นกองกระดูกมีอายุกว่าหนึ่งปีไปแล้ว...ซึ่งเป็นกองกระดูกแหลกเป็นผุยผงแล้ว...) โดยนึกเห็นว่าร่างกายของตนก็เป็นอย่างเดียวกันนี้ โดยพิจารณาเห็นกายในกาย..."

นั่นคือกายานุปัสสนาอีกทางหนึ่ง ด้วยการพิจารณาร่างกาย ให้เป็นเหมือนซากศพในป่าช้า (นวสีวถิกา)

เวทนาสุ เวทนานุปัสสนา

(288) ทรงอธิบายการพิจารณาเวทนาในเวทนา(ความรู้สึก) ว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เมื่อเสวยสุขเวทนา (ความรู้สึกว่าเป็นสุขทางกายหรือทางใจ) ก็รู้ชัดว่าขณะนี้เราเสวยสุขเวทนา เมื่อเสวยทุกขเวทนา(ความรู้สึกว่าเป็นทุกข์ทางกายหรือทางใจ) ก็รู้ชัดว่าขณะนี้เราเสวยทุกขเวทนา เมื่อเสวยอทุกขมสุข-เวทนา(ไม่ทุกข์ไม่สุข) ก็รู้ชัดว่า ขณะนี้เราเสวยอทุกขมสุขเวทนา

"หรือเมื่อเสวยสุขเวทนามีอามิส(เจือด้วยกามคุณ) ก็รู้ชัดว่าขณะนี้เราเสวยสุขเวทนามีอามิส หรือเมื่อเสวยสุขเวทนาไม่มีอามิส ก็รู้ชัดว่าขณะนี้เราเสวยสุขเวทนาไม่มีอามิส หรือเมื่อเสวยทุกขเวทนามีอามิส ก็รู้ชัดว่าขณะนี้เราเสวยทุกขเวทนามีอามิส หรือเมื่อเสวยทุกขเวทนาไม่มีอามิส ก็รู้ชัดว่าขณะนี้เราเสวย

ทุกขเวทนาไม่มีอามิส หรือเมื่อเสวยอทุกขมสุขเวทนามีอามิส ก็รู้ชัดว่าขณะนี้เราเสวยอทุกขมสุขเวทนามีอามิส หรือเมื่อเสวยอทุกขมสุขเวทนาไม่มีอามิส ก็รู้ชัดว่าขณะนี้เราเสวยอทุกขมสุขเวทนาไม่มีอามิส

"(ในการพิจารณาเวทนาดังกล่าวนั้น) ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอันเป็นภายใน(คือเวทนาของตนเอง)บ้าง พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอันเป็นภายนอก (คือเวทนาของสัตว์บุคคลทั่วไป) บ้าง พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งที่เป็นภายในทั้งที่เป็นภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นธรรมดา(สภาวธรรม) คือความเกิดขึ้น ความเสื่อมไป, หรือทั้งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปในเวทนาบ้าง หรือตั้งสติกำหนดว่าเวทนามีอยู่ ก็ให้สักแต่รู้ว่ามีให้สักแต่ว่าเป็นที่ระลึก(ของสติ) ไม่ให้ตัณหาและทิฐิแฝงอาศัยอยู่กับสตินั้นด้วย ไม่ยึดถืออะไรๆ ในโลกด้วย"

นั่นคือการพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาเนืองๆ (คือตามดูเวทนาด้วยจิต)

(อรรถกถาชี้ให้เห็นชัดขึ้นว่า เพียงแต่รู้ว่าความรู้สึกสุขทุกข์เป็นอย่างไร อย่างที่รู้กันทั่วไป ไม่ใช่การพิจารณาเห็นในสติปัฏฐาน เด็กที่นอนแบเบาะมีความสุขในการดื่มนมก็รู้ว่าเป็นสุขแต่นั่นไม่ใช่การพิจารณาเห็นสุขในสติปัฏฐาน ความรู้ชัดในการพิจารณาเห็นเวทนาตามแบบสติปัฏฐาน จะต้องไม่แฝงไว้ด้วยความกำหนดหมายว่ามีสัตว์บุคคลหรือเป็นสัตว์บุคคลโดยสิ้นเชิง การพิจารณาจนรู้ชัดเช่นนี้ เป็นทั้งสมถะและวิปัสสนา (คือสติปัฏฐานภาวนา)

จิตเต จิตตานุปัสสนา

(289) ทรงอธิบายการพิจารณาเห็นจิตในจิตเนืองๆ ว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เมื่อจิตมีราคะก็รู้ชัดว่าจิตมีราคะ จิตไม่มีราคะก็รู้ชัดว่าจิตไม่มีราคะ (ทรงแจกแจงไปตามลำดับว่า จิตมีโทสะ...จิตมีโมหะ...จิตหดหู่...จิตฟุ้งซ่าน... จิตเป็นมหัคคตะ(จิตที่เป็นฌานหรือจิตเป็นอัปปมัญญาพรหม-วิหาร...จิตเป็นสอุตระ(มีจิตอื่นยิ่งกว่า-หมายถึงกามาวจรจิตซึ่งยังไม่ถึงอุปจารสมาธิ...จิตเป็นอนุตระ(ไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า-หมายถึงจิตที่ถึงอุปจารสมาธิ)...จิตตั้งมั่น(จิตได้อัปปนาสมาธิหรืออุปจารสมาธิแล้ว)...จิตหลุดพ้น(วิมุตติ-หลุดพ้นด้วยตทังค-วิมุตติและวิกขัมภนวิมุตติ) ก็รู้ชัดว่าจิตหลุดพ้น จิตไม่หลุดพ้นก็รู้ชัดว่าจิตไม่หลุดพ้น

"(ในการพิจารณาเห็นดังกล่าว) ให้พิจารณาเห็นจิตในจิตที่เป็นภายใน(คือจิตของตน)บ้าง ที่เป็นภายนอกบ้าง ที่เป็นทั้งภายในและภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นธรรมดา(สภาวธรรม) คือความเกิดขึ้นหรือความดับไปของจิตหรือทั้งความเกิดขึ้นและความดับไปของจิตบ้าง และตั้งสติกำหนดว่า จิตมีอยู่ ก็สักแต่รู้ว่ามีสักแต่ว่าเป็นที่ระลึกของสติ ไม่ให้ตัณหาและทิฐิเกิดแฝงอยู่ได้ ไม่ยึดถืออะไรๆ ในโลก"

นั่นคือการพิจารณาเห็นจิตในจิตเนืองๆ (ตามดูจิตด้วยจิตหรือตั้งสติจดจ่อดูจิต)

ธัมเมสุ ธัมมานุปัสสนา

(290) การพิจารณาเห็นนิวรณ์ 5

"ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรม คือพิจารณาเห็นธรรมในนิวรณ์ 5 กล่าวคือ เมื่อกามฉันท์(ความยินดีพอใจในกามคุณ)เกิดขึ้นในจิต ก็รู้ชัดว่ากามฉันท์เกิดขึ้นในจิตของเรา เมื่อกามฉันท์ไม่มีในจิต ก็รู้ชัดว่ากามฉันท์ไม่มีในจิตของเรา, อีกอย่างหนึ่ง ย่อมรู้กามฉันท์ที่ยังไม่เกิด เมื่อเกิดขึ้น เกิดด้วยอาการอย่างไร หรือเมื่อละกามฉันท์ที่เกิดขึ้นแล้ว ก็รู้ว่าละด้วยอาการอย่างไร หรือกามฉันท์ที่ละได้แล้วไม่เกิดต่อไปได้อีก ก็รู้ชัดว่าไม่เกิดต่อไปด้วยอาการอย่างไร (การพิจารณาเห็นนิวรณ์ที่เหลือ คือพยาบาท(ความขุ่นเคืองใจ), ถีนมิทธะ(ความหดหู่ซึมเซา), อุทธัจจกุกกุจจะ(ความฟุ้งซ่านและรำคาญ), วิจิกิจฉา(ความลังเลสงสัย) ก็ดำเนินไปอย่างเดียวกัน)

"(ในการพิจารณาเห็นดังกล่าว) ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมที่เป็นภายใน(คือนิวรณ์ที่มีอยู่ในจิตของตน)บ้าง ที่เป็นภายนอกบ้าง ที่เป็นทั้งภายในและภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นธรรมดา(สภาวธรรม) คือความเกิดขึ้นบ้าง ความดับไปบ้าง หรือทั้งความเกิดขึ้นและความดับไปบ้างของธรรม(นิวรณ์)นั้นๆ และตั้งสติกำหนดว่า ธรรมนั้นๆ มีอยู่ ก็ให้สักแต่รู้ว่ามีอยู่ สักแต่ว่าเป็นที่ระลึกของสติเท่านั้น ไม่ให้ตัณหาและทิฐิเกิดแฝงอยู่ได้ ไม่ยึดถืออะไรๆ ในโลก"

(291) **การพิจารณาเห็นอุปาทานขันธ์ 5**

"ภิกษุทั้งหลาย! ยังมีอีกวิธีหนึ่งคือ ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอันได้แก่อุปาทานขันธ์ 5 ดังนี้

"รูปเป็นอย่างนี้ ความเกิดขึ้นของรูปเป็นอย่างนี้ ความดับไปของรูปเป็นอย่างนี้ (ในเวทนา, สัญญา, สังขาร, วิญญาณก็ให้พิจารณาเห็นในลักษณะเดียวกัน)

"(ในการพิจารณาเห็นนั้น) ภิกษุพิจารณาเห็นขันธ์แต่ละอย่างที่เป็นภายใน (คือที่เป็นขันธ์ภายในตน)บ้าง ที่เป็นภายนอกบ้าง ทั้งที่เป็นภายในและภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นธรรมดา (สภาวธรรม) คือความเกิดขึ้นบ้าง ความดับไปบ้าง หรือทั้งความเกิดขึ้นและความดับไปบ้าง ของขันธ์แต่ละอย่าง และตั้งสติกำหนดขันธ์ที่มีอยู่ ให้สักแต่รู้ว่ามี สักแต่เป็นที่ระลึกของสติ ไม่ยึดถืออะไรๆ ในโลก"

(292) **การพิจารณาเห็นอายตนะ**

"ภิกษุทั้งหลาย! ยังมีอีกวิธีหนึ่งคือ ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรม อันได้แก่อายตนะภายใน 6 และอายตนะภายนอก 6 ดังนี้

"ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้จักตา(อายตนะภายใน)ด้วย ย่อมรู้จักรูป(อายตนะภายนอก)ด้วย และย่อมรู้จักสังโยชน์ (กิเลส) ซึ่งเกิดจากตาและรูปด้วย รู้ว่าสังโยชน์นั้นเกิดขึ้นด้วยอาการอย่างไรด้วย รู้ว่าสังโยชน์นั้นที่ละได้แล้ว ละด้วยอาการอย่างไรด้วย และรู้ด้วยว่าสังโยชน์ที่ละได้แล้ว ไม่เกิดขึ้นต่อไปอีกด้วยอาการอย่างไร (ในอายตนะอื่นๆ ก็ทรงแจกแจงในลักษณะ

อย่างเดียวกันนี้)

"(ในการพิจารณาเห็นธรรมในธรรมดังกล่าว) ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมที่เป็นภายในบ้าง ที่เป็นภายนอกบ้าง ที่เป็นทั้งภายในและภายนอกบ้าง..."

(293) การพิจารณาเห็นโพชฌงค์ 7

"ภิกษุทั้งหลาย! ยังมีอีกวิธีหนึ่งคือ ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรม อันได้แก่โพชฌงค์(องค์แห่งปัญญาตรัสรู้ 7 อย่าง) ดังนี้

"ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เมื่อสติสัมโพชฌงค์(สติอันเป็นองค์แห่งปัญญาตรัสรู้)มีอยู่ในจิต ย่อมรู้ชัดว่าสตินั้นมีอยู่ในจิตของเรา หรือเมื่อสติสัมโพชฌงค์ไม่มีอยู่ในจิต ก็รู้ชัดว่าสตินั้นไม่มีอยู่ในจิตของเรา หรือสติเมื่อเกิดขึ้น เกิดด้วยอาการอย่างไร ก็รู้ชัด, สตินั้นเจริญบริบูรณ์ด้วยอาการอย่างไร ก็รู้ชัด (ในโพชฌงค์อีก 6 ข้อ ก็ทรงแจกแจงไปอย่างนี้)

"(ในการพิจารณาเห็นดังกล่าว) ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นโพชฌงค์นั้นๆ ที่เป็นภายในหรือที่เป็นภายนอก หรือทั้งที่เป็นภายในและภายนอก..."

(294) การพิจารณาเห็นอริยสัจ 4

"ภิกษุทั้งหลาย! ยังมีอีกวิธีหนึ่งคือ ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรม อันได้แก่อริยสัจ 4 ดังนี้

"ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า ทุกข์เป็นอย่างนี้ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า ทุกขสมุทัย(เหตุเกิดทุกข์)เป็นอย่างนี้ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า ทุกขนิโรธ(ธรรม

เครื่องดับทุกข์)เป็นอย่างนี้ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า ทุกข-นิโรธคามินีปฏิปทา(ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์)เป็นอย่างนี้"

1. ทุกข์

"ภิกษุทั้งหลาย! ทุกข์ที่เป็นอริยสัจคืออะไร? (ทรงอธิบายไปตามลำดับว่า) ชาติ(ความเกิด)ก็เป็นทุกข์, ชรา(ความแก่)ก็เป็นทุกข์, มรณะ(ความตาย)ก็เป็นทุกข์, โสกะ(ความเศร้าโศก)-ปริเทวะ(ความร่ำไรรำพัน)-ทุกขะ(ความไม่สบายกาย)-โทมนัส(ความเสียใจ) และอุปายาส(ความคับแค้นใจ) ก็เป็นทุกข์, ความเกี่ยวข้องกับสัตว์และสังขารซึ่งไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์, ความพลัดพรากจากสัตว์และสังขารอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์, ความผิดหวังก็เป็นทุกข์; กล่าวโดยสรุป อุปาทานขันธ์(ขันธ์ 5 ที่ประกอบด้วยอุปาทาน-ความยึดมั่นถือมั่น) เป็นทุกข์"

- *ชาติ* ได้แก่ ความเกิดขึ้นแห่งขันธ์และอายตนะของสัตว์
- *ชรา* ได้แก่ ความแก่, ความทรุดโทรมทางร่างกายของสัตว์
- *มรณะ* ได้แก่ ความจุติ หรือความตายของสัตว์
- *โสกะ* ได้แก่ ความเศร้าโศก (เป็นอาการของความเหี่ยวแห้งในจิตเมื่อประสบหายนะและความทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่ง)

- *ปริเทวะ* ได้แก่ ความพิไรรำพันหรือคร่ำครวญร้องไห้ เมื่อประสบหายนะหรือความทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่ง
- *ทุกขะ* ได้แก่ ความไม่สบายกาย, ความทุกข์ความเดือดร้อน ความรู้สึกที่ไม่ดีซึ่งเกิดขึ้นทางกาย
- *โทมนัส* ได้แก่ ความทุกข์ความเดือดร้อน ความรู้สึกที่ไม่ดีทางใจ
- *อุปายาส* ได้แก่ ความคับแค้นใจ ความสิ้นหวัง เมื่อประสบทุกข์ภัยต่างๆ

2. ทุกขสมุทัย

"ภิกษุทั้งหลาย! ทุกขสมุทัย(เหตุเกิดทุกข์) ที่เป็นอริยสัจคืออะไร? ทุกขสมุทัย ได้แก่ตัณหา(ความทะยานอยาก) ประกอบด้วยลักษณะต่อไปนี้ คือ

– นำไปสู่การเกิดอีก(โปโนพฺภวิกา)

– ประกอบด้วยราคะอันเกิดจากความเพลิดเพลิน(นนฺทิ–ราคสหคตา)

– เมาเพลินในอารมณ์นั้นๆ (ตตฺรตตฺราภินนฺทินี)

ตัณหามี 3 อย่างคือ 1. กามตัณหา(ทะยานอยากในกาม) 2. ภวตัณหา(ทะยานอยากในภพ) 3. วิภวตัณหา(ทะยานอยากในวิภพ)"

ทรงอธิบายเรื่องตัณหา ได้ความดังนี้

ที่ใดเป็นที่รักใคร่ เป็นที่พอใจ ตัณหาย่อมเกิดขึ้นในที่นั้น และดำรงอยู่ในที่นั้น นั่นคือ

อายตนะภายใน 6 (ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย-ใจ)

อายตนะภายนอก 6 (รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ-ธัมมารมณ์)

วิญญาณ 6 (จักขุวิญญาณ-โสตวิญญาณ-ฆานวิญญาณ-ชิวหาวิญญาณ-กายวิญญาณ-มโนวิญญาณ)

สัมผัส(หรือผัสสะ) 6 (สัมผัสหรือผัสสะ ได้แก่ ความประจวบกัน. ความถึงกันระหว่างอายตนะภายใน. อายตนะภายนอก. และวิญญาณ มี 6 อย่าง คือ 1. จักขุสัมผัส (ตา+รูป+จักขุวิญญาณ) 2. โสตสัมผัส (หู+เสียง+โสตวิญญาณ) 3. ฆานสัมผัส (จมูก+กลิ่น+ฆานวิญญาณ) 4. ชิวหาสัมผัส (ลิ้น+รส+ชิวหาวิญญาณ) 5. กายสัมผัส (กาย+โผฏฐัพพะ+กายวิญญาณ) 6. มโนสัมผัส (ใจ+ธัมมารมณ์+มโนวิญญาณ)

เวทนา(ความรู้สึก) 6 (1. จักขุสัมผัสสชา เวทนา-เวทนาเกิดจากสัมผัสทางตา 2. โสตสัมผัสสชา เวทนา-เวทนาเกิดจากสัมผัสทางหู 3. ฆานสัมผัสสชา เวทนา-เวทนาเกิดจากสัมผัสทางจมูก 4. ชิวหาสัมผัสสชา เวทนา-เวทนาเกิดจากสัมผัสทางลิ้น 5. กายสัมผัสสชา เวทนา-เวทนาเกิดจากสัมผัสทางกาย 6. มโนสัมผัสสชา เวทนา-เวทนาเกิดจากสัมผัสทางใจ)

สัญญา(ความหมายรู้อารมณ์) 6 (1. รูปสัญญา-ความหมายรู้รูป 2. สัททสัญญา-ความหมายรู้เสียง 3. คันธสัญญา-ความ

หมายรู้กลิ่น 4. รสสัญญา-ความหมายรู้รส 5. โผฏฐัพพสัญญา-ความหมายรู้สัมผัสทางกาย 6. ธัมมสัญญา-ความหมายรู้อารมณ์ทางใจ(ธัมมารมณ์)

ตัณหา(ความทะยานอยาก) 6 (1. รูปตัณหา 2. สัททตัณหา 3. คันธตัณหา 4. รสตัณหา 5. โผฏฐัพพตัณหา 6. ธัมมตัณหา (อยากในธัมมารมณ์)

วิตก (ความตริตรึก) 6 (1. รูปวิตก 2. สัททวิตก 3. คันธ-วิตก 4. รสวิตก 5. โผฏฐัพพวิตก 6. ธัมมวิตก(ความตริตรึกเกี่ยวกับธัมมารมณ์)

วิจาร (ความตรอง) 6 (1. รูปวิจาร 2. สัททวิจาร 3. คันธ-วิจาร 4. รสวิจาร 5. โผฏฐัพพวิจาร 6. ธัมมวิจาร(ความตรองเกี่ยวกับธัมมารมณ์)

(สรุปว่า ตัณหา เป็นเหตุแห่งทุกข์ ที่ใดเป็นที่รักใคร่ เป็นที่พอใจ ตัณหาย่อมเกิดขึ้นที่นั่น ดำรงอยู่ที่นั่น เมื่อรวมที่ที่จะให้ตัณหาเกิดได้ มีถึง 60 แห่ง มีรูป, เสียง, กลิ่น, รส เป็นต้น)

3. ทุกขนิโรธ

(298) "ภิกษุทั้งหลาย! ทุกขนิโรธ(ธรรมเป็นที่ดับทุกข์)ที่เป็นอริยสัจคืออะไร? ก็คือ การดับตัณหาเสียได้นั่นเอง, ตัณหานั้นเมื่อจะดับ ดับที่ไหน? ตอบว่า ที่ใดเป็นที่รักใคร่ เป็นที่พอใจ บุคคลย่อมดับตัณหาได้ในที่นั้นแหละ"

นั่นก็คือ ที่เกิดและที่ดับของตัณหาอยู่ที่เดียวกัน คืออยู่ที่รูป, เสียง, กลิ่น, รส เป็นต้น

4. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

(299) "ภิกษุทั้งหลาย! ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา(ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมเป็นที่ดับทุกข์)คืออะไร? ตอบว่า คืออริยมรรคมีองค์ ๘ อันประกอบด้วย สัมมาทิฐิ, สัมมาสังกัปปะ, สัมมาวาจา, สัมมากัมมันตะ, สัมมาอาชีวะ, สัมมาวายามะ, สัมมาสติ, สัมมา-สมาธิ"

ทรงอธิบายอริยมรรคแต่ละองค์(ในลักษณะให้คำจำกัดความ)ตามลำดับ ดังนี้

1. สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ)

"ภิกษุทั้งหลาย! ความรู้ในทุกข์, ความรู้ในเหตุให้เกิดทุกข์, ความรู้ในธรรมเป็นที่ดับทุกข์, ความรู้ในข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมเป็นที่ดับทุกข์ นี้คือ สัมมาทิฐิ"

2. สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ)

"ภิกษุทั้งหลาย! ความดำริในการออกบวช (เนกฺขมฺมสงฺ-กปฺโป-ดำริในการออกจากกาม), ความดำริในความไม่พยาบาท ความดำริในการไม่เบียดเบียน นี้คือ สัมมาสังกัปปะ"

3. สัมมาวาจา (วาจาชอบ)

"ภิกษุทั้งหลาย! การไม่พูดเท็จ, การไม่พูดส่อเสียด, การไม่พูดหยาบคาย, การไม่พูดเพ้อเจ้อ นี้คือ สัมมาวาจา"

4. สัมมากัมมันตะ (การงานชอบ)

"ภิกษุทั้งหลาย! การไม่ฆ่าสัตว์, การไม่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้, การไม่ประพฤติผิดในกาม นี้คือ สัมมากัมมันตะ"

5. สัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีพชอบ)

"ภิกษุทั้งหลาย! อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ละอาชีวะที่ผิด(การเลี้ยงชีพที่ผิด) เป็นอยู่ด้วยการเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง นี้คือ สัมมาอาชีวะ"

6. สัมมาวายามะ (ความเพียรชอบ)

"ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมมีความเพียรเพื่อไม่ให้อกุศลธรรมเกิดขึ้น, เพื่อละอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว, เพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น, และเพื่อให้กุศลธรรมที่เกิดแล้ว เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น นี้คือ สัมมาวายามะ"

7. สัมมาสติ (ความระลึกชอบ)

"ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นกายในกายเนืองๆ อยู่ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดความรัก(อภิชฌา) และความซัง(โทมนัส)ในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาเนืองๆ อยู่...พิจารณาเห็นจิตในจิตเนืองๆ อยู่...พิจารณาเห็นธรรมในธรรมเนืองๆ อยู่...นี้คือ สัมมา-สติ" (การปฏิบัติตามหลักมหาสติปัฏฐาน เป็นสัมมาสติ)

8. สัมมาสมาธิ (สมาธิชอบ)

"ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดแล้วจากกามทั้งหลาย สงัดแล้วจากอกุศลธรรมทั้งหลาย

- เข้าถึงปฐมฌาน ซึ่งมีวิตก มีวิจาร มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่

- เข้าถึงทุติยฌาน ซึ่งมีความผ่องใสภายในจิต จิตเกิดภาวะเป็นหนึ่ง(เอโกทิภาวฺ) ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร เพราะวิตกวิจารระงับไป(หายไป) มีแต่ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิอยู่

- เข้าถึงฌานที่ 3 ซึ่งปีติจางไป มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ และเสวยสุขทางกาย ฌานขั้นนี้ พระอริยะทั้งหลายกล่าวถึงผู้เข้าถึงว่า เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข

- เข้าถึงจตุตถฌาน ซึ่งละสุขและทุกข์เพราะโสมนัสโทมนัสดับหายไปก่อน ในฌานนี้ไม่มีทุกข์ไม่สุข มีแต่สติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา

นี้คือ สัมมาสมาธิ"

ธรรมในอริยสัจ 4 เหล่านี้ ก็เหมือนธรรมทั้งหลายอื่นๆ ที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งในการพิจารณาตามแนวธัมมานุปัสสน าพระพุทธองค์ก็จบลงเหมือนกัน ด้วยพระดำรัสว่า

"ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอันเป็นภายใน(คือในจิตตน)บ้าง ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอันเป็นภายนอกบ้าง ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งที่เป็นภายในทั้งที่เป็นภายนอกบ้าง ย่อมพิจารณาเห็นธรรมดา(สภาวธรรม) คือความเกิดขึ้นในธรรมบ้าง ในความเสื่อม(ดับ)ไปในธรรมบ้าง ทั้งในความเกิดขึ้นและในความดับไปในธรรมบ้าง. อีกอย่างหนึ่ง คือตั้งสติกำหนดว่าธรรม(นั้นๆ)มีอยู่ หากสักแต่ว่าเป็นที่รู้เป็นที่ระลึกเท่านั้น โดยตัณหาและทิฐิไม่เกิดแอบแฝง(ปรุงแต่ง)อยู่ในจิตได้ ไม่ยึดถืออะไรๆ ในโลกด้วย"

มรรคผลอันเกิดจากสติปัฏฐาน

(300) พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ใครคนใดคนหนึ่ง(โย โกจิ) เมื่อเจริญสติปัฏฐาน พึงหวังผลได้ 2 สถาน คือ

ไม่บรรลุอรหัตตผลในชาตินี้ ก็จะได้เป็นอนาคามี อย่างใดอย่างหนึ่ง ทรงให้เวลาตั้งแต่ 7 ปี 6 ปี 5 ปี...ตามลำดับ จนกระทั่งเหลือเพียง 7 วัน ก็หวังผลได้อย่างเดียวกัน ทรงยกย่องการเจริญสติปัฏฐานว่า

โบราณสถานแห่งหนึ่งที่เมืองเดลี

"ภิกษุทั้งหลาย! ทางนี้เป็นที่ไปอันเอก (เอกายโน มคฺโค) เพื่อความหมดจดอย่างวิเศษของสัตว์ทั้งหลาย,เพื่อก้าวล่วงซึ่งความเศร้าโศกและความร่ำไร, เพื่ออัสดงดับสิ้นซึ่งทุกข์และโทมนัส, เพื่อตรัสรู้, เพื่อทำนิพพานให้แจ้ง นี้คือ สติปัฏฐาน 4"

ปายาสิราชัญญสูตร

พระกุมารกัสสปะกับพระยาปายาสิ

(301) พระกุมารกัสสปะ เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง มีกิตติศัพท์เลื่องลือไปไกลว่าเป็นนักปราชญ์รอบรู้ เป็นพหูสูต แสดงธรรมได้อย่างงดงาม ปฏิภาณยอดเยี่ยม. คราวหนึ่ง ท่านจาริกไปในแคว้นโกศลพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ประมาณห้าร้อยรูป ไปถึงเสตัพยนคร ก็แวะพำนักในป่าไม้สีเสียด(สีสปาวัน) ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของเมือง เวลานั้นพระยาปายาสิ (พระยาแปลจากคำว่า "ราชัญญะ" หมายถึงเจ้าผู้ครองนครซึ่งไม่ได้รับมุรธาภิเษกเป็นกษัตริย์. D.B. แปลคำนี้ว่า "chieftain") ปกครองเมืองนั้น ซึ่งเป็นเมืองอุดมสมบูรณ์ไปด้วยปศุสัตว์. ทรัพยากรธรรมชาติ. และ

ข้าวปลาอาหาร: พระเจ้าปเสนทิโกศล ได้พระราชทานเมืองนั้น เป็นปูนบำเหน็จให้ท่านปกครอง

พระยาปายาสินั้น เป็นคนมีความเห็นผิดต่างไปจากคนทั้งหลาย คือเห็นว่า โลกหน้าไม่มี, สัตว์ผุดเกิด(โอปปาติกะ เช่น เทวดา)ไม่มี, ผลกรรมของสัตว์ ไม่ว่าจะทำดีทำชั่ว ไม่มี

ชาวเสตัพยนคร เมื่อได้ทราบว่าพระกุมารกัสสปะ สาวกแห่งพระสมณะโคดม มาพำนักอยู่ที่ป่าไม้สีเสียดพร้อมด้วยภิกษุจำนวนมาก ก็ชักชวนกันเดินทางเป็นกลุ่มๆ ไปยังป่าไม้สีเสียด เพื่อได้พบและกราบไหว้พระกุมารกัสสปะ

สีเสียด เป็นพันธุ์ไม้ในกลุ่มกระถินณรงค์และชะอม ออกดอกเป็นช่อเหมือนก้านธูป มีกลิ่นหอมอ่อนๆ

ขณะนั้นพระยาปายาสิพักผ่อนกลางวันอยู่บนปราสาท เมื่อเห็นพวกพราหมณ์และคฤหบดีชาวเสตัพยนครพากันเดินมุ่งหน้าไปทางทิศเหนือ จึงถามคนสนิท ได้ความว่า พวกชาวเมือง

พากันเดินทางไปไหว้พระกุมารกัสสปะ จึงให้ไปบอกว่าตนขอไปด้วย เพราะได้รู้มา ก่อนแล้วว่าพระเถระรูปนี้สอนให้คนเชื่อเรื่องโลกหน้าและผลแห่งกรรมดีกรรมชั่วว่ามีจริง

วิวาทะเรื่องปรโลกและเทวดา

(302-306) พระยาปายาสิได้เดินทางไปยังป่าไม้สีเสียด พร้อมด้วยชาวเมืองหมู่ใหญ่ ไปถึงก็ได้ทักทายปราศรัยกับพระกุมารกัสสปะตามธรรมเนียมแล้วนั่งอยู่ในตำแหน่งอันเหมาะสม ส่วนพวกพราหมณ์และคฤหบดีชาวเสตัพยนคร บางส่วนก็ทักทายพระเถระด้วยอาการดี บางส่วนก็ยกมือไหว้ บางส่วนก็แนะนำตัวเองด้วยชื่อและสกุล (แสดงเกียรติและฐานะของตน) บางส่วนก็นั่งอยู่เงียบๆ เมื่อทุกคนนั่งเข้าที่กันหมดแล้ว พระยาปายาสิก็เริ่มประเด็น พูดขึ้นก่อนว่า

"พระคุณเจ้ากัสสปะ! ข้าพเจ้ามีความคิดความเชื่ออย่างนี้ว่า โลกหน้าไม่มี เทวดา-สัตว์นรก(ผู้ไปผุดเกิด)ไม่มี ผลของกรรมที่บุคคลทำดีทำชั่ว ไม่มี"

พระกุมารกัสสปะใช้วิธีตั้งคำถามให้พระยาปายาสิตอบก่อนว่า พระจันทร์พระอาทิตย์มีอยู่ในโลกนี้หรือในโลกอื่น เป็นเทวดาหรือมนุษย์?

พระยาปายาสิตอบตามความรู้ความเชื่อ (ของคนในยุคนั้น) ว่า พระจันทร์และพระอาทิตย์มีอยู่ในโลกอื่น และเป็นเทวดา ไม่ใช่มนุษย์

พระกุมารกัสสปะใช้ความเชื่อเรื่องนี้ของพระยาปายาสิเอง

เป็นคำตอบว่า ถ้าอย่างนั้น ก็แสดงว่าโลกอื่นมี สัตว์ผุดเกิดมี ผลกรรมมี. แต่พระยาปายาสิก็ยังไม่ยอมรับด้วยเหตุผลเพียงเท่านั้น พระเถระจึงขอฟังเหตุผลที่เห็นแย้ง

ผู้นำแห่งเสตัพยนครยกเรื่องราวขึ้นมาสนับสนุนความเชื่อของตนว่า เขามีญาติมิตรในโลกนี้ ซึ่งมีทั้งฆ่าสัตว์, ลักทรัพย์, ประพฤติผิดในกาม, พูดเท็จ...มักได้, อาฆาตมาดร้าย, เห็นผิดทำนองคลองธรรม เมื่อญาติมิตรเหล่านั้นล้มป่วยใกล้ตาย ตนจึงไปกระซิบสั่งความว่า เขาได้ประพฤติผิดศีลผิดธรรมดังกล่าวไว้ ซึ่งพวกสมณพราหมณ์บอกว่า การประพฤติอย่างนั้นจะทำให้ไปเกิดในอบาย, ทุคติ, วินิบาต, นรก ถ้าเขาตายไปเกิดในอบายจริง ขอให้กลับมาบอกด้วยว่าโลกหน้ามีจริง สัตว์นรกมีจริง ผลกรรมมีจริง เพราะเชื่อว่าถ้าเขาได้ไปเห็นจริงและกลับมายืนยัน ตนก็จะยอมรับได้

"แต่คนเหล่านั้น ทั้งๆ ที่รับคำของข้าพเจ้าแล้ว ก็ไม่เคยเห็นใครกลับมาบอกสักคน ไม่มีใครส่งคนมาบอกข่าวด้วย นี่แหละคือเครื่องยืนยันว่าความเห็นของข้าพเจ้าถูกต้องแล้ว" พระยาปายาสิกล่าวหนักแน่น

พระกุมารกัสสปะยกเหตุผลให้คิดด้วยเรื่องสมมติว่า ถ้าเจ้าหน้าที่ของท่านพระยาจับโจรทำผิดมาให้ลงโทษ แล้วท่านพระยาสั่งการให้เอาเชือกมัดโจรมือไพล่หลังแน่น โกนหัว ตีบัณเฑาะว์พาตระเวนประจานไปตามถนน ออกทางประตูเมืองด้านทิศใต้ ให้ตัดหัวที่ตะแลงแกง เวลาอย่างนั้น ถ้าโจรขอผ่อนผันว่า ขอไปร่ำลาบอกข่าวแก่ญาติมิตรก่อน ท่านพระยาจะให้ทำอย่างไร? จะ

ยอมให้ผ่อนผันหรือจะให้ตัดศีรษะโจร?

พระยาปายาสิตอบทันทีว่า ผ่อนผันไม่ได้ ต้องตัดศีรษะสถานเดียว

พระกุมารกัสสปะพูดให้คิดว่า ขนาดท่านพระยาผู้สั่งการก็เป็นมนุษย์ โจรและเจ้าหน้าที่ก็เป็นมนุษย์ การผ่อนผันให้ชะลอการตัดศีรษะโจรยังมีไม่ได้เลย ก็ในเมื่อญาติมิตรของท่านพระยาที่ทำชั่วตายไปเกิดในนรก ซึ่งจะต้องไปเจอนิรยบาลผู้ไม่ใช่มนุษย์ ขอให้เขารอการลงโทษเพื่อมาบอกข่าวแก่ญาติมิตรในโลกนี้จะทำได้หรือ?

พระยาปายาสิได้ฟังก็ไม่มีคำจะโต้แย้ง แต่ก็ยังยืนกรานในความเชื่อเดิมไม่เปลี่ยนแปลง พระเถระขอให้ยกเหตุผลมาโต้แย้งอีก

คราวนี้ พระยาปายาสิยกเรื่องตรงกันข้ามขึ้นมากล่าว คือเรื่องที่ญาติมิตรผู้ประพฤติอยู่ในศีลในธรรมอย่างดี เมื่อเขาจะตายก็ได้ไปสั่งความเหมือนกันว่า ถ้าไปเกิดในสวรรค์ขอให้กลับมาบอกข่าวด้วย จะได้รู้ว่าโลกหน้ามีจริง เทวดามีจริง ผลกรรมมีจริง แต่คนเหล่านั้นรับคำแล้ว ก็ไม่เคยเห็นใครกลับมาบอกข่าว หรือจะฝากความกับใครมาก็ไม่เคยเห็นมี แสดงว่าโลกหน้า...ไม่มี

พระกุมารกัสสปะยกอุปมาให้คิดในเรื่องนี้ว่า

สมมติว่า มีชายคนหนึ่ง ตกลงไปในหลุมอุจจาระจนมิดศีรษะ ท่านพระยาจึงให้เจ้าหน้าที่ช่วยกันดึงเขาขึ้นมา ให้เอาซีกไม้ไผ่ขูดอุจจาระออกจากตัวเขา แล้วเอาดินสีเหลืองขัดตัว 3 หน จากนั้นให้เอาน้ำมันชะโลมตัวเขา และทาแป้ง(จุณ)อีก 3 รอบจน

ขาวนวล จัดการแต่งผมแต่งหนวด สวมพวงดอกไม้เครื่องประดับ และให้ผ้านุ่งอย่างดี แล้วพาขึ้นไปอยู่บนปราสาทชั้นสูง ให้บำรุงบำเรอด้วยกามคุณ 5. ขอถามท่านพระยาว่า ชายคนนั้นซึ่งได้รับการขัดสีฉวีวรรณตกแต่งร่างกายให้อย่างดีและปรนเปรอด้วยกามคุณอย่างนั้น จะยังต้องการกลับลงไปในหลุมอุจจาระอีกไหม?

พระยาปายาสิตอบว่า เป็นไปไม่ได้อย่างแน่นอน

"เพราะเหตุไร?" พระเถระถาม

พระยาปายาสิตอบโดยไม่ต้องคิดว่า เพราะหลุมอุจจาระสกปรกโสโครก เหม็น น่าขยะแขยง

"ฉันใดก็ฉันนั้น" พระเถระกล่าว "มนุษย์เรานั้น ทั้งสกปรกทั้งเหม็น ทั้งน่ารังเกียจ กลิ่นมนุษย์นั้นฟุ้งขึ้นไปไกลถึงร้อยโยชน์ เหม็นขึ้นไปถึงเทวดา เมื่อญาติมิตรของท่านพระยาตายไปเกิดในสวรรค์ พวกเขายังจะกลับมาบอกท่านอีกหรือ?"

อายุของมนุษย์กับเทวดาชั้นดาวดึงส์

(3074-308) พระยาปายาสิเห็นด้วยกับเรื่องที่พระกุมารกัสสปะยกขึ้นมากล่าวอุปมา แต่ก็ยังยืนกรานอยู่ในความเห็นเดิม คราวนี้เขายกเรื่องสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มาหาแง่ที่จะคัดค้านคำสอนเกี่ยวกับโลกหน้าว่า เขาเคยขอร้องให้ญาติมิตรผู้ทำกรรมดี (ซึ่งเชื่อกันว่าทำดีอย่างนั้นต้องได้ไปเกิดในดาวดึงส์แน่) ว่าเมื่อไปเกิดเป็นเทพชั้นดาวดึงส์ ขอให้กลับมาบอกด้วย เพื่อจะได้เชื่ออย่างสนิทใจว่าโลกหน้ามี ผลกรรมมี, แต่แล้วก็ไม่เคยมีญาติคนใด

กลับมาบอกเลย แสดงว่าสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ไม่มีจริง

ประเด็นนี้ พระกุมารกัสสปะได้ยกเรื่องอายุของเทวดาชั้นดาวดึงส์มาพูดให้ฟังว่า

"ร้อยปีของมนุษย์ เป็นวันคืนหนึ่งของเทวดาชั้นดาวดึงส์, 30 วันที่นั่นนับเป็น 1 เดือน, 12 เดือนนับเป็น 1 ปี โดยเรียกว่า"ปีทิพย์", 1,000 ปีทิพย์คืออายุขัยของเทวดาชั้นดาวดึงส์ (ขณะที่มนุษย์อายุ 100 ปีในโลกนี้เท่ากับ 1 วันของดาวดึงส์), หากว่าญาติมิตรของท่านพระยาไปเกิดในดาวดึงส์ แล้วคิดว่าขอเสพสุขสักสองสามวันก่อนจึงค่อยลงไปบอกท่านพระยา จะเกิดอะไรขึ้น?"

พระยาปายาสิยอมรับว่า กว่าญาติมิตรเหล่านั้นจะได้กลับมาบอกตน ก็ตายไปนานแล้ว (เพราะเวลาในโลกมนุษย์ล่วงเลยไปถึงสองสามร้อยปี), แต่ก็ตั้งปัญหาถามต่อไปว่า พระเถระรู้ได้อย่างไรว่าดาวดึงส์มีจริง? หรือปีทิพย์ของดาวดึงส์เป็นอย่างที่กล่าวตนไม่เชื่อเป็นอันขาด

พระกุมารกัสสปะถามว่า คนตาบอดแต่กำเนิด ไม่เคยเห็นสีดำ สีขาว สีเขียว...ไม่เคยเห็นที่เรียบที่ขรุขระ ไม่เคยเห็นดวงดาว ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ แล้วพูดว่าสิ่งเหล่านั้นไม่มี ด้วยเหตุผลว่าเพราะตนไม่เห็น ท่านพระยาตอบหน่อยเถิดว่า เขาพูดถูกหรือพูดผิด?

พระยาปายาสิตอบว่า คนตาบอดพูดผิดแน่

พระกุมารกัสสปะกล่าวสืบไปว่า

"ฉันใดก็ฉันนั้น ท่านพระยาก็เหมือนคนตาบอดแต่กำเนิดที่ไม่เชื่อว่าดาวดึงส์มีอยู่จริง โลกอื่นๆ (ปรโลก)นั้นไม่ใช่สิ่งที่เห็นได้ด้วยตาเนื้อ(มังสจักขุ)อย่างที่ท่านเข้าใจ สมณพราหมณ์ผู้อยู่ป่า

มีสติเพียรเพ่ง มุ่งตรงต่อนิพพาน ได้ทิพยจักษุจึงจะเห็นโลกนี้ โลกอื่นและชีวิตผุดเกิด(อย่างเทวดา) เป็นการเห็นด้วยทิพยจักษุ อันเกินวิสัยที่ตามนุษย์จะเห็นได้..."

คำกล่าวของพระเถระดังนี้ พระยาปายาสีไม่มีอะไรจะโต้แย้งได้ แต่ก็ยังไม่ละความเห็นผิดของตน เขายกประเด็นใหม่ขึ้นมาตั้งปัญหาถามอีกว่า เหตุใดพวกสมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ จึงล้วนแต่ต้องการมีชีวิตอยู่เหมือนกันหมด ไม่มีใครอยากตาย? ถ้าสมณพราหมณ์ทั้งหลายมั่นใจว่า ตายไปแล้วจะเป็นการดีกว่า ก็คงจะฆ่าตัวตายด้วยวิธีต่างๆ เป็นแน่ การที่พวกสมณพราหมณ์ไม่อยากตาย ก็เพราะไม่เชื่อว่าตายไปแล้วจะมีชีวิตที่ดีกว่าได้?

การฆ่าตัวตายเป็นความโง่

(309-310) พระกุมารกัสสปะยกกรณีตัวอย่างซึ่งเคยเกิดมาแล้วครั้งหนึ่งว่า พราหมณ์คนหนึ่งมีภรรยา 2 คน ภรรยาคนหนึ่งของเขามีบุตรอายุราว 10-12 ขวบ ต่อมา พราหมณ์ถึงแก่กรรมขณะที่ภรรยาอีกคนหนึ่งกำลังตั้งครรภ์แก่ เด็กชายอยากได้ทรัพย์มรดกทั้งหมดจึงคอยรบเร้าให้แม่เลี้ยง (หญิงผู้ตั้งครรภ์) ยกมรดกให้ตน แม่เลี้ยงบอกว่า ถ้าลูกในท้องเป็นชาย ก็จะแบ่งมรดกกันคนละครึ่ง ถ้าเป็นหญิง ก็จะยกให้เป็นคู่ปรนนิบัติ(ปริจาริกา). เด็กชายวนเวียนรบเร้าอยู่อย่างเดิมไม่เลิกรา จนแม่เลี้ยงบันดาลโทสะคว้ามีดเข้าห้อง แหวะท้องตัวเอง เพื่อจะดูว่าทารกในท้องเป็นหญิงหรือชาย ความโง่เขลาของนางทำลายทั้งชีวิตตัว

เองพร้อมลูกในครรภ์และทรัพย์มรดกทั้งหมด

พระกุมารกัสสปะกล่าวว่า สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบไม่ใช่คนโง่อย่างนั้น ท่านไม่คิดแต่ด่วนได้ หากแต่รอความดีให้สุกงอมเต็มที่ ชีวิตของท่านดำรงอยู่นานเพียงใด ก็จะเป็นบุญเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่คนเป็นอันมากเพียงนั้น สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบจึงไม่คิดฆ่าตัวตายเพียงเพื่อชีวิตที่ดีกว่าในโลกหน้า

จับวิญญาณขังในหม้อ

(311) แม้จะยอมรับว่าเหตุผลของพระกุมารกัสสปะน่าฟัง แต่พระยาปายาสิก็ยังมีข้อกังขา ไม่ปักใจเชื่อเรื่องตายแล้วไปเกิดอีก เขาแย้งด้วยเรื่องที่ตนเคยพิสูจน์ว่า ครั้งหนึ่ง ได้สั่งการให้ประหารโจรด้วยการจับยัดลงในหม้อ ปิดปากหม้อสนิทรัดด้วยหนังสด และเอาดินเหนียวพอกทับปากหม้ออย่างหนา แล้วให้ยกขึ้นต้มบนเตาไฟ จนแน่ใจว่าโจรตายแล้วจึงให้ยกหม้อลงจากเตา จัดการกะเทาะดิน แก้หนังรัด ค่อยๆ เปิดปากหม้อเพื่อจะดูว่าชีวะ(วิญญาณ)ของโจรล่องลอยออกไปอย่างไร ก็ไม่เห็นวี่แววว่าจะมีชีวะของโจรแต่อย่างใด เรื่องที่พิสูจน์นี้ยืนยันว่าโลกอื่นไม่มี...

พระกุมารกัสสปะแก้ประเด็นปัญหาของพระยาปายาสิด้วยเรื่องการนอนฝันว่า ท่านพระยาเคยนอนกลางวันฝันเห็นสถานที่อันน่ารื่นรมย์หรือไม่? เมื่อได้รับคำตอบว่าเคยแน่นอน, ถามต่อไปว่า เวลานั้นมีพวกผู้หญิงหรือเด็กๆ เฝ้าหรือเล่นอยู่ใกล้ๆ ไหม?

คำตอบคือ มี

"พวกผู้หญิงและเด็กๆ เหล่านั้นเห็นชีวะของท่านกำลังลอยเข้าลอยออกไหมเล่า?" พระเถระถาม

เมื่อพระยาปายาสิตอบว่า ไม่มีใครเคยเห็น, พระเถระจึงกล่าวว่า ในเมื่อท่านพระยายังมีชีวิตอยู่ พวกผู้หญิงและเด็กเหล่านั้นก็ยังมีชีวิตอยู่เหมือนกัน ยังมองไม่เห็นชีวะของท่านซึ่งกำลังฝัน แล้วจะเห็นชีวะของคนตายได้อย่างไร

พิสูจน์ด้วยการชั่งน้ำหนักวิญญาณ

(312-313) พระยาปายาสีไม่ยอมลดละในการโต้แย้ง เพื่อจะให้พระกุมารกัสสปะไม่มีทางออกให้จงได้, คราวนี้ เขาอ้างถึงการพิสูจน์อีกว่า เคยให้เจ้าหน้าที่จับโจรต้องโทษประหารมาชั่งน้ำหนักก่อนและหลังการประหาร ในการประหารนั้น ให้เอาสายธนูรัดคอจนตาย ผลการชั่งน้ำหนักปรากฏว่าก่อนตายมีน้ำหนักเบากว่าหลังตาย พระยาปายาสิก็เลยถือเป็นข้อสรุปว่า ชีวะหรือวิญญาณไม่มีอยู่ในตัวคน ถ้ามีก็ต้องแสดงให้เห็นด้วยน้ำหนักได้ คือคนเป็นควรจะมีน้ำหนักมากกว่าคนตาย เมื่อวิญญาณไม่มีอยู่จริง เรื่องโลกหน้าเรื่องเทวดาและเรื่องผลกรรมก็เชื่อไม่ได้

พระกุมารกัสสปะแก้ปัญหานี้โดยตั้งคำถามให้พระยาปายาสิตอบ ว่า

เหล็กร้อนที่เผาไฟลุกโชนทั้งวัน กับเหล็กแท่งเดียวกันนั้นซึ่งเย็นสนิทแล้ว เมื่อเอามาชั่งวัดน้ำหนักกัน อย่างไหนจะหนักจะเบากว่ากัน?

พระยาปายาสิตอบว่า แท่งเหล็กเมื่อมีเตโชธาตุและวาโยธาตุเพราะถูกเผาด้วยไฟลุกโชน จะมีความเบาและอ่อน ดัดแต่งทำอะไรก็ได้ เมื่อใดที่แท่งเหล็กนั้นเย็นสนิทลง เตโชธาตุและวาโยธาตุก็ไม่มี มีแต่ความเย็น เมื่อนั้นแท่งเหล็กจะแข็งและมีน้ำหนักมากขึ้น

จากคำตอบนี้ พระเถระให้คำตอบย้อนกลับไปว่า ร่างกายก็เหมือนกัน เมื่อยังมีอายุ(ชีวิตินทรีย์-ภาวะมีชีวิต), ไออุ่น, และวิญญาณ ร่างกายก็จะเบาและอ่อนนุ่มใช้เคลื่อนไหวทำงานอะไรก็ได้ แต่เมื่อสิ้นลม ไม่มีไออุ่น ไม่มีวิญญาณ ร่างกายก็จะแข็งทื่อและหนัก ใช้ทำการอะไรก็ไม่ได้

ค้นหาชีวะ(วิญญาณ)จากอายตนะของผู้ตาย

(314-315) ข้อมูลเพื่อคัดค้านคำสอนเรื่องโลกหน้า, เทวดา, และผลของกรรม สะสมอยู่ในความคิดของพระยาปายาสิมากมาย แม้จะพอใจในคำอธิบายของพระกุมารกัสสปะมาโดยลำดับ ก็ยังยกเรื่องที่ตนเคยพิสูจน์มาตั้งปัญหาได้อีกไม่ยอมจบสิ้น

เขาเล่าเรื่องการพิสูจน์เรื่องวิญญาณครั้งหนึ่งว่า เคยให้เจ้าหน้าที่ประหารชีวิตโจรโดยให้รักษาสภาพร่างกายมิให้บอบช้าแม้แต่น้อย เมื่อโจรใกล้จะตาย ก็ให้เอานอนหงาย เพื่อจะดูว่าวิญญาณออกมาทางไหน ซึ่งก็ไม่เคยเห็นวิญญาณไม่ว่าในรูปใดๆ ให้พลิกไปพลิกมาทุกด้าน ให้เอายืนขึ้นเอาหัวลง ทุบด้วยมือด้วยก้อนดิน...ลากไปลากมาอย่างไร ก็ไม่เคยได้เห็นวิญญาณ ดูที่ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย ของศพ ก็ไม่เห็นจะรับรู้อะไรได้ แสดงว่า

ไม่มีอะไรที่จะเรียกว่าชีวิตหรือวิญญาณได้เลย

พระกุมารกัสสปะอธิบายให้หายข้องใจในเรื่องนี้ ด้วยการเล่าถึงตัวอย่างหนึ่งว่า มีนักเป่าสังข์คนหนึ่ง เอาสังข์ไปยืนเป่าที่กลางหมู่บ้านในชนบทห่างไกลแห่งหนึ่ง เป่าครบ 3 ครั้งแล้วก็วางสังข์ไว้ที่พื้น พวกชาวชนบทไม่เคยเห็นสังข์มีเสียงน่าฟังอย่างนั้น ก็ไปรุมถามคนเป่าว่าเป็นเสียงอะไร ได้ฟังว่าของที่ใช้เป่านั้นเขาเรียกว่าสังข์ พวกเขาคิดว่าสังข์มีเสียงอยู่ในตัว จึงไปจับหงายให้สังข์พูด ทำอย่างไรสั่งอย่างไรสังข์ก็ไม่ยอมพูดเป็นเสียงออกมาได้

เจ้าของสังข์เห็นความโง่ของชาวบ้าน ก็เป่าให้ฟังอีกครั้งหนึ่ง เป่าแล้วก็วางสังข์เดินจากไป

ชาวบ้านสังเกตเห็นอย่างนั้น ก็ได้คิดว่า เมื่อใดสังข์มีคนหนึ่ง มีการเป่าหนึ่ง มีลมหนึ่ง เมื่อนั้นสังข์จึงจะมีเสียงได้

พระกุมารกัสสปะกล่าวแก่พระยาปายาสิว่า ร่างกายคนเราก็เหมือนกัน เมื่อมีอายุหนึ่ง มีไออุ่นหนึ่ง มีวิญญาณหนึ่ง ประกอบกันเข้าก็เป็นชีวิตเคลื่อนไหวได้ ทำอะไรต่างๆ ได้ แต่ถ้าเมื่อใดร่างกายขาดส่วนประกอบทั้ง 3 อย่างนั้น เมื่อนั้น ร่างกายก็ไม่เป็นชีวิต เคลื่อนไหวไม่ได้ ทำหน้าที่อะไรก็ไม่ได้

ชำแหละเนื้อหนังค้นหาวิญญาณ

(316) มีการพิสูจน์เรื่องวิญญาณอีกกรณีหนึ่ง ที่พระยาปายาสิยกขึ้นสนับสนุนความเห็นของตน เขาเล่าว่า เคยให้เจ้าหน้าที่ลงโทษโจรด้วยการเฉือนผิวหนัง ชำแหละเนื้อ เลาะกระดูก

เจาะเข้าไปดูถึงเยื่อในกระดูก หมายจะดูว่าชีวะหรือวิญญาณของโจรนั้นอยู่ตรงไหน ก็ไม่เคยได้เห็นชีวะแม้แต่น้อย จึงสรุปว่า ชีวะหรือวิญญาณไม่มีอยู่จริง เมื่อไม่มีก็หมายความว่า โลกอื่นไม่มี เทวดาไม่มี ผลของกรรมที่ทำแล้วไม่มีจริง

ข้อสรุปอันเกิดจากการพิสูจน์แบบพิสดารของพระยาปายาสิเรื่องนี้ พระกุมารกัสสปะก็ได้ยกกรณีตัวอย่างเล่าให้ฟังเพื่อให้เปรียบเทียบกัน

เรื่องสอนเด็กโง่สีไฟ พระเถระเล่าว่า

(317-318) มีชฎิลบูชาไฟรูปหนึ่ง พำนักอยู่ที่กุฏิมุงใบไม้ ณ ชายป่า ใกล้ๆ ที่พำนักของท่านนั้น พวกพ่อค้าเกวียนมาแวะค้างแรมคืนหนึ่งแล้วก็เดินทางจากไป ชฎิลคิดว่า ที่นั่นคงมีเครื่องใช้ไม้สอยอะไรหลงเหลืออยู่บ้าง จึงไปแต่เช้าตรู่ ปรากฏว่าได้เห็นทารกเพศชายถูกทิ้งไว้ที่นั่น ต้องเป็นภาระอุ้มเอาไปเลี้ยงจนกระทั่งเด็กเติบโตอายุได้ 10-12 ขวบ. วันหนึ่ง ชฎิลมีธุระจะต้องเดินทางไกล จึงสั่งความก่อนไปว่าให้ทำการบูชาไฟอย่าให้ขาด ถ้าไฟดับ ก็เตรียมการไว้ให้แล้วทั้งมีด, ฟืน, และไม้สีไฟ

เด็กชายอยู่คนเดียว เล่นอยู่คนเดียวเพลินไป ไฟบูชาดับไม่รู้ตัว คิดถึงคำสั่งของหลวงพ่อ ก็จัดแจงเอามีดมาถากไม้สีไฟ เพราะคิดว่าไฟอยู่ในนั้น ถากอย่างไรผ่าอย่างไรไฟก็ไม่ปรากฏให้เห็น ต้องทำเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยแล้วใส่ครกโขลก โขลกแล้วก็ขยุ้มขึ้นโปรยให้ปลิวไปตามลม โดยนึกว่าจะได้เห็นไฟ ความพยายามของเขาล้มเหลวโดยสิ้นเชิง

เมื่อชฎิลกลับมา ได้ฟังเด็กชายเล่าเรื่องที่เกิดขึ้น ก็นึก.

สมเพชว่า เด็กคนนี้ไร้เดียงสาเสียจริง. ต้องทำให้ดู เด็กจึงรู้ว่าไฟเกิดจากการสีไม้ให้เกิดไฟ ไม่ใช่ไฟมีสำเร็จรูปอยู่ในไม้

เรื่องนี้ พระกุมารกัสสปะกล่าวว่า ไม่ต่างอะไรกับพระยาปายาสิที่ค้นหาวิญญาณในเนื้อหนัง เป็นการค้นหาที่ไม่ฉลาด ขอให้เลิกละความเห็นผิดเสียเถิด

ถึงตอนนี้ พระยาปายาสิเริ่มมีน้ำเสียงอ่อนลง แต่ก็ยังไม่เปลี่ยนแปลงความเชื่อของตนซึ่งรู้กันไปทั่วแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระเจ้าปเสนทิโกศลและพระราชาในเขตแคว้นอื่นๆ ล้วนแต่ทรงรับรู้ว่า เขามีความเห็นผิดอย่างนี้มานานแล้ว ถ้ายอมรับว่าตนมีความเห็นผิด พระราชาทั้งหลายก็จะทรงหมิ่นแคลนเอาได้ว่า ตนเป็นคนโง่

เรื่องนายกองเกวียนโง่ พระกุมารกัสสปะเล่าว่า

มีพ่อค้าเกวียนหมู่หนึ่ง มีเกวียนประมาณพันเล่ม เดินทางจากชนบททางทิศตะวันออกไปทางทิศตะวันตก ระหว่างกำลังเดินทาง มีปัญหาหญ้า, น้ำ, ไม้, และใบไม้สด (สำหรับสัตว์) ร่อยหรอลงอย่างรวดเร็ว จึงวางแผนแบ่งกองเกวียนออกเป็น 2 ชุดเท่าๆ กัน ให้ชุดหนึ่งนำหน้าไปก่อน อีกชุดหนึ่งให้ตามหลังไป นายกองเกวียนของชุดนำหน้าเป็นคนไม่ฉลาด, ระหว่างทางมีบุรุษตัวดำตาแดงสะพายแล่งธนูเดินสวนทางมา ถามได้ความว่ามาจากชนบทข้างหน้าที่กองเกวียนกำลังมุ่งหน้าสู่ บุรุษนั้นบอกด้วยว่า ชนบทที่ตนเพิ่งผ่านมา ฝนตกชุก หญ้าน้ำอุดมสมบูรณ์ดี ทิ้งหญ้าทิ้งน้ำให้เกวียนเบาแรงเถิดจะได้ไปถึงเร็วๆ. นายกองเกวียนได้ฟังก็เชื่อ สั่งให้คณะขนสัมภาระทิ้งหมดเพื่อจะได้ไปถึงที่หมาย

เร็วๆ ปรากฏว่า ไปถึงที่พักกองเกวียนแต่ละจุดนับได้ 6-7 จุด ไม่เจอหญ้าเจอน้ำเลย พากันอดตายทั้งคนทั้งสัตว์ กองเกวียนกลายเป็นกองกระดูกเกลื่อน

ส่วนนายเกวียนชุดหลังเป็นคนฉลาด เดินสวนทางกับบุรุษตัวดำตาแดงสะพายแล่งธนูและถามไถ่หนทางข้างหน้า ได้ฟังคำบอกเหมือนกัน แต่เขาไม่ให้คณะเชื่อ เพราะบุรุษนั้นไม่ใช่ญาติสาโลหิตกันจะเชื่อได้อย่างไร ไม่ให้ทิ้งสัมภาระของเก่าๆ เสียทั้งหมด ในที่สุดก็ได้ไปพบร่องรอยความพินาศย่อยยับของกองเกวียนชุดแรกนั้น

พระกุมารกัสสปะกล่าวว่า พระยาปายาสิเหมือนนายกองเกวียนชุดแรก อยากจะรู้จักโลกอื่น ก็ใช้วิธีอันโง่เขลา แล้วจะเห็นโลกอื่นได้อย่างไร

เรื่องคนเทินขี้หมู พระเถระเล่าว่า

(321-322) คนเลี้ยงหมูคนหนึ่งไปหมู่บ้านอีกหมู่บ้านหนึ่ง เห็นขี้หมูแห้งซึ่งเขาทิ้งไว้มากมายพอที่จะขนไปเลี้ยงหมูที่บ้านได้ จึงเอาผ้าห่มห่อขี้หมูแห้งรวมมัดอย่างดีเทินศีรษะไป ระหว่างทางฝนตกหนัก ขี้หมูแห้งกลายเป็นของเหลวไหลราดตัวเขาตั้งแต่ศีรษะจรดปลายเท้า ใครเห็นก็ว่าเขาเสียสติ ขี้หมูเปรอะไปทั้งตัวยังบ้าเทินไว้บนศีรษะ ส่วนตัวเขาก็โต้กลับไปว่า ใครกันแน่เสียสติ เพราะนี่มันอาหารหมูของเขา

พระกุมารกัสสปะเล่าเรื่องนี้เพื่อจะบอกว่าพระยาปายาสิก็เหมือนคนเทินขี้หมู มีความเห็นวิปริตแล้วยังไม่รู้ตัว

เรื่องนักเลงสกาขี้โกง พระเถระเล่าว่า

(323-326) นักพนันสกา 2 คนเล่นสกากัน คนหนึ่งขี้โกง แอบกลืนเบี้ยแพ้ลูกแล้วลูกเล่า อีกคนหนึ่งจับได้จึงคิดแก้แค้น เอ่ยขึ้นว่า เพื่อนเล่นชนะอยู่ข้างเดียว ขอลูกสกาหน่อยเถิด จะเซ่นบูชา. แต่แท้จริง เมื่อได้มาก็เอาเคลือบยาพิษ แล้ววันหลังก็มาชวนเล่นอีก และคนขี้โกงก็ได้กลืนลูกสกาอาบยาพิษโดยไม่รู้ตัว

เรื่องนี้พระเถระต้องการจะบอกว่า พระยาปายาสิก็เหมือนนักเลงสกาโกงคนนั้น เห็นผิดก็ไม่รู้ตัวว่าเห็นผิด ที่สุดก็ต้องทำลายตัวเอง

เรื่องคนหอบปาน พระเถระเล่าว่า

(237) สหาย 2 คนชวนกันไปแสวงโชคที่ชนบทแห่งหนึ่ง ไปถึงหมู่บ้านหนึ่งในชนบทนั้น พบปานที่เขาขนไปทิ้งไว้มากมาย จึงชวนกันมัดหอบไปคนละห่อ. ระหว่างเดินทาง พบด้ายปานซึ่งเขากองทิ้งไว้อีก สหายคนแรกพูดว่า เราได้ปานก็เพื่อเอาไปทำเป็นด้ายปาน เพราะฉะนั้นจะขนปานไปทำไม เอาด้ายปานไปดีกว่า สหายคนที่สอง(ซึ่งเป็นคนโง่)บอกว่า อุตส่าห์หอบปานมาตั้งไกล แล้วจะทิ้งทำไมเล่า แล้วหอบปานต่อไป ส่วนคนแรกทิ้งปาน หอบเอาด้ายปานไปแทน

ไปถึงอีกหมู่บ้านหนึ่ง เห็นผ้าปานซึ่งเขาทิ้งไว้อีก สหายคนแรกก็พูดเหมือนเมื่อเห็นด้ายปานว่า มีด้ายปานก็เพื่อเอาไปทำผ้าปาน แล้วจะขนด้ายปานไปทำไม ส่วนอีกคนก็บอกว่า อุตส่าห์หอบปานมาตั้งไกล ขอหอบปานต่อไป

ทั้งสองเดินทางไปพบเปลือกไม้ (ซึ่งเป็นวัสดุที่ดีกว่าปาน) ไปพบด้ายเปลือกไม้...ไปพบผ้าเปลือกไม้...ไปพบฝ้าย...ไปพบด้าย

ฝ้าย...ไปพบผ้าฝ้าย...ไปพบเหล็ก...พบโลหะ...พบดีบุก...สุดท้ายไปพบทองคำ สหายคนแรกจึงชวนว่า เรามาแสวงโชคก็เพื่อร่ำรวย เพื่อนทิ้งห่อป่านเสียเถอะ มาขนทองคำไปด้วยกัน สหายโง่ก็ยืนกรานขอหอบป่านอยู่นั่นแหละเพราะเห็นว่าได้อุตส่าห์หอบมาไกลแล้ว

กลับถึงบ้าน สหายคนแรกได้ทองคำไปฝากครอบครัวให้ได้ชื่นชมโสมนัสไปตามๆ กัน ส่วนสหายคนโง่หอบป่านไปให้ครอบครัว...

พระกุมารกัสสปะกล่าวเปรียบเปรยว่า พระยาปายาสิเหมือนคนโง่หอบป่าน รู้ว่าตนมีความเห็นผิดก็ยังหอบไว้เต็มตัวเต็มใจ เลิกละความเห็นผิดนั้นเสียเถิด อย่าปล่อยให้มันก่อทุกข์ไปจนชั่วกาลนานเลย

ปายาสิยอมแพ้-ขอเป็นอุบาสก

(238) พระยาปายาสิกล่าวอย่างเปิดอกในที่สุดว่า ความจริงเขาเริ่มได้ความรู้สึกที่ดีตั้งแต่ได้ฟังเรื่องชฎิลสอนเด็กโง่ให้สีไฟแล้ว แต่ต้องการจะฟังปฏิภาณในการตอบปัญหาอันวิจิตรงดงามของพระเถระ จึงแสดงท่าทีโต้แย้งไม่จบง่าย ยอมรับว่า การตอบปัญหาของพระเถระช่างกินใจยิ่งนัก ตอบได้หลายแง่หลายมุมจนไม่มีข้อจะสงสัยได้ เหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด ชี้ทางแก่ผู้หลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืด...แล้วขอถึงพระพุทธเจ้า, พระธรรม, และพระสงฆ์ เป็นสรณะ ขอมอบตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิต และสุดท้ายประสงค์จะบูชามหายัญ จึงขอให้พระเถระแนะนำว่าควรจะทำอย่างไร จึงจะมีอานิสงส์มาก

การบูชามหายัญที่เป็นประเพณีของพราหมณ์ หมายถึง การทำบุญให้ทานแก่สมณพราหมณ์และยาจกวณิพกทั้งหลาย มีการฆ่าสัตว์เซ่นสังเวยเทพเจ้าเป็นพิธีกรรมหลัก แต่การบูชามหายัญที่พระกุมารกัสสปะแนะนำแก่พระยาปายาสิ คือ

"ยัญใด โค, แพะ, แกะ, ไก่, และสุกร จะต้องถูกฆ่า เหล่าสัตว์มีชีวิตต่างๆ จะต้องมาตาย ทั้งปฏิคาหก(ผู้รับทาน)ก็เป็นผู้มีความเห็นผิด ดำริผิด ทำผิด เลี้ยงชีพผิด มีความเพียรผิด ตั้งสติไว้ผิด และมีสมาธิผิด (คือผิดจากอริยมรรคมีองค์ 8) ยัญเช่นนั้นไม่มีอานิสงส์มาก เปรียบเหมือนชาวนา ผู้มีทั้งเมล็ดพืชและไถ เข้าไปในไร่ แต่ในการเพาะปลูกพืชนั้น เขาปลูกด้วยเมล็ดพืชที่หัก ไม่สมบูรณ์ ตากลมและแดด ไม่มีแก่น แห้งไม่สนิท ซ้ำยังปลูกลงในดินที่เลว ไม่ได้แผ้วถางตอและวัชพืชให้ดี ฝนก็ไม่ตกต้องตามฤดูกาล

พระกุมารกัสสปะถามพระยาปายาสิว่า การปลูกพืชด้วยเมล็ดพืชเช่นนั้น และปลูกในที่ดินอย่างนั้น จะได้ผลิตผลเต็มที่ไหม? พระยาปายาสิตอบว่า ได้ไม่เต็มที่แน่นอน

"ยัญก็เหมือนกัน" พระเถระกล่าว "ยัญที่ไม่มีการฆ่าสัตว์ สัตว์ไม่ต้องมาตายเพราะยัญ และปฏิคาหกก็มีความเห็นชอบ ดำริชอบ...ย่อมมีอานิสงส์ยิ่งใหญ่"

ทานไม่ประณีต ผลก็ไม่ประณีต

(329) ครานั้น พระยาปายาสิได้ตั้งทานสำหรับสมณพราหมณ์, คนยากไร้, คนเดินทาง, วณิพก, ขอทาน(ยาจก)ทั้ง

หลาย แต่ทานที่เขาให้นั้นเป็นปลายข้าว (กาณาชิกำ-ข้าวปลายเกรียน) มีน้ำส้ม(พะอูม)เป็นกับ(พิลงฺคทุติย์) ผ้าที่ให้เป็นทานก็เป็นเศษผ้าที่แปดเปื้อน

ทานที่ตั้งขึ้นนั้น อุตตรมาณพเป็นผู้อำนวยการ ทุกครั้งที่ให้ทานแล้ว เขาจะกล่าวคำอุทิศว่า ขอให้ข้าได้เกิดมาพบท่านปายาสิแดในชาตินี้เท่านั้น อย่าได้พบกันในชาติไหนๆ อีกเลย

พระยาปายาสิได้ฟังคำบอกเล่าเรื่องนี้ ก็เรียกอุตตรมาณพมาถามว่า ได้กล่าวคำอุทิศอย่างนั้นจริงหรือ? อุตตรมาณพไม่ปฏิเสธ และได้บอกความในใจว่า เห็นเจ้านายให้ทานอย่างนั้น ก็เป็นห่วงว่าในโลกหน้า เจ้านายจะมีอะไรกิน จะมีอะไรนุ่งห่ม เพราะข้าวที่ให้ทานก็เป็นปลายข้าว ผ้าที่ให้ทานก็เป็นเศษผ้า ให้ทานก็ไม่ได้ให้ด้วยมือตนเอง ก็ได้แต่คิดกันว่าทำอย่างไร เจ้านายจึงจะไม่ทำทานอย่างเสียไม่ได้อย่างนั้น

นับแต่นั้น พระยาปายาสิก็สั่งการให้ทำทานใหม่ คือตนเองบริโภคอาหารอย่างใด ก็ให้ทำทานด้วยอาหารอย่างนั้น ตนเองใช้สอยผ้าชนิดใด ก็ให้ทำทานด้วยผ้าชนิดนั้น

อย่างไรก็ตาม การให้ทานของพระยาปายาสิ ก็ไม่ชื่อว่าให้ทานโดยเคารพ เพราะไม่ให้ทานด้วยมือตนเอง ไม่ให้ทานด้วยอาการนอบน้อม แต่เป็นการให้ทานแบบทิ้งๆ ขว้างๆ. ดังนั้น เมื่อตายไป เขาจึงเกิดในหมู่เทวดาชั้นจาตุมหาราช ครองเสรีสกวิมาน ซึ่งเป็นวิมานเงินอันว่างเปล่า ในขณะที่อุตตรมาณพ แม้จะเป็นลูกน้องของพระยาปายาสิ แต่ก็ได้ทำหน้าที่ในการให้ทานด้วยความเคารพ ด้วยมือตนเองและด้วยความนอบน้อม เมื่อตายลง เขา

ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อันเป็นภพที่สูงกว่าประณีตกว่าสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช

(330) ที่เสรีสกวิมานนั้น พระควัมปติได้ไปพักกลางวันอยู่เนืองๆ. วันหนึ่ง ปายาสิเทพบุตรได้เข้าไปไหว้ท่าน เมื่อท่านถามว่าเป็นเทพชื่อไร? ปายาสิเทพบุตรก็ได้แนะนำตัวเองว่าคือพระยาปายาสิ ผู้ซึ่งพระกุมารกัสสปะ ช่วยให้รอดพ้นจากความเห็นผิด. พระเถระถามหาอุตตรมาณพว่าไปเกิด ณ ที่ใด? ปายาสิเทพบุตรตอบว่า เขาเป็นคนให้ทานด้วยความเคารพ ด้วยมือตนเองและด้วยความนอบน้อม จึงไปเกิดในดาวดึงส์

คราวนั้น ปายาสิเทพบุตรได้ขอร้องให้พระควัมปติมาบอกกล่าวแก่คนทั้งหลายว่า เมื่อให้ทาน อย่าให้อย่างพระยาปายาสิ แต่จงให้อย่างอุตตรมาณพ

ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค

ปาฏิกสูตร อุทุมพริกสูตร จักกวัตติสูตร
อัคคัญญสูตร สัมปสาทนียสูตร ปาสาทิกสูตร
ลักขณสูตร สิงคาลกสูตร อาฏานาฏิยสูตร
สังคีติสูตร ทสุตตรสูตร

ปาฏิกสูตร

พระไตรปิฎกฉบับบาลี(สยามรัฐ)เล่มที่ 11 มี 11 พระสูตร คือ 1. ปาฏิกสูตร 2. อุทุมพริกสูตร 3. จักกวัตติสูตร 4. อัคคัญญสูตร 5. สัมปสาทนียสูตร 6. ปาสาทิกสูตร 7. ลักขณสูตร 8. สิงคาลกสูตร 9. อาฏานาฏิยสูตร 10. สังคีติสูตร 11. ทสุตตรสูตร

ทั้ง 11 พระสูตรนี้ อยู่ในทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ดังต่อไปนี้

สุนักขัตตลิจฉวีขอเลิกนับถือพระพุทธองค์

(1) อนุปิยนิคม เป็นเมืองของมัลลกษัตริย์ อยู่ในแคว้นมัลละ (ชื่อ"อนุปิยะ"นั้น บาลีเรียกว่า"อโนปิยะ"ก็มี). เมื่อคราวพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่ป่าใกล้เมืองนั้น วันหนึ่งพระองค์เสด็จ

เพื่อบิณฑบาตในเมืองแต่เช้าตรู่ ทรงเห็นยังเช้าเกินไป จึงเสด็จแวะเยี่ยมปริพาชกชื่อ"ภัคควโคตร"ที่อารามของท่าน ท่านภัคควโคตรได้รับเสด็จด้วยความยินดี ทูลนิมนต์ให้ประทับบนอาสนะที่จัดไว้แล้ว ส่วนตนก็เลือกนั่งบนอาสนะที่ต่ำกว่า

เรื่องสำคัญที่ท่านภัคควโคตรยกขึ้นสู่การสนทนาวันนั้น คือ เมื่อหลายวันก่อน พระโอรสของเจ้าลิจฉวีนามว่า "สุนักขัตตะ" ได้มาบอกท่านว่า เขาได้เลิกนับถือพระพุทธองค์แล้ว

"เป็นเรื่องจริงหรือพระเจ้าข้า?" ท่านภัคควโคตรทูลถามพระพุทธองค์

พระพุทธองค์ตรัสว่า เป็นเรื่องจริงตามที่สุนักขัตตะบอก. ทรงเล่าต่อไปว่า หลายวันก่อน สุนักขัตตะได้เข้าเฝ้าพระองค์ ทูลว่าขอบอกคืนพระองค์(ไม่นับถือเป็นศาสดาของตน) ไม่ขออยู่อุทิศพระองค์ (คือไม่อยู่เป็นสาวกอีกต่อไป). เมื่อเขาทูลอย่างนั้น พระองค์ก็ได้ทรงกล่าวตอบเขาไปว่า ได้เคยตรัสหรือว่าขอให้เขาจงมาเป็นสาวกของพระองค์ หรือเขาได้เคยทูลหรือว่า เขามอบชีวิตเป็นสาวกของพระองค์ ซึ่งสุนักขัตตะก็ยอมรับว่าพระองค์ไม่เคยตรัส และตนก็ไม่เคยทูลอย่างนั้น ในเมื่อเป็นอย่างนั้นพระองค์จึงตรัสแก่เขาว่า การที่มาขอเลิกเป็นสาวกจะต้องไปขอกับใครเล่า หรือบอกเลิกกับใครจึงจะถูกตัว ขอให้คิดดูเอาเองว่าเป็นความผิดของเขาเองหรือไม่?

ผิดหวังที่ไม่ทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์

(2) ทรงเล่าว่า สาเหตุหนึ่งที่สุนักขัตตะขอเลิกนับถือ

พระองค์ คือพระองค์ไม่ทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์อันเป็นความสามารถพิเศษของมนุษย์(อุตริมนุสสธรรม-ธรรมวิเศษที่เกิดจากฌานสมาบัติ) ซึ่งพระองค์ได้ตรัสถามเขาว่า เราเคยให้คำมั่นสัญญาหรือว่า มาเป็นสาวกของเราเถิด เราจักแสดงอิทธิปาฏิหาริย์? หรือเธอเคยพูดหรือว่า ขอมาเป็นสาวก แล้วพระองค์จักแสดงอิทธิปาฏิหาริย์? สุนักขัตตะยอมรับว่า พระองค์ไม่เคยตรัส และเขาก็ไม่เคยทูลอย่างนั้น. เมื่อไม่ได้เป็นอย่างนั้น ก็ไม่มีเหตุผลอันใดที่เขาจะมาขอบอกเลิกการนับถือพระองค์

สำหรับอิทธิปาฏิหาริย์นั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสแก่สุนักขัตตะในคราวนั้นว่า

"สุนักขัตตะ! ขอให้เธอคิดดูว่า ไม่ว่าเราจะได้แสดงอิทธิ-ปาฏิหาริย์หรือมิได้แสดงก็ตาม ธรรมที่เราสอนแล้ว นำผู้ประพฤติให้สิ้นทุกข์โดยชอบไหม?"

สุนักขัตตะทูลรับว่า ไม่ว่าจะอย่างไร คำสอนของพระองค์ก็ย่อมนำผู้ประพฤติให้สิ้นทุกข์โดยชอบอย่างแน่นอน

ได้ตรัสแก่เขาไปว่า เมื่อเป็นอย่างนั้น จะต้องการให้แสดงอิทธิปาฏิหาริย์เพื่ออะไร?

ผิดหวังที่ไม่ทรงสอนเรื่องสิ่งสูงสุด

(คำว่าสิ่งสูงสุด แปลจากคำว่า "อคฺคญฺญ" หมายถึงอำนาจหรือภาวะอะไรสักอย่างที่อยู่เหนือทุกสิ่งทุกอย่าง เช่น ชาวโลกสมัยนั้นส่วนหนึ่งเชื่อว่าพรหมคือสิ่งสูงสุด โลกและสรรพสิ่งเกิดมาจากพรหม เป็นต้น)

(3) ทรงเล่าอีกเรื่องหนึ่งที่สุนักขัตตะทูลว่า พระองค์มิได้ทรงบัญญัติสิ่งที่โลกถือว่าสูงสุด(ว่าคืออะไร)ให้เขาได้รับความกระจ่างแจ้งเลย

เรื่องนี้ก็เหมือนกัน ทรงถามสุนักขัตตะว่า เคยมีการให้คำมั่นสัญญากันหรือว่าจะสอนเรื่องอย่างนี้? ซึ่งสุนักขัตตะยอมรับอีกว่า พระองค์ก็ไม่เคยชี้ชวน และตัวเขาเองก็ไม่เคยตั้งเป็นเงื่อนไข

ตรัสแก่สุนักขัตตะในคราวนั้นว่า ไม่ว่าสิ่งสูงสุดจะได้นำมาเปิดเผยหรือไม่ก็ตาม คำสอนของพระองค์ก็ทำให้ผู้ประพฤติตามถึงความสิ้นทุกข์อยู่นั่นเอง

พระพุทธองค์ทรงเล่าเรื่องสุนักขัตตะแก่ท่านภัคควโคตรต่อไปว่า สุนักขัตตะนั้นเคยกล่าวชื่นชมพระองค์ที่หมู่บ้านในแคว้นวัชชี(วัชชีคาม)อย่างมากมายว่า พระองค์เป็นพระอรหันตสัมมา-สัมพุทธเจ้า เปี่ยมด้วยวิชชาและจรณะ...ได้กล่าวสรรเสริญพระธรรมว่า ได้ตรัสไว้ดีแล้ว ผู้บรรลุประจักษ์แก่ใจตัวเอง...ได้กล่าวยกย่องพระสงฆ์สาวกว่า เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง...

และแม้พระองค์จะทรงเตือนเขาว่า จักมีผู้ติเตียนเขาว่าโอรสเจ้าลิจฉวีชื่อสุนักขัตตะไม่สามารถประพฤติพรหมจรรย์อยู่กับพระสมณะโคดม เมื่อไม่สามารถ จึงบอกลาสิกขาเวียนมาเป็นคนเลว เขาก็ยังหนีออกมา ไม่ต่างอะไรกับสัตว์ที่ตกสู่อบายนรก

สุนักขัตตะฝักใฝ่ลัทธิชีเปลือย

(4) พระพุทธองค์ทรงเล่าเรื่องสุนักขัตตะเมื่อยังเป็นภิกษุ

ตามเสด็จ(ปัจฉาสมณะ) ให้ท่านภัคควโคตรฟังต่อไป ดังนี้

ครั้งหนึ่ง พระองค์ประทับอยู่ที่นิคมของชาวถูลู นิคมนั้นมีชื่อว่า "อุตตรกา" (ถิ่นชนบทส่วนนี้มีชื่อว่า"ถูลูชนบท"). เช้าวันหนึ่ง เสด็จบิณฑบาตที่อุตตรานิคม มีสุนักขัตตะเป็นปัจฉาสมณะ. ระหว่างเดินบิณฑบาต สุนักขัตตะเห็นนักบวชชีเปลือย(อเจลกะ)คนหนึ่งชื่อ"โกรักขัตติยะ" ซึ่งประพฤติตนอย่างสุนัข คือเดินด้วยข้อศอกและเข่า(คลาน) ก้มลงกินอาหารที่พื้นดิน ก็คิดว่าสมณะที่เป็นอยู่อย่างนี้เป็นพระอรหันต์ที่ดี

พระพุทธองค์ทรงอ่านใจ(ด้วยเจโตปริยญาณ)ของสุนักขัตตะออกว่ากำลังคิดอะไรอยู่ จึงตรัสขึ้นว่า

"โมฆบุรุษเอ๋ย คนอย่างเธอก็ยังประกาศตนว่าเป็นศากยบุตรอยู่หรือ?"

สุนักขัตตะคิดไม่ถึงว่าพระพุทธองค์จะรับสั่งอย่างนั้นกับตน จึงทูลถามว่า เหตุใดจึงตรัสอย่างนั้น? เมื่อพระพุทธองค์ตรัสบอกเรื่องที่เขากำลังคิดอยู่ สุนักขัตตะก็ทูลว่า พระองค์ทรงผูกขาดความเป็นพระอรหันต์หรือ?

พระพุทธองค์ตรัสแก่สุนักขัตตะว่า มิใช่ทรงผูกขาดความเป็นพระอรหันต์ แต่เธอได้เกิดทิฐิอันต่ำทราม ขอให้ละมันเสียเพื่อจะได้ไม่เป็นโทษเป็นทุกข์แก่ตัวเองไปชั่วกาลนาน

แล้วมีรับสั่งแก่สุนักขัตตะเกี่ยวกับนักบวชชีเปลือยนั้นว่า

โกรักขัตติยะ ผู้ที่เธอเข้าใจว่าเป็นพระอรหันต์ที่ดีนั้น อีก 7 วันเขาจะตายด้วยโรคอลสกะ(โรคกระเพาะอย่างหนึ่งอันเกิดจากการกินอาหาร) แล้วไปเกิดในหมู่อสูรกาลกัญชิกา ซึ่งต่ำต้อยกว่า

อสูรทุกประเภท ศพของเขาจะถูกนำไปทิ้งที่ป่าช้าวีรณัตถัมภะ ถ้าต้องการทราบว่าจริงหรือไม่ ให้ไปถามโกรักขัตติยะเอง เพราะเป็นไปได้ที่เขาจะรู้อย่างที่ทรงรู้

สุนักขัตตะ เมื่อเข้าไปหาโกรักขัตติยะ ได้บอกเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงทำนาย พร้อมกับแนะนำอย่างดีว่า ขอให้ท่านฉันอาหารและดื่มน้ำแต่พอประมาณ คำพูดของพระสมณะโคดมจะได้เป็นเรื่องเท็จ. และจากวันนั้น ก็เฝ้านับวัน ไม่เชื่อในพระพุทธองค์

ในวันที่ 7 นั้นเอง ซีเปลือยโกรักขัตติยะก็ตายด้วยโรคอลสกะ และทุกอย่างก็เป็นไปตามที่ทรงทำนายไม่มีอะไรคลาดเคลื่อนแม้แต่น้อย. สุนักขัตตะได้ทราบว่าศพของโกรักขัตติยะอยู่ที่ป่าช้าวีรณัตถัมภะ ก็เข้าไปหาถึงศพ เอามือตบที่ศพ 3 ครั้งและถามว่า ท่านทราบภพที่ท่านจะไปเกิดไหม?

ศพลุกขึ้นยืนเอามือลูบหลังตัวเองตอบว่า เรารู้ว่าตัวเราจะไปเกิดอยู่กับพวกอสูรกาลกัญชิกา...เท่านั้นแหละ แล้วศพก็ล้มลงนอนหงายดังเดิม

หลังจากนั้น สุนักขัตตะก็ได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ทูลว่าเรื่องที่ทรงทำนายไว้เป็นจริงทุกอย่าง, ทรงถามเขาว่า เมื่อเป็นอย่างนี้ การแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ของพระองค์ได้ชื่อว่าเกิดขึ้นหรือยัง?

สุนักขัตตะทูลรับว่า ได้ทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์แล้วแน่นอน. แต่ทั้งๆ ที่ยอมรับต่อพระพักตร์อย่างนั้น สุนักขัตตะก็เตลิดหนีออกมาจากพระธรรมวินัย

(5) อีกครั้งหนึ่ง เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแคว้นวัชชี

ขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี, ทรงเล่าว่า ที่วัชชีคาม มีชีเปลือยคนหนึ่งชื่อ"กฬาร-มัชฌกะ" อุดมด้วยลาภยศ เพราะสมาทานวัตร 7 ข้อ คือ 1. เปลือยกายตลอดชีวิต 2. ไม่เสพเมถุนตลอดชีวิต 3. ดื่มสุราและบริโภคแต่เนื้อสัตว์ตลอดชีวิต 4. ไม่ล่วงเกินอุเทนเจดีย์ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของกรุงเวสาลี 5. ไม่ล่วงเกินโคตมกเจดีย์ ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของกรุงเวสาลี 6. ไม่ล่วงเกินสัตตัมพเจดีย์ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของกรุงเวสาลี 7. ไม่ล่วงเกินพหุปุตตกเจดีย์ ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของกรุงเวสาลี

วันหนึ่ง สุนักขัตตะเข้าไปหากฬารมัชฌกะและตั้งปัญหาถาม กฬารมัชฌกะตอบไม่ได้ แสดงอาการโกรธหงุดหงิดให้เห็น สุนักขัตตะรู้สึกไม่สบายใจว่าตนได้รุกรานพระอรหันต์ให้ได้รับความเดือดร้อน บอกกับตัวเองว่าอย่าได้ทำอย่างนั้นอีก เพราะจะก่อทุกข์ให้ยาวนาน

เมื่อสุนักขัตตะเข้าเฝ้า พระพุทธองค์ทรงตำหนิว่า เป็นการไม่สมควรแก่สมณะศากยบุตรที่มีจิตต่อชีเปลือยอย่างนั้น, สุนักขัตตะทูลเหมือนคราวก่อนว่า ทรงผูกขาดความเป็นพระอรหันต์

ครั้งนี้พระพุทธองค์ทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ด้วยการชี้อนาคตของกฬารมัชฌกะว่า ไม่นานเขาจะกลับมานุ่งห่มผ้า, มีภรรยา, กินข้าวปลาอาหาร, และล่วงเกินเจดีย์(สถานที่ศักดิ์สิทธิ์)ทุกแห่งที่เขาสมาทานไว้ จบลงด้วยความเสื่อมยศ(ไม่มีใครยกย่องให้เกียรติ) และตายไป ทุกอย่างเป็นไปตามพุทธวาจา สุนักขัตตะยอมรับว่าเป็นการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ของพระพุทธองค์อีกครั้งหนึ่ง

ชีเปลือยปาฏิกบุตร

(6-8) นักบวชชีเปลือยอีกคนหนึ่ง ชื่อ"ปาฏิกบุตร" อยู่ในวัชชีคาม(แคว้นวัชชี)เหมือนกัน ชาวเมืองยกย่องนับถือเป็นอันมาก เป็นชีเปลือยอีกคนหนึ่งที่สุนักขัตตะเลื่อมใสว่าเป็นพระอรหันต์ที่ดี พระพุทธองค์ตรัสเล่าเรื่องนี้แก่ท่านภัคควโคตร ดังนี้

คราวหนึ่ง พระองค์ประทับอยู่ที่กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี ขณะที่นักบวชเปลือยชื่อปาฏิกบุตร ก็พำนักอยู่ที่วัชชี-คามใกล้กรุงเวสาลี. วันหนึ่ง เขาประกาศแก่ชาวเวสาลีว่า พระสมณะโคดมสอนเรื่องการตรัสรู้ธรรม(ญาณวาทะ) เขาก็สอนเพื่อการตรัสรู้ธรรม น่าจะได้พิสูจน์กันด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ โดยนัดพบกันคนละครึ่งทางที่จุดนัดพบ เพื่อประลองฤทธิ์กันนั้น ถ้าพระสมณะโคดมแสดงฤทธิ์ 1 อย่าง เราจะแสดง 2 อย่าง ถ้าทรงแสดงฤทธิ์ 2 อย่าง เราจะแสดง 4 อย่าง ถ้าทรงแสดงฤทธิ์ 4 อย่าง เราจะแสดง 8 อย่าง คือไม่ว่าพระองค์จะแสดงฤทธิ์กี่อย่าง เราก็จะแสดงให้มากกว่าเป็นทวีคูณ

สุนักขัตตะ เมื่อได้ยินคำประกาศของปาฏิกบุตรอย่างนั้น ก็เข้าไปกราบทูลให้พระพุทธองค์ทรงทราบ พระพุทธองค์ตรัสว่า ถ้าปาฏิกบุตรไม่ถอนคำพูด ไม่เลิกคิด และไม่ทิ้งทิฐิเช่นนั้น เขาก็จะไม่มีทางได้พบพระองค์ได้เลย และถ้ายังมีความคิดอยู่อย่างนั้นโดยหวังว่าจะได้พบพระองค์อยู่ ศีรษะเขาก็จะต้องแตก

สุนักขัตตะทูลว่า ขออย่าลืมพระวาจานั้น

เมื่อตรัสถามสุนักขัตตะว่า เหตุใดจึงกล่าวกะพระองค์เช่นนั้น? สุนักขัตตะทูลด้วยความเชื่อมั่นในปาฏิกบุตรว่า ปาฏิกบุตร

อาจจะแปลงกายมาพบพระพุทธองค์ก็ได้ ซึ่งถ้าเป็นอย่างนั้น ก็จะเท่ากับว่าพระวาจาของพระองค์เป็นมุสา

พระพุทธองค์ตรัสถามสุนักขัตตะว่า วาจาของพระองค์ที่ตรัสแล้วเคยเป็นสองหรือ(ตรัสแล้วไม่เป็นอย่างที่ตรัส เคยมีหรือ)? สุนักขัตตะทูลถามว่า การที่พระองค์ทรงทราบว่า ปาฏิกบุตรจะได้รับทุกข์โทษอย่างนั้น พระองค์ทรงทราบเองหรือมีเทวดามาทูลให้ทรงทราบ?

ตรัสว่า ทั้งทรงทราบด้วยพระองค์เองและมีเทวดามาทูลให้ทรงทราบ เทวดาที่มาทูลในทรงทราบ คืออดีตเสนาบดีชื่อ "อชิตะ"ของพวกเจ้าลิจฉวีในวัชชีคาม ซึ่งเพิ่งตายไปและไปเกิดในดาวดึงส์ เทวดานั้นทูลเรื่องที่ปาฏิกบุตรชอบกล่าวมุสา เรื่องของตนเขาก็บอกใครๆ ว่าได้ไปเกิดในมหานรก ทั้งที่ความจริงตนไปเกิดเป็นเทวดาในดาวดึงส์ เรื่องปาฏิกบุตรพูดและคิด ซึ่งจะนำภัยมาสู่ตัวเองนั้น เทวดาตนนั้นก็ได้กราบทูลอย่างที่พระองค์ทรงทราบ

รับสั่งเรื่องนี้แล้ว พระพุทธองค์ก็ตรัสแก่สุนักขัตตะว่า กลับจากบิณฑบาตและเสวยเสร็จแล้ว พระองค์จะเสด็จไปยังอารามของปาฏิกบุตรเพื่อพักผ่อนกลางวันที่นั่น จะไปบอกให้เขารู้ก็ได้

เช้าวันนั้น พระพุทธองค์ก็ทรงทำอย่างที่รับสั่ง สุนักขัตตะรีบเข้ากรุงเวสาลี ไปบอกพวกเจ้าลิจฉวีคนสำคัญๆ ว่า พระพุทธองค์ประทับพักผ่อนกลางวันอยู่ที่อารามของปาฏิกบุตร ขอให้รีบพากันออกไป จะมีการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ของพระอรหันต์แน่. จากนั้นก็ไปบอกข่าวแก่พวกพราหมณ์, คฤหบดีผู้มั่งคั่ง ตลอด

ถึงพวกเดียรถีย์และนักบวชผู้มีชื่อเสียงทั้งหลาย ให้ได้ทราบโดยทั่วกัน คนทุกหมู่เหล่าเมื่อได้ทราบข่าว ต่างก็รีบออกไปรวมตัวกันที่อารามของปาฏิกบุตร

ชีเปลือยปาฏิกบุตร เมื่อได้ทราบว่าผู้คนมาชุมนุมอยู่เต็มอารามของตนและพระพุทธองค์ได้มาประทับอยู่ก่อนแล้วด้วย ก็เกิดอาการหวาดหวั่นพรั่นพรึงอย่างหนัก จนต้องหลบออกไปตั้งหลักที่อารามของปริพาชกชื่อ"ติณฑุกขาณุ"

ผู้คนที่ไปชุมนุมอยู่ที่อารามของปาฏิกบุตร รู้ว่าปาฏิกบุตรขวัญหนีดีฝ่อไปอยู่ที่สำนักปริพาชก ก็ให้คนไปแจ้งว่า เวลานี้พระพุทธองค์รอการประลองฤทธิ์อยู่ที่อารามแล้ว และถึงเวลาที่จะต้องไปประลองฤทธิ์ ณ จุดนัดพบที่ท่านประกาศไว้แล้ว

ปาฏิกบุตรได้แต่กล่าวว่า เราจะไป เราจะไป, ขณะที่ศีรษะซบอยู่กับที่ ลุกขึ้นไม่ได้, เมื่อถูกถามว่าก้นติดที่นั่งหรือที่นั่งติดกับก้นจึงลุกไปไหนไม่ได้? ปาฏิกบุตรก็ได้แต่พูดว่า เราจะไป เราจะไป, ตัวแทนของผู้มาชุมนุมเห็นอาการดังนั้น จึงกลับไปบอกกันว่า ปาฏิกบุตรแพ้แล้ว เพราะได้แต่พูดว่าจะไป จะไป แต่ก็ขยับกายไม่ได้เลย

ขณะนั้น พระพุทธองค์ประทับอยู่ท่ามกลางชุมนุมชนเหล่านั้น พระองค์ยังทรงยืนยันต่อพวกเขาว่า ปาฏิกบุตรจะต้องประสบชะตากรรมตามที่เคยตรัสอย่างแน่นอน

มหาอำมาตย์คนหนึ่งของพวกเจ้าลิจฉวีลุกขึ้นประกาศแก่ผู้มาชุมนุมว่า ขอเวลาสักนิดหนึ่ง ตนจะไปเชื้อเชิญปาฏิกบุตรมาให้ได้, แล้วได้ไปกล่าวกะปาฏิกบุตรว่า ถ้ากลับไปจะเป็นผลดีต่อ

เขาเอง พวกตนจะช่วยพิสูจน์ให้ว่าเขาคือผู้ชนะ ส่วนพระสมณะโคดมคือผู้แพ้

ปาฏิกบุตรได้ฟังคำชี้ชวนของอำมาตย์ ก็รับว่า จะไป จะไป. แต่ก็ลุกไปไม่ได้ เพราะก้นติดหนืบอยู่กับพื้น เมื่ออำมาตย์กลับมารายงานต่อผู้มาชุมนุม พระพุทธองค์ได้ตรัสแก่พวกเขาว่า ต่อให้พวกเจ้าลิจฉวีเอาเชือกมัดปาฏิกบุตร แล้วเอาโคลากมาจนเชือกขาด ถ้าปาฏิกบุตรยังคิดว่าเขาจะประลองฤทธิ์กับพระองค์อยู่ เขาก็ไม่มีทางที่จะได้พบพระองค์ ซ้ำร้ายศีรษะของเขาก็จะแตกเป็นเสี่ยงๆ ด้วย

เปรียบปาฏิกบุตรเหมือนสุนัขจิ้กจอก

(9-12) อีกคนหนึ่งที่ขออาสาไปเชื้อเชิญปาฏิกบุตรต่อจากมหาอำมาตย์คนนั้น คือศิษย์ช่างกลึงบาตรไม้(ทารุปตฺติกนฺเตวาสี- อาจแปลได้อีกอย่างหนึ่งว่า "ศิษย์สำนักบาตรไม้") ชื่อ"ชาลิยะ" แต่ก็ไปเจอสภาพเหมือนกันคือ ปาฏิกบุตรนั่งชบหน้า ลุกไปไหนไม่ได้ ปากก็พร่ำแต่พูดว่า จะไป จะไป. ชาลิยะต้องเล่านิทานเรื่องสุนัขจิ้กจอกกับพญาราชสีห์ให้เขาฟัง (ให้อดสูแก่ใจตัวเอง)

นิทานเรื่องนี้ เล่าว่า

นานมาแล้ว มีพญาราชสีห์ตัวหนึ่ง เกิดความคิดว่า เราควรจะหาป่าทึบซุ่มซ่อนตัวอยู่ ตกเย็นค่อยออกจากป่า บิดกายมองไปรอบทิศทั้ง 4 แล้วแผดเสียงคำรามให้ก้องป่า 3 ครั้งก่อนจะออกหากิน เมื่อได้ขย้ำกินเนื้อนุ่มๆ แล้ว จึงค่อยกลับมาซุ่มซ่อนตัวอยู่ดังเดิม. พญาสีหราชได้ดำรงชีวิตอยู่ตามแผนที่คิดไว้นี้

เรื่อยมา

สุนัขจิ้งจอกแก่ตัวหนึ่ง พลอยได้กินเนื้อเหลือเดนจากพญาราชสีห์ด้วย จนมันอ้วนท้วนสมบูรณ์ไม่แพ้กัน แล้ววันหนึ่งมันก็อุตริคิดว่า มันคือใคร พญาราชสีห์คือใคร ทำไมมันจะทำอย่างพญาราชสีห์ไม่ได้ แล้วมันก็หาที่ซุ่มซ่อนตัวทำกิริยาอาการเหมือนพญาราชสีห์ทุกอย่าง แต่พอส่งเสียงคำราม เสียงของมันกลับไม่เหมือนเสียงพญาราชสีห์ หากแต่เป็นเสียงสุนัขจิ้งจอกหอนโหยน่าเกลียดน่ากลัว

เล่าจบ ชาลิยะก็กล่าวแก่ปาฏิกบุตรว่า ท่านก็เหมือนสุนัขจิ้งจอกแก่ตัวนั้น ดำเนินชีวิตตามแบบพระสุคต กินอาหารเดนของพระสุคต แต่ยังมีความคิดระรานพระตถาคตผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

และไม่ว่าชาลิยะจะกล่าวเปรียบเปรยให้ปาฏิกบุตรเจ็บช้ำน้ำใจอย่างไร การเชื้อเชิญก็ไม่เป็นผล, เมื่อกลับไปรายงานความล้มเหลว พระพุทธองค์ก็ยังตรัสยืนยันในชะตากรรมของปาฏิกบุตรเหมือนเดิม

เป็นอันว่าชีเปลือยปาฏิกบุตรไม่มีโอกาสแม้แต่จะลุกจากที่นั่งที่อารามของปริพาชกแห่งนั้น การประลองฤทธิ์ที่ปาฏิกบุตรกล่าวท้าทายไว้ไม่เกิดขึ้น ส่วนพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมให้ชาวเวสาลี ณ ที่นั้นได้ดื่มด่ำอีกครั้งหนึ่ง มีผู้ได้บรรลุธรรมอีกมากมาย จากนั้นทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์โดยการเข้าเตโชธาตุกสิณ (เข้าฌานเพ่งไฟเป็นอารมณ์) ทรงเหาะสู่เวหาสูงระดับ 7 ชั่วลำตาล ทรงเนรมิตให้เกิดไฟพุ่งโพลงควันตลบขึ้นอีกที่หนึ่งสูงเท่า

7 ชั่วลำตาลเหมือนกัน ก่อนที่พระองค์จะไปปรากฏกายที่กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน

หลังเหตุการณ์นั้น สุนักขัตตะก็ได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ได้ทูลยอมรับว่าทุกอย่างเป็นไปตามพระวาจารับสั่ง ยอมรับว่าพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์แล้ว, แต่เขาก็ยังหลุดหล่นจากพระธรรมวินัยอยู่นั่นเอง

คำสอนเรื่องสิ่งสูงสุด(อัคคัญญัง)

เมื่อตรัสเล่าว่าได้ทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ จนสุนักขัตตะทูลยอมรับแล้ว พระพุทธองค์ก็ทรงยกเรื่องที่สุนักขัตตะขัดใจน้อยใจว่าพระองค์ไม่นำมาสอน คือเรื่องที่ชาวโลกนับถือว่าเป็นสิ่งสูงสุด, มีอำนาจสูงสุด, หรือเป็นภาวะอันสูงสุดเหนือสิ่งทั้งหลายทั้งปวง (เช่นบางลัทธิสอนว่ามีเทพเจ้าผู้สร้างผู้บันดาล) สิ่งที่เชื่อกันว่า "สูงสุด" นี้ ใช้คำว่า"อัคคัญญะ" ทรงแจกแจงให้เห็นว่าความเชื่อความนับถือของชาวโลกในเรื่องสิ่งสูงสุดนั้น มีอยู่ 4 จำพวก

1. พวกเชื่อว่าอิศวร–พรหมคือสิ่งสูงสุด

(13) พระพุทธองค์ตรัสแก่ท่านภัคควโคตรว่า ทรงรู้ดีว่าชาวโลกนับถืออะไรเป็นสิ่งสูงสุด แต่ก็ไม่ทรงยึดติดในความรู้นั้น เมื่อไม่ยึดติดก็ได้ความสงบเย็นอยู่ที่ใจตน คือไม่มีทุกข์ในเรื่องนี้

ตรัสว่า มีสมณพราหมณ์บางพวกสอนว่า อิศวรเป็นผู้สร้าง(อิสฺสรกุตฺตำ), พรหมเป็นผู้สร้าง(พฺรหฺมกุตฺตำ) โดยเชื่อตามอาจารย์ เมื่อเราไปถามว่าจริงหรือ พวกเขาก็บอกว่าจริง แต่พอ

ถามว่าจริงอย่างไร พวกเขากลับตอบไม่ได้ เราจึงได้ชี้แจงให้เขาฟังว่า ย้อนอดีตไปแสนไกลคราวหนึ่ง โลกถึงกาลแตกดับ สัตว์ทั้งหลายไปเกิดเป็นอาภัสสรพรหมมีความเป็นอยู่ทางใจอย่างเดียว ปีติคืออาหาร กายเป็นแสง เหาะเหินอยู่ในอากาศ มีวิมานแสนสวยเป็นที่อยู่ พวกเขาเป็นอยู่อย่างนั้นนานแสนนาน

กระทั่งถึงกาลหนึ่งที่โลกนี้กลับเจริญขึ้น วิมานของพรหมมีแต่ความว่างเปล่า มีสัตว์หนึ่งจุติจากอาภัสสรพรหมเพราะสิ้นอายุหรือหมดบุญ ไปเกิดในวิมานพรหมที่ว่างเปล่านั้น สถิตอยู่โดดเดี่ยวนานแสนนาน ความว้าเหว่ทำให้สัตว์นั้นคิดอยากจะให้มีผู้อื่นมาเกิดอย่างตนบ้าง ต่อมาก็มีอาภัสสรพรหมองค์อื่นๆ จุติมาเกิดในวิมานพรหมอันว่างเปล่านั้น พวกเขามีแต่ใจ อยู่ด้วยปีติ กายเป็นแสง เหาะเหินอยู่ในอากาศเหมือนกันหมด อายุกาลผ่านไปอีกนานแสนนาน

ครั้น ณ กาลหนึ่ง สัตว์ผู้เกิดในวิมานนั้นก่อนใครอื่นก็นึกไปว่า ตนคือพรหม คือมหาพรหม เป็นใหญ่เหนือใครทั้งหมด เล็งแลเห็นทุกสิ่ง กุมอำนาจ เป็นอิศวร เป็นผู้สร้างสรรค์ทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นผู้ให้กำเนิดแก่สรรพสิ่ง สัตว์ทั้งหลายล้วนแต่ตนเป็นผู้สร้างขึ้นมา เหตุที่มีความคิดอย่างนั้นก็เพราะตนเป็นคนคิดอยากให้สัตว์อื่นๆ มาเกิดอยู่กับตน แล้วพวกเขาก็มาเกิดตามที่ตนคิดนั้น

สัตว์ที่มาเกิดภายหลังพวกนั้น ก็คิดอีกอย่างหนึ่งว่า ผู้เกิดอยู่ก่อนนี่แหละคือพรหมผู้สร้างพวกตนขึ้นมา เหตุที่คิดอย่างนี้ก็เพราะเมื่อมาเกิด ได้เห็นเขาแต่เพียงผู้เดียวสถิตอยู่ใน

วิมานนั้น และในบรรดาสัตว์เหล่านั้น ปรากฏว่า ผู้ที่เกิดก่อนเขา มีอายุยืนกว่า ผิวพรรณงามกว่า มีศักดิ์มากกว่า (ด้วยผลบุญที่ต่างกัน)

พระพุทธองค์ได้ตรัสแก่สมณพราหมณ์พวกที่เชื่อว่าพรหมเป็นผู้สร้างต่อไปว่า

มีผู้ใดผู้หนึ่งในบรรดาสัตว์เหล่านั้นที่จุติมาเกิดเป็นมนุษย์ ได้ออกบวชบำเพ็ญเพียร เข้าถึงเจโตสมาธิ สามารถระลึกถึงขันธ์ (อัตภาพ)ในกาลครั้งนั้นได้ แต่ไม่สามารถจะระลึกไปไกลกว่านั้นได้ เขาก็เลยสรุปเป็นหลักความเชื่อว่า มีพรหมเป็นผู้สร้างผู้บันดาลทุกสิ่งทุกอย่าง พรหมนั้นเป็นอมตะนิรันดร ไม่แปรเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นตลอดกาล ต่างกับผู้ถูกสร้าง(รวมถึงมนุษย์) ซึ่งจะต้องไม่จีรังยั่งยืนอย่างพรหม

พระพุทธองค์ตรัสถามสมณพราหมณ์พวกนั้นว่า เรื่องที่ทรงกล่าวมานี้ตรงกับที่อาจารย์ของพวกเธอพร่ำสอนหรือไม่? สมณพราหมณ์เหล่านั้นทูลรับว่า พวกตนก็ได้ฟังมาอย่างนั้น

2. พวกเชื่ออย่างขิฑฑาปโทสิกะ

(14) มีสมณพราหมณ์บางจำพวก เชื่อตามคำสอนของอาจารย์ว่า เทวดาที่มีฤทธิ์อำนาจสูงสุด คือพวกที่ไม่ใช่ประเภทขิฑฑาปโทสิกะ(จุติเพราะม้วเมาอยู่กับความรื่นรมย์) แต่พอพระพุทธองค์ตรัสถามว่า เรื่องที่เชื่อนั้นเป็นอย่างไร ก็ตอบไม่ได้ พระองค์จึงทรงชี้แจงว่า เทวดาที่เอาแต่เสพสุขสนุกสนาน คือเทวดาขิฑฑาปโทสิกะ พวกที่เสพสุขสนุกสนานจนเกินเวลา สติย่อมหลง

ลืม เมื่อสติหลงลืมก็จะจุติจากสวรรค์ชั้นนั้น และมีเทวดาพวกนั้นมาเกิดเป็นมนุษย์ ได้ออกบวชบำเพ็ญภาวนาจนได้เจโตสมาธิ และสามารถระลึกชาติหนหลังเมื่อเกิดเป็นเทวดาชั้นนั้นได้ แต่ระลึกย้อนไปไกลกว่านั้นไม่ได้ ก็เลยสรุปเป็นหลักความเชื่อว่า มีเทวดาที่อยู่เป็นอมตะตลอดกาล ซึ่งต่างจากเทวดาที่มีการจุติเพราะหลงลืม

สมณพราหมณ์เหล่านั้นทูลรับว่า อาจารย์ของพวกตนสอนกันมาอย่างนี้จริง

3. พวกเชื่ออย่างมโนปโทสิกะ

(15) สมณพราหมณ์บางจำพวก เชื่อว่ามีเทวดาสูงสุดเป็นอมตะไม่เปลี่ยนแปลง คำสอนแนวนี้มาจากมีผู้เคยเกิดเป็นเทวดา แล้วจุติเพราะมีความคิดมุ่งร้ายต่อกัน เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ได้ออกบวชบำเพ็ญภาวนาได้เจโตสมาธิ ระลึกชาติเห็นตัวเองเป็นเทวดาชั้นนั้นว่ามีการจุติอย่างไร และระลึกเห็นเทวดาที่ไม่จุติ แต่ก็ระลึกได้ไกลเพียงแค่นั้น จึงมีความเชื่อว่ามีเทวดาสูงสุดเป็นอมตะตลอดกาล

พระพุทธองค์ทรงอธิบายเรื่องนี้ ซึ่งสมณพราหมณ์ที่มีความเชื่อแบบนี้ ก็ทูลรับว่า อาจารย์ของตนก็สอนกันมาอย่างนี้

4. พวกเชื่อว่าสรรพสิ่งเกิดขึ้นเอง

(16) สำหรับสมณพราหมณ์ที่เชื่อว่า อะไรจะเกิดก็เกิดขึ้นเอง ทุกสิ่งทุกอย่างทุกชีวิตเกิดขึ้นมาลอยๆ พระพุทธองค์ทรงชี้แจงว่า ที่มาของความเชื่อแบบนี้ เกิดจากผู้ที่เคยเกิดเป็น

อสัญญีสัตว์(เทวดาประเภทไม่มีความรู้สึกนึกหมายอะไรได้-ไม่มีสัญญา) การจุติของเทวดาประเภทนี้เกิดขึ้นเมื่อตนเกิดมีสัญญา

ตรัสว่า มีบุคคลผู้เคยเป็นอสัญญีสัตว์ เมื่อจุติมาเกิดเป็นมนุษย์ ได้ออกบวช...ได้เจโตสมาธิ ระลึกย้อนอดีตไปพบตนขณะเกิดมีสัญญา แต่ระลึกไปไม่ถึงเมื่อตอนไม่มีสัญญาหรือไกลกว่านั้น ก็เลยสรุปเป็นความเชื่อว่า สัตว์มีจุดเริ่มต้นตรงนั้น ไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น

พวกสมณพราหมณ์ที่เชื่อแบบนี้ ทูลรับว่า เรื่องนี้ตรงกับที่อาจารย์ของพวกตนสอนทุกประการ

ทั้งหมดนี้ เป็นเรื่องที่ทรงเล่าให้ท่านภัคควโคตรฟังเพื่อจะบอกว่า บรรดาสิ่งสูงสุดที่ชาวโลกเชื่อกันในเวลานั้น ทรงรู้แจ้งชัดทุกอย่าง แต่ก็ไม่ได้ยึดมั่นในความรู้นั้น

คำสอนเรื่องสุภวิโมกข์ถูกบิดเบือน

(17) อีกเรื่องหนึ่งที่พระพุทธองค์ทรงยกขึ้นตรัสแก่ท่านภัคควโคตร คือเรื่องสุภวิโมกข์ ซึ่งพระองค์ตรัสว่า เมื่อพระโยคาวจร(ผู้เจริญสมาธิ) เข้าสุภวิโมกข์(คือเข้าฌานด้วยการเพ่งสิ่งที่ดีงามหรือวัณณกสิณเป็นอารมณ์) ย่อมรู้ชัดแต่สิ่งที่ดีงามเท่านั้น แต่มีสมณพราหมณ์บางพวกกล่าวบิดเบือนไปตรงกันข้ามว่า พระองค์สอนว่า ผู้เข้าสุภวิโมกข์ย่อมเห็นสิ่งทั้งปวงว่าไม่งาม

(การเจริญวัณณกสิณ คือการกำหนดสีที่หมดจดงดงามเป็นอารมณ์ การเจริญอัปปมัญญา(พรหมวิหาร 4) คือ เมตตา, กรุณา, มุทิตา, อุเบกขา เป็นอารมณ์ ก็เป็นการกำหนดเอาสิ่งดี

งามเป็นอารมณ์ ฌานที่ได้ด้วยการเจริญวัณณกสิณและอัปป-มัญญา เรียกว่า"สุภวิโมกข์" สามารถทำให้จิตสงบระงับจากอกุศลธรรมได้ตลอดเวลาที่อยู่ในฌานนี้)

ภัคควโคตรได้แต่ความเลื่อมใส

ท่านภัคควโคตร เมื่อได้ฟังเรื่องสุภวิโมกข์ ก็แสดงตนว่าเข้าใจ แต่พระพุทธองค์ตรัสว่า

"ภัคควะ! การที่เธอมีลัทธิต่างออกไป มีความฝักใฝ่พอใจต่างออกไป มีวิธีบำเพ็ญเพียรต่างออกไป มีอาจารย์ต่างออกไป จะเข้าใจสุภวิโมกข์ได้นั้น เป็นเรื่องยากยิ่ง ขอให้เธอรักษาความเลื่อมใสในเราเท่าที่มีอยู่ให้ดีก็พอแล้ว"

ท่านภัคควโคตรน้อมรับพระพุทธดำรัสด้วยความชื่นชมยินดี

อุทุมพริกสูตร

นิโครธปริพาชก

(18-20) ใกล้กรุงราชคฤห์ มีอารามปริพาชกแห่งหนึ่งของพระนางอุทุมพริกา เวลานั้นมีปริพาชกประมาณสามพันคน, ปริพาชกผู้เป็นประธานหมู่ชื่อ"นิโครธ"

บ่ายวันหนึ่ง สันธานคฤหบดีออกจากกรุงราชคฤห์ เพื่อจะไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ซึ่งประทับอยู่บนภูเขาคิชฌกูฏ แต่พอนึกได้ว่า เป็นเวลาที่พระพุทธองค์และพระสาวกหลีกเร้น(อยู่ด้วยฌาน) ก็เลยแวะเข้าไปในอารามปริพาชกเพื่อสนทนาปราศรัยกับนิโครธปริพาชกก่อน

(คำว่า "หลีกเร้น" บาลีว่า "ปฏิสลฺลีโน" อรรถกถาอธิบายว่า ได้แก่การดึงจิตให้ไกลจากอารมณ์มีรูปเป็นต้นปลีกตนอยู่ จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งด้วยความดื่มด่ำในฌาน ก็คือเข้าฌานนั่นเอง)

นิโครธกับพวกปริพาชกนั้นกำลังคุยกันโขมงโฉงเฉงด้วยเรื่องสัมเพเหระ(ดิรัจฉานกถา) เมื่อเห็นสันธานคฤหบดีเดินมาแต่ไกล ก็ปรามพวกพ้องให้เบาเสียงลง เพราะเป็นที่รู้กันว่า สาวกของพระพุทธองค์โปรดความเงียบสงบ ท่านสันธานก็เป็นสาวกคฤหัสถ์นุ่งห่มขาวคนหนึ่งของพระพุทธองค์

เมื่อได้เข้าไปนั่งทักทายกันตามธรรมเนียมแล้ว ท่านสันธานก็กล่าวยกย่องพระพุทธองค์ให้นิโครธฟังว่า พระองค์มีความเป็นอยู่ต่างจากชาวปริพาชกที่นี่ คือทรงโปรดการอยู่ป่า อยู่ในเสนาสนะที่สงัด เงียบสงบ มีสายลมพัดโชย เหมาะแก่การหลีกเร้น

นิโครธได้ฟัง ก็กล่าวข่มพระพุทธองค์ว่าจะทรงพูดคุยกับใครได้ ปัญญาของพระองค์นั้นละลายอยู่ในสุญญาคาร(เรือนว่าง) ก็เลยไม่กล้าสมาคมกับใคร อยู่ได้แต่ที่เงียบวังเวง เหมือนโคตาบอดข้างหนึ่ง ได้แต่เดินวนเวียนอยู่กับที่ ขอให้ท่านคฤหบดีเชิญพระองค์มาที่นี่เถิด จะขยี่มให้ดู จะบีบให้อยู่หมัดเหมือนคนบีบหม้อเปล่า

อุปกิเลสแห่งการถือเคร่ง(ตบะ)

(21-24) การสนทนากันระหว่างท่านสันธานกับนิโครธนั้น พระพุทธองค์ทรงสดับด้วยทิพยโสต เมื่อเสด็จลงจากภูเขาคิชฌ-

กูฏแล้ว พระองค์ก็ตรงไปยังสวนนกยูง(โมรนิวาป) ซึ่งอยู่ติดกับฝั่งสระ(โบกขรณี)ชื่อ"สุมาคธา" ทรงจงกรมอยู่ที่สวนนั้น

นิโครธเห็น ก็เตือนพวกตัวเองให้เงียบเสียง เพื่อให้พระพุทธองค์โปรดที่จะเสด็จแวะเข้าไปหา แล้วตนก็จะได้ทูลถามปัญหาที่เตรียมพร้อมไว้แล้ว เมื่อพระพุทธองค์เสด็จเข้าไป นิโครธก็ทูลเชื้อเชิญให้ประทับบนอาสนะสูง ส่วนตนก็นั่งบนอาสนะที่ต่ำกว่า

ทรงถามว่าคุยอะไรกันค้างอยู่? นิโครธทูลว่าพวกตนอยากให้พระองค์เสด็จเข้ามา เมื่อเสด็จเข้ามาแล้ว จะทูลถามปัญหา ปัญหาที่จะทูลถามคือ ทรงสอนพระสาวกด้วยธรรรมข้อใด จึงช่วยให้เกิดความเข้าใจและเข้าใจในพรหมจรรย์เบื้องต้น (อาทิพรหมจรรย์-หมายถึงอริยมรรค) ธรรมนั้นมีชื่อว่าอะไร?

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า การอยู่คนละความเห็น อยู่คนละลัทธิ เป็นการยากที่จะมารู้ธรรมของพระองค์ ขอให้ถามปัญหาเกี่ยวกับเรื่องรังเกียจบาปด้วยตบะ ซึ่งเป็นคำสอนของชาวปริพาชกเถิด

พระดำรัสนี้ ทำให้พวกปริพาชกส่งเสียงอื้ออึงขึ้นด้วยความตื่นเต้นที่พระพุทธองค์ชวนถกปัญหาธรรมของพวกตนแทนที่จะแสดงคำสอนของพระองค์เอง

หลังจากเตือนให้พวกเดียวกันเงียบเสียงแล้ว นิโครธก็ตั้งปัญหาทูลถามว่า ลัทธิปริพาชกนั้นสอนเรื่องการรังเกียจบาปด้วยตบะ (คือทรมานตนด้วยวิธีต่างๆ เพื่อเอาชนะบาปอกุศล) การรังเกียจบาปด้วยตบะนั้น อย่างไรจะได้ผลเต็มที่กว่ากัน?

พระพุทธองค์ทรงแจกแจงวิธีบำเพ็ญตบะของชาวปริพาชก ก่อนว่ามีการทำอย่างไรกันบ้าง เช่น เปลือยกาย, เลียมือ, ไม่กินอาหารที่เขาเชื้อเชิญ...ไม่กินปลา, ไม่กินเนื้อ...กินข้าวคำเดียว... ใช้แต่ผ้าห่อศพ...ถอนผมและหนวด...นอนบนหนาม เป็นต้น แล้วทรงถามนิโครธว่า การบำเพ็ญตบะเหล่านี้ เป็นการแสดงความรังเกียจบาปเต็มที่หรือยัง?

นิโครธทูลว่า เต็มที่แล้ว

ตรัสว่า แม้การบำเพ็ญตบะจะเต็มที่อย่างไร แต่ก็จะมีอุปกิเลส(กิเลสที่เกิดแฝง)ได้มากมาย (รวม 16 อย่าง) คือ

1. คนถือมั่นในตบะ เกิดความลำพองใจไม่ขวนขวายเพื่อปฏิบัติธรรมให้สูงขึ้นไปอีก (อตฺตมโน โหติ ปริปุณฺณสงฺกปฺโป)

2. คนถือมั่นในตบะ ย่อมยกตนข่มผู้อื่นด้วยตบะนั้น (อตฺตานุกฺกำเสติ ปรำ วมฺเภติ)

3. คนถือมั่นในตบะ ย่อมมัวเมาขาดสติเพราะตบะนั้น (มชฺชติ มุจฺฉติ มทมาปชฺชติ)

4. คนถือมั่นในตบะ เมื่อได้ลาภสักการะและคำเยินยอด้วยตบะนั้น ก็จะเพลินกระหยิ่มใจ (ลาภสกฺการสิโลเกน อตฺตมโน โหติ ปริปุณฺณสงฺกปฺโป)

5. คนถือมั่นในตบะ ย่อมยกตนข่มผู้อื่นด้วยลาภสักการะและคำเยินยออันเกิดจากตบะนั้น (ลาภสกฺการสิโลเกน อตฺตานุกฺกำเสติ ปรำ วมฺเภติ)

6. คนถือมั่นในตบะ ย่อมมัวเมาขาดสติเพราะลาภสักการะและคำเยินยออันเกิดจากตบะนั้น (ลาภสกฺการสิโลเกน มชฺชติ

มุจฺฉติ มหามาปชฺชติ)

7. คนถือมั่นในตบะ ย่อมยึดติดในประเภทอาหารที่ตนเห็นว่าดีอย่างงมงาย (คธิโก มุจฺฉิโต อชฺฌาปนฺโน อนาทีนวทสฺสาวี อนิสฺสรณปญฺโญ ปริภุญฺชติ)

8. คนถือมั่นในตบะ ย่อมหวังให้คนทั้งหลายยกย่องนับถือตน

9. คนถือมั่นในตบะ ย่อมคอยแต่จับผิดผู้อื่นในเรื่องอาหารการกิน

10. คนถือมั่นในตบะ เมื่อเห็นนักบวชอื่นได้ความนับถือยกย่องทั้งๆ ที่ไม่ได้ถือเคร่งเหมือนกัน ก็จะเกิดความริษยาไม่อยากให้ใครไปทำบุญด้วย

11. คนถือมั่นในตบะ ย่อมทำตัวเด่น (อาปาถกนิทาสี-ชอบนั่งบนทางให้คนเห็น)

12. คนถือมั่นในตบะ ชอบเที่ยวอวดว่าตนถือเคร่งอย่างนั้นอย่างนี้

13. คนถือมั่นในตบะ มักจะซ่อนเร้นกิเลสบางอย่างของตนไม่ให้ใครรู้ (หลอกตัวเอง)

14. คนถือมั่นในตบะ เมื่อได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้าหรือพระสาวก ย่อมไม่สามารถเข้าใจได้ (ปริยายํ อนุญฺเญยฺยํ นานุ-ชานาติ)

15. คนถือมั่นในตบะ ย่อมเป็นผู้มักโกรธและผูกโกรธ (โกธโน โหติ อุปนาหี)

16. คนถือมั่นในตบะ ย่อมหมักหมมกิเลสไว้มากมายคือ

ลบหลู่(มกฺขี), ตีเสมอ(ปลาสี), ริษยา(อสฺสุกี), ตระหนี่(มจฺฉรี), โอ้อวด(สโฐ), มีมารยา(มายาวี), แข็งกระด้าง(ถทฺโธ), ถือตัวจัด(อติมานี), คิดชั่ว(ปาปิจฺโฉ), เป็นมิจฉาทิฐิ(มิจฺฉาทิฏฐิโก), งมงายในความเห็นของตน(สนฺทิฏฐิปรามาสี), ยึดมั่นถือมั่น(อาธานคาหี), ถอนตนได้ยาก(ทุปฺปฏินิสฺสคฺคี)

แล้วตรัสถามว่า การรังเกียจบาปด้วยตบะดังกล่าวเป็นอุปกิเลสหรือไม่เป็นอุปกิเลส?

นิโครธปริพาชกยอมรับว่า คนบำเพ็ญตบะ(ด้วยการถือเคร่งดังกล่าว) ล้วนแต่มีอุปกิเลสอย่างที่ตรัส และไม่ใช่มีอุปกิเลสเพียงข้อใดข้อหนึ่งเท่านั้น หากแต่มีได้ครบทุกอย่าง

แก่นแท้ของตบะ:

(25-29) ตบะ หรือการถือเคร่งนั้น ถ้าไม่มีอุปกิเลสดังกล่าว ก็ทำให้ผู้บำเพ็ญบริสุทธิ์ได้ พระพุทธองค์ทรงกล่าวถึงตบะที่ไม่มีอุปกิเลส อันมีนัยตรงกันข้ามกับตบะมีอุปกิเลสตามลำดับ แล้วตรัสถามนิโครธว่า ถ้าตบะเป็นอย่างนั้น จะนับว่าบริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์? นิโครธทูลตอบว่า ถ้าเป็นตบะไม่มีอุปกิเลสอย่างนั้น ก็ต้องเรียกว่า "ยอดตบะ-แก่นตบะ"

พระพุทธองค์ตรัสว่า ตบะที่เพียงแต่ไม่มีอุปกิเลส เป็นเพียงสะเก็ดของตบะ(ปปฺปฏิกปตฺตา)เท่านั้น

เมื่อนิโครธทูลขอให้ทรงแสดงตบะที่เป็นยอดเป็นแก่น พระพุทธองค์จึงทรงกล่าวถึงตบะที่สูงขึ้นตามลำดับ ดังนี้

จาตุยามสังวร(ความสำรวมระวังมิให้บาปอกุศลเกิดขึ้น) มี

4 อย่างคือ

1. ไม่ฆ่าสัตว์เอง, ไม่ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า, เมื่อเห็นผู้อื่นฆ่า ก็ไม่ดีใจ ไม่สะใจไปด้วย

2. ไม่ลักสิ่งของของคนอื่น, ไม่ใช้ให้ผู้อื่นลัก, เมื่อเห็นผู้อื่นลักของกัน ก็ไม่ดีใจ ไม่พึงพอใจ

3. ไม่พูดเท็จ, ไม่ส่งเสริมให้ผู้อื่นพูดเท็จ, เมื่อผู้อื่นพูดเท็จ ก็ไม่ดีใจ ไม่ชอบใจ

4. ไม่เสพกามคุณ(น ภาวิตมาสีสติ), ไม่ส่งเสริมให้ผู้อื่นเสพ, เมื่อผู้อื่นเสพ ก็ไม่ดีใจ ไม่ชอบใจ

ตรัสต่อไปว่า เมื่อบุคคลมีจาตุยามสังวรดังกล่าวแล้วก็จะมีคุณสมบัติเฉพาะตัว คือ รักษาศีลให้ยิ่งขึ้นไป ไม่เวียนมาเพื่อเป็นคนเลว(คือไม่สึกออกมา) อยู่อาศัยแต่ในเสนาสนะอันสงัด คือ ป่า, โคนไม้, ภูเขา, ซอกเขา, ถ้ำในภูเขา, ป่าช้า, ป่าซัฏ, ที่แจ้ง, ลอมฟาง เมื่อกลับจากบิณฑบาตฉันอาหารเสร็จแล้ว ก็เจริญสมาธิภาวนา ชำระจิตให้ปลอดจากนิวรณ์อันทำให้ปัญญาเสื่อมถอย แล้วเจริญอัปปมัญญา 4 (เมตตา, กรุณา, มุทิตา, อุเบกขา)

ทรงถามนิโครธว่า ถ้าผู้มีตบะเป็นได้อย่างนี้ จะเรียกว่าตบะนั้นบริสุทธิ์หรือไม่? ทูลว่า เป็นตบะที่บริสุทธิ์แน่นอน และต้องถือว่าเป็นยอดตบะ-แก่นตบะ

แต่พระพุทธองค์ก็ตรัสว่า ชั้นนี้ก็ยังเป็นเพียงเปลือกของตบะ(ตจปฏฺตา)เท่านั้น

(27) ตบะที่สูงกว่านั้นขึ้นไปอีก ทรงชี้ไปที่ผู้บำเพ็ญตบะ

โดยเริ่มจากมีจาตุยามสังวร จนถึงได้เจริญอัปปมัญญา 4 ดังกล่าวแล้ว ต่อจากนั้น ก็จะได้บุพเพนิวาสานุสติญาณ คือระลึกชาติได้ตั้งแต่ 1 ชาติ 2 ชาติ...ร้อยชาติ...แสนชาติ...สังวัฏฏกัปและวิวัฏฏกัป...แต่ก็ยังตรัสว่า การบำเพ็ญตบะจนได้บุพเพนิวาสานุสติญาณ ก็เป็นเพียงระดับกระพี้ของตบะ (เผคฺคุปตฺตา) เท่านั้น

(28) การบำเพ็ญตบะที่ก้าวขึ้นสูงกว่านั้น ทรงชี้ไปที่การเริ่มจากจาตุยามสังวร จนได้บุพเพนิวาสานุสติญาณตามลำดับ จากนั้นก็จะได้บรรลุจุตูปปาตญาณ คือรู้การเกิดการตายของสัตว์ทั้งหลายด้วยทิพยจักษุ

ตรัสแก่นิโครธว่า การบำเพ็ญตบะ ทำให้บรรลุสูงสุดเพียงเท่านี้ (จุตูปปาตญาณ จึงนับเป็นยอด-เป็นแก่นของตบะ) และตรัสว่า ธรรมที่พระองค์ตรัสสอนสาวกของพระองค์คืออริยมรรคซึ่งสูงกว่า-ประณีตกว่าการได้จุตูปปาตญาณนั้น

เมื่อพวกปริพาชกทั้งหลายได้ฟัง ก็ส่งเสียงขรมว่า พวกตนกับอาจารย์ไม่เคยก้าวถึงยอดของตบะ(น ปสฺสามิ) และไม่เคยรู้ยิ่งไปกว่านี้เลย(น อิโต ภิยฺโย อุตฺตริตรํ ปชานาม)

นิโครธปริพาชกสำนึกผิด

(29-30) ฝ่ายสันธานคฤหบดี เมื่อเห็นว่าพวกปริพาชกพากันตั้งใจฟังพระพุทธดำรัสจนได้รับความแจ่มแจ้งอย่างนั้น ก็กล่าวกะนิโครธปริพาชกว่า ไหนท่านว่าพระสมณะโคดมไม่มีความรู้ที่จะสู้ใครได้ จึงปลีกตนอยู่โดดเดี่ยว ไม่กล้าสมาคมกับใครเหมือนโคตาเดียว ถ้าพระองค์เข้ามาหา จะบีบให้เหมือนบีบหม้อ

เปล่า ก็เวลานี้ พระองค์เสด็จมาที่นี่แล้ว ท่านก็ทำให้ได้อย่างที่พูดสิ. นิโครธได้แต่นั่งเขิน คอตก ก้มหน้าซึม พูดอะไรไม่ออก

เมื่อเขาสารภาพต่อพระพุทธองค์ว่าได้พูดกับท่านสันธานอย่างนั้นจริง และทูลรับว่าเป็นการพูดเพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์. พระพุทธองค์จึงตรัสแก่เขาว่า ปริพาชกเฒ่าของพวกเขา ทั้งอาจารย์และบูรพาจารย์ เคยพูดให้ได้ยินไหมว่า พระสัมมาสัม-พุทธเจ้าทั้งหลายในอดีตกาล เมื่อมีการประชุมกัน เสียงและการพูดคุยกันเป็นอย่างไร? นิโครธทูลว่า ผู้เฒ่าผู้แก่ของพวกตนเล่าว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายไม่มีการพูดกันเสียงดัง ไม่มีการพูดกันด้วยติรัจฉานกถา ทรงโปรดการอยู่อาศัยในที่สงบสงัด...

พระพุทธองค์ตรัสว่า ผู้เฒ่าผู้แก่ของชาวปริพาชกพูดกันอย่างนั้น แต่พวกเขาไม่เคยคิดว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงตรัสรู้แล้วและทรงแสดงธรรมเพื่อตรัสรู้, ทรงฝึกตนแล้วและทรงแสดงธรรมเพื่อการฝึก, ทรงเป็นผู้สงบแล้วและทรงแสดงธรรมเพื่อความสงบ, ทรงเป็นผู้ข้ามพ้นทุกข์ได้แล้วและทรงแสดงธรรมเพื่อการข้ามพ้นทุกข์, ทรงดับกิเลสได้แล้วและทรงแสดงธรรมเพื่อการดับกิเลส (ปรินิพฺพานาย ธมฺมํ เทเสติ)

นิโครธทูลสารภาพว่า ตนเป็นคนโง่เขลา ได้ล่วงเกินพระองค์แล้ว ขอได้ทรงพระกรุณายกโทษให้ด้วย เพื่อจะได้สำรวมต่อไป

ทรงแสดงธรรมเพื่อให้บุคคลตรัสรู้ธรรม

(31-32) ตรัสแก่นิโครธว่า เมื่อเห็นโทษแล้วยอมรับผิด

ก็ทรงยกโทษให้ "ผู้ใดเห็นความผิดว่าเป็นความผิด แล้วแก้ไขให้ถูกต้อง(ยถาธมฺมำ ปฏิกโรสิ) ตั้งใจสำรวมต่อไป นั่นเป็นความเจริญในอริยวินัย"

ตรัสต่อไปว่า ทรงพร้อมที่จะสั่งสอนให้บุคคลผู้รู้(วิญญู), ผู้ไม่โอ้อวด(อสโจ-ไม่หัวดื้อออวดดี), ผู้ไม่มีมารยา(อมายาวี), เป็นคนตรง(อุชุชาติโก) ได้ตรัสรู้ตาม สำหรับผู้ออกบวชมุ่งตรัสรู้นั้น เขาสามารถที่จะตรัสรู้ได้ภายใน 7 ปี ซึ่งก็ยังนานไป เขาอาจจะตรัสรู้ได้ภายใน 6 ปี 5 ปี...หนึ่งเดือน 15 วัน หรืออาจจะภายใน 7 วัน

"นิโครธะ! เธออาจจะคิดว่า พระสมณะโคดมตรัสอย่างนี้เพราะอยากได้ศิษย์(อันเตวาสิก), อย่าได้คิดอย่างนั้น ใครก็ตามที่เป็นอาจารย์ได้อย่างนี้ ขอให้เป็นอาจารย์ของเธอ

"นิโครธะ! เธออาจจะคิดว่า พระสมณะโคดมปรารถนาจะให้เราเลิกจากอาชีวะ(แบบปริพาชก), อย่าได้คิดอย่างนั้น ขอให้อาชีวะนั้นจงเป็นของเธอต่อไป

"นิโครธะ! เธออาจจะคิดว่า พระสมณะโคดมปรารถนาจะให้เรากับอาจารย์ตั้งอยู่ในอกุศลธรรม หนีจากกุศลธรรม, อย่าได้คิดอย่างนั้น อกุศลธรรมและกุศลธรรมเป็นส่วนของเธอกับอาจารย์"

เมื่อตรัสว่า ทรงแสดงธรรมมิใช่เพราะความปรารถนาดังกล่าวแล้ว ก็ตรัสต่อไปอีกว่า

"นิโครธะ! ที่เราแสดงธรรมก็เพื่อให้ละอกุศลธรรมซึ่งเป็นความเศร้าหมอง พาให้เกิดอีก ทำให้ทุกข์ร้อน เป็นปัจจัย

ให้เกิดชาติ, ชรา, มรณะต่อไป เมื่อเธอทั้งหลายปฏิบัติตามก็จักละธรรมอันเศร้าหมองได้ ธรรมอันบริสุทธิ์จักเจริญขึ้น จักรู้แจ้งในอริยมรรคและพรั่งพร้อมด้วยอริยผลโดยตนเอง"

พวกปริพาชกได้ฟังก็ได้แต่นั่งก้มหน้าซึมเซา อาการเหมือนถูกมารปิดบังใจ

ทัศนียภาพข้างภูเขาคิชฌกูฏ

พระพุทธองค์ทรงพระดำริว่า โมฆบุรุษเหล่านี้ทั้งหมดถูกมารยึดครองใจเสียแล้ว ไม่มีแม้แต่คนเดียวที่ได้คิดว่าจักหันมาประพฤติพรหมจรรย์เพื่อตรัสรู้ ครั้งนั้นทรงเหาะกลับภูเขาคิชฌกูฏ ส่วนสันธานคฤหบดีก็กลับเข้ากรุงราชคฤห์

จักกวัตติสูตร

สติปัฏฐานคือวิธีปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้า

(33) ที่เมืองมาตุลาแคว้นมคธคราวหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงเรียกภิกษุทั้งหลายมาพร่ำสอนด้วยเรื่องสติปัฏฐาน 4 ทรงเตือนให้ภิกษุเหล่านั้นยึดธรรมเป็นที่พึ่ง มีตนเป็นที่พึ่ง อย่ามีอย่างอื่นเป็นที่พึ่ง และตรัสว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! เธอทั้งหลายจงดำเนินในเส้นทาง(โคจร)อันเป็นวิสัยที่สืบทอดมาจากบิดาของตน เมื่อเธอทั้งหลายดำเนินไปเช่นนั้น มารจักไม่ได้โอกาส ไม่ได้อารมณ์(ไม่ได้ช่องที่จะครอบงำจิต) บุญย่อมเจริญด้วยการตั้งมั่นในธรรมอันเป็นกุศล"

พระองค์หมายถึงให้ปฏิบัติในสติปัฏฐาน ๔ ซึ่งเป็นวิธีปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

จักรวรรดิวัตร-ธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิ

(34-36) เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายเห็นคุณของการประพฤติตามธรรมอันสืบทอดมาด้วยดี ทรงเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นในแผ่นดินจักรพรรดิสมัยโบราณครั้งหนึ่ง ดังนี้

นานมาแล้ว มีพระเจ้าจักรพรรดิองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า "ทัฬหเนมิ" เป็นพระราชาผู้ทรงธรรม ครองแผ่นดินใหญ่มีมหาสมุทรทั้ง 4 เป็นพระราชอาณาเขต พร้อมพรั่งด้วยแก้ว 7 ประการ (มีจักรแก้ว, ช้างแก้ว เป็นต้น) มีพระราชโอรสกว่าพันองค์ ล้วนแกล้วกล้าองอาจ ทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรม ไม่มีการลงโทษ (อาชญา) ไม่มีการรบพุ่งเข่นฆ่ากัน

เมื่อหลายร้อยปีหลายพันปีผ่านไปคราวหนึ่ง พระเจ้าจักรพรรดิมีรับสั่งแก่ราชบุรุษคนหนึ่งว่า ถ้าเห็นจักรแก้วทิพย์เคลื่อนขยับจากที่ ขอให้รีบบอก, จากนั้นอีกหลายร้อยปีหลายพันปี ราชบุรุษนั้นเห็นจักรแก้วทิพย์ถอยเคลื่อน ก็รีบเข้าไปกราบทูลให้ทรงทราบทันที

พระเจ้าทัฬหเนมิทรงเรียกพระราชกุมารองค์ใหญ่มารับสั่งว่า ตามที่ได้ฟังมา เมื่อจักรแก้วทิพย์ของจักรพรรดิองค์ใดถอยเคลื่อนจากที่ จักรพรรดิองค์นั้นก็จะมีพระชนม์อยู่ได้ไม่นาน บัดนี้ สุข(กาม)ของมนุษย์พ่อก็ได้เสพเสวยพอแล้ว ขอแสวงหาสุขอันเป็นทิพย์ต่อไป พ่อขอให้ลูกปกครองแผ่นดินนี้ต่อจากพ่อ ส่วนพ่อจะปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้าย้อมฝาดออกบวช

พระเจ้าทัฬหเนมิเสด็จออกผนวชเป็นฤาษี ผนวชได้ 7 วัน จักรแก้วทิพย์ก็อันตรธานหายไป

เมื่อพระราชาองค์ใหม่ ผู้เป็นโอรส ทราบว่าจักรแก้วทิพย์อันตรธานจากไปก็ทรงเสียพระทัยเป็นทุกข์ ได้เสด็จไปกราบทูลพระราชฤาษีผู้เป็นพระบิดาให้ทรงทราบ พระราชฤาษีทรงปลอบพระทัยและตรัสว่า จักรแก้วทิพย์นั้นไม่ใช่มรดกตกทอดจากบิดา แต่เกิดขึ้นจากการประพฤติในจักรวรรดิวัตร กล่าวคือ เมื่อพระราชาประพฤติธรรมในจักรวรรดิวัตรให้บริบูรณ์แล้ว จักรแก้วทิพย์ซึ่งมีกำพันหนึ่ง มีกงมีดุมพร้อมทุกอย่าง จักปรากฏขึ้นในวันอุโบสถขึ้น 15 ค่ำ แก่พระราชานั้นผู้ซึ่งสนานพระเศียร(สระผม) แล้วรักษาอุโบสถศีลอยู่บนปราสาทชั้นสูง

จักรวรรดิวัตรที่พระราชฤาษีทรงแสดงแก่พระราชา คือการประพฤติธรรม ดังต่อไปนี้

- อยู่ด้วยธรรม, สักการะ, เคารพ, นับถือ, บูชา, และยำเกรงธรรม มีธรรมเป็นธงชัย ยกธรรมไว้สูงสุด มีธรรมเป็นใหญ่ จัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองอย่างเป็นธรรมแก่ผู้คนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดิน รวมไปถึงเนื้อและนก อย่าให้มีการกระทำสิ่งอันเป็นอธรรมในแผ่นดิน

- บุคคลเหล่าใดในแผ่นดินไม่มีทรัพย์(เป็นคนยากจน) จงให้ทรัพย์แก่บุคคลเหล่านั้น(เพื่อสงเคราะห์ให้เขาดำเนินชีวิตต่อไปได้)

- จงเข้าหาสมณพราหมณ์ผู้ไม่มัวเมา-ไม่ประมาท-ตั้งมั่นอยู่ในขันติและโสรัจจะ-ปลีกตัวเองฝึกตน-สงบจิต และดับกิเลสอย่างเด็ดเดี่ยว โดยเข้าหาตามเวลาอันควร และสอบถามท่านว่า

อะไรคือกุศล-อกุศล อะไรคืออกรรมมีโทษ-กรรมไม่มีโทษ กรรมใดควรทำ-ไม่ควรทำ...เมื่อได้คำตอบจากสมณพราหมณ์เหล่านั้นแล้ว อะไรที่เป็นอกุศลก็จงละ อะไรที่เป็นกุศลก็จงยึดถือประพฤติตาม

จักรวรรดิวัตร

จักรวรรดิวัตร (บาลีคือ "จักกวัตติวัตต์") แปลว่า วัตรหรือพระจริยาวัตรของพระเจ้าจักรพรรดิ อันได้แก่ธรรมเนียมการบำเพ็ญพระกรณียกิจของพระเจ้าจักรพรรดิ เมื่อจัดเป็นหัวข้อใหญ่ จะเห็นหลักปฏิบัติอยู่ 4 หัวข้อคือ

1. **ธัมมาธิปไตย**-ยึดธรรมเป็นหลักในการปกครอง คือปกครองบุคคลทุกหมู่เหล่าอย่างเป็นธรรม, บุคคลเหล่านั้นคือ 1) บุคคลภายใน(อันโตชน-นับตั้งแต่พระมเหสี จนถึงผู้ปฏิบัติราชการในพระองค์) 2) แม่ทัพนายกองและข้าราชการทั่วไป(พลกาย) 3) กษัตริย์และเจ้าเมืองใต้พระบรมเดชานุภาพ(ขัตติยะ) 4) ข้าราช-บริพาร(อนุยนต์) 5) เจ้าพิธี, ฝ่ายอบรมสั่งสอน, นักวิชาการ(พราหมณ์-คฤหบดี) 6) ราษฎรทั่วไป(เนคม-ชานบท) 7) นักบวช(สมณพราหมณ์) 8) สัตว์สงวนพันธุ์ทั้งหลาย อันได้แก่เนื้อ, โค, กระบือ, และนกเป็นต้น บุคคลและสัตว์เหล่านี้ควรได้รับการคุ้มครองดูแลอย่าง

เป็นธรรมโดยทั่วถึงกัน

2. **มา อธัมมการ**-ป้องกันมิให้อธรรมเกิดขึ้นได้ในแผ่นดิน

3. **ธนานุปทาน**-จัดสรรเจือจานด้วยทรัพย์แก่ผู้ยากไร้ อย่าให้เกิดความขัดสนในทางเศรษฐกิจ

4. **สมณพราหมณปริปุจฉา**-ปรึกษาหาความรู้ในทางธรรมจากนักบวช เพื่อจะได้ทำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม

จักรวรรดิวัตรในจักกวัตติสูตรนี้ จำแนกหัวข้อธรรมได้ 4 ข้อดังกล่าว หรือจะรวมข้อธัมมาธิปไตยกับ "มา อธัมมการ" เข้าด้วยกันก็ได้

อรรถกถาแห่งพระสูตรนี้ แจกแจงจักรวรรดิวัตรออกเป็น 12 ประการ คือ

1. อนฺโตชนสฺมึ พลกายสฺมึ-สงเคราะห์ชนภายในและเหล่าทหาร

2. ขตฺติเยสุ-สงเคราะห์เจ้าเมืองทั้งหลาย

3. อนุยนฺเตสุ-สงเคราะห์พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชบริพาร

4. พฺราหฺมณคหฺปติเกสุ-อุปถัมภ์คุ้มครองพราหมณ์-คฤหบดี

5. เนคมชานปเทสุ-คุ้มครองราษฎรทั่วไป

6. สมณพฺราหฺมเณสุ-อุปถัมภ์คุ้มครองสมณ-พราหมณ์

7. มิคปกฺขีสุ-คุ้มครองเนื้อและนกอันเป็นสัตว์

สงวนพันธุ์

8. อธมฺมการปฏิกฺเขโป-ป้องกันมิให้เกิดอธรรมในแผ่นดิน

9. อธนานํ ธนานุปฺปทานํ-อนุเคราะห์สงเคราะห์ผู้ยากไร้

10. สมณพฺราหฺมเณ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺหาปุจฺฉนํ-เข้าหาและปรึกษาธรรมกับสมณพราหมณ์

11. อธมฺมราคสฺส ปหานํ-ละเว้นกามารมณ์ที่ผิดศีลธรรม

12. วิสมโลภสฺส ปหานํ-ละเว้นความโลภเห็นแก่ได้เกินควร

โปรดสังเกตว่า ไม่มีข้อ"ธัมมาธิปไตย", และเพิ่มเข้ามาใหม่ 2 ข้อ คือข้อ 11 และ 12 จักรวรรดิวัตรนี้ควรศึกษาเปรียบเทียบกับหลักทศพิธราชธรรม หรือราชธรรม 10 (ขุ.ชา.28/240/86)

พระราชาผู้เป็นโอรสองค์ใหญ่นั้นเมื่อปฏิบัติตามคำสอนของพระราชฤาษี ก็ได้ครองจักรแก้วทิพย์ อันเป็นเครื่องหมายว่าพระองค์คือพระเจ้าจักรพรรดิองค์หนึ่ง พระราชอำนาจปกแผ่ไปโดยธรรม เหนือแผ่นดินใหญ่อันมีมหาสมุทรทั้ง 4 เป็นขอบเขต (การแผ่พระราชอำนาจโดยจักรแก้วทิพย์เหมือนในมหาสุทัสสนสูตร (ไตร.รศ.5/217/218)

สู่ยุคจักรวรรดิวัตรเสื่อม

(37-38) การสืบราชสมบัติเป็นไปโดยอาการอย่างนี้ติดต่อกันถึง 6 รัชกาล ธรรมเนียมแห่งการประพฤติตามจักรวรรดิวัตรทำให้พระราชาแต่ละองค์ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิทรงธรรม และสุดท้ายทุกองค์ก็ได้สละราชสมบัติออกผนวชมอบให้พระราชโอรสองค์ใหญ่ครองราชย์ต่อไป จนกระทั่งถึงพระราชาองค์ที่ 7 ก็ได้รับสั่งแก่ราชบุรุษให้คอยดูอาการถอยเคลื่อนของจักรแก้วทิพย์ประจำตำแหน่งพระเจ้าจักรพรรดิองค์ก่อนเหมือนกัน แต่ในกาลนี้ แม้ราชบุรุษจะได้เห็นอาการถอยเคลื่อนของจักรแก้วทิพย์ และเข้าทูลรายงานแล้ว แต่พระราชาก็ไม่ได้เข้าทูลถามพระฤาษีผู้เป็นชนกของตนว่าควรจะทำอย่างไร ทรงบริหารแผ่นดินด้วยความเห็นส่วนพระองค์(แบบเผด็จการ) บ้านเมืองเสื่อมทรามลงตามลำดับ

ครั้งนั้น เกิดการชุมนุมใหญ่ มีทั้งคณะอำมาตย์, ข้าราช-บริพาร, โหราจารย์, มหาอำมาตย์, นายกองช้าง, นายกองม้า..., คนยาม, และนักวิชาการ(มนฺตสฺสาชีวิโน-คนเลี้ยงชีพด้วยปัญญา) เข้ากราบทูลพระราชาว่า เหตุที่บ้านเมืองไม่เจริญรุ่งเรืองเหมือนก่อน เพราะพระองค์ไม่ประพฤติตามจักรวรรดิวัตร ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายยังจำกันได้ว่าจักรวรรดิวัตรมีอะไรบ้าง ขอได้โปรดตรัสถามเถิด

ปกครองดีแต่ทอดทิ้งคนจน

(39-40) พระราชาโปรดให้มีการประชุมใหญ่กลุ่มตัวแทนผู้

ชุมนุมครั้งใหญ่ ได้ตรัสถามหลักบริหารแผ่นดินในจักรวรรดิวัตร จากที่ประชุมแล้วปฏิรูปการปกครองเพื่อให้เป็นไปตามแนวทางแห่งจักรวรรดิวัตร ทรงเน้นด้านการรักษาป้องกันและคุ้มครองอันชอบธรรม แต่ไม่สงเคราะห์คนยากจน ผลก็คือบ้านเมืองเต็มไปด้วยผู้ยากไร้ เมื่อคนจนมีมาก การปล้นจี้ชิงทรัพย์ก็ระบาดไปทั่ว ครั้นจับได้ไล่ทัน ก็ทรงถามเขาว่า เหตุใดจึงแย่งชิงทรัพย์คนอื่น เขากราบทูลว่าเพราะไม่มีจะกิน ลูกเมียจะอดตาย ทรงได้ยินดังนั้นก็พระราชทานทรัพย์ให้ไป

ครั้งแล้วครั้งเล่าที่จับคนผิดกรณีแย่งชิงทรัพย์ของคนอื่น ทรงแก้ปัญหาด้วยการแจกจ่ายทรัพย์ให้แก่คนผิด หนักเข้านานเข้าคนทั้งหลายก็พากันคิดว่า การลักขโมยทำให้ได้ทรัพย์พระราชทาน พากันลักทรัพย์เป็นอาชีพไปทั่ว พระราชาทรงเห็นว่า ขืนปล่อยให้เป็นไปอย่างนั้น อทินนาทาน(การลักขโมย)ก็มีแต่จะแพร่หลายไปทุกหย่อมหญ้า ทรงเริ่มให้มีมาตรการลงโทษคนลักขโมย โดยให้มัดมือไพล่หลังโกนศีรษะพาเดินประจานไปทั่วเมืองและประหารชีวิต(ตัดศีรษะ)

บริหารบ้านเมืองผิดพลาดเกิดปัญหาลูกโซ่

(41-43) มาตรการลงโทษคนลักทรัพย์ด้วยการตัดศีรษะทำให้คนส่วนหนึ่งเกิดความคิดว่า เมื่อพระเจ้าแผ่นดินจัดการคนลักทรัพย์ด้วยการฆ่าทิ้ง พวกเราก็ต้องฆ่าได้ จึงเกิดกลุ่มปราบปรามโจรผู้ร้ายฆ่ากันอย่างง่ายดาย หนักเข้าก็ไปเป็นโจรปล้นเสียเอง

ปัญหาของบ้านเมืองที่เกิดขึ้นในรัชกาลนั้นเริ่มจากพระราชาไม่สงเคราะห์คนยากจน เมื่อมีคนยากจนมาก การแย่งชิงทรัพย์กัน(อทินนาทาน)ก็แพร่หลาย เมื่อการแย่งชิงทรัพย์แพร่หลาย ศัสตรา(มีดดาบสำหรับเข่นฆ่ากัน)ก็ดาษดื่น เมื่อศัสตราดาษดื่น การเข่นฆ่ากัน(ปาณาติบาต)ก็ลุกลามไปทั่ว เมื่อการเข่นฆ่ากันลุกลามไปทั่ว มุสาวาทก็แพร่ระบาด เมื่อมุสาวาทแพร่ระบาด อายุคนก็เสื่อมถอย แม้แต่วรรณะ(ผิวพรรณ)ก็เสื่อมถอย มนุษย์เคยมีอายุแปดหมื่นปี ครั้นถึงรุ่นลูก ก็จะมีอายุเพียงสี่หมื่นปี ชั้นลูกของมนุษย์ที่อายุสี่หมื่นปี ก็จะมีอายุเพียงสองหมื่นปี

เมื่อถึงอีกสมัยหนึ่งที่บ้านเมืองเกิดปัญหาอันเริ่มมาจากความยากจนเหมือนกัน แล้วมีการใส่ร้าย (ปิสุณวาจา-พูดส่อเสียด) ว่าคนนั้นคนนี้เป็นโจร อายุของคนชั้นลูกสมัยนี้ก็สั้นลงอีกจากสองหมื่นปี เหลือเพียงหนึ่งหมื่นปี

ลำดับเหตุที่ทำให้คนอายุสั้นลงจากหมื่นปี

เรื่องที่พระพุทธองค์ทรงเล่ามาตามลำดับนี้ เริ่มจากเมื่อมนุษย์มีอายุยืนแปดหมื่นปี เมื่อถึงสมัยที่พระราชาไม่ประพฤติให้ถูกครรลองของจักรวรรดิวัตรเหมือนสมัยก่อนๆ ก็เกิดปัญหาขึ้นในบ้านเมือง เริ่มจากมีคนจนมาก เมื่อมีคนจนมาก ก็มีการลักทรัพย์กัน พระราชาแก้ปัญหาด้วยการแจกจ่ายทรัพย์ให้แก่คนลักทรัพย์เขา การแก้ปัญหาด้วยวิธีนี้ ยิ่งทำให้คนหันมาเอาดีทางแย่งชิงทรัพย์กัน จึงแก้ปัญหาด้วยการลงโทษคนทำผิดโดยการตัดศีรษะ คนทั้งหลายก็เอาอย่าง การปล้นฆ่ากันระบาดไปทั่ว

ปัญหาการปล้นการฆ่านำไปสู่การพูดเท็จ(มุสาวาท) สมัยที่มนุษย์กราบทูลเรื่องอันเป็นเท็จต่อพระราชานี้ ส่งผลให้รุ่นลูกมีอายุสั้นลงจากแปดหมื่นปี เหลือสี่หมื่นปี และรุ่นลูกต่อมาอีกเหลือสองหมื่นปี สมัยที่มนุษย์กราบทูลด้วยการให้ร้ายกัน(ปิสุณวาจา) รุ่นลูกมีอายุขัยเหลือหนึ่งหมื่นปี

(44-45) ณ สมัยที่มนุษย์มีอายุเสื่อมถอยเหลือหนึ่งหมื่นปีนี้ มนุษย์เริ่มมีผิวพรรณต่างกัน พวกที่ผิวพรรณไม่ดี มองพวกผิวพรรณดีด้วยสายตาพิศวาส(อภิชฺฌายนฺตา) มีการล่วงเกินภรรยาของคนอื่น (กาเมสุมิจฉาจารเริ่มมีในสมัยนี้)

รุ่นลูกของคนสมัยประพฤติกาเมสุมิจฉาจาร มีอายุขัยเหลือห้าพันปี คนสมัยนี้เริ่มนิยมพูดหยาบคาย(ผรุสวาจา)และพูดเพ้อเจ้อ(สัมผัปปลาปะ) เป็นเหตุให้ทั้งอายุและผิวพรรณเสื่อมถอยลงไปอีก. รุ่นลูกของพวกเขามีอายุเพียงสองพันห้าร้อยปีก็มี สองพันปีก็มี

เมื่อมนุษย์มีอายุขัยสองพันปี ความโลภ(อภิชฌา)และพยาบาทก็แพร่หลาย. รุ่นลูกของสมัยนี้มีอายุหนึ่งพันปี

สมัยที่มนุษย์มีอายุหนึ่งพันปี เกิดมิจฉาทิฐิแพร่หลาย รุ่นลูกของสมัยนี้มีอายุห้าร้อยปี สมัยนี้มีอกุศลธรรม 3 อย่างแพร่หลายคือ 1. อธัมมราคะ-ความกำหนัดอันชั่วร้าย, ความต้องการในสิ่งที่ต่ำทราม 2. วิสมโลภ-ความละโมบ 3. มิจฉาธรรม-ความคิดความเห็นความประพฤติที่ผิด, รุ่นลูกของสมัยนี้มีอายุ 250 ปีก็มี 200 ปีก็มี

สมัยที่มนุษย์มีอายุ 250 ปี มีการประพฤติผิด 5 อย่าง

แพร่หลาย คือ 1. ทำผิดต่อมารดา 2. ทำผิดต่อบิดา 3. ทำผิดต่อสมณะ 4. ทำผิดต่อพราหมณ์ 5. ไม่อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล. รุ่นลูกของสมัยนี้มีอายุ 150 ปีก็มี 100 ปีก็มี

ยุคมนุษย์อายุ 40 ปีและยุคมิคสัญญี

(46) เมื่อพระพุทธองค์ตรัสเล่าเรื่องความเป็นไปของยุคสมัยที่ผ่านมา นับตั้งแต่มนุษย์มีอายุแปดหมื่นปี จนเหลืออายุเพียง 150-100 ปีแล้ว ก็ตรัสถึงความเป็นไปของมนุษย์ในอนาคตแก่ภิกษุทั้งหลายว่า จักมีสมัยที่มนุษย์มีอายุขัยเพียง 10 ขวบ เด็กหญิงแต่งงานในวัย 5 ขวบ

สมัยนั้น รสที่จะหายไป คือรสของเนยใส, เนยข้น, น้ำมัน, น้ำผึ้ง, น้ำอ้อย, และเกลือ (เป็นยุคที่ไม่มีความรู้สึกต่อรสหวานรสเค็ม): หญ้ากับแก้(กุทฺรุสโก หรือ กุทฺรูสโก-หญ้ากับแก้เป็นไม้ล้มลุกและเป็นพืชชนิดหนึ่งในวงศ์ Selaginellaceae) จักเป็นอาหารชั้นดีแทนข้าวสาลี, เนื้อ, และข้าวสุก: อกุศลกรรมบถ 10 จักเฟื่องฟูแทนกุศลกรรมบถ 10 แม้แต่คำว่า"กุศล" ก็จะไม่มีใครรู้จัก เป็นยุคที่คนทำผิดต่อบิดามารดา-สมณพราหมณ์: และคนผู้ไม่อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลจะได้รับการยกย่องนับถือ เป็นยุคที่ลำดับญาติกันไม่ถูก ไม่รู้ว่าใครเป็นลูกใครเมียใคร สมสู่กันมั่วไปเหมือนแพะ, ไก่, สุกร, และสุนัข

เป็นยุคซึ่งมนุษย์มีแต่ความอาฆาตมาดร้ายต่อกัน แม้แต่ระหว่างลูกกับพ่อแม่ หรือระหว่างพี่กับน้อง

ตรัสว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! นายพรานเห็นเนื้อ (สัตว์ป่าประเภทกวาง เป็นต้น) แล้วคิดแต่จะฆ่าฉันใด เมื่อมนุษย์มีอายุขัย 10 ปี ก็คิดแต่จะฆ่ามนุษย์ด้วยกัน ฉันนั้น"

มนุษย์เห็นมนุษย์แล้วคิดแต่จะเข่นฆ่ากัน เรียกว่า"มิคสัญญี" จึงเรียกยุคนี้กันว่า "ยุคมิคสัญญี"

สู่ยุคพระเมตเตยยพุทธเจ้า

(47) ในสมัยที่มนุษย์มีอายุขัย 10 ปีนั้น จักมีสัตถันตรกัป เป็นเวลา 7 วัน

อันตรกัป

สัตถันตรกัป เป็นกัปหนึ่งในอันตรกัป 3 อย่าง คือ 1. ทุพภิกขันตรกัป-กัปพินาศในระหว่างด้วยทุพภิกขภัย 2. โรคันตรกัป-กัปพินาศในระหว่างด้วยโรค 3. สัตถันตรกัป-กัปพินาศในระหว่างด้วยศัสตรา (สงคราม)

คำว่า "กัปพินาศในระหว่าง" หมายถึงโลก(ในที่นี้คือจักรวาล)ประลัยแตกดับก่อนสิ้นอายุของกัป เป็นการประลัยก่อนกำหนด

อรรถกถากล่าวว่า สัตถันตรกัป-กัปพินาศในระหว่างด้วยศัสตรานั้น เป็นการพินาศก่อนถึงสังวัฏฏ-

กัป คือก่อนหมดอายุของกัปฝ่ายเสื่อม, เพื่อให้เข้าใจยิ่งขึ้น ขออธิบายด้วยเรื่องมหากัปดังนี้

มหากัป แบ่งเป็น 4 อสงไขยกัป คือ

1. *สังวัฏฏะ*-ระยะกาลที่จักรวาลเริ่มถูกทำลายด้วยภัยธรรมชาติ อันได้แก่ไฟ, น้ำ, หรือลม: ที่สุดของสังวัฏฏกัป คือจักรวาลแหลกสลายไม่มีอะไรเหลือ

2. *สังวัฏฏฐายี*-ระยะกาลที่ไม่มีอะไรเลย ไปจนเริ่มกำเนิดสิ่งต่างๆ

3. *วิวัฏฏะ*-ระยะกาลก่อตัวขึ้นใหม่ของสิ่งทั้งหลาย จนกระทั่งทุกสิ่งในจักรวาลมีการพัฒนาเต็มที่

4. *วิวัฏฏฐายี*-ระยะกาลตั้งแต่จักรวาลเจริญเต็มที่จนถึงเริ่มเสื่อมสลายอีก

แต่ละอสงไขยกัปดังกล่าว แบ่งเป็น 20 อันตรกัป, อันตรกัปหนึ่ง กำหนดด้วยยุคที่มนุษย์มีอายุขัยจาก 10 ปีไปจนถึงอสงไขยปี(นานแสนนานจนระบุเป็นจำนวนปีไม่ได้) และลดจากอสงไขยปีลงตามลำดับจนเหลือเพียง 10 ปีอีก

สรุปว่า สัตถันตรกัปนั้นเกิดขึ้นก่อนที่สังวัฏฏกัปจะสิ้นสุดไปเอง

อรรถกถากล่าวถึงอันตรกัปทั้ง 3 ต่อไปอีกว่า ทุพภิกขันตรกัป เกิดขึ้นเพราะมนุษย์มากด้วยโลภะ พวกที่ตายไปในกัปนี้ส่วนมากไปเกิดเป็นเปรต ด้วย

แรงแห่งความหิวโหย, โรคันตรกัป เกิดขึ้นเพราะมนุษย์มากด้วยโมหะ พวกที่ตายในกัปนี้ส่วนมากไปเกิดในสวรรค์ เพราะเกิดเมตตาจิตไม่อยากให้โรคภัยไข้เจ็บไปเกิดแก่ผู้อื่น, สัตถันตรกัป เกิดขึ้นเพราะมนุษย์มากด้วยโทสะ พวกที่ตายในกัปนี้ส่วนมากไปเกิดในนรกด้วยแรงแห่งความอาฆาตคิดแต่จะเข่นฆ่ากัน

ตลอดเวลา 7 วันแห่งสัตถันตรกัปนั้น พวกมนุษย์ล้วนแต่ถือศัสตราอันคมกริบ พวกเขาเห็นมนุษย์ด้วยกันเป็นกวางป่าไปหมด เข่นฆ่ากันไปทั่วไม่เลือกหน้า แล้วก็มีบางพวกคิดได้ว่าทำไมจะต้องฆ่ากันด้วย? พวกนี้จะหลีกหลบไปอยู่ตามพงหญ้า, ตามสุมทุมพุ่มไม้, ตามเกาะตามซอกเขา กินรากไม้ผลไม้ในป่าเป็นอาหาร เมื่อเลย 7 วันไปก็พากันออกมา มาเจอพวกมนุษย์ด้วยกันต่างดีใจโผเข้าสวมกอดกันและกันรำพึงรำพันปลอบใจกันว่า เรามาพบกันแล้ว ท่านยังมีชีวิตอยู่หรือนี่ ท่านยังไม่ตายนี่หนอ

มนุษย์เหล่านั้นคิดได้อีกว่า ความสูญสิ้นญาติครั้งใหญ่นี้เกิดเพราะถือปฏิบัติธรรมอันเป็นอกุศล เราควรหันมาประพฤติธรรมอันเป็นกุศล คืองดเว้นจากการทำลายชีวิต (ปาณาติบาต), เมื่อมนุษย์เว้นจากการฆ่า อายุและวรรณะก็เจริญขึ้น รุ่นลูกของพวกเขาจักมีอายุยืนเป็น 20 ปี มนุษย์รุ่นนั้นประพฤติธรรมอันเป็น

กุศลยิ่งๆ ขึ้นไป คืองดเว้นจากอทินนาทาน, กาเมสุมิจฉาจาร, มุสาวาท, ปิสุณวาจา, ผรุสวาจา, สัมผัปปลาปะ, อภิชฌา, พยาบาท, มิจฉาทิฐิ, อธัมมราคะ, วิสมโลภะ, มิจฉาธรรม ปฏิบัติดีต่อมารดาบิดา-สมณพราหมณ์ และอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล รุ่นลูกของพวกเขาก็จักมีอายุขัย 40 ปี รุ่นต่อจากสมัยนั้นก็จักมีอายุ 80 ปี...160 ปี...อายุขัยเพิ่มมากขึ้นๆ ตามลำดับจนถึงสี่หมื่นปี...แปดหมื่นปี (ระยะกาลที่อายุของมนุษย์เพิ่มขึ้นตามลำดับด้วยการประพฤติธรรมอันเป็นกุศลอย่างนี้ คือช่วงวิวัฏฏกัป)

โลกอนาคตเมื่อมนุษย์มีอายุแปดหมื่นปี

(48) พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายต่อไปว่า ยุคที่มนุษย์มีอายุขัยแปดหมื่นปีนั้น เด็กสาวอายุ 500 ปีจึงมีสามีได้, ยุคนั้นจักมีอาพาธ(ภาวะเบียดเบียน) 3 อย่างเกิดแก่มนุษย์ คือ 1. ความอยากกิน(หิว) 2. ความไม่อยากกิน(อิ่มจนไม่อยากทำอะไร เกิดอาการขี้เกียจไม่กระปรี้กระเปร่า) 3. ความแก่

ชมพูทวีป (หมายถึงโลก) ในยุคนั้น จักมั่งคั่งรุ่งเรือง เต็มไปด้วยบ้านเมือง มีช่องว่างห่างกันแค่ระยะไก่บินตก ชมพูทวีปจักเหมือนอเวจี คือแออัดยัดเยียดไปด้วยผู้คน ไม่ต่างอะไรกับป่าอ้อ ป่าไม้แก่น, เมืองพาราณสีในยุคนั้น จักเป็นราชธานีนามว่า "เกตุมวดี" ซึ่งมั่งคั่งรุ่งเรือง พลเมืองเนืองแน่น อาหารอุดมสมบูรณ์ บ้านเมืองที่ขึ้นต่อเกตุมวดี มีราวแปดหมื่นสี่พันเมือง พระราชาแห่งเกตุมวดี คือพระเจ้าจักรพรรดิทรงพระนามว่า "สังขะ" เป็นพระราชาผู้ทรงธรรม พระราชอาณาจักรมีมหาสมุทร

ทั้ง 4 เป็นขอบเขต ทรงเพียบพร้อมด้วยแก้ว 7 ประการ มีพระราชโอรสล้วนแต่เป็นวีรกษัตริย์องอาจสง่างาม ทรงแผ่พระราชอำนาจโดยไม่ต้องใช้อาชญาและศัสตรา

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า"เมตเตยยะ" (สันสกฤต เรียกว่า "ศรีอารยเมตไตรย") ทรงอุบัติขึ้นในคราวนั้น ทรงบริบูรณ์ด้วยคุณสมบัติทุกอย่างเหมือนพระพุทธองค์ ทรงบริหารภิกษุสงฆ์หลายพันเหมือนที่พระพุทธองค์ทรงบริหารภิกษุสงฆ์หลายร้อยในขณะนี้

พระเจ้าสังขะนั้นจักให้สถาปนาปราสาทซึ่งพระเจ้ามหาปนาทะทรงสร้างไว้เพื่อใช้เป็นที่ประทับ ทรงบำเพ็ญทานแก่สมณพราหมณ์. คนกำพร้า. คนเดินทาง. วณิพก. และยาจกทั้งหลาย และในที่สุดก็ได้เสด็จออกผนวชเป็นพระสาวกของพระเมตเตยยพุทธเจ้า ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์

อายุ วรรณะ สุข โภคะ และพละของภิกษุ

(49-50) เมื่อทรงเล่าเรื่องอดีตและอนาคตของโลกดังนี้แล้ว พระพุทธองค์ก็ได้ตรัสสอนภิกษุทั้งหลาย ณ ที่นั้นว่า ขอให้มีตนเป็นเกาะ ให้มีตนเป็นที่พึ่ง อย่ามีอย่างอื่นเป็นที่พึ่ง ให้มีธรรมเป็นเกาะเป็นสรณะ อย่ามีอย่างอื่นเป็นสรณะ. ทรงสอนให้ประพฤติปฏิบัติในมหาสติปัฏฐาน 4 และตรัสย้ำว่า จงดำเนินไปในโคจรอันบิดาของตน (หมายถึงพระองค์เอง) เคยดำเนินมาก่อนแล้วจักเจริญด้วยอายุ. วรรณะ. สุข. โภคะ. และพละ

เจริญด้วยอายุ ทรงชี้ไปที่การเจริญอิทธิบาท 4 คือ 1.

ฉันทสมาธิปธานสังขาร 2. วิริยสมาธิปธานสังขาร 3. จิตตสมาธิ-ปธานสังขาร 4. วิมังสาสมาธิปธานสังขาร. เมื่อได้เจริญอิทธิบาท 4 เหล่านี้ก็สามารถจะมีชีวิตอยู่ได้ถึงหมื่นกัปหรือเกินกว่านั้น

เจริญด้วยวรรณะ ทรงหมายถึงการที่ภิกษุเป็นผู้มีศีลสำรวมระวังในปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยมารยาทและโคจร ไม่ละเมิดสิกขาบทแม้ที่เป็นเรื่องเล็กน้อย (วรรณะของภิกษุ หมายถึงความไม่เดือดร้อนทั้งทางกายและใจ รวมไปถึงชื่อเสียง)

เจริญด้วยสุข ทรงชี้ไปที่การที่ภิกษุได้รูปฌาน 4

เจริญด้วยโภคะ ทรงหมายถึงการที่ภิกษุเจริญอัปปมัญญา 4 ประการ

เจริญด้วยพละ ทรงหมายถึงการที่ภิกษุทำให้แจ้งทั้งเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์

ตรัสในตอนท้ายว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! เราไม่พิจารณาเห็นกำลังอื่นใดแม้สักอย่างที่ข่มได้แสนยาก (ทุปฺปสหํ) เหมือนกำลังของมารนี้เลย บุญจะเจริญขึ้นได้ก็เพราะมั่นคงอยู่ในกุศลธรรมทั้งหลาย"

(คำว่า "มาร" ในที่นี้ อรรถกถาแปลความว่า ได้แก่ เทวปุตตมาร(เทวดาฝ่ายมิจฉาทิฐิ), มัจจุมาร(ความตาย), และกิเลสมาร (กิเลสที่เกิดขึ้นในจิต)

ภิกษุทั้งหลายต่างได้ความดื่มด่ำในเรื่องราวที่ทรงแสดงคราวนี้

อัคคัญญสูตร

การประพฤติธรรมยิ่งใหญ่กว่าวรรณะ 4

(51) เวลาบ่ายคล้อย ณ วันหนึ่ง พระพุทธองค์ซึ่งประทับอยู่บนปราสาทที่นางวิสาขาสร้างไว้ในบุพพาราม กรุงสาวัตถี ได้เสด็จลงมาทรงจงกรมอยู่ที่เงาประสาท, สามเณร 2 รูป คือ สามเณรวาเสฏฐะ และสามเณรภารทวาชะ ซึ่งอยู่ระหว่างรอที่จะได้อุปสมบทเป็นภิกษุ เมื่อเห็นเสด็จจงกรมอยู่ ก็ชวนกันไปเข้าเฝ้าหวังได้ฟังพระดำรัสสั่งสอน เมื่อไปถึงที่เสด็จจงกรม ก็พากันเดินจงกรมตามพระพุทธองค์(อยู่ห่างๆ)

พระพุทธองค์ตรัสเรียกสามเณรทั้งสองมารับสั่งถ่ามว่าอยู่ในวรรณะพราหมณ์ออกมาบวชอย่างนี้ พวกพราหมณ์ด้วยกัน

ไม่ต่อว่าเอาหรือ?

สามเณรกราบทูลว่า ตนทั้งสองถูกพวกพราหมณ์ด่าว่าเอาอย่างรุนแรงว่าเกิดในวรรณะสูงสุดแล้ว ทำไมจึงไปเกลือกกลั้วอยู่กับพวกวรรณะต่ำอย่างพวกสมณะโล้น, พวกเขาพูดว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นพวกคนขาว เป็นคนบริสุทธิ์ พวกอื่นล้วนแต่เป็นคนดำคนไม่บริสุทธิ์ พวกพราหมณ์เท่านั้นเป็นบุตรเกิดจากอุระของพรหม เกิดจากโอษฐ์พรหม พรหมสร้างขึ้นมาให้เป็นทายาท ส่วนพวกสมณะโล้นเป็นพวกคหบดี เป็นคนดำ เกิดจากบาทของพรหม

พระพุทธองค์ตรัสว่า พวกพราหมณ์เหล่านั้นลืมกำพืดของตนจึงกล่าวออกมาอย่างนั้น

"วาเสฏฐะและภารทวาชะเอ๋ย เราก็เห็นกันอยู่ว่า แม่พราหมณีของพวกพราหมณ์มีระดู ตั้งครรภ์ คลอดลูก ให้ลูกดื่มนม พวกพราหมณ์เกิดจากช่องคลอดของพราหมณีทั้งนั้น เมื่อเป็นอย่างนั้น ก็แสดงว่า พราหมณ์เหล่านั้นกล่าวคู่พรหมพูดมุสา พวกเขาจะต้องได้ประสบสิ่งชั่วร้ายมากมาย"

(52-54) พระพุทธองค์ตรัสว่า ไม่ว่าจะเป็นกษัตริย์, พราหมณ์, แพศย์, หรือศูทร ต่างก็มีการประพฤติผิดได้ในเรื่องฆ่าสัตว์, ลักทรัพย์, กาเมสุมิจฉาจาร, พูดมุสา, พูดส่อเสียด, พูดหยาบคาย, พูดเพ้อเจ้อ, โลภจัด, อาฆาตแค้น, และมิจฉาทิฐิ การประพฤติผิดเหล่านี้เมื่อเป็นอกุศลให้โทษก็ต้องเป็นอกุศลให้โทษ ไม่ควรประพฤติปฏิบัติ ไม่ใช่อริยธรรม การประพฤติผิดดังกล่าวไม่จำกัดว่าจะเกิดขึ้นได้เฉพาะในคนวรรณะใดวรรณะหนึ่งเท่านั้น ในทางตรงกันข้าม คนที่ไม่ประพฤติธรรมอันเป็นอกุศล

ดังกล่าว ก็มีอยู่ในทุกวรรณะ มิใช่จำกัดว่า คนในวรรณะใด วรรณะหนึ่งเท่านั้นทำดีทำกุศล เมื่อเป็นอย่างนี้ เหตุใด พวกพราหมณ์จึงกล่าวว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐสุด วรรณะอื่นเลวทั้งสิ้น พราหมณ์เท่านั้นเป็นลูกในอกของพรหม เกิดจากปากพรหม คำกล่าวของพราหมณ์เช่นนั้น ไม่มีวิญญูชนที่ไหนจะยอมรับได้

ตรัสต่อไปว่า

"วาเสฏฐะและภารทวาชะ! ในบรรดาวรรณะทั้ง 4 นี้ ผู้ใดเป็นพระอรหันต์ อยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุในประโยชน์ตน ปราศจากสังโยชน์เครื่องผูกมัดโดยสิ้นเชิงแล้ว หลุดพ้นเพราะรู้โดยชอบแล้ว ผู้นั้นย่อมได้ชื่อว่าเป็นยอดคนโดยธรรม มิใช่อธรรมทำให้เขาเป็นยอดคน ธรรมเท่านั้นประเสริฐที่สุดสำหรับทุกคนไม่ว่าในโลกนี้(ทิฏฐธรรม) หรือในโลกหน้า(อภิสัมปรายภพ) ขอให้เข้าใจไว้อย่างนี้เถิด"

ทรงยกตัวอย่างให้เห็นชัดขึ้นว่า ธรรมประเสริฐสุดสำหรับทุกวรรณะ ดังนี้

พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงทราบดีว่า พระสมณะโคดมผู้ล้ำเลิศมาจากศากยตระกูล เจ้าศากยะทั้งหลายนั้นยอมเป็นข้าราช-บริพาร(อนุยนฺตา)ของพระเจ้าปเสนทิโกศลเป็นทิวแถว ยินดีพร้อมใจกันน้อมไหว้พระองค์กันโดยทั่วหน้า ในขณะที่พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ทรงแสดงการนอบน้อมนบไหว้ต่อตถาคต ด้วยทรงคิดว่า พระสมณะโคดมมีชาติดีกว่า เรามีชาติไม่ดีเท่า พระสมณะโคดมมีกำลัง เราไม่มีกำลังเท่า พระสมณะโคดมงามผุดผ่อง เรา

นั้นผิวพรรณหม่นหมอง พระสมณะโคดมมีศักดิ์ใหญ่ เรามีศักดิ์น้อย ที่เป็นดังนี้ เพราะพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงเคารพนับถือบูชาและนอบน้อมต่อธรรมซึ่งมีอยู่ในตถาคต จึงขอให้เข้าใจว่าธรรมเท่านั้นประเสริฐที่สุดสำหรับทุกคน ทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า

ใครคือสมณะศากยบุตร

(55) พระพุทธองค์ตรัสแก่สามเณรทั้งสองว่า พวกเธอมีชาติ(กำเนิด)ต่างกัน มีชื่อและโคตรต่างกัน ออกจากเมืองมาบวชเป็นบรรพชิต เมื่อใครถามว่า ท่านเป็นพวกไหน ขอให้ตอบเขาไปว่า เราเป็นสมณะศากยบุตร (สมณา สกฺยปุตฺติยามฺห)

ตรัสต่อไปว่า

"วาเสฏฐะและภารทวาชะ! ผู้ใดมีศรัทธามั่นคงในตถาคต โดยเป็นโสดาบัน เกิดจากอริยมรรค ซึ่งสมณพราหมณ์, เทวดา, มาร, พรหม, หรือใครๆ ไม่อาจจะทำให้คลอนแคลนได้ ผู้นั้นควรเรียกตนเองได้ว่าเราเป็นลูกในอก เกิดจากโอษฐ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เกิดจากธรรม สว่างขึ้นโดยธรรม เป็นทายาทแห่งธรรม ที่กล่าวอย่างนี้ก็เพราะว่าธรรมกายก็ดี พรหมกายก็ดี ธรรมภูตก็ดี พรหมภูตก็ดี เป็นชื่อของตถาคต"

(คำว่า "โดยเป็นโสดาบันเกิดจากอริยมรรค" แปลมุ่งเอาความหมายจากบาลีว่า "นิวิฏฐา มูลชาตา" ซึ่งอรรถกถากล่าวว่า โสดาบันคือผู้มีศรัทธาเช่นนั้น)

การเกิดขึ้นและวิวัฒนาการของโลก

(56-57) เพื่อจะให้สามเณรทั้งสองซึ่งมาจากวรรณะพราหมณ์ได้เข้าใจว่าวรรณะเกิดขึ้นมาได้อย่างไร พระพุทธองค์ทรงยกเรื่องความเป็นมาของโลกและมนุษย์ขึ้นแสดง ดังต่อไปนี้

ยุคน้ำและความมืด

กาลครั้งหนึ่งนานแสนนานมาแล้ว โลกถึงคราวประลัย สัตว์(มนุษย์)โดยมากไปเกิดเป็นอาภัสสรพรหม (Radiance) มีแต่ใจ มีปีติเป็นอาหาร มีแสงในตัว เหาะเหินอยู่ในอากาศเวิ้งว้าง มีวิมานแสนงามเป็นที่อยู่ พวกเขาดำรงอยู่อย่างนั้นเป็นเวลาอันยาวนาน เมื่อโลกก่อตัวขึ้นใหม่ (ยังไม่มีสิ่งมีชีวิตใด) ซึ่งใช้เวลาอีกนานแสนนาน พวกอาภัสสรพรหมก็จุติและเกิดใหม่วนเวียนอยู่อย่างนั้นอีกนาน

ณ ยุคหนึ่ง จักรวาลนี้กลายเป็นน้ำ มีแต่ความมืดปกคลุมอยู่ ไม่มีดวงจันทร์, ดวงอาทิตย์, และดวงดาว ไม่มีกลางวันกลางคืน ไม่มีกาลเวลาเป็นเดือนเป็นฤดูและเป็นปี สิ่งมีชีวิต(สัตว์)เริ่มมี (สตฺตา สตฺตาเตฺวว สงฺขยं คจฺฉนฺติ) แต่เพศหญิงเพศชายยังไม่ปรากฏ เป็นสัตว์เหมือนกัน มีสภาพเป็นอย่างเดียวกันหมด

ยุคง้วนดินและแสงอาทิตย์

กาลเวลาผ่านไปอีกนานแสนนาน จึงปรากฏง้วนดิน(รส-ปฐวี-earth with its savour) ลอยเป็นแพอยู่บนน้ำ ลักษณะ

เหมือนน้ำนมสดที่เดี่ยวแล้วปล่อยให้เย็นสนิท ซึ่งจะปรากฏเป็นฝาลอยอยู่บนน้ำนมนั้น ง้วนดินนั้นมีสีคล้ายเนยใสและเนยข้นอย่างดี มีรสอร่อยเหมือนน้ำผึ้งบริสุทธิ์ (และมีกลิ่นหอม) ครั้นแล้วก็มีสัตว์(อาภัสสรพรหม)บางตนประเภทขี้สงสัย (โลลชาติโก) ถามพวกเดียวกันว่า อะไรลอยอยู่ที่นี่ พลางเอานิ้วช้อนง้วนดินขึ้นมาชิม พอได้ชิมก็รู้สึกซาบซ่านไปทั้งตัว เขารู้สึกอยากจะกินขึ้นมา

สัตว์ตนอื่นก็เอาอย่าง พากันเอานิ้วช้อนง้วนดินขึ้นมาชิมบ้าง ก็ได้ความรู้สึกเหมือนกัน พวกเขาเริ่มมีตัณหาเพราะรสของง้วนดินนั้น

ต่อมา สัตว์พวกนั้นก็พยายามเอามือปั้นง้วนดินเป็นคำเพื่อบริโภค ทันทีที่พวกเขาพยายามปั้นง้วนดินอยู่นั่นเอง แสงในตัว(สยัมปภา)ของพวกเขาก็เลือนหายไป และแล้วดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็ปรากฏขึ้น เมื่อดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ปรากฏ หมู่ดาว(นกฺขตฺตานิ)ก็ปรากฏ เมื่อหมู่ดาวปรากฏ ก็เกิดกลางคืนและกลางวัน เมื่อเกิดกลางคืนกลางวัน การนับเดือนนับฤดูและนับปีก็เกิดตามมา นี่คือโลกในรอบที่เจริญขึ้น (อยं โลโก ปุน วิวฏฏโก โหติ)

ยุคที่สัตว์เหล่านั้นกินง้วนดินเป็นอาหาร สิ่งที่ปรากฏขึ้นก็คือ กายหยาบขึ้น และปรากฏผิวพรรณขึ้นมา บางพวกผิวพรรณดี บางพวกผิวพรรณทราม พวกที่ผิวพรรณดีก็เหยียดพวกผิวพรรณทราม เรื่องผิวพรรณก็เลยเป็นเหตุให้เกิดมานะ-ความถือตัว แล้วง้วนดินก็(แปรสภาพ)หายไป เมื่อง้วนดินหายไป พวกเขาก็

ได้แต่ชุมนุมกันแสดงความเสียดายรสอร่อยของง้วนดิน คำว่า "อร่อย"(รสดี)จึงติดปากมนุษย์มาถึงทุกวันนี้

พระพุทธองค์ตรัสถึงเรื่องนี้ว่า พวกพราหมณ์พากันคิดถึงเรื่องสิ่งที่เป็นเลิศ(อคฺคญฺญ อกฺขรฺ)แต่เก่าก่อน แต่ก็หาได้รู้ถึงความหมายของเรื่องนั้นไม่(คือไม่รู้ว่าสิ่งดีเลิศที่ตนติดอกติดใจมาแต่อดีตกาล ก็เป็นเพียงรสอร่อยของง้วนดินเท่านั้นเอง)

ยุคสะเก็ดดินและเครือดิน

(58) ง้วนดินที่แปรสภาพหายไปนั้น คือกลายเป็นสะเก็ดดิน ลักษณะเหมือนเห็ด สีกลิ่นรสยังหอมหวานอยู่ (เหมือนเมื่อยังเป็นง้วนดิน) สะเก็ดดินนั้นเป็นอาหารของสัตว์เหล่านั้นอยู่นานแสนนาน สัตว์ผู้กินสะเก็ดดินในยุคนั้น มีกายหยาบแข็งยิ่งขึ้น ผิวพรรณก็สดใสชัดขึ้น มีการถือตัวในเรื่องผิวพรรณว่าดีเลวต่างกัน ผู้มีผิวพรรณดีกว่าก็ดูถูกคนมีผิวพรรณเลวกว่า

และแล้วสะเก็ดดินหายไป เกิดเครือดินขึ้นมา (เครือดินแปลจากคำบาลีว่า "ปทาลตา" เป็นพืชลักษณะคล้ายเถาผักบุ้งและแพงพวย หรือที่บาลีใช้คำว่า "กลมฺพกา") สีกลิ่นรสของเครือดินยังเหมือนง้วนดิน สัตว์ทั้งหลายกินเครือดินเป็นอาหาร กายก็ยิ่งหยาบแข็งและปรากฏผิวพรรณมากขึ้น ผิวพรรณดีเลวทำให้พวกเขาเกิดมานะ-ความถือตัวเข้าหากัน สัตว์เป็นอยู่ด้วยเครือดินอีกนานแสนนาน เมื่อเครือดินหายไป พวกเขาก็พากันเสียดายรำพันถึงรสอร่อยของเครือดิน (เหมือนที่เสียดายรสอร่อยของง้วนดิน)

เรื่องนี้พวกพราหมณ์ก็ระลึกไปไม่ถึง

ยุคข้าวสาลี เกิดเพศและการสืบพันธุ์

(59) เมื่อเครือดินหายไป ก็เกิดข้าวสาลีบริสุทธิ์มีกลิ่นหอม เป็นเมล็ดข้าวสาร ไม่มีเปลือกหุ้ม ข้าวสาลีนั้นเมื่อเอามาเป็นอาหารในตอนเย็น รุ่งเช้าอีกวันหนึ่งก็งอกขึ้นมาแทนที่ เอามาเวลาเช้า ก็งอกขึ้นใหม่ในเวลาเย็น ไม่เคยหมดไป และข้าวสาลีนั้นก็เป็นอาหารที่กินได้ทันที (ไม่ต้องหุงต้ม)

สัตว์ทั้งหลายกินข้าวสาลี ได้มีกายที่หยาบแข็งยิ่งขึ้น ผิวพรรณสวยงามชัดเจน ปรากฏเพศหญิงเพศชาย และต่างเพศต่างสนใจ(จ้องมอง)ซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา แล้วก็เกิดความกำหนัด มีอาการวูบวาบขึ้นในกาย เมื่อเกิดความกำหนัดก็มีการสืบพันธุ์(เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวึสุ) พวกสัตว์อื่นเห็นเข้าก็โปรยฝุ่นโปรยเถ้าใส่พร้อมกับด่าว่า(เห็นเป็นเรื่องไม่ดี) ปฏิกิริยาเช่นนี้ติดมาให้เห็นถึงปัจจุบัน โดยในชนบทห่างไกลบางแห่ง มีการซัดฝุ่นโปรยดินใส่นักโทษที่จะถูกประหาร

เรื่องนี้ พวกพราหมณ์ก็ระลึกไปไม่ถึง

ยุคสร้างบ้านเรือนและสะสมข้าวสาลี

(60) การซัดฝุ่นโปรยเถ้าในยุคนั้น แสดงว่ามีเรื่องไม่ดีไม่งามเกิดขึ้น แต่สมัยนี้ (ในประเพณีทางพราหมณ์) การซัดฝุ่นโปรยเถ้ากลับเป็นเรื่องดีงาม

ยุคนั้น ใครสืบพันธุ์กันก็จะอยู่ร่วมกับชุมชนไม่ได้เป็นสามเดือนหรือสองเดือน, ต่อมา การสืบพันธุ์มีกันบ่อยๆ ก็จึงสร้างบ้านเรือนเป็นที่กำบังไม่ให้ใครเห็น

สัตว์บางตนเป็นคนขี้เกียจ คิดได้ว่า ถ้าจะเอาข้าวสาลีตอนเย็นเพื่อจะกินในตอนเย็น และเอามาตอนเช้าเพื่อจะกินในตอนเช้า ก็ทำให้เดือดร้อน จึงขนมาให้พอสำหรับกินทั้งเย็นและเช้า สัตว์อื่นเห็นก็เอาอย่าง บางตนไม่เพียงเก็บข้าวสาลีไว้กินทั้งเย็นและเช้าเท่านั้น แต่เก็บตุนข้าวสาลีไว้พอกินถึง 4 วัน แล้วก็มีการเอาอย่างกัน

ข้าวสาลีเกิดเปลือกหุ้มในยุคนี้ และต้นที่ถูกเก็บเกี่ยวก็ไม่งอกได้เองอีก เกิดการขาดตอน และมีอยู่ที่นั่นที่นี่ไม่เท่าเทียมกัน (เพราะมีการเก็บเกี่ยวสะสมไว้กิน)

สังคมเกษตรกรรมยุคแรก

(61) พวกอาภัสสรพรหมซึ่งกลายมาเป็นสัตว์โลกกายหยาบ (คือมนุษย์)เหล่านั้น ได้มีการประชุมกันระลึกย้อนอดีตตั้งแต่ยุคพวกตนเป็นตัวแสง มีชีวิตอยู่ด้วยปีติ แล้วได้กินง้วนดิน...เกิดวิวัฒนาการเป็นลำดับมา จนในที่สุดต้องกินข้าวสาลีมีเปลือก ก็เพราะการส้องเสพอกุศลธรรมเรื่อยมา บัดนี้ จำเป็นแล้วที่จะต้องแบ่งข้าวสาลีกันและปันเขตให้เป็นสัดส่วน

(62) สมัยนั้น มีสัตว์บางตนเห็นแก่ได้ เก็บงำ(ข้าวสาลี)ส่วนของตนไว้ แต่เอาของคนอื่นมากิน สัตว์อื่นจับได้ก็ตักเตือนว่าเป็นการทำผิดที่เอาของซึ่งเขาไม่ได้ให้มากิน สัตว์ตนนั้นรับปากว่าจะไม่ทำอีก แต่ก็ทำอยู่ซ้ำแล้วซ้ำอีกถึง 3 หน สัตว์อื่นรู้เข้าก็พากันรุมทุบตี ขว้างปาด้วยก้อนดิน หวดด้วยท่อนไม้ เป็นอันว่ายุคนี้ได้เริ่มมือทินนาทาน (ลักทรัพย์) มีครหา (ติเตียน) มีมุสา

วาท(พูดเท็จ) และมีการลงโทษ(ด้วยท่อนไม้)

สัตว์ประเสริฐ-ที่มาของมนุษย์

คำว่า"สัตว์ประเสริฐ" (เสฏฺฐสตฺตา) ได้ปรากฏในตอนนี้ พระพุทธองค์ตรัสเล่าต่อไปว่า

ครั้งนั้น สัตว์ประเสริฐทั้งหลายได้ประชุมปรึกษากันว่า เมื่อความชั่วเกิดขึ้นในหมู่สัตว์ อทินนาทาน, การครหา, มุสาวาท, และการถือท่อนไม้(เพื่อทุบตีกัน)ก็จะตามมา อย่ากระนั้นเลย เราควรยกใครสักคนหนึ่งให้เป็นผู้กล่าวตักเตือนผู้ที่ควรว่ากล่าวได้ ให้ติเตียนผู้ที่ควรติเตียนได้ ให้ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่ได้ แล้วเราก็แบ่งข้าวสาลีให้แก่ผู้ทำหน้าที่นั้น

เมื่อปรึกษาตกลงกันได้ดังนี้แล้ว สัตว์ประเสริฐเหล่านั้นก็เฟ้นหาสัตว์ผู้มีรูปงาม น่ารักน่าเลื่อมใสและมีศักดิ์ใหญ่ (มเหสกฺขตโร) กว่าสัตว์ด้วยกันทั้งหมด ขอให้ทำหน้าที่ดังกล่าวให้ ซึ่งสัตว์ตนนั้นก็ยินดีอยู่ในตำแหน่งนั้น โดยได้ส่วนแบ่งข้าวสาลีเป็นสิ่งตอบแทน

ความเป็นมาของวรรณะ 4

มหาสมมต-กษัตริย์-ราชา

(63) คำว่า "มหาสมมต" เป็นชื่อตำแหน่งหัวหน้าใหญ่ที่มหาชนพากันแต่งตั้งขึ้นเป็นครั้งแรก, "กษัตริย์"เป็นคำที่สอง เป็นชื่อตำแหน่งหัวหน้าของเขต(แห่งข้าวสาลี), "ราชา"เป็นคำที่สาม ใช้

เรียกผู้เป็นใหญ่ซึ่งทำให้คนทั้งหลายเกิดความยินดีโดยชอบธรรม

จะเห็นได้ว่า พวกษัตริย์เกิดขึ้นด้วยการยกย่องแต่งตั้งให้เป็นตำแหน่งสูง โดยคนพวกเดียวกัน มิใช่โดยใครอื่น (มิใช่เทวดาหรือพรหมที่ไหนแต่งตั้งลงมา) และเป็นการยกย่องแต่งตั้งโดยธรรม(คือโดยคุณสมบัติที่เหมาะสม) มิใช่โดยอธรรม ฉะนั้นธรรมคือสิ่งสูงสุดแท้จริง

พราหมณ์-ฌายิกะ-อัชฌายิกะ

(64) มีมนุษย์อีกพวกหนึ่ง คิดกันว่า อทินนาทาน, ครหา, มุสาวาท, การลงโทษ(ด้วยท่อนไม้), และการขับไล่ เกิดขึ้นเพราะบาปธรรม และบาปธรรมเหล่านั้นก็ได้ปรากฏแล้วในหมู่มนุษย์ พวกเราควรลอยทิ้งอกุศลธรรมอันเลวทรามเสีย มนุษย์เหล่านี้ได้ชื่อว่า "พราหมณ์" (แปลว่า"ผู้ลอยบาปธรรม" คือละเว้นจากความชั่วต่างๆ) เป็นคำแรกสำหรับฝ่ายนักบวช

พวกพราหมณ์เหล่านี้แหละ ออกไปทำกระท่อมมุงใบไม้ในราวป่าและนั่งบำเพ็ญสมาธิอยู่ในนั้น พวกเขาไม่มีการหุงต้ม ไม่มีการตำข้าว เวลาเช้าก็ออกไปหากินอาหารเช้าในหมู่บ้าน เวลาเย็นก็ออกไปหากินอาหารเย็นในหมู่บ้าน กินอาหารแล้วกลับมาบำเพ็ญสมาธิอยู่ในกระท่อมอีก คนเหล่าอื่นเห็นพวกเขาเป็นอยู่อย่างนั้นก็ยกย่องว่าเป็นพวกฌายิกะ (คือพวกเพียรเพ่งจนได้ฌาน). "ฌายิกะ" นับเป็นคำเรียกที่สอง(ในฝ่ายนักบวช)

ในบรรดามนุษย์ที่ออกไปอยู่กระท่อมอย่างนั้น มีพวกหนึ่งที่ไม่ได้ฌาน ก็ไปอยู่แถวๆ รอบบ้านเมือง ยึดงานเขียนคัมภีร์

(คณฺเจ กโรนฺตา)เป็นหลัก พวกนี้คนทั้งหลายเห็นว่าเป็นพวกไม่ได้นั่งเข้าฌานก็ถูกเรียกว่าพวก"อัชฌายิกะ" นับเป็นคำเรียกที่สาม, คำว่า"อัชฌายิกะ"สมัยนั้น มีความหมายที่ไม่ดี แต่ปัจจุบัน(สมัยพุทธกาล) หมายถึงผู้สาธยายมนต์

จะเห็นได้ว่า คำว่าพราหมณ์, ฌายิกะ, และอัชฌายิกะ ล้วนแต่เกิดขึ้นเพราะธรรม เกิดขึ้นเพราะคุณสมบัติของบุคคล (ไม่ใช่ใครที่ไหนแต่งตั้งหรือเนรมิตขึ้นมา)

แพศย์และศูทร

(65) มนุษย์อีกพวกหนึ่ง ยังพอใจในชีวิตคู่ (เมถุนํ ธมฺมํ สมาทาย) ทำงานหาเลี้ยงชีพเป็นอย่างๆ ไป คือมีอาชีพประจำ เช่น เลี้ยงโค, ค้าขาย เป็นต้น พวกนี้เรียกกันว่า "เวสสะ" หรือ "แพศย์"

อีกพวกหนึ่ง หาเลี้ยงชีพด้วยการล่าสัตว์ จึงเรียกกันว่า สุททะ หรือศูทร (อรรถกถากล่าวว่า เป็นพวกทำงานชั้นต่ำและงานเล็กๆ น้อยๆ รับจ้างหรือทำมาหากินเป็นวันๆ ไป)

จะเห็นได้ว่า แพศย์และศูทรแต่ดั้งเดิม ก็คือมนุษย์พวกเดียวกันนั่นแหละ จะแตกต่างกันก็โดยธรรม คือโดยคุณสมบัติของแต่ละบุคคล

สมณะมาจากคนทุกวรรณะ

(66) สมณะไม่ใช่บุคคลในวรรณะใดวรรณะหนึ่ง เพราะบางคราวก็มีกษัตริย์เห็นความบกพร่องของชีวิตตัวเอง ได้สละ

บ้านเรือนออกไปบวช พราหมณ์, แพศย์, และศูทร ที่ออกบวช เป็นสมณะด้วยเหตุผลอย่างนั้นก็มีเหมือนกัน

จะเห็นได้ว่า สมณะก็คือมนุษย์พวกเดียวกันนั่นเอง หา ใช่พวกอื่นไม่ ที่ต่างกันก็โดยธรรม ธรรมเท่านั้นประเสริฐที่สุดในหมู่ชนทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า

ทุกคนทุกวรรณะเป็นไปตามกรรม

(67-70) และแล้วพระพุทธองค์ก็ตรัสสอนสามเณรวาเสฏฐะและสามเณรภารทวาชะ ว่า

ไม่ว่าจะเป็นกษัตริย์, พราหมณ์, แพศย์, หรือศูทร เมื่อประพฤติกายทุจริต, วจีทุจริต, มโนทุจริต เป็นมิจฉาทิฐิ ยึดถือกรรมด้วยมิจฉาทิฐิ(มิจฺฉาทิฏฐิกมฺมสมาทาโน) เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงอบาย, ทุคติ, วินิบาต, นรก เพราะการยึดถือกรรมด้วยมิจฉาทิฐินั้น: ตรงกันข้าม เมื่อประพฤติกายสุจริต, วจีสุจริต, มโนสุจริต เป็นสัมมาทิฐิ ยึดถือกรรมด้วยสัมมาทิฐิ เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะเหตุที่ยึดถือกรรมด้วยสัมมาทิฐินั้น

และไม่ว่าจะเป็นกษัตริย์, พราหมณ์, แพศย์, หรือศูทร เมื่อประพฤติทั้งทุจริตและสุจริตด้วยกายวาจาใจ มีทั้งมิจฉาทิฐและสัมมาทิฐิอยู่ในตัว และทำกรรมก็ทำทั้งด้วยมิจฉาทิฐิและสัมมาทิฐิ ครั้นตายไป เขาย่อมจะได้เสวยทุกข์บ้างสุขบ้างคละเคล้ากัน

พระอรหันต์ประเสริฐกว่าทุกวรรณะ

(71-72) ทรงสอนสามเณรอีกว่า

ไม่ว่าจะเป็นกษัตริย์, พราหมณ์, แพศย์, หรือศูทร เมื่อสำรวมกาย สำรวมวาจา สำรวมใจ อาศัยการเจริญโพธิปักขิย-ธรรมทั้ง 7 แล้ว ย่อมปรินิพพาน(ดับกิเลสดับทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง)ภายในชาตินี้ได้

"วาเสฏฐะและภารทวาชะ! ในบรรดาวรรณะทั้ง 4 เหล่านี้ วรรณะใดเป็นพระอรหันต์ สิ้นอาสวะแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว หมดกิจที่จะต้องทำแล้ว ปลงภาระได้แล้ว ลุล่วงประโยชน์ของตนแล้ว ดับสังโยชน์เครื่องผูกมัดให้ติดอยู่ในภพได้แล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะได้ตรัสรู้โดยชอบ วรรณะนั้น เรียกได้ว่าเป็นวรรณะสูงสุดกว่าวรรณะทั้งหลาย สูงโดยธรรม มิใช่โดยอธรรม ธรรมเท่านั้นประเสริฐที่สุดสำหรับหมู่ชนทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า"

ทรงอ้างถึงคาถาที่สนังกุมารพรหมกล่าวว่า ในหมู่ชนผู้ถือโคตร กษัตริย์เป็นผู้ประเสริฐที่สุด ส่วนท่านผู้ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่เทวดาและมนุษย์

ทรงรับรองคำกล่าวนั้นว่าถูกต้องและเป็นประโยชน์ แม้พระองค์ก็กล่าวเช่นนั้น

สามเณรทั้งสองได้ฟังเรื่องราวและคำสอนจากพระโอษฐ์แล้วก็แสนจะเอิบอิ่มใจ

สัมปสาทนียสูตร

เหตุผลที่พระสาริบุตรเลื่อมใสในพระพุทธองค์

(73-74) คราวหนึ่ง ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่สวนมะม่วงของปาวาริกเศรษฐี(ปาวาริกัมพวัน) ใกล้เมืองนาลันทา พระสาริบุตรได้เข้าเฝ้ากราบทูลเรื่องความเลื่อมใสของตนที่มีต่อพระองค์ ไม่ว่าในอดีต, อนาคต, หรือปัจจุบัน ก็จะไม่มีสมณะหรือพราหมณ์อื่นใดที่จะตรัสรู้ยิ่งไปกว่าพระองค์

พระพุทธองค์ตรัสว่า เธอกล่าวอย่างอาจหาญเช่นนี้ เป็นเรื่องยิ่งใหญ่นัก การที่เธออาจหาญกล่าวอย่างนี้ ได้ใช้จิตกำหนดรู้จิตของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ในอดีตแล้วหรือว่า

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่านั้นมีศีลอย่างนี้ มีธรรมอย่างนี้ มีปัญญาอย่างนี้ มีวิหารธรรมอย่างนี้ มีวิมุตติอย่างนี้ เพราะเหตุอย่างนี้ๆ?

พระสารีบุตรกราบทูลว่า มิใช่เพราะกำหนดรู้จิตของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายอย่างนั้น

ตรัสถามอีกว่า ได้ใช้จิตกำหนดจิตของพระสัมมาสัม-พุทธเจ้าในอนาคตและในปัจจุบันแล้วหรือว่า ทุกพระองค์มีศีลมีธรรมมีปัญญามีวิหารธรรมอย่างนี้ เพราะเหตุอย่างนี้ๆ? ซึ่งพระเถระก็กราบทูลเหมือนเดิมว่า มิใช่เพราะได้กำหนดรู้จิตของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายอย่างนั้น

ตรัสถามว่า แล้วเหตุใดจึงอาจหาญกล่าวประกาศความเลื่อมใสของตนอย่างนั้น?

พระสารีบุตรกราบทูลว่า

"พระเจ้าข้า! ข้าพระองค์ไม่มีญาณกำหนดรู้จิต (เจโตปริย-ญาณ)ในพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในอดีต, อนาคต, และปัจจุบันก็จริง แต่ข้าพระองค์ก็ทราบการหยั่งแนวธรรม(เม ธมฺมนฺวโย วิทิโต) เสมือนหนึ่งเมืองชายแดนของพระราชา ซึ่งมีป้อมแน่นหนา มีกำแพงและเชิงเทินมั่นคง มีประตูอยู่เพียงประตูเดียว คนยามเฝ้าประตูนั้นเป็นคนฉลาดมีความรู้ คอยห้ามคนที่ตนไม่รู้จัก ให้แต่คนที่รู้จักเข้าไป เขาเดินสำรวจแนวกำแพงรอบเมืองนั้น ไม่เห็นรอยไม่เห็นช่องรูที่กำแพงแม้แต่ที่แมวจะลอดได้ ก็คิดว่า ถ้ามีสัตว์โตใดๆ จะเข้าออกเมืองนี้ ก็จะต้องเข้าออกทางประตูนี้เท่านั้น ข้าพระองค์ก็เหมือนคนยามเฝ้าประตูนั้น ย่อมทราบการหยั่งแนว

ธรรมว่า พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ที่มีมาแล้วในอดีต ทรงละนิวรณ์ 5 อันทำให้จิตเศร้าหมองทำปัญญาให้อ่อนกำลังได้แล้ว มีพระทัยตั้งมั่นในสติปัฏฐาน 4 ทรงเจริญโพชฌงค์ 7 อย่างถูกต้อง จึงได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ในอนาคตและในปัจจุบัน ก็ต้องเป็นอย่างนั้น จึงได้ตรัสรู้(เช่นเดียวกัน)

"เมื่อข้าพระองค์ได้เข้าเฝ้าฟังธรรม พระองค์ก็ได้ทรงแสดงธรรมอันเยี่ยมยอดและละเอียดยิ่งนัก ทั้งธรรมฝ่ายดำและธรรมฝ่ายขาว(อกุศลธรรม-กุศลธรรม) พร้อมด้วยข้ออุปมา ข้าพระองค์ได้รู้ยิ่งในธรรมที่ทรงแสดงนั้นๆ ได้บรรลุธรรมบางส่วนแล้ว จึงเลื่อมใสว่าพระองค์เป็นผู้ตรัสรู้โดยชอบด้วยพระองค์เอง ธรรมเป็นอันพระองค์ตรัสไว้ดีแล้ว และพระสงฆ์ก็เป็นผู้ปฏิบัติชอบแล้ว"

พุทธธรรมที่พระสารีบุตรเลื่อมใสยิ่ง

ต่อไปนี้ คือคำสอนต่างๆ ของพระพุทธองค์ ที่พระสารีบุตรรวบรวมกราบทูลในคราวนี้ ซึ่งท่านเลื่อมใสว่า ไม่มีสมณะหรือพราหมณ์อื่นใดจะรู้ยิ่งไปกว่าได้

(75) **โพธิปักขิยธรรม-ธรรมเกื้อหนุนการตรัสรู้** อันได้แก่ สติปัฏฐาน 4, สัมมัปปธาน 4, อิทธิบาท 4, อินทรีย์ 4, พละ 5, โพชฌงค์ 7, อริยมรรคมีองค์ 8 ธรรมเหล่านี้เป็นยอดของธรรมในฝ่ายกุศล ซึ่งภิกษุผู้ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติอันปราศจากอาสวะ ได้บรรลุถึง

(76) **อายตนะภายใน-อายตนะภายนอก** อันได้แก่ ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย, ใจ (อายตนะภายใน): และรูป, เสียง, กลิ่น, รส, โผฏฐัพพะ, ธัมมารมณ์ (อายตนะภายนอก) โดยจับคู่กันเช่น ตากับรูป, หูกับเสียง เป็นต้น ธรรมเหล่านี้ เป็นการบัญญัติอายตนะได้อย่างครบถ้วนสิ้นเชิง ซึ่งไม่มีสมณะหรือพราหมณ์อื่นใดจะรู้ยิ่งไปกว่านี้

(77) **คัพภาวักกันติ-การเกิดในครรภ์มารดา** การเกิดในครรภ์นั้น พระพุทธองค์ตรัสว่ามี 4 อย่าง คือ 1. สัตว์บางพวก (หมายถึงมนุษย์) ไม่รู้สึกตัว(อสมฺปชาโน) ทั้งขณะเข้าสู่ครรภ์ ทั้งขณะอยู่ในครรภ์ ทั้งขณะคลอดจากครรภ์ 2. สัตว์บางพวก รู้สึกตัว(สมฺปชาโน) ขณะเข้าสู่ครรภ์อย่างเดียว ไม่รู้สึกตัวขณะอยู่ในครรภ์และขณะคลอดจากครรภ์ 3. สัตว์บางพวกรู้สึกตัวขณะเข้าสู่ครรภ์และขณะอยู่ในครรภ์ แต่ไม่รู้สึกตัวขณะคลอดจากครรภ์ 4. สัตว์บางพวก รู้สึกตัวทั้งขณะเข้าสู่ครรภ์ ทั้งขณะอยู่ในครรภ์ ทั้งขณะคลอดจากครรภ์

(คำว่า"เข้าสู่ครรภ์"แปลให้เข้าใจง่ายจากคำว่า"ก้าวลงสู่ครรภ์-มาตุ กจฺฉึ โอกฺกมิ" ซึ่งหมายถึงปฏิสนธินั่นเอง, อรรถกถากล่าวว่า ชาวโลกทั่วไปอยู่ในประเภทที่ 1, อสีติมหาสาวก(พระสาวกองค์สำคัญ 80 รูป)อยู่ในประเภทที่ 2, พระอัครสาวกทั้งสองและพระปัจเจกโพธิสัตว์ทั้งหลายอยู่ในประเภทที่ 3, พระสัพพัญญูโพธิ-สัตว์(พระสัมมาสัมพุทธเจ้า)ทั้งหลายอยู่ในประเภทที่ 4: และกล่าวอีกว่า สัตว์อื่นตั้งแต่ชั้นอเวจีจนถึงภวัคคพรหม ยกเว้นพระสัมมา-สัมพุทธเจ้า ไม่มีผู้ใดจะรู้สึกตัวครบทั้ง 3 ขณะนั้นเลย)

(78) **อาเทสนวิธา–วิธีทายใจ(อ่านใจ)** พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ 4 อย่างคือ 1. บางคนทายใจได้ด้วยนิมิต(ลักษณะหรืออาการต่างๆ ที่เห็นจากภายนอก) ว่าคิดอะไรอยู่ หรือสภาพจิตเป็นอย่างไร 2. บางคนทายใจได้ด้วยการฟังเสียง(เสียงของมนุษย์ หรืออมนุษย์ หรือเทวดา) ว่าคิดอะไรอยู่ หรือสภาพจิตเป็นอย่างไร 3. บางคนทายใจได้ด้วยการฟังคลื่นเสียงที่ซ่านออกมาจากวิตกวิจารของคน(วิตกฺกยโต วิจารยโต วิตกฺกวิปฺผารสทฺทำ สุตฺวา) ว่าคิดอะไรอยู่ หรือสภาพจิตเป็นอย่างไร 4. บางคนกำหนดรู้ใจของผู้ได้สมาธิซึ่งยังมีวิตกวิจาร ด้วยใจของตนว่า ความคิดปรุงแต่ง(มโนสังขาร)ของเขาเป็นอย่างไร และรู้ว่าเขาจะคิดปรุงแต่งอย่างไรต่อไป

การทายใจทุกอย่างดังกล่าวมานั้น เป็นการทายที่ถูกต้องแม่นยำและทายได้อย่างหลากหลาย เมื่อทายว่าเป็นอย่างไรก็ต้องเป็นอย่างนั้น

(79) **ทัสสนสมาบัติ–การเข้าฌานที่มีการเห็นอารมณ์ต่างๆ**

(ทัสสนสมาบัติ เป็นเรื่องหนึ่งที่พระสาริบุตรแสดงความเลื่อมใส. เท่าที่ปรากฏในพระบาลี ยังเข้าใจได้ยากและยังไม่พบคำอธิบายให้เข้าใจได้แจ่มแจ้ง พบแต่คำอธิบายในอรรถกถาเท่านั้น จึงขอถอดความจากพระบาลีและคำอธิบายในอรรถกถาไว้ให้พิจารณาดังนี้)

ตามพระบาลี ทัสสนสมาบัติมี 4 อย่างคือ

1. มีบางท่านบำเพ็ญเพียร(ตบะ)จนได้เจโตสมาธิ แล้วพิจารณากายตั้งแต่ฝ่าเท้าไปจนถึงปลายผม ให้เห็นว่าภายในกาย

นี้เต็มไปด้วยสิ่งปฏิกูลต่างๆ คือ ผม, ขน, เล็บ...น้ำลาย, น้ำมูก, ไขข้อ, มูตร (ได้แก่อาการ 32) นี้คือ ทัสสนสมาบัติอย่างที่ 1 (อรรถกถาอธิบายว่า ปฐมฌานที่เกิดขึ้นเพราะพิจารณาอาการ 32 คือ ทัสสนสมาบัติที่ 1 และถ้าได้เป็นโสดาบันโดยอาศัยฌานนั้นเป็นบาท ก็นับว่าเป็นทัสสนสมาบัติที่ 1 โดยตรง)

2. มีบางท่านบำเพ็ญเพียร(ตบะ)จนได้เจโตสมาธิ แล้วพิจารณากาย (พิจารณาให้เห็นอาการ 32) แล้วพิจารณาเห็นลึกเลยผิวหนัง, เนื้อ, และเลือดเข้าไปถึงกระดูก นี้คือทัสสนสมาบัติอย่างที่ 2 (อรรถกถาอธิบายว่า ได้แก่การได้ฌานโดยมีทิพยจักษุเป็นบาท และถ้าอาศัยฌานนั้นทำให้สกทาคามิมรรคเกิดขึ้น ก็นับว่าเป็นทัสสนสมาบัติที่ 2)

3. มีบางท่านบำเพ็ญเพียร(ตบะ)จนได้เจโตสมาธิ แล้วพิจารณากาย(พิจารณาให้เห็นอาการ 32) แล้วพิจารณาเห็นกระดูก ลึกเลยผิวหนัง, เนื้อ, และเลือด เข้าไปจนกระทั่งถึงกระแสวิญญาณ (วิญญาณโสตฺ)ของบุคคล ซึ่งมีอยู่ 2 ประเภทคือ กระแสวิญญาณที่อยู่ในโลกนี้ และกระแสวิญญาณที่อยู่ในปรโลก นี้คือทัสสน-สมาบัติอย่างที่ 3 (อรรถกถากล่าวว่า หมายถึงเจโตปริยญาณของเสขปุถุชน คือปุถุชนผู้ได้ฌานโดยวิธีนี้ ก็สามารถที่จะพิจารณาหรือกำหนดจิตของบุคคลได้, เจโตปริยญาณของเสขปุถุชนนี้เอง คือทัสสนสมาบัติที่ 3)

4. มีบางท่านบำเพ็ญเพียร(ตบะ)จนได้เจโตสมาธิ แล้วพิจารณากาย(พิจารณาให้เห็นอาการ 32) แล้วพิจารณาเห็นกระดูก ลึกเลยผิวหนัง, เนื้อ, และเลือด จนกระทั่งรู้ถึงกระแสวิญญาณ

ของบุคคลทั้ง 2 ประเภท คือกระแสวิญญาณที่ไม่มีอยู่ในโลกนี้และกระแสวิญญาณที่ไม่มีอยู่ในปรโลก นี้คือทัสสนสมาบัติอย่างที่ 4 (อรรถกถากล่าวว่า หมายถึงเจโตปริยญาณของพระอรหันต์)

(อรรถกถาได้ชี้ชัดลงไปอีกว่า วิปัสสนาเพ่งอาการ 32 คือ ทัสสนสมาบัติที่ 1, วิปัสสนาเพ่งกระดูกเป็นอารมณ์ คือทัสสน-สมาบัติที่ 2, เจโตปริยญาณของเสขปุถุชน คือทัสสนสมาบัติที่ 3, เจโตปริยญาณของพระอรหันต์ คือทัสสนสมาบัติที่ 4: อีกอย่างหนึ่ง ปฐมฌาน คือทัสสนสมาบัติที่ 1, ทุติยฌาน คือทัสสนสมาบัติที่ 2, ตติยฌาน คือทัสสนสมาบัติที่ 3, จตุตถฌาน คือทัสสนสมาบัติที่ 4: และชี้ชัดไว้อีกอย่างหนึ่งว่า โสดาปัตติมรรค คือทัสสนสมาบัติที่ 1, สกทาคามิมรรค คือทัสสนสมาบัติที่ 2, อนาคามิมรรค คือทัสสนสมาบัติที่ 3, อรหัตตมรรค คือทัสสน-สมาบัติที่ 4: เหตุที่พระสารีบุตรแสดงความเลื่อมใสในเรื่องทัสสน-สมาบัติ น่าจะเป็นเพราะเห็นประจักษ์ในผลของการเพ่งพิจารณากาย ซึ่งทำให้บรรลุธรรมสูงขึ้นตามลำดับ จนถึงเป็นพระอรหันต์ได้)

(80) **ปุคคลบัญญัติ–การจัดประเภทอริยบุคคล** อริยบุคคลที่พระพุทธองค์จัดประเภทตามลักษณะการบรรลุธรรม มี 7 ประเภท คือ 1. อุภโตภาควิมุตต์(พระอรหันต์ผู้ได้เจโตวิมุตติชั้นอรูปสมาบัติก่อนที่จะได้ปัญญาวิมุตติ) 2. ปัญญาวิมุตต์ (พระอรหันต์ผู้ได้ปัญญาวิมุตติโดยไม่ได้เจโตวิมุตติมาก่อน) 3. กายสักขี (หมายถึงอริยบุคคลตั้งแต่โสดาบันผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุอรหัตตมรรค ซึ่งได้สัมผัสวิโมกข์ 8 (ได้อรูปสมาบัติ) และสิ้นกิเลสบางส่วนด้วย

ปัญญา) 4. ทิฏฐิปัตตะ (หมายถึงอริยบุคคลตั้งแต่โสดาบันผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุอรหัตตมรรค ซึ่งมีความเห็นถูกต้องในอริยสัจและสิ้นกิเลสบางส่วนด้วยปัญญา) 5. สัทธาวิมุตต์ (หมายถึงอริยบุคคลตั้งแต่ชั้นโสดาบัน ซึ่งปฏิบัติเพื่อบรรลุอรหัตตมรรค เป็นผู้มีความเห็นถูกต้องในอริยสัจและสิ้นกิเลสบางส่วนแล้ว ประเภทนี้มีศรัทธาแรงกล้านำทาง) 6. ธัมมานุสารี (ผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาปัตติผลมีปัญญาแก่กล้านำทาง ถ้าได้บรรลุธรรมก็จะเป็นประเภททิฏฐิปัตตะ) 7. สัทธานุสารี (ผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาปัตติผล มีศรัทธาแก่กล้านำทาง ถ้าได้บรรลุธรรมก็จะกลายเป็นประเภทสัทธาวิมุตต์)

อริยบุคคลทั้ง 7 ประเภทนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "ทักขิไณยบุคคล 7" (โปรดศึกษาเพิ่มเติมใน พจ.ธ.94-96. วิสุทฺธิ 3/302: วิสุทฺธิ.ฏีกา 3/562-568)

(81) **สัมโพชฌงค์–องค์ธรรมแห่งการตรัสรู้** มี 7 อย่างคือ 1. สติสัมโพชฌงค์(ระลึกรู้) 2. ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์(เลือกเฟ้นธรรม) 3. วิริยสัมโพชฌงค์(มุ่งมั่น) 4. ปีติสัมโพชฌงค์(อิ่มใจ) 5. ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์(สงบกายสงบใจ) 6. สมาธิสัมโพชฌงค์(ใจตั้งมั่น, จิตแน่วแน่) 7. อุเบกขาสัมโพชฌงค์(วางใจเป็นกลาง). สัมโพชฌงค์ทั้ง 7 นี้ พระสารีบุตรเรียกว่า "ปธาน" ซึ่งหมายถึงการเริ่มต้นความเพียร(endeavour)

(82) **ปฏิปทา–การปฏิบัติธรรม 4 รูปแบบ** การปฏิบัติธรรมเพื่อให้สิ้นกิเลสนั้น พระพุทธองค์ตรัสว่ามี 4 ลักษณะคือ 1. ทุกขา ปฏิปทา ทันธาภิญญา (ปฏิบัติด้วยความลำบาก ทั้ง

สำเร็จได้ช้า) 2. ทุกขา ปฏิปทา ขิปปาภิญญา (ปฏิบัติด้วยความยากลำบาก แต่สำเร็จได้เร็ว) 3. สุขา ปฏิปทา ทันธาภิญญา (ปฏิบัติด้วยความสะดวกสบาย แต่สำเร็จได้ช้า) 4. สุขา ปฏิปทา ขิปปาภิญญา (ปฏิบัติด้วยความสะดวกสบาย ทั้งสำเร็จได้เร็ว)

พระสารีบุตรกราบทูลว่า 3 ปฏิปทาแรกไม่ดี ส่วนข้อสุดท้ายดีเยี่ยม (ปฏิปทา 4 มีคำอธิบายละเอียดในคัมภีร์วิสุทธิมัคค์)

(83) **ภัสสสมาจาร-หลักการพูดที่ดี** การพูดที่ดีหรือมารยาทในการพูดนั้น พระพุทธองค์ตรัสไว้ 4 อย่างคือ 1. ไม่พูดเท็จ 2. ไม่พูดส่อเสียดให้เกิดความแตกแยก 3. ไม่พูดแข่งดีมุ่งแต่จะเอาชนะกัน 4. พูดแต่ถ้อยคำซึ่งไตร่ตรองก่อนแล้วให้น่าเชื่อถือ(นิธานวตึ) ตามเวลาเหมาะสม

(84) **สีลสมาจาร-ความประพฤติที่ดี** คำเต็มสำหรับคำสอนเรื่องนี้คือ"ปุริสสีลสมาจาร" หมายถึงความประพฤติอันดีงามของคน ตรัสสอนให้เป็นคนมีสัจจะ, มีศรัทธา, ไม่พูดหลอกลวง, ไม่พูดเลียบเคียง(น ลปโก), ไม่พูดหว่านล้อม(น เนมิตฺติโก), ไม่พูดแทะเล็ม(น นิปฺเผสิโก), ไม่แสวงหาลาภด้วยลาภ, ไม่ปล่อยใจไปกับสิ่งยั่วยวน(อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร), รู้จักประมาณในการกิน, ประพฤติตนสม่ำเสมอ(สมการี), ตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา(ชาคริ-ยานุโยคมนุยุตฺโต), ไม่เกียจคร้าน, ระดมความเพียร(อารทฺธวิริโย), มีจิตเป็นสมาธิ(ฌายี), มีสติ, พูดจาดี, มีปฏิภาณ, มีความคิดก้าวหน้า(คติมา), มีความทรงจำดี(ธิติมา), มีความรู้(มติมา), ไม่หมกมุ่นกาม, มีปัญญารักษาตน(นิปโก)

(85-86) **อนุสาสนวิธี-วิธีสอนเพื่อให้บรรลุธรรม** พระพุทธ-

องค์เมื่อจะทรงสอนบุคคล ทรงทราบด้วยพระทัย(มนสิการ)ของพระองค์เองว่า บุคคลนี้เมื่อปฏิบัติตาม จักเป็นโสดาบัน จักเป็นสกทาคามี จักเป็นอนาคามี หรือจักได้บรรลุเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ สิ้นกิเลส (เป็นพระอรหันต์). นอกจากทรงรู้วิธีสอนแล้ว ยังทรงรู้ถึงวิมุตติญาณ(การได้บรรลุธรรม)ของแต่ละบุคคลด้วย

(87) **สัสสตวาทะ-ลัทธิสอนว่าโลกเที่ยงเป็นนิรันดร์** เกี่ยวกับลัทธิที่สอนว่าโลกเที่ยง พระพุทธองค์ทรงแจกแจงให้เห็นว่าพวกที่ถือลัทธินี้มี 3 ประเภทคือ

1. พวกบำเพ็ญตบะจนได้เจโตสมาธิแล้วระลึกชาติได้ ตั้งแต่หนึ่งชาติไปจนถึงหลายแสนชาติ 2. พวกบำเพ็ญตบะจนได้เจโตสมาธิแล้วระลึกชาติได้ไกลเป็นกัป ตั้งแต่สังวัฏฏกัปวิวัฏฏกัปหนึ่ง (ระยะกัปฝ่ายเสื่อมลงและฝ่ายเจริญขึ้นรอบหนึ่ง) ไปจนถึง 10 สังวัฏฏกัปวิวัฏฏกัป 3. พวกบำเพ็ญตบะจนได้เจโตสมาธิแล้วระลึกชาติได้ไกลตั้งแต่ 10 สังวัฏฏกัปวิวัฏฏกัปไปจนถึง 40 สังวัฏฏกัปวิวัฏฏกัป ทั้ง 3 พวกนี้เมื่อระลึกชาติได้ยาวไกลอย่างนั้นก็เห็นไปว่า อัตตาและโลกดำรงอยู่เป็นนิรันดร์ไม่มีการเปลี่ยนแปลงดับสูญ ส่วนสัตว์ทั้งหลายย่อมเวียนว่ายตายเกิดอยู่เรื่อยไป (เรื่องสัสสตวาทะได้กล่าวไว้ละเอียดในพรหมชาลสูตร ในเล่ม 5)

(88) **บุพเพนิวาสานุสติญาณ-ญาณระลึกชาติหนหลัง** บุพเพนิวาสานุสติญาณ ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ เป็นญาณที่เกิดจากการได้เจโตสมาธิแล้วระลึกชาติได้ตั้งแต่ 1 ชาติไปจนถึงแสนชาติ เป็นหลายกัปและหลายสังวัฏฏกัปวิวัฏฏกัป. พระสารีบุตรกราบทูลในเรื่องนี้ว่า การเกิดของสัตว์ทั้งหลายที่นับไม่ได้ด้วยการ

คำนวณเป็นตัวเลขก็ยังมีอีก นอกจากนี้ยังมีภพอื่นๆ อีกที่เขาเคยอยู่ คือ รูปภพ, อรูปภพ, สัญญีภพ, และเนวสัญญีนาสัญญีภพ

(89) **จุตูปปาตญาณ–ญาณรู้การตายและเกิดของสัตว์ทั้งหลาย** พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ว่า ผู้ได้เจโตสมาธิบางคน สามารถล่วงรู้ถึงการตายและการเกิดของสัตว์ทั้งหลายซึ่งดีเลวต่างกันด้วยผลของกรรม เป็นการล่วงรู้ด้วยทิพยจักษุอันหมดจด ซึ่งตามนุษย์ไม่สามารถจะเห็นได้

(90) **อิทธิวิธี–การแสดงฤทธิ์** ฤทธิ์มี 2 อย่าง คือ 1. ฤทธิ์ประกอบด้วยอาสวะ ทำให้เกิดทุกข์ได้(อุปธิ) ไม่ใช่ฤทธิ์ของอริย-บุคคล 2. ฤทธิ์ที่ปราศจากอาสวะ ไม่ทำให้เกิดทุกข์ เป็นฤทธิ์ของอริยบุคคล

ฤทธิ์ที่ประกอบด้วยอาสวะ คือฤทธิ์ของบุคคลผู้ได้เจโต-สมาธิ ซึ่งจะทำให้แสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง เช่น คนเดียวบันดาลให้เป็นหลายคน หลายคนบันดาลให้เป็นคนเดียว...หายตัวได้... เดินบนน้ำ...เหาะไปในอากาศ...ท่องไปทั่วทุกพรหมโลกก็ได้

ฤทธิ์ที่ปราศจากอาสวะ คือการที่ภิกษุสามารถกำหนดหมายในใจ(มีสัญญา)ได้ตามต้องการ บังคับความรู้สึกของตนได้ จะให้เห็นสิ่งที่น่าเกลียด(ปฏิกูล)ว่าไม่น่าเกลียดก็ได้ เช่นเห็นคนอัป-ลักษณ์ ก็มีจิตเมตตามีไมตรีต่อเขาได้, จะให้เห็นสิ่งน่ารักเป็นไม่น่ารักก็ได้ เช่น เห็นคนสวยคนงามชวนให้เกิดราคะ ก็กำหนดหมายในใจว่าเป็นอสุภะหรือซากศพ หรือจะวางใจเป็นกลางทั้งต่อสิ่งที่น่าเกลียดและไม่น่าเกลียดก็ได้

พระสารีบุตรเลื่อมใสว่า พระพุทธองค์มีฤทธิ์สองอย่างนั้น

และทรงสอนเรื่องฤทธิ์ทั้งสองอย่างนั้น ซึ่งไม่มีสมณะหรือพราหมณ์อื่นใดจะเทียบได้

โลกธาตุหนึ่งมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์เดียว

(91-92) พระสาริบุตรกราบทูลว่า สิ่งใดที่กุลบุตรผู้มีศรัทธา มีความมุ่งมั่น เพื่อให้ประสบความสำเร็จด้วยความสามารถของคน สิ่งนั้นพระพุทธองค์ทรงบรรลุเป้าหมายเต็มที่แล้ว พระพุทธองค์ไม่ทรงเกี่ยวข้องกับความสุขในกาม(กามสุขัลลิกานุโยค)อย่างปุถุชนชาวบ้าน และไม่ทรงทำให้พระองค์เองลำบากเป็นทุกข์(อัตตกิลม-ถานุโยค-การทรมานตน) พระพุทธองค์ทรงได้ฌาน 4 (รูปฌาน) พร้อมที่จะใช้เป็นเครื่องอยู่สุขสบายตามพระประสงค์โดยไม่ยาก (จะทรงเข้าฌานเพื่อพักผ่อนเมื่อไรก็ได้ทันที)

กราบทูลอีกว่า ถ้ามีคนถามว่า สมณพราหมณ์เหล่าอื่นในอดีต, ในอนาคต, และในปัจจุบัน ที่ทำได้เท่าหรือยิ่งกว่าพระพุทธ-องค์มีไหม? ตนก็จะตอบเขาไปว่า ไม่มี. ถ้าเขาถามว่า ในอดีตและในอนาคต มีสมณะหรือพราหมณ์ที่ได้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิ-ญาณอย่างพระพุทธองค์ไหม? ก็จะต้องตอบว่า มีอยู่, แต่ถ้าเขาถามว่า ในปัจจุบัน มีสมณะหรือพราหมณ์เหล่าอื่นที่ได้ตรัสรู้เหมือนพระพุทธองค์หรือไม่? ก็จะตอบว่า ไม่มี. และถ้าถูกถามอีกว่า เหตุใดจึงตอบอย่างนั้น? ก็จะบอกเขาไปว่า เพราะได้ฟังมาจากพระพุทธโอษฐ์อย่างนั้น และพระพุทธองค์เคยตรัสว่า การที่จะมีพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพร้อมกัน 2 องค์ในโลกธาตุเดียวกันนั้น เป็นไปไม่ได้เลย

พระสาริบุตรทูลถามว่า ที่ท่านตอบเขาอย่างนี้ถูกต้องตามที่ทรงสอนหรือไม่? พระพุทธองค์ทรงรับรองว่าเป็นคำตอบที่ถูกต้องไม่มีการบิดเบือน ไม่มีใครจะหาข้อตำหนิได้เลย

ไม่ทรงโอ้อวดเหมือนสมณพราหมณ์อื่น

(93) คำกราบทูลของพระสาริบุตรทั้งหมดนี้ พระอุทายีซึ่งเข้าเฝ้า ณ ที่นั้นด้วย ได้กราบทูลขึ้นว่า น่าอัศจรรย์ที่พระพุทธองค์มีคุณธรรมอันสูงส่งอย่างนั้น มีฤทธานุภาพอย่างนั้น แต่ก็ไม่แสดงพระองค์อวดใคร ถ้าเป็นพวกเดียรถีย์มีคุณธรรมอย่างนั้นสักอย่างหนึ่งเท่านั้นแหละ พวกเขาจะต้องชูธงประกาศตนไปทั่วบ้านทั่วเมือง

พระพุทธองค์ตรัสรับรองคำกราบทูลของพระอุทายี และมีรับสั่งกะพระสาริบุตรว่า ขอให้บอกกล่าวเรื่องนี้แก่พุทธบริษัทบ่อยๆ เพื่อให้ทุกคนได้หายความเคลือบแคลงในพระองค์ เพราะคงมีบุคคลประเภทโมฆบุรุษอยู่ ซึ่งถ้าเขาได้ยินได้ฟังก็จะหมดความคลางแคลงใจได้

ปาสาทิกสูตร

นิครนถ์ นาฏบุตรถึงแก่กรรม

นิครนถ์ นาฏบุตร เป็นคนหนึ่งในบรรดาผู้ตั้งตนเป็นศาสดา 6 คน (ที่เรียกว่าครูทั้ง 6). ในปาสาทิกสูตรนี้ มีข้อมูลประวัติของท่านส่วนหนึ่ง คือตอนท่านสิ้นชีวิตได้ไม่นาน อรรถกถาได้เล่าความเป็นไปในเหตุการณ์ตอนนี้ ดังนี้

นิครนถ์ นาฏบุตร ถึงแก่กรรมอย่างปัจจุบันทันด่วน(อธุนา กาลกโต)ที่เมืองปาวา(แคว้นมัลละ) ความจริงท่านเป็นชาวนาลันทา(แคว้นมคธ) ท่านได้รับความ

เสียใจจนกระอักเลือดเมื่อคราวศิษย์เอกชื่อ อุบาลี (คฤหบดี)ได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์ แล้วเปลี่ยนไปนับถือพระรัตนตรัย อาการป่วยคราวนั้นทำให้พวกลูกศิษย์พาท่านไปที่เมืองปาวาและถึงแก่กรรมที่นั่น (เป็นที่น่าสังเกตว่า เมืองปาวากับเมืองกุสินาราที่พุทธปรินิพพาน อยู่ใกล้กัน มีแม่น้ำหิรัญวดีและแม่น้ำกกุธานทีคั่นอยู่)

เมื่อรู้ตัวว่า ตนจะถึงแก่กรรมในไม่ช้านั้น นิครนถ์นาฏบุตรได้เกิดความสำนึกว่า คำสอนของตนไม่ใช่ทางสิ้นทุกข์ แต่จะบอกลูกศิษย์ตรงๆ ก็คงไม่มีใครเชื่อ และไม่อยากจะให้คนทั้งหลายดกอบายเพราะคำสอนของตนด้วย จึงทิ้งหลักคำสอนไว้ให้สับสน คือสอนศิษย์พวกหนึ่งว่า มีอัตตาเป็นนิรันดร์, สอนศิษย์อีกพวกหนึ่งว่าทุกสิ่งสูญ-เกิดเองดับเองไม่มีเหตุปัจจัย,โดยหวังให้ศิษย์เกิดความเห็นแตกแยกระหว่างกันเอง แล้วพระพุทธองค์จะได้ทรงชี้ทางที่ถูกต้องแก่พวกเขา

ในพระสูตรนี้ กล่าวถึงชาวศากยะพวกหนึ่งในแคว้นสักกะ ศากยะพวกนี้ชื่อว่า "เวธัญญา" พวกเขาเรียนวิชาทำธนูที่ปราสาทหลังยาว (เรือนชั้นแบบท้องแถว) ในสวนมะม่วงของชาวศากยะ

จุนทสมณุเทศ ในพระสูตรนี้ อรรถกถากล่าวว่าได้แก่จุนทะผู้เป็นน้องชายของพระสารีบุตร จุนทะผู้นี้

เคยบวชเป็นสามเณร(สมณุเทศ)มาก่อน เรื่องราวตอนที่ท่านเข้าไปปรึกษาเรื่องศิษย์ของนิครนถ์ นาฏบุตร ทะเลาะวิวาทกันนี้ ท่านเป็นพระเถระแล้ว แต่ภิกษุทั้งหลายก็เรียกท่านติดปากว่า "จุนทสมณุเทศ" เหมือนที่เคยเรียกเมื่อท่านยังเป็นสามเณร ท่านเป็นสัทธิวิหาริกของพระอานนท์ (ในมหาปรินิพพานสูตรกล่าวถึงภิกษุรูปหนึ่งชื่อ"จุนทกะ" น่าจะเป็นรูปเดียวกัน?)

สามคาม(สามะ-คาม) หมู่บ้านที่พระอานนท์พำนักอยู่ในเรื่องนี้ มากไปด้วยข้าวฟ่างและลูกเดือยจึงได้ชื่ออย่างนั้น (ข้าวฟ่างเป็นไม้ล้มลุกสูงราว 1-2 เมตร มีทั้งพันธุ์ที่เมล็ดเท่ากับเมล็ดงาและเมล็ดพริกไทย, ลูกเดือยหรือเดือย ก็เป็นไม้ล้มลุก ลักษณะคล้ายต้นข้าวโพด แต่ใบสั้นกว่า)

สาวกนิครนถ์แตกแยกหลังศาสดาล่วงลับ

(94-95) เมื่อครั้งพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่ปราสาทในสวนมะม่วง(อัมพวัน)ของชาวศากยะนามว่า "เวธัญญา" ในแคว้นสักกะนั้น นิครนถ์ นาฏบุตร ถึงแก่กรรมที่เมืองปาวาได้ไม่นาน หลังจากนิครนถ์ถึงแก่กรรม พวกสาวกก็แตกกันเป็น 2 ฝ่าย เกิดการทะเลาะวิวาทขัดแย้งกันอย่างรุนแรง ประเด็นหลักๆ ที่เป็นความขัดแย้งกัน คือ

- ต่างอวดอ้างว่าตนรู้ทั่วถึงในคำสอน
- ต่างอวดอ้างว่าตนปฏิบัติถูกต้องตามคำสอน
- ต่างถือว่าคำพูดของตนมีประโยชน์ ของอีกฝ่ายหนึ่งไม่มีประโยชน์
- ทะเลาะกันด้วยเรื่องคำสอนไหนมาก่อนมาหลัง
- จับผิดคำพูดกัน
- พวกสาวกฝ่ายคฤหัสถ์นุ่งขาวห่มขาวเกิดความเบื่อหน่ายคลายศรัทธา เพราะคำสอนของนิครนถ์ นาฏบุตร ไม่ใช่สอนให้พ้นทุกข์ เป็นที่พึ่งไม่ได้

พระจุนทสมณเทศ เวลานั้นจำพรรษาอยู่ในเขตเมืองปาวา ได้นำเรื่องนี้ไปเรียนให้พระอานนท์ซึ่งพำนักอยู่ที่หมู่บ้านสามคาม ได้ทราบ เมื่อพระอานนท์ได้ฟัง ก็ชวนพระจุนทะไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อกราบทูลเรื่องนี้

เป็นลาภของสาวกที่ไม่ได้เดินทางผิดตามศาสดา

(96-99) พระพุทธองค์ตรัสสอนพระจุนทะว่า ธรรมที่ศาสดาสอนไม่ดี ไม่ทำให้พ้นทุกข์ ไม่เป็นไปเพื่อความสงบ ไม่ใช่ธรรมวินัยที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอน ก็ต้องเป็นอย่างนั้น เมื่อคำสอนเป็นอย่างนั้น ก็สมควรแล้วที่ใครๆ จะพูดกับสาวกของศาสดาเช่นนั้นว่า เป็นลาภของท่านแล้วที่ไม่ประพฤติตามคำสอนนั้นและหลบเลี่ยงจากคำสอนนั้น ศาสดาผู้สอนธรรมเช่นนั้นควรถูกติเตียน ธรรมของเขาก็ควรถูกติเตียน ส่วนสาวกผู้ไม่ประพฤติตามควรได้รับการยกย่อง ใครก็ตามที่ชักชวนหรือถูกชักชวน และ

เมื่อถูกชักชวนแล้วก็ประพฤติตามธรรมเช่นนั้น ย่อมจะได้รับบาปโดยทั่วหน้า เรื่องอย่างนี้มีอยู่ในวงการนอกพระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ตรัสว่า ในทางตรงกันข้าม ถ้ามีใครไปสนับสนุนให้บุคคลประพฤติตามคำสอนของศาสดาเช่นนั้น และผู้ได้รับการสนับสนุนก็ประพฤติตามนั้น เขาทุกคนย่อมจะประสบแต่บาปเช่นกัน แต่สำหรับคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งสอนให้พ้นไปจากทุกข์ ให้ได้ความสงบนั้น ทั้งผู้ชักชวนให้ประพฤติตามและผู้ประพฤติตามคำชักชวนต่างก็จะประสบแต่บุญ (คือความสุขความเจริญ ความดีงาม)

สาวกจะเดือดร้อนหรือไม่ หลังศาสดาล่วงลับ

(100-101) ตรัสถึงศาสดา, คำสอน, และสาวกว่า ถ้าศาสดาเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระองค์ก็สอนธรรมไว้ดีแล้ว แต่สาวกไม่เข้าใจแจ่มแจ้งในความหมายแห่งธรรมและพระศาสนา (พรหมจรรย์)ที่พระองค์สอนไว้อย่างดี สาวกอย่างนี้ย่อมจะเดือดร้อนเมื่อพระศาสดาล่วงลับไป ตรงกันข้าม ถ้าสาวกเข้าใจแจ่มแจ้งในความหมายแห่งธรรมและพรหมจรรย์ที่พระศาสดาแสดงไว้อย่างดี แม้พระศาสดาจะล่วงลับไป พวกเธอก็จะไม่เดือดร้อน

องค์ประกอบแห่งความมั่นคงของพระศาสนา

(102-104) พระพุทธองค์ตรัสแก่พระจุนทะต่อไปว่า พรหมจรรย์ (คือพระศาสนา) จะได้ชื่อว่าบรรลุผลแพร่หลาย เป็น

ประโยชน์เกื้อกูลแก่มหาชน เป็นปึกแผ่น(มั่นคง) จะต้องมีองค์ประกอบต่อไปนี้อย่างครบถ้วน (สรุปใจความได้ดังนี้)

1. องค์พระศาสดาเป็นเถระ(เป็นรัตตัญญู คือมีอายุเป็นผู้ใหญ่ผ่านชีวิตมานาน)

2. มีพระสาวกที่เป็นเถระ รอบรู้เชี่ยวชาญ ได้รับการฝึกฝนอบรมอย่างดี แกล้วกล้าองอาจ บรรลุธรรมอันหมดจดจากกิเลส พร้อมที่จะแสดงธรรมให้ประจักษ์ เอาชนะลัทธิฝ่ายตรงกันข้าม(ปรัปวาท)โดยถูกต้องตามหลักธรรมได้ มีพระสาวกชั้นปูนกลาง(มชฺฌิมา)และภิกษุนวกะ ที่มีความสามารถเช่นเดียวกับพระเถระ

3. มีภิกษุณีชั้นเถรี, ชั้นปูนกลาง, และชั้นนวกะ ที่มีความพร้อมเช่นเดียวกับฝ่ายภิกษุ (ในข้อ 2)

4. มีอุบาสกประเภทพรหมจารี (คิหี โอทาตวสนา พฺรหฺมจาริโน) และประเภทครองเรือนเสพกาม (คิหี โอทาตวสนา กามโภคิโน) ซึ่งมีความพร้อมเช่นเดียวกับฝ่ายภิกษุและภิกษุณี

5. มีอุบาสิกาประเภทพรหมจารินีและประเภทครองเรือนเสพกาม ซึ่งมีความพร้อมเช่นเดียวกับฝ่ายภิกษุและภิกษุณี (เป็นที่น่าสังเกตคำว่า"โอทาตวสนา" ซึ่งแปลว่า"นุ่งขาวห่มขาว"นั้น ใช้กับอุบาสกและอุบาสิกา แม้สาวกคฤหัสถ์ของศาสดาอื่นก็นุ่งขาวห่มขาวเช่นกัน)

(105-106) ตรัสว่า บัดนี้พระองค์พร้อมแล้วทุกอย่าง คือเป็นพระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า แสดงธรรมไว้ดีแล้ว สาวกทั้งหลายก็เข้าใจแจ่มแจ้งในธรรม พรหมจรรย์ก็ได้ประกาศไว้ชัดเจน

และพระองค์เองก็มีวัยเป็นเถระ เป็นรัตตัญญู...สาวกทั้งฝ่ายภิกษุ, ภิกษุณี, อุบาสก, และอุบาสิกา ก็มีความพร้อมทุกอย่าง เรียกได้ว่า พรหมจรรย์ (คือพระศาสนา) บรรลุแพร่หลายกว้างขวางเป็นที่รู้กันทั่วไปแล้ว

คนเห็นพรหมจรรย์แต่เท่ากับไม่เห็น

(107) ตรัสว่า เท่าที่มีศาสดาในโลกปัจจุบัน มีพระองค์เพียงผู้เดียวที่เป็นเลิศ ทั้งด้วยลาภ(ผู้คนถวายสักการะบูชาและอามิสทั้งหลาย) และด้วยยศ(ผู้คนยกย่องสรรเสริญพระคุณ) ไม่มีศาสดาใดเสมอเหมือน ภิกษุสงฆ์ของพระองค์ก็ถึงความเป็นเลิศเช่นเดียวกัน จึงกล่าวได้ว่า พรหมจรรย์นี้เท่านั้นเป็นพรหมจรรย์ที่สมบูรณ์แบบทุกอย่าง ซึ่งพระศาสดาประกาศไว้แล้ว

ทรงกล่าวถึงคำพูดหนึ่งของอุทกดาบส รามบุตร ที่กล่าวเป็นปริศนาว่า "เห็นแต่ไม่เห็น-ปสฺสं น ปสฺสติ" แล้วมีคำเฉลยว่า เมื่อคนเราเอามีดโกนมาลับจนคมกริบ ก็จะเห็นแต่ใบมีดโกน ไม่เห็นคมมีดโกน คำกล่าวนี้ ไม่ได้มีแก่นสารอะไรเลยนอกจากพูดถึงมีดโกน, เรื่องที่ควรจะกล่าวในทำนองเดียวกัน คือควรจะกล่าวว่า มีพรหมจรรย์อันบริบูรณ์พร้อมทุกอย่างให้เห็นอยู่ แต่ก็มีคนไม่เห็นต่างหาก

ที่มาของสังคายนา

(108) เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระศาสนา พระพุทธองค์ตรัสแก่พระจุนทะว่า

"จุนทะ! ธรรมที่เราแสดงแล้วเพื่อความรู้ยิ่ง พุทธบริษัท

ทุกหมู่เหล่าควรจะได้ประชุมพร้อมเพรียงกันรวบรวมตรวจตรา อรรถะต่ออรรถะ พยัญชนะต่อพยัญชนะ จะเป็นเหตุให้พรหมจรรย์นี้เป็นไปยาวนาน ตั้งมั่นอยู่ยาวนาน เพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชน เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

"จุนทะ! ธรรมที่เราแสดงแล้วเพื่อความรู้ยิ่งนั้น คือสติปัฏฐาน 4, สัมมัปปธาน 4, อิทธิบาท 4, อินทรีย์ 5, พละ 5, โพชฌงค์ 7, และมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเมื่อพุทธบริษัททั้งปวงพร้อมเพรียงกันรวบรวมตรวจตราอรรถะต่ออรรถะ พยัญชนะต่อพยัญชนะ ก็จะดำรงมั่นคงอยู่ยาวนาน เพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชน เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายสืบไป"

ความหมายของสังคายนา

พระพุทธดำรัสข้างบนนี้ เป็นแนวทางให้ได้มีการสังคายนาพระธรรมวินัยในเวลาต่อมา ขอยกพระบาลีมาแสดงไว้เพื่อพิจารณาบางศัพท์ร่วมกัน เพื่อประโยชน์ทางวิชาการดังนี้

"ตสฺมาติห จุนฺท เย เต มยา **ธมฺมา อภิญฺญา**

เทสิตา, ตตฺถ สพฺเพเหว สงฺคมฺม สมาคมฺม อตฺเถน อตฺถํ พฺยญฺชเนน พฺยญฺชนํ **สงฺคายิตพฺพํ วิจริตพฺพํ,** ยถยิทํ พฺรหฺมจริยํ อทฺธนิยํ อสฺส จิรฏฺฐิติกํ, ตทสฺเสว พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานนฺ๊ กตเม จ เต จุนฺท ธมฺมา มยา อภิญฺญา เทสิตาฯ...เสยฺยถีทนฺ๊ **จตฺตาโร สติ-ปฏฺฐานา จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานิ สตฺต สมฺโพชฺฌงฺคา อริ-โย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค**ฯ...(คัดจากฉบับสยามรัฐ)

ข้อความแห่งพระบาลีตอนนี้ หนังสือ Daia-logue of the Buddha (part iii n. 119) ของสมาคมบาลีปกรณ์ กรุงลอนดอน แปลไว้ดังนี้

"Wherefore, Cunda, do ye, to whom I have made known the truths that I have perceived, come together in company and rehearse all of you together those doctrines and quarel not over them, but compare meaning with meaning, and phrase with phrase, in order that this pure religion may last long and be perpetuated, in order that it may continue to be for the good and happiness of the great multitudes, out of love

for the world, to the good and the gain and the weal of devas and men!... They are these:- The Four Onsets of Mindfulness, the Four Supreme Efforts, the Four Paths to Efficacy, the Five Powers, the Five Forces, the Seven Factors of Enlightenment, the Ariyan Eightfold Path..."

ศัพท์ว่า "วิจริตพฺพ์" แปลได้ว่า "พิจารณา, ไตร่-ตรอง" แต่ในฉบับยุโรปและในฉบับมหาจุฬาลงกรณราช-วิทยาลัย เป็น "วิวทิตพฺพ์" แปลได้ว่า "แสดงวิวาทะต่อกัน" (ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงทะเลาะวิวาท) คือใครเห็นถูกเห็นผิดอย่างไรก็เอามาพูดกัน แล้วหาข้อยุติที่ถูกต้อง

สงฺคายิตพฺพ์ เป็นศัพท์กริยา แปลทับศัพท์ว่า "สังคายนา" อีกศัพท์หนึ่งที่มีความหมายตรงกัน คือ "สังคีติ" ความหมายทั่วไปแต่เดิมของคำเหล่านี้ หมายถึงการสวด, การขับร้อง (คำหนึ่งในภาษาไทยที่หมายถึงเพลงและดนตรีคือ "สังคีต" ก็มาจากรากศัพท์เดียวกัน)

คำว่า"สังคายนา"ที่ใช้กับพระธรรมวินัย นิยมแปลกันว่าร้อยกรอง คือคัดสรรพระธรรมวินัยเอามาจัดหมวดหมู่ให้เป็นระเบียบ โดยผ่านกระบวนการตรวจสอบเทียบเคียงกันในที่ประชุม, ในการสังคายนา

สมัยที่ใช้ความจำเป็นเครื่องมือ เมื่อยกพระสูตรหรือข้อความใดเข้าสู่กระบวนการตรวจสอบเทียบเคียง ก็จะต้องใช้วิธีสวด, สาธยายทบทวนความจำ และเมื่อได้ข้อยุติตรงกันทุกฝ่าย ก็พร้อมเพรียงกันสวดอีก ตกมาถึงสมัยที่ใช้คัมภีร์หรือหนังสือบันทึกพระธรรมวินัยแทนที่จะสวดสู่กันฟัง ก็เปลี่ยนมาเป็นอ่านและตรวจทานตัวอักษรเพื่อให้ได้ข้อยุติเป็นที่ยอมรับของที่ประชุม, จะเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะแปลคำว่า"สังคายนา" เป็นการร้อยกรองหรือสวด ก็หมายถึงกระบวนการตรวจตรา, ตรวจทาน, และตรวจสอบพระธรรมวินัยเหมือนกัน

ใครมีหน้าที่ต้องทำการสังคายนา?

ข้อความในพระสูตรตอนนี้ มีคำว่า "ตตฺถ สพฺเพเหว" คำนี้แปลตรงไปตรงมาตามศัพท์ว่า "ทุกคนในที่นั้น-all of you together" ไม่ได้ระบุพุทธบริษัทฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และไม่ได้บังคับว่าต้องเป็นพุทธบริษัทหรือภิกษุสงฆ์ทั่วทั้งแผ่นดิน, แสดงว่าการทำสังคายนาทำได้ทุกเมื่อ ทำได้ในทุกที่ที่มีความพร้อมเพรียงกันทำและทำได้ในทุกหมู่เหล่าพุทธบริษัท (เพราะพุทธบริษัททุกหมู่เหล่ามีความพร้อมทางปัญญาและคุณธรรม จนพรหมจรรย์นี้ตั้งมั่นเป็นปึกแผ่นแล้ว)

การสังคายนาในพุทธประสงค์นี้ รับสั่งไว้ชัดเจนอีกว่า ได้แก่พร้อมเพรียงกันสวดหรือตรวจตราพุทธ-

ธรรม 7 หมวด คือ สติปัฏฐาน 4, สัมมัปปธาน 4, อิทธิบาท 4, อินทรีย์ 5, พละ 5, โพชฌงค์ 7, และอริยมรรคมีองค์ 8 ธรรมทั้ง 7 หมวดนี้ เป็นธรรมที่ทรงแสดงไว้เพื่อการตรัสรู้ (ธมฺมา อภิญฺญา เทสิตา-อภิญญาเทสิตธรรม). จะเห็นได้ว่าการสังคายนาโดยพุทธประสงค์ดั้งเดิม มุ่งให้พุทธบริษัทรักษาธรรม 7 หมวดนี้ไว้ให้จงดี แล้วพระศาสนาจะตั้งมั่นยืนนานสืบไป

จงวิวาทะแต่อย่าวิวาทกัน

(109-112) พระพุทธองค์ตรัสแก่พระจุนทะต่อไปว่า พุทธบริษัททั้งหลายควรมุ่งศึกษาด้วยจิตใจที่ดีต่อกัน ไม่ทะเลาะเอาแพ้เอาชนะกัน (สมคฺคานํ สมฺโมทมานานํ อวิวทมานานํ สิกฺขิตพฺพํ) ถ้าเห็นว่าเพื่อน(สพรหมจารี)กล่าวธรรมผิดความผิดคำ ก็อย่าเพิ่งเห็นด้วยหรือคัดค้าน ขอจงยกความยกคำให้เพื่อนพิจารณาว่าอย่างไหนจะถูกต้องกว่ากัน เมื่อเพื่อนตัดสินว่าของตนถูกต้องกว่าก็อย่าดีใจหรือกล่าวรุกรานกัน ควรให้โอกาสเขาได้รู้ได้ไตร่ตรองต่อไป และไม่ว่าเพื่อนจะกล่าวความผิดแต่ถูกที่คำ หรือกล่าวความถูกแต่ผิดที่คำ ก็เหมือนกัน

แต่ถ้าเพื่อนกล่าวถูกทั้งความและคำ ควรอนุโมทนาและแสดงความดีใจว่าเป็นลาภของตนแล้วที่มีเพื่อนเข้าใจความและคำในพุทธภาษิตอย่างถูกต้อง

ทรงสอนเรื่องกำจัดกิเลสทั้งในปัจจุบันและอนาคต

(113) ตรัสว่า ไม่ทรงแสดงธรรมเพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายแต่ในปัจจุบันแก่ภิกษุทั้งหลายเท่านั้น และก็ไม่ทรงแสดงธรรมเพื่อกำจัดอาสวะในสัมปรายภพเท่านั้น แต่ทรงแสดงธรรมทั้งเพื่อปิดกั้นอาสวะในปัจจุบันและเพื่อกำจัดอาสวะในสัมปรายภพ เพราะฉะนั้น จึงทรงสอนให้ภิกษุทั้งหลายใช้สอยปัจจัย 4 ดังนี้

- ให้ใช้จีวรเพียงเพื่อบำบัดหนาวร้อน ป้องกันเหลือบ, ยุง, ลม, แดด, สัตว์เลื้อยคลาน และเพื่อปกปิดอวัยวะอันควรอาย

- ให้ฉันอาหารพอให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ พอไม่ให้ลำบากกาย พอให้เอื้อต่อการประพฤติธรรม(อนุเคราะห์พรหมจรรย์)เป็นสำคัญ

- ให้มีที่อยู่(เสนาสนะ)ก็เพียงเพื่อบำบัดหนาวร้อน เพื่อป้องกันเหลือบยุงลมแดดและสัตว์เลื้อยคลาน เพื่อบรรเทาอันตรายอันเกิดจากฤดูกาล และเพื่อให้เป็นที่อาศัยหลีกเร้น (บำเพ็ญสมาธิ-เข้าฌาน)

- ให้ฉันยารักษาโรค ก็เพียงเพื่อขจัดความเจ็บปวดจากอาพาธที่เกิดขึ้นแล้ว พอไม่ให้ลำบาก

ขวนขวายเพื่อได้สุข มีทั้งถูกและผิด

(114-115) ตรัสว่า เป็นไปได้ที่พวกเดียรถีย์(ปริพาชก) จะกล่าวว่า พวกสมณะศากยบุตรเป็นผู้ขวนขวายเพื่อพาตนไปติดอยู่ในความสุข, ขอให้ถามเขาก่อนว่า ติดอยู่ในความสุขนั้นหมายความว่าอย่างไร เพราะมันมีหลายอย่าง?

การประพฤติตน 4 อย่างต่อไปนี้ ก็เป็นความขวนขวาย

เพื่อให้ได้สุข คือ 1. ฆ่าสัตว์ 2. ลักทรัพย์ 3. กล่าวเท็จ (โกหกหลอกลวง) 4. ปรนเปรอตนด้วยกามคุณ, แต่ทั้งหมดนี้ เป็นความขวนขวายที่เลว ที่ชาวบ้านปุถุชนทำกัน มิใช่ความขวนขวายของอริยบุคคล ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่เป็นไปเพื่อความหายติด, หมดใคร่...ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน

การพาตนให้ดื่มด่ำอยู่ในรูปฌาน 4 ของภิกษุ ก็เป็นความขวนขวายเพื่อให้ได้สุขอย่างหนึ่ง หากแต่เป็นไปเพื่อความหายติด, หมดใคร่...เพื่อนิพพาน

เพราะฉะนั้น คำกล่าวของพวกเดียรถีย์ จึงเป็นทั้งการกล่าวถูกและไม่ถูก

และเมื่อพวกเดียรถีย์ถามว่า การได้ความสุขอันเกิดจากฌาน 4 จะมีผลมีอานิสงส์อย่างไรบ้าง? ให้ตอบเขาไปว่า ภิกษุผู้ได้ฌานดังกล่าว จะก้าวไปสู่การเป็นโสดาบัน, สกทาคามี, อนาคามี, และบรรลุเจโตวิมุตติ-ปัญญาวิมุตติอันปราศจากอาสวะ(เป็นพระอรหันต์)ในที่สุด

พระอรหันต์ไม่ประพฤติผิด 9 อย่างตลอดชีวิต

(117) ตรัสว่า เป็นไปได้ที่พวกเดียรถีย์(ปริพาชก)จะกล่าวว่า พวกสมณะศากยบุตรมีแต่ธรรมที่ไม่ตั้งมั่น (คือไม่มีการประพฤติปฏิบัติที่แสดงถึงการละความชั่วได้อย่างเด็ดขาด เพราะพระพุทธองค์ให้ปฏิบัติตามทางสายกลาง ไม่ถือเคร่งเหมือนพวกปริพาชก), เรื่องนี้ ขอให้กล่าวแก่เขาว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงสอนข้อปฏิบัติสำหรับการไม่ประพฤติผิดตลอดชีวิตชนิดแน่วแน่มั่นคงเหมือนเสาเขื่อนหรือเสาเหล็กที่ลงรากลึกไม่มีอะไรจะ

ทำให้โยกเอนได้ นั่นคือ ผู้เป็นพระอรหันต์จะไม่มีการล่วงละเมิดตลอดชีวิตด้วยการประพฤติผิดในเรื่องต่อไปนี้

1. ไม่มีการจงใจทำลายชีวิต 2. ไม่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามิได้ให้(ไม่มีการลักขโมย) 3. ไม่มีการเสพเมถุน 4. ไม่กล่าวคำเท็จทั้งที่รู้(สัมปชานมุสาวาท) 5. ไม่มีการบริโภคกามคุณสั่งสมกิเลสอย่างคฤหัสถ์ 6. ไม่มีความลำเอียงเพราะรัก 7. ไม่มีความลำเอียงเพราะชัง 8. ไม่มีความลำเอียงเพราะหลง 9. ไม่มีความลำเอียงเพราะกลัว (คือไม่มีอคติทุกอย่าง)

(118) ดรัสว่า เป็นไปได้ที่พวกเดียรถีย์จะกล่าวว่า การเห็นด้วยญาณ(ญาณทัสสนะ)ของพระสมณะโคดม เห็นแต่อดีตอันยาวนาน สอนแต่เรื่องญาณทัสสนะอันไม่มีขอบเขต บอกอนาคตไม่ ได้ว่าไปสิ้นสุดตรงไหน. นั่นเป็นเพราะพวกเขาไม่รู้ว่าญาณทัสสนะคืออะไร จึงคิดว่า สิ่งที่ไม่ใช่ญาณทัสสนะคือญาณ-ทัสสนะ (มีความเข้าใจสับสน)

สตานุสาริญาณของพระพุทธองค์นั้น (เป็นญาณที่มากับบุพเพนิวาสานุสติญาณ) สามารถจะหยั่งรู้อดีตได้ไกลแสนไกลเท่าที่ต้องการ ส่วนโพธิญาณ(โพธิชฺ ญาณ) ทำให้พระองค์รู้อนาคต(ของพระองค์)ได้ว่า ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย ไม่มีการเกิดอีก (จะเห็นได้ว่า แต่ละญาณทำหน้าที่ไม่เหมือนกัน ซึ่งพวกปริพาชกไม่มีความรู้ในเรื่องนี้)

เหตุที่ได้พระนามว่าตถาคต

(119-120) (พระนามที่พระพุทธองค์ทรงใช้เรียกพระองค์

เองเสมอๆ คือ "ตถาคต" เป็นพระนามหนึ่งที่ชาวโลกเรียกพระองค์และเป็นพระนามที่เกิดขึ้นโดยพุทธคุณ) ตรัสแก่พระจุนทะต่อไปว่า

ไม่ว่าจะเป็นเรื่องในอดีต, ในอนาคต, หรือในปัจจุบัน พระองค์จะทรงนำมากล่าว(หรือสอน)หรือไม่นั้น ทรงยึดหลักว่า

- *ถ้าไม่จริงไม่แท้ และไม่มีประโยชน์ ก็ไม่ทรงกล่าวถึง*
- *แม้จริงและแท้ แต่ไม่มีประโยชน์ ก็ไม่ทรงกล่าวถึง*
- *ทั้งจริงแท้ และมีประโยชน์ ทรงเลือกกาลที่จะกล่าวถึง (หรือนำมาสอน)*

ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงเป็นศาสดาประเภทกาลวาที(สอนตามกาละที่ควรสอน), สัจจวาที(สอนแต่เรื่องจริง), ภูตวาที(สอนแต่เรื่องที่มีอยู่แท้), อัตถวาที(สอนแต่เรื่องที่เป็นประโยชน์), วินย-วาที(สอนเพื่อการฝึกอบรมตน)

ตรัสว่า การที่ทรงตรัสรู้ยิ่งโดยชอบในทุกสิ่งที่มนุษย์, เทวดา, มาร, และพรหม ได้ยิน ได้รู้ ได้บรรลุ ได้แสวงหา และได้นำมาตรึกตรอง-เรื่องราวเกี่ยวกับพระองค์ไม่ว่าจะเป็นคืนที่ตรัสรู้, คืนที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน, และเหตุการณ์ต่างๆ ใน 45 พรรษา ล้วนแต่เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริง-ตรัสอย่างใด ทำอย่างนั้น ทำอย่างใดตรัสอย่างนั้น-ทรงเป็นผู้ยิ่งใหญ่เหนือโลก, เทวโลก, มารโลก, และพรหมโลก; พุทธคุณทั้งหมดนี้ เป็นเหตุให้ชาวโลกเรียกพระองค์ว่า"ตถาคต" (อีกพระนามหนึ่ง)

ละทิฐิ 62 ได้ด้วยสติปัฏฐาน

(121-122) ตรัสว่า ถ้าพวกเดียรถีย์ถามเรื่องสัตว์ตายแล้วเกิด, สัตว์ตายแล้วสูญ, สัตว์ตายแล้วเกิดก็มีไม่เกิดก็มี, สัตว์ตาย

แล้วเกิดก็หามิได้ ไม่เกิดก็หามิได้ ว่าอย่างไหนถูกอย่างไหนผิด? ให้ตอบเขาไปว่า พระพุทธองค์ไม่ทรงสอนเรื่องเหล่านี้ทั้งหมด. ถ้าพวกเขาถามว่า เหตุใดจึงไม่ทรงสอนเรื่องเหล่านี้? ให้ตอบเขาไปว่า เพราะไม่เป็นอรรถไม่เป็นธรรม(ไม่มีประโยชน์) ไม่นำไปสู่พรหมจรรย์...ไม่เป็นไปเพื่อตรัสรู้เพื่อนิพพาน. ถ้าพวกเขาถามว่า พระองค์สอนเรื่องอะไร? ให้ตอบเขาว่า ทรงสอนเรื่องอริยสัจ 4. ทำไมจึงสอนเรื่องอริยสัจ 4? ก็เพราะอริยสัจ 4 เป็นอรรถเป็นธรรม นำไปสู่พรหมจรรย์...เป็นไปเพื่อตรัสรู้เพื่อนิพพานอย่างแน่นอน

(123-127) ตรัสเรื่องมิจฉาทิฐิเกี่ยวกับอัตตาและโลกอื่น(ทิฐิ 62)ว่า ทรงได้ตอบปัญหาแก่ภิกษุแล้ว แต่ที่ไม่ทรงกล่าวรับรองเรื่องเหล่านี้ตามความเห็นของพวกเดียรถีย์ ก็เพราะอัตตาและโลกที่พวกเขายึนยันไปตามความเห็นของตน ยังเป็นอย่างอื่นได้อีก (ไม่ใช่เป็นเพียงอย่างใดอย่างหนึ่งตามทฤษฎีในทิฐิ 62)

(128-129) ตรัสว่า ทั้งมิจฉาทิฐิในเรื่องเบื้องต้นของอัตตาและโลก ทั้งมิจฉาทิฐิในเรื่องเบื้องปลายของอัตตาและโลก สามารถละได้ กำจัดได้ ด้วยสติปัฏฐาน 4 (ความละเอียดอยู่ในมหาสติปัฏฐานสูตร). ทิฐิ 62 นั้น ในปาสาทิกสูตรนี้ใช้คำว่า "ทิฏฐินิสสัย" (ทิฐินิสัย). มีอีก 3 คำที่ใช้แทนได้อีก คือ"ทิฏฐินิสิต". "ทิฏฐิคตะ". และ "ทิฏฐิคติ")

ขณะที่พระพุทธองค์ตรัสอยู่กับพระจุนทะในวันนั้น พระอุปทานะยืนถวายงานพัดอยู่ข้างหลังพระองค์ ท่านตั้งใจฟังกระแสพระดำรัสโดยตลอด จึงกราบทูลแสดงความอัศจรรย์ใจในรสพระธรรมว่าน่าเลื่อมใสยิ่งนัก. และทูลถามว่า เรื่องที่ทรงแสดงนี้มีชื่อว่ากระไร? ทรงให้จดจำในนามว่า"ปาสาทิกะ" (ชวนเลื่อมใส)

ลักขณสูตร

มหาบุรุษลักษณะ 32 ประการ

(130) วันหนึ่งที่วัดเชตวัน กรุงสาวัตถี พระพุทธองค์ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาเข้าเฝ้า แล้วทรงยกเรื่องมหาบุรุษลักษณะเป็นหัวข้อธรรมแสดงให้ฟังตามลำดับ มีใจความดังนี้

มหาบุรุษ เป็นบุคคลผู้ประกอบด้วยมหาบุรุษลักษณะ 32 ประการ ย่อมมีคติ(ทางชีวิต)เป็นสองเท่านั้น คือ ถ้าอยู่ครองเรือนจักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม ถ้าเสด็จออกบวชเป็นบรรพชิต จักได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

มหาบุรุษลักษณะ 32 ประการนั้นคือ

1. พระบาทเรียบงาม 2. ฝาพระบาทมีรูปจักร ปรากฏลักษณะทุกอย่างของจักร(ล้อ) คือมีกำ มีกง มีดุม ครบถ้วน 3. ส้นพระบาทยาว 4. พระองคุลี(นิ้วพระบาทและนิ้วพระหัตถ์) ยาว 5. ฝาพระบาทและฝาพระหัตถ์อ่อนนุ่ม 6. ฝาพระบาทและฝาพระหัตถ์มีลายเหมือนตาข่าย(ชาลหตฺถปาโท) 7. พระบาทเหมือนสังข์ คว่ำ (อุสฺสงฺคปาโท-บ้างก็แปลว่า"มีข้อพระบาทสูง", D.B. แปลว่า His ankles like rounded shells.) 8. พระชงฆ์(แข้ง)เรียวเหมือนแข้งทราย(กวางชนิดหนึ่ง) 9. พระหัตถ์ทั้งสองข้าง (หมายถึงแขน)ยาว ไม่ต้องก้มก็สามารถคลำพระชานุ(เข่า)ได้ 10. พระคุยหะ(องคชาต)เร้นอยู่ในฝัก 11. พระฉวีวรรณดุจทองคำ 12. พระฉวี(ผิวกาย)ละเอียดจนฝุ่นละอองเกาะไม่ติด 13. พระโลมชาติ(ขน)เกิดขุมละเส้น 14. พระโลมชาติแต่ละเส้นซ้อนปลายขึ้นขดไปทางขวา(ทักษิณาวัต) 15. พระวรกายตรงเหมือนกายพรหม 16. พระมังสะอิ่มเต็ม 7 แห่งคือ หลัง, พระหัตถ์ทั้งสอง, หลังพระบาททั้งสอง, จะงอยพระอังสะ(หัวไหล่) ทั้งสอง, และพระศอ 17. กึ่งพระวรกายท่อนบนเหมือนช่วงหน้าของราชสีห์ 18. ระหว่างพระอังสะ(ไหล่) อิ่มเต็ม 19. ช่วงวากับช่วงพระวรกายเท่ากัน 20. พระศอกลมกลึงเสมอกัน 21. ปลายเส้นประสาทรับรสอาหาร (มีประสิทธิภาพ)ดี(รสคฺคสคฺคี) 22. พระหนุดุจคางราชสีห์ 23. พระทนต์มี 40 ซี่ 24. พระทนต์เป็นระเบียบเสมอกันทุกซี่ 25. พระทนต์ไม่ห่าง 26. พระทาฐะ(เขี้ยว)ขาวงาม 27. พระชิวหาใหญ่ (ปหูตชิวฺห) 28. พระสุรเสียงทุ้มก้องเหมือนเสียงพรหม สำเนียงเหมือนเสียงนกการเวก 29. พระเนตรดำสนิท 30. ดวงพระ

เนตรใสเหมือนตาโค 31. พระอุณาโลมเกิดอยู่ระหว่างพระขนง (คิ้ว) มีสีขาวเหมือนสำลี 32. พระเศียรเหมือนประดับด้วยกรอบพักตร์(อุณหิส)

ตรัสว่า พวกฤาษีทั่วไป ล้วนแต่จดจำมหาบุรุษลักษณะ 32 ประการได้ แต่ไม่ล่วงรู้ไปถึงว่า ผู้ที่จะมีมหาบุรุษลักษณะดังกล่าวเพราะเคยบำเพ็ญกุศลกรรมไว้ เมื่อตายไปก็ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เสวยผลบุญเหนือกว่าเทวดาทั้งหลายใน 10 สถานคือ อายุ, วรรณะ, สุข, ยศ, ความเป็นใหญ่(อธิปติ), รูป, เสียง, กลิ่น, รส, และโผฏฐัพพะ ซึ่งแต่ละอย่างล้วนแต่เป็นทิพย์ที่ไม่มีเทวดาองค์ใดเทียบได้ เมื่อจุติจากสวรรค์มาเกิดเป็นมนุษย์ ก็มีมหาบุรุษลักษณะดังกล่าว

มหาบุรุษลักษณะเกิดจากบุญญาธิการ

(131) พระพุทธองค์ตรัสว่า มหาบุรุษลักษณะเกิดจากการที่พระองค์เคยเกิดเป็นมนุษย์ผู้ยึดมั่นในกุศลธรรม ไม่ย่อท้อต่อการประพฤติกายสุจริต, วจีสุจริต, มโนสุจริต บำเพ็ญทาน สมาทานศีล รักษาอุโบสถ ปฏิบัติดีต่อมารดาบิดาและสมณพราหมณ์ เคารพต่อผู้ใหญ่ในตระกูล, ในธรรม, และในกุศลอันสูงส่ง(อธิกุศล)อื่นๆ

ตรัสถึงการบำเพ็ญความดีซึ่งส่งผลให้เกิดมาเพียบพร้อมด้วยมหาบุรุษลักษณะแต่ละอย่าง ดังนี้

- (132-133) **พระบาทเรียบงาม** เกิดจากความยินดีในสัจจะ, ในธรรม, ในการฝึกตน, ในความสำรวม, ในความสะอาด

(ไม่ทำชั่ว), ในศีล, ในอุโบสถกรรม, ในความไม่เบียดเบียน อย่างมั่นคงและรอบคอบ: ในชาตินี้ ถ้าอยู่ครองเรือน จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม มีมหาสมุทรทั้ง 4 เป็นเขตอาณาจักร เพียบพร้อมด้วยรัตนะ 7 ประการ มีพระราชโอรสกว่าพันองค์ ล้วนเป็นวีรบุรุษสง่างาม ทรงปกครองไพร่ฟ้าโดยไม่ต้องใช้อาชญาและศัสตรา หาข้าศึกศัตรูมิได้, ถ้าออกผนวช จักได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่มีข้าศึกทั้งภายใน(คือกิเลส)และภายนอก (ไม่มีสมณพราหมณ์, เทวดา, มาร, พรหมใดๆ จะเอาชนะได้)

- (134-135) **ฝ่าพระบาทมีรูปจักร** เกิดจากเคยปกแผ่ความสุขแก่มหาชน, ปกครองป้องกันภัยมิให้เขาเกิดความหวาดหวั่น, และให้ทาน: ในชาตินี้ ถ้าอยู่ครองเรือน จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ...มากไปด้วยบริวารทุกชาติชั้นวรรณะทุกสาขาอาชีพ ถ้าออกผนวช จักได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า...มีบริวารทั้งที่เป็นภิกษุ, ภิกษุณี, อุบาสก, อุบาสิกา ทั้งที่เป็นเทวดา, มนุษย์, อสูร, นาค, และคนธรรพ์

- (136-137) **สันพระบาทยาว-พระองคุลียาว-พระวรกายตรงเหมือนกายพรหม** เกิดจากเคยงดเว้นจากการทำลายชีวิต, หลีกเลี่ยงการลงโทษ(อาชญา), วางศัสตรา, มีหิริ, มีกรุณา, หวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวง: ในชาตินี้ ถ้าอยู่ครองเรือน จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีพระชนมายุยืนยาว ไม่มีใครปลงพระชนม์ได้ ถ้าออกผนวช จักได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระชนมายุยืนยาว ไม่มีศัตรู หรือสมณพราหมณ์, เทวดา, มาร, พรหมใดๆ จะปลงพระชนม์ได้

- (138-139) **พระมังสะอิ่มเต็ม 7 แห่ง (หลังพระหัตถ์ 2, หลังพระบาท 2, จะงอยพระอังสะ 2, และพระศอ)** เกิดจากเคยแบ่งปันของกินของใช้และน้ำดื่มอันประณีต มีรสดี: ในชาตินี้ถ้าอยู่ครองเรือน จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ...อุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหารและน้ำดื่มอย่างดี ถ้าออกผนวช จักได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เพียบพร้อมด้วยอาหารบิณฑบาตและน้ำดื่มอย่างดี

- (140-141) **ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนนุ่ม-ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทมีลายเหมือนตาข่าย** เกิดจากเคยสงเคราะห์ประชาชนด้วยสังคหวัตถุ 4 (แบ่งปัน-พูดจาน่ารัก-ประพฤติตนเป็นประโยชน์-วางตนเสมอต้นเสมอปลาย): ในชาตินี้ ถ้าอยู่ครองเรือน จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ...มีบริวารที่ทรงอุปถัมภ์บำรุงอย่างดี ทั้งที่เป็นพราหมณ์, คฤหบดี, ชาวนิคม, ชาวชนบท, โหราจารย์, มหาอำมาตย์, กองทัพ...ถ้าออกผนวช จักได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า แวดล้อมด้วยพุทธบริษัท 4, เทวดา, มนุษย์, อสูร, นาค, คนธรรพ์ ซึ่งทรงอนุเคราะห์ด้วยดี

- (142-143) **พระบาทเหมือนสังข์คว่ำ-พระโลมชาติแต่ละเส้นช้อนปลายขึ้นขดไปทางขวา** เกิดจากเคยกล่าววาจาประกอบด้วยอรรถประกอบด้วยธรรม, สั่งสอนมหาชน, นำประโยชน์และความสุขมาให้แก่สัตว์ทั้งหลาย, และเคารพบูชาธรรมเป็นปกติ: ในชาตินี้ ถ้าอยู่ครองเรือน จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ...เป็นยอดคน เป็นประมุขสูงสุดในหมู่ชนผู้บริโภคกาม ถ้าออกผนวช จักได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า...เป็นยอดของสรรพสัตว์

(เหนือกว่าพระเจ้าจักรพรรดิ...เทวดา, และพรหมทั้งปวง)

- (145-145) **พระชงฆ์เรียวเหมือนแข้งทราย** เกิดจากเคยตั้งใจสอนศิลปะ, วิชชา, จรณะ, หรือกรรม หวังให้ผู้ศึกษาเล่าเรียนรู้เร็ว สำเร็จเร็ว พ้นความลำบาก: ในชาตินี้ ถ้าอยู่ครองเรือน จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ...ได้พาหนะและเครื่องราชูปโภคสมพระเกียรติ ถ้าออกผนวช จักได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัม-พุทธเจ้า อุดมด้วยปัจจัยและเครื่องสมณูปโภคอันควรแก่สมณะ

- (146-147) **พระฉวี(ผิวกาย)ละเอียด** เกิดจากเคยเข้าหาสมณะหรือพราหมณ์เพื่อขอรับคำสอนสำหรับปฏิบัติดีปฏิบัติชอบแล้วนำมาประพฤติปฏิบัติตาม: ในชาตินี้ ถ้าอยู่ครองเรือน จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ...มากด้วยปัญญาเหนือกว่าหมู่ชนผู้บริโภคกามด้วยกัน, ถ้าออกผนวช จักได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธ-เจ้า...ทรงพระปรีชาญาณเหนือกว่าสัตว์ (มนุษย์...เทวดา, และพรหม) ทั้งปวง

- 148-149) **พระฉวีวรรณดุจทองคำ** เกิดจากเคยเป็นผู้ไม่มีความโกรธ ไม่มีความพยาบาท คนหมู่มากว่าเอาก็ไม่ถือโทษโกรธเคือง ไม่เสียใจ และให้ทานด้วยเครื่องปูลาดเนื้อดี ให้ผ้านุ่งห่มเนื้อละเอียด: ในชาตินี้ ถ้าอยู่ครองเรือน จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ...ได้เครื่องปูลาดเนื้อดี ได้ผ้านุ่งห่มเนื้อละเอียด ถ้าออกผนวช จักได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า...มีจีวรใช้สอยล้วนแต่เป็นผ้าเนื้อดีที่เขาน้อมถวาย

- (150-151) **พระคุยหะเร้นอยู่ในฝัก** เกิดจากเคยได้นำคนรักใคร่ผูกพันกัน (เช่น ญาติกับญาติ, มิตรกับมิตร, มารดา

บิดากับบุตร เป็นต้น) ซึ่งพลัดพรากจากกัน ให้ได้มาพบกันและมีความสุข: ในชาตินี้ ถ้าอยู่ครองเรือน จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ...มีพระราชโอรสมาก ล้วนแต่เป็นวีรบุรุษห้าวหาญ, ถ้าออกผนวช จักได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า...มีพระสาวกมากมาย ล้วนมีความเพียรกล้าแกร่งเอาชนะกิเลสได้

- (152-153) **ช่วงวากับช่วงพระวรกายเท่ากัน-พระหัตถ์ทั้งสองข้างยาวถึงพระชานุ** เกิดจากเคยสำรวจมหาชนผู้ควรได้รับการสงเคราะห์ ให้การสงเคราะห์ดูแลอย่างเหมาะสมแก่ฐานะของเขา: ในชาตินี้ ถ้าอยู่ครองเรือน จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ...ร่ำรวยด้วยทรัพย์, โภคะ, เงินทอง, ข้าวเปลือก: ถ้าออกผนวช จักได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า...บริบูรณ์ด้วยลาภสักการะและอริยทรัพย์

- (154-155) **กึ่งพระวรกายท่อนบนเหมือนช่วงหน้าของราชสีห์-ระหว่างพระอังสะอิ่มเต็ม-พระศอกลมกลึงเสมอกัน** เกิดจากเคยเป็นผู้มุ่งหวังให้มหาชนได้รับประโยชน์เกื้อกูล ความผาสุก ความหมดจดจากกิเลส (คือมีใจปรารถนาอยากให้เขาพรั่งพร้อมทั้งด้วยโภคสมบัติและธรรมสมบัติ): ในชาตินี้ ถ้าอยู่ครองเรือน จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ...ไม่มีการเสื่อมจากทรัพย์, ข้าวเปลือก, นา, สวน, สัตว์สองเท้า, สัตว์สี่เท้า, บุตรภรรยา, ทาส, กรรมกร, ญาติมิตร, และสมบัติทั้งปวง ถ้าออกผนวช จักได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า...ไม่มีการเสื่อมจากศรัทธา, ศีล, สุตะ(พาหุสัจจะ-ความรู้), จาคะ, ปัญญา, และสมบัติทั้งปวง

- (156-157) **ปลายเส้นประสาทรับรสอาหารดี** เกิดจาก

เคยเป็นผู้ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายด้วยมือ, ด้วยก้อนดิน, ด้วยท่อนไม้หรือด้วยศัสตรา: ในชาตินี้ ถ้าอยู่ครองเรือน จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ...มีโรคาพาธน้อย มีความลำบากน้อย มากด้วยเตโชธาตุสำหรับย่อยอาหารอย่างเหมาะสม, ถ้าออกผนวช จักได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า...มีโรคาพาธน้อย...มากด้วยเตโชธาตุ (เหมือนพระเจ้าจักรพรรดิ)

- (158-159) **พระเนตรดำสนิท-ดวงพระเนตรใสเหมือนตาโค** เกิดจากเคยเป็นคนไม่ถลึงตามอง, ไม่ค้อนด้วยสายตาใส่ผู้อื่น, ไม่หลิ่วซ้ำเลืองมองคน(ด้วยความคิดมุ่งร้ายมีกิเลสแอบแฝง): ในชาตินี้ ถ้าอยู่ครองเรือน จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ...เป็นที่รักใคร่ของทุกคนในแผ่นดิน, ถ้าออกผนวช จักได้เป็นพระอรหันต-สัมมาสัมพุทธเจ้า...เป็นที่รักใคร่ชื่นชมของพุทธบริษัท, เทวดา, มนุษย์, อสูร, นาค, และคนธรรพ์

- (160-161) **พระเศียรเหมือนประดับด้วยกรอบพักตร์** เกิดจากเคยเป็นผู้นำของมหาชนในการทำความดีต่างๆ, ในการให้ทาน, สมาทานศีล, รักษาอุโบสถ, ในการปฏิบัติต่อมารดาบิดา, สมณพราหมณ์, เคารพผู้ใหญ่ในตระกูล และในกุศลอันสูงส่งอื่นๆ: ในชาตินี้ ถ้าอยู่ครองเรือน จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ...ผู้คนในแผ่นดินคล้อยตาม (เชื่อฟังและเจริญรอยตามพระจริยาวัตร), ถ้าออกผนวช จักได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า...ซึ่งพุทธ-บริษัท, เทวดา, มนุษย์, อสูร, นาค, คนธรรพ์ ล้วนแต่ยอมรับและคล้อยตาม

- (162-163) **พระโลมชาติเกิดขุมละเส้น-พระอุณาโลม**

เกิดอยู่ระหว่างพระขนง สีขาวเหมือนสำลี เกิดจากเคยเป็นคนไม่พูดเท็จ พูดแต่คำสัตย์เป็นหลักเป็นฐานน่าเชื่อถือ ไม่พูดลวงโลกะ ในชาตินี้ ถ้าอยู่ครองเรือน จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ... คนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดินประพฤติดีประพฤติชอบตาม, ถ้าออกผนวช จักได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า...ซึ่งพุทธบริษัท, เทวดา, มนุษย์, อสูร นาค และคนธรรพ์ ประพฤติตาม

- (164-165) **พระทนต์มี 40 ซี่-พระทนต์ไม่ห่าง** เกิดจากเคยเป็นคนไม่พูดคำส่อเสียดให้คนแตกร้าวกัน มีแต่พูดให้สมัครสมานสามัคคีกัน เห็นคนรักใคร่ปรองดองกันก็พลอยดีใจ ในชาตินี้ ถ้าอยู่ครองเรือน จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ข้าราชบริพารและคนในแผ่นดินทุกหมู่เหล่าไม่แตกแยกกัน, ถ้าออกผนวช จักได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า...ซึ่งพุทธบริษัทที่เป็นภิกษุ, ภิกษุณี, อุบาสก, อุบาสิกา, เทวดา, มนุษย์, อสูร, นาค, และคนธรรพ์ ต่างกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

- (166-167) **พระชิวหาใหญ่-พระสุรเสียงเหมือนเสียงพรหม** เกิดจากเคยเป็นคนไม่พูดคำหยาบ พูดแต่คำไม่มีโทษไพเราะหูชวนฟัง ในชาตินี้ ถ้าอยู่ครองเรือน จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ...คนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดินเชื่อถือในถ้อยคำ(เป็นพลเมืองดีตามพระประสงค์), ถ้าออกผนวช จักได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า...ซึ่งพุทธบริษัท, เทวดา, มนุษย์, อสูร, นาค, และคนธรรพ์ ล้วนเชื่อถือในคำสอนของพระองค์

- (168-169) **พระหนุดุจคางราชสีห์** เกิดจากเคยเป็นคนไม่พูดเพ้อเจ้อ พูดเหมาะสมแก่กาล พูดแต่คำจริงอิงอรรถ อิง

ธรรม อิงวินัย มีหลักฐานเชื่อถือได้ พูดแต่คำมีประโยชน์ในกาลอันเหมาะสม: ในชาตินี้ ถ้าอยู่ครองเรือน จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ...ไม่มีมนุษย์หรือข้าศึกศัตรูทำลายได้ ถ้าออกผนวช จักได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า...ไม่มีข้าศึกทั้งภายใน(กิเลส)และภายนอก(สมณพราหมณ์, เทวดา, มาร, พรหม)ทำลายได้

- (170-171) **พระทนต์เป็นระเบียบเสมอกันทุกซี่–พระทาฐะ(เขี้ยว)สีขาวงาม** เกิดจากเคยเป็นผู้ไม่เลี้ยงชีพในทางที่ผิด(มิจฉาอาชีวะ) ไม่หากินด้วยการโกงต่างๆ ไม่หลอกลวง ไม่ตลบตะแลง ไม่ก่ออาชญากรรมทั้งหลาย: ในชาตินี้ ถ้าอยู่ครองเรือน จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ...มีข้าบริวารและพลเมืองทุกหมู่เหล่าเป็นคนสะอาด(อยู่ในศีลในธรรม) ถ้าออกผนวช จักได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า...มีบริวาร(สาวก)ทั้งที่เป็นพุทธบริษัท, เทวดา, มนุษย์, อสูร, นาค, และคนธรรพ์เป็นคนสะอาด(ประพฤติชอบตามคำสอนของพระองค์)

หูยาว-ลิ้นยาวไม่ใช่มหาบุรุษลักษณะ

วิชาเรื่องมหาบุรุษลักษณะ 32 ประการ มีมาแต่โบราณกาลในลัทธิพราหมณ์ แต่การทำนายลักษณะมหาบุรุษตามหลักวิชานี้ ก็เหมือวิชาโหราศาสตร์ทั่วไป คือทำนายความเป็นไปตามลักษณะที่เห็นเท่านั้น ไม่สามารถจะบอกได้ว่าเหตุใดจึงเป็นอย่างนั้น

พระพุทธองค์ได้นำหลักวิชานี้มาอธิบายให้เห็นเหตุผล เชื่อมโยงระหว่างรูปธรรมในปัจจุบันกับนามธรรมในอดีต เป็นการชี้ว่า มหาบุรุษลักษณะแต่ละอย่าง เกิดจากการกระทำของตนเองในอดีต ไม่ใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองและไม่ใช่เกิดจากอำนาจสูงสุดใดๆ. คำสอนเรื่องมหาบุรุษลักษณะในพระสูตรนี้ จึงเป็นหลักวิชาโหราศาสตร์ที่นำมาอธิบายใหม่ด้วยปัญญาตรัสรู้

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในมหาบุรุษลักษณะ 32 ประการนั้น ไม่มีลักษณะของพระเกศาและพระกรรณ อันเป็นลักษณะเด่นของพระพุทธรูปที่สร้างกันทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ไม่มีระบุว่า"พระกรรณยาว"เลย. และน่าสังเกตอีกว่าลักษณะของนิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทก็บอกเพียงว่ายาว(ทีฆงฺคุลี โหติ) ไม่ได้บอกว่ายาวเท่ากันทุกนิ้วแต่อย่างใด. ลักษณะพระชิวหา(ลิ้น)ก็เหมือนกัน แปลจากบาลีได้ว่า"ลิ้นใหญ่"(ปหูตชิวฺห โหติ) ไม่ใช่ลิ้นยาวตวัดถึงหูได้เหมือนที่บอกเล่ากันในสมัยหลัง

คำสอนของพระพุทธองค์ที่ทรงยกมหาบุรุษลักษณะแต่ละอย่างอธิบายให้ภิกษุทั้งหลายฟังตามลำดับนี้ พระโบราณาจารย์แต่งเป็นคาถากำกับไว้ทุกข้อ เท่ากับเป็นบทบันทึกทั้งเรื่องมหาบุรุษลักษณะ 32 ประการ. พุทธคุณ. และความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ

สิงคาลกสูตร

อริยบุคคลไม่งมงายไหว้ทิศ

(172-173) ขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเวฬุวัน กรุงราชคฤห์คราวหนึ่ง มีบุตรคฤหบดีคนหนึ่ง ชื่อ "สิงคาลกะ" ทุกเช้าจะออกนอกเมืองไปประนมมือไหว้รอบทิศ คือไหว้ไปข้างหน้าและหันไปไหว้ทางขวา แล้วหันไปไหว้ทางด้านหลัง แล้วก็ด้านซ้าย จากนั้นก็ก้มไหว้ลงที่พื้น แล้วแหงนไหว้ขึ้นข้างบน. ขณะที่เขาไหว้อยู่นั้น ทั้งผ้าและผมก็เปียกชุ่ม

วันหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จออกไปเพื่อบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ ทอดพระเนตรเห็นเขากำลังยืนไหว้ทิศอยู่อย่างนั้น ก็ตรัสถามว่า ไหว้ทิศเพื่ออะไร? เขากราบทูลว่า บิดาแนะนำสั่งสอน

ให้ไหว้ก่อนที่ท่านจะถึงแก่กรรม

พระพุทธองค์ตรัสว่า ในอริยวินัย(หมายถึงในพรหมจรรย์นี้ ในพระธรรมวินัยนี้, หรือในพระพุทธศาสนา) เขาไม่ไหว้ทิศ 6 กันโดยวิธีอย่างนี้, สิงคาลกะทูลถามว่า ไหว้อย่างไรจึงจะถูกต้อง?

เหตุที่สิงคาลกะไหว้ทิศ

อรรถกถาเล่าว่า บิดาของสิงคาลกะเป็นคฤหบดี-มหาศาลมีทรัพย์ 40 โกฏิ และเป็นโสดาบัน มารดาของเขาก็เป็นโสดาบัน ทั้งมารดาและบิดาพร่ำสอนเขาเสมอๆ ให้เข้าไปฟังธรรมกับพระสาริบุตร, พระมหาโมคคัลลานะ, พระมหากัสสปะ, และพระมหาสาวก 80 รูป แต่เขาไม่เชื่อฟัง

เขาโต้แย้งมารดาและบิดาว่า เขาจะไม่เข้าไปหาพวกสมณะเป็นอันขาด เพราะการเข้าไปหาสมณะ ต้องไหว้ ต้องก้มลงไหว้ ทำให้หลังเจ็บ เข่าด้าน ต้องนั่งบนพื้นดิน ทำให้ผ้าเปื้อนฝุ่น ครั้นเข้าไปนั่งใกล้ก็ต้องมีการสนทนา แล้วก็เกิดความคุ้นเคย ต่อจากนั้นก็จะต้องมีการนิมนต์ไปรับจีวรและบิณฑบาตเป็นต้น ซึ่งมีแต่เรื่องสูญเสียประโยชน์

มารดาบิดาของสิงคาลกะล้มเหลวในการนำลูกเข้าวัดมาตลอด. ก่อนตาย บิดาคิดอุบายได้อย่างหนึ่ง คือสอนให้สิงคาลกะไหว้ทิศ คำสอนของมารดาบิดา ถือกันว่ามีความหมายที่สุดที่ลูกจะจดจำได้ตลอดไป บิดานั้นหวังไว้ในใจว่า เมื่อลูกไหว้ทิศโดยไม่รู้ความหมาย ก็จะมีวันหนึ่งที่พระพุทธองค์หรือพระสาวกมาแนะนำให้รู้จักการไหว้ทิศที่ถูกต้อง แล้วเขาก็จะหันมาเลื่อมใสและทำบุญในที่สุด

อรรถกถาแห่งพระสูตรนี้ ได้เล่าประวัติความเป็นมาของเวฬุวัน(สวนไผ่)ด้วยว่า สวนไผ่ซึ่งกลายมาเป็นวัดเวฬุวันอยู่ใกล้กรุงราชคฤห์แห่งนี้ มีชื่อเดิมว่า "เวฬุวัน กลันทกนิวาปะ" เป็นสวนหลวง(ราชอุทยาน)มาก่อน ล้อมรอบด้วยป่าไผ่ มีซุ้มประตู. หอคอย. และกำแพงสูง 18 ศอก ทั้งสวนเขียวชอุ่มเป็นที่รื่นรมย์: เล่ากันว่า มีพระราชาองค์หนึ่งในอดีต เสด็จประพาสสวนแห่งนี้ ได้เสวยน้ำโสมจนเมาและบรรทมหลับกลางวันที่นั่น พวกข้าบริพารเห็นก็นึกว่าทรงเดลิ้มหลับไปเพราะธรรมชาติอันแสนงาม ได้พากันเลี่ยงหลบไปอยู่ห่างๆ

ระหว่างนั้นเอง งูเห่าได้กลิ่นเหล้าก็เลื้อยออกมาจากโพรงไม้ มาแผ่พังพานอยู่เฉพาะพระพักตร์ รุกขเทวดาเห็นก็คิดช่วยชีวิตพระราชาไว้ โดยแปลงกาย

เป็นกระรอกมาร้องอยู่ใกล้พระกรรณ พระราชาทรงตื่นทอดพระเนตรเห็นงูเลื้อยหนีและกระรอกตัวนั้น ก็ทรงรู้ว่า กระรอกช่วยชีวิตพระองค์ไว้ จึงมีราชโองการให้สวนนั้นเป็นกลันทกนิวาปสถาน (เป็นเขตอภัยทานและให้อาหารแก่กระรอกกระแต) ตั้งแต่บัดนั้น

(174-184) เมื่อพระพุทธองค์ตรัสว่า ในอริยวินัยไม่ไหว้ทิศกันอย่างนี้ สิงคาลกะอยากรู้ว่าไหว้อย่างไร จึงทรงแจกแจงการประพฤติปฏิบัติของอริยสาวกดังนี

- **กรรมกิเลส 4** อริยสาวกละเว้นกรรมกิเลส 4 คือ 1. ไม่ทำลายชีวิต(ปาณาติบาต) 2. ไม่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้(อทินนาทาน) 3. ไม่ประพฤติผิดในกาม(กาเมสุมิจฉาจาร) 4. ไม่พูดเท็จ(มุสาวาท). ความประพฤติทั้ง 4 อย่างนี้ ได้ชื่อว่า "กรรมกิเลส" เพราะเป็นการกระทำที่ทำให้จิตเศร้าหมอง

- **อคติ 4** อริยสาวกไม่ทำบาปเพราะความลำเอียง 4 อย่าง คือ 1. ฉันทาคติ-ลำเอียงเพราะรัก 2. โทสาคติ-ลำเอียงเพราะเกลียด 3. โมหาคติ-ลำเอียงเพราะหลง(โง่,งมงาย) 4. ภยาคติ-ลำเอียงเพราะกลัว

- **อบายมุข 6** อริยสาวกไม่ส้องเสพทางเสื่อมแห่งโภคะ คือ 1. ไม่ดื่มสุราเมรัย 2. ไม่เที่ยวกลางคืน(วิกาลวิสิขาจริยานุโยโค-เที่ยวตามตรอกตามซอยในเวลากลางคืน) 3. ไม่เที่ยวดูมหรสพ

(สมชฺชาภิจรณ์) 4. ไม่เล่นการพนัน(ชูตปฺปมาทฏฺฐานานุโยโค) 5. ไม่คบคนชั่วเป็นมิตร 6. ไม่เกียจคร้าน(อาลสฺสานุโยโค)

อบายมุขแต่ละอย่าง ให้โทษดังนี้

1. **ดื่มสุราเมรัย** มีโทษ 6 อย่างคือ 1) เสื่อมทรัพย์เห็นทันตา 2) ก่อการทะเลาะวิวาท 3) เป็นบ่อเกิดแห่งโรค (ทำลายสุขภาพ) 4) เป็นเหตุให้เสียชื่อเสียง 5) เป็นเหตุให้ไม่รู้จักอาย 6) บั่นทอนกำลังปัญญา
2. **เที่ยวกลางคืน** มีโทษ 6 อย่างคือ 1) ไม่ปกป้องคุ้มครองตนเอง 2) ไม่ปกป้องคุ้มครองบุตรภรรยา 3) ไม่ปกป้องคุ้มครองทรัพย์สมบัติ 4) เป็นที่หวาดระแวงของคนอื่น(สงฺกิโย) 5) ทำให้เป็นคนพูดเหลาะแหละไม่อยู่ในร่องในรอย 6) ทำให้ประสบความทุกข์ยากนานาประการ
3. **เที่ยวดูมหรสพ** ทำให้เกิดความหมกมุ่น 6 อย่างคือ 1) มีรำที่ไหนไปที่นั่น 2) มีขับร้องที่ไหนไปที่นั่น 3) มีเล่นดนตรี(ประโคม)ที่ไหนไปที่นั่น 4) มีเสภา(อกฺขาน-ละครเวที)ที่ไหนไปที่นั่น 5) มีเพลง(ปาณิสฺสรํ-การเล่นปรบไม้ปรบมือเป็นจังหวะ)ที่ไหนไปที่นั่น 6) มีเถิดเทิง(กุมฺภถูนํ-เล่นตีกลอง)ที่ไหนไปที่นั่น (เมื่อเกิดความหมกมุ่นดังกล่าว ก็ทิ้งหน้าที่การงานและเป็นที่มาของความเสื่อมสิ้นโภคทรัพย์)
4. **เล่นการพนัน** มีโทษ 6 อย่าง คือ 1) ผู้ชนะย่อมก่อเวร 2) ผู้แพ้ย่อมเสียดายทรัพย์ที่เสียไป 3) ทำให้

เสียทรัพย์เห็นทันตา(สนฺทิฏฐิกา ธนชานิ) 4) ไม่มีใครเชื่อถือในคำพูด 5) ถูกมิตรและพวกพ้องดูแคลน (มิตฺตามจฺจานำ ปริภูโต โหติ-ไม่มีใครอยากสมาคมด้วย) 6) ไม่มีใครอยากจะเป็นคู่ครอง (โทษของการพนันดังกล่าวสะท้อนให้เห็นค่านิยมในสมัยนั้น)

5. **คบคนชั่วเป็นมิตร** มีโทษ 6 อย่างคือ 1) ทำให้เป็นนักเลงการพนัน 2) ทำให้เป็นนักเลงเจ้าชู้(โสณฺฑ-libertine-ทำตัวเป็นหนุ่มเจ้าสำราญ) 3) ทำให้เป็นคนสำมะเลเทเมา 4) ทำให้เป็นคนทากินในทางหลอกลวง(เนกติกา) 5) ทำให้เป็นคนขี้โกงซึ่งหน้า(วญฺจ-นิกา) 6) ทำให้เป็นคนหัวไม้(สาหสิกา-อันธพาลก่อความรุนแรง)

6. **เกียจคร้าน** แสดงออกด้วยอาการเสื่อม 6 อย่างคือ 1) มักอ้างว่าหนาวนักแล้วไม่ทำงาน 2) มักอ้างว่าร้อนนักแล้วไม่ทำงาน 3) มักอ้างว่าเย็น(ค่ำ)แล้ว แล้วไม่ทำงาน 4) มักอ้างว่ายังเช้าอยู่ แล้วไม่ทำงาน 5) มักอ้างว่าหิวนักแล้วไม่ทำงาน 6) มักอ้างว่ากระหายนักแล้วไม่ทำงาน

ทางเสื่อมของชีวิตคฤหัสถ์

(185) คำสอนเรื่องอบายมุขหรือทางแห่งความเสื่อม(ของคฤหัสถ์)นั้น มีทั้งที่ตรัสอย่างปกติทั่วไปดังกล่าวแล้ว และตรัสเป็นพระคาถา มีใจความดังต่อไปนี้

- เพื่อนตามร้านเหล้าก็มี เพื่อนดีแต่พูดว่าเป็นเพื่อนกันก็มี, เพื่อนคนใดที่ได้พึ่งกันยามต้องการ เพื่อนคนนั้นคือเพื่อนแท้

- นอนตื่นสาย 1, เป็นชู้กับภรรยาเขา 1, จองเวร 1, ทำแต่สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ 1, คบมิตรชั่ว 1, ตระหนี่จัด 1; ชั่ว 6 อย่างนี้ ย่อมทำลายบุรุษให้พลาดจากประโยชน์ที่พึงได้

- มีเพื่อนชั่ว 1, มีกิริยามารยาทชั่ว 1, เดินทางชั่ว(โคจรชั่ว) 1, มีแต่ทำให้เสื่อมทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า

- (มัวเมา)การพนันและหญิง 1, ดื่มสุรา 1, ฟ้อนรำขับร้อง 1, นอนกลางวัน ปรนเปรอตนไม่ถูกกาล(ทิวาโสปฺปี ปาริจริยา อกาเล) 1, คบมิตรชั่ว 1, ตระหนี่จัด 1, ชั่ว 6 อย่างนี้ ย่อมทำลายบุรุษให้พลาดจากประโยชน์ที่พึงได้

- เล่นการพนัน 1, ดื่มสุรา 1, เป็นชู้กับภรรยาที่รักเสมอด้วยชีวิตของคนอื่น 1, คบแต่คนเลวไม่คบคนดี 1, ชั่ว 4 อย่างนี้ มีแต่จะทำให้ชีวิตเสื่อมลงๆ ดุจเดียวกับดวงจันทร์ข้างแรม

- คนดื่มสุรา ขัดสนทรัพย์ ไม่มีงานทำ เป็นคนขี้เมาไร้ค่า นับวันก็จะจมลงสู่หนี้ เหมือนหินจมน้ำ สร้างปัญหาชีวิตให้แก่ตนเองโดยพลัน

- คนชอบนอนกลางวัน ไม่ขยันทำงานในเวลากลางคืน ดีแต่เมาหยำเป ย่อมครองเรือนให้ดีไม่ได้ ประโยชน์ย่อมผ่านเลย คนหนุ่มผู้ทอดทิ้งงาน ด้วยอ้างว่าหนาวนัก, ร้อนนัก, เย็นนัก เป็นต้น ส่วนผู้ใดไม่เห็นหนาวร้อนมีค่าแม้เท่าเส้นหญ้า ทำหน้าที่ของคน (อย่างเด็ดเดี่ยว) ผู้นั้นไม่มีวันเสื่อมจากความสุข

มิตรเทียม-มิตรแท้

(186-191) ในเรื่องการคบมิตร พระพุทธองค์ทรงสอนสิงคาลกะว่า มิตรเทียมมี 4 ประเภทคือ 1. คนปอกลอก 2. คนดีแต่พูด 3. คนหัวประจบ 4. คนพาฉิบหาย

คนปอกลอก (อญฺญทตฺถุหโร-the out-and-out robber) มีลักษณะ 4 อย่าง คือ 1) คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว 2) ยอมเสียน้อย โดยหวังจะได้มาก 3) ไม่ช่วยเพื่อนเมื่อมีภัย (ภยสฺส กิจฺจํ น กโรติ) 4) คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตน

คนดีแต่พูด (วจีปรโม-the man who pays lip-service) มีลักษณะ 4 อย่างคือ 1) ดีแต่พูดถึงสิ่งที่หมดไปแล้ว 2) ดีแต่พูดถึงสิ่งที่ยังไม่มีมา 3) ช่วยเหลือแต่ด้วยสิ่งที่ไม่มีประโยชน์ 4) เมื่อเพื่อนมีกิจจำเป็น ดีแต่อ้างเหตุขัดข้อง

คนหัวประจบ (อนุปฺปิยภาณี-the flatterer) มีลักษณะ 4 อย่างคือ 1) จะทำชั่วก็เอออ 2) จะทำดีก็เอออ 3) ต่อหน้าสรรเสริญ 4) ลับหลังนินทา

คนพาฉิบหาย (อปายสหาโย-the leader to destruction) มีลักษณะ 4 อย่างคือ 1) คอยเป็นเพื่อนดื่มน้ำเมา(เพื่อนขี้เหล้า) 2) คอยเป็นเพื่อนเที่ยวกลางคืน 3) คอยเป็นเพื่อนเที่ยวดูการเล่น 4) คอยเป็นเพื่อนไปเล่นการพนัน

คน 4 ประเภทนี้ ทรงสอนว่า ไม่ใช่มิตรแท้ พึงหลีกให้ห่างไกล เหมือนคนเดินทางเลี่ยงทางที่รู้ว่ามีภัยอยู่ข้างหน้า

(192-197) ทรงสอนเรื่องมิตรแท้แก่สิงคาลกะว่า มิตรแท้ (สุหโท-มิตรมีน้ำใจดี, มิตรมีความจริงใจ) มี 4 ประเภท คือ 1.

มิตรอุปการะ 2. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ 3. มิตรแนะประโยชน์ 4. มิตรมีน้ำใจ

มิตรอุปการะ (อุปการโก-the helper) มีลักษณะ 4 อย่าง คือ 1) เมื่อเพื่อนประมาทก็ช่วยรักษาเพื่อน 2) เมื่อเพื่อนประมาทก็ช่วยรักษาทรัพย์สินของเพื่อน 3) เมื่อเพื่อนมีภัยก็เป็นที่พึ่งพิงได้ 4) ในคราวจำเป็น ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก

มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ (สมานสุขทุกฺโข-the man who is the same in weal and woe) มีลักษณะ 4 อย่างคือ 1) บอกความลับแก่เพื่อน 2) ปกปิดความลับของเพื่อน 3) เมื่อมีภัยก็ไม่ทิ้งเพื่อน 4) แม้ชีวิตก็สละให้เพื่อนได้

มิตรแนะประโยชน์ (อตฺถกฺขายี-the man who gives good counsel) มีลักษณะ 4 อย่างคือ 1) คอยห้ามปรามเพื่อนไม่ให้ทำชั่ว 2) คอยแนะนำให้เพื่อนตั้งอยู่ในความดี 3) ให้เพื่อนได้รู้สิ่งที่ไม่เคยรู้ 4) ชี้ทางสุขทางสวรรค์ให้เพื่อน

มิตรมีน้ำใจ (อนุกมฺปโก-the man who sympathizes) มีลักษณะ 4 อย่างคือ 1) ทุกข์ ทุกข์ด้วย 2) สุข สุขด้วย 3) เขาติเตียนเพื่อน ก็ช่วยแก้ต่างให้ 4) เขาสรรเสริญเพื่อน ก็ช่วยพูดเสริมส่ง

ตรัสว่า คนฉลาด เมื่อรู้ว่าใครเป็นมิตรแท้เข้าลักษณะดังกล่าวนี้ ควรตั้งใจเข้าไปคบหารักใคร่ เหมือนมารดากับบุตร คนมีศีลย่อมส่องสว่างเหมือนไฟ คนสะสมโภคสมบัติเหมือนผึ้งสร้างรัง โภคสมบัติของเขาย่อมเพิ่มพูนดุจเดียวกับจอมปลวกที่ปลวกก่อขึ้น

ทรัพย์สินควรแบ่งเป็น 4 ส่วน

ตรัสสอนเป็นพระคาถาว่า

เอวํ โภเค สมาหริตฺวา อลมตฺโต กุเล คหี.
จตุธา วิภเช โภเค สเว มิตฺตานิ คนฺถติ
เอเกน โภเค ภุญฺเชยฺย ทฺวีหิ กมฺมํ ปโยชเย
จตุตฺถญฺจ นิธาเปยฺย อาปทาสุ ภวิสฺสติ.

คฤหัสถ์ที่ดีในตระกูล ครั้นสะสมโภคสมบัติได้อย่างนี้แล้ว ควรแบ่งโภคสมบัติออกเป็น 4 ส่วน คือ หนึ่งส่วน สำหรับช่วยเหลือเกื้อกูลมิตร, หนึ่งส่วน สำหรับใช้สอย, สองส่วน สำหรับประกอบการงาน(ลงทุน), และอีกหนึ่งส่วน สำหรับยามฉุกเฉิน(คราวมีอันตรายเกิดขึ้น)

(คำว่า"สองส่วนสำหรับประกอบการงาน" หมายถึงทรัพย์กองหนึ่งที่เพิ่มจำนวนขึ้นอีกเท่าหนึ่ง คือเป็นส่วนที่มีจำนวนทรัพย์มากกว่าอีกสามส่วนนั้น)

ทิศที่ควรไหว้คือบุคคลใกล้ตัว

(198-206) ทรงสอนว่า ถ้าปฏิบัติต่อทิศทั้ง 6 อย่างถูกต้องรอบทิศก็จะมีแต่ความปลอดภัย, ทิศทั้ง 6 ของอริยสาวก คือ 1. มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า 2. ครูอาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา(ทิศใต้) 3. บุตรภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง(ทิศตะวันตก) 4. มิตรสหายเป็นทิศเบื้องซ้าย(ทิศเหนือ) 5. คนรับใช้และคนงานเป็นทิศเบื้องล่าง 6. สมณพราหมณ์(ภิกษุสงฆ์)เป็นทิศเบื้องบน

การปฏิบัติที่ดีต่อกันระหว่างบุตรธิดากับมารดาบิดา

บุตรธิดา	มารดาบิดา
1. เลี้ยงท่านตอบ 2. ช่วยการงานของท่าน 3. ดำรงวงศ์สกุล 4. ประพฤติดน ให้เป็นทายาทที่ดี 5. เมื่อท่านล่วงลับ ให้ทำบุญอุทิศ	1. ห้ามปรามมิให้ทำชั่ว 2. ให้ตั้งอยู่ในความดีงาม 3. ให้ศึกษาศิลปวิทยา 4. หาคู่ครองที่เหมาะสมให้ 5. มอบทรัพย์สมบัติให้ ในโอกาสอันควร

การปฏิบัติที่ดีต่อกันระหว่างศิษย์กับครูอาจารย์

ศิษย์	ครูอาจารย์
1. ลุกต้อนรับ (แสดงความเคารพ) 2. เข้าไปหา(เพื่อรับใช้, ปรึกษา, รับคำสอน) 3. ใฝ่ใจศึกษาเล่าเรียน 4. ปรนนิบัติ 5. ศึกษาเล่าเรียนอย่าง จริงจัง(โดยเคารพ)	1. ฝึกฝนให้เป็นคนดี 2. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง 3. สอนวิชาให้หมดสิ้นเชิง 4. ยกย่องให้ปรากฏ 5. ฝึกให้อยู่รอดปลอดภัย ในชีวิต

การปฏิบัติที่ดีต่อกันระหว่างสามีกับภรรยา

สามี	ภรรยา
1. ยกย่องให้เกียรติ 2. ไม่กดขี่ดูหมิ่น 3. ไม่นอกใจ 4. ให้เป็นใหญ่ในงานบ้าน 5. ให้เครื่องประดับตกแต่งตามโอกาสอันควร	1. ดูแลงานบ้านให้เรียบร้อย 2. สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่าย 3. ไม่นอกใจ 4. รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้ 5. ขยันไม่เกียจคร้านทำงาน

การปฏิบัติที่ดีต่อกันระหว่างมิตรสหาย

มิตรสหายฝ่ายหนึ่ง	มิตรสหายอีกฝ่ายหนึ่ง
1. เผื่อแผ่แบ่งปัน (ทาน) 2. พูดจามีน้ำใจ (ปิยวัชชะ) 3. ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (อัตถจริยา)	1. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาป้องกัน 2. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินของเพื่อน 3. ยามมีภัย เป็นที่พึ่งแก่กันได้

4. วางตนเสมอกัน-ร่วมสุขร่วมทุกข์กัน (สมานัตตตา)	4. ไม่ทิ้งกันในยามทุกข์ยาก
5. จริงใจต่อกัน (อวิสังวาทนตา)	5. นับถือกันถึงวงศ์ญาติ

การปฏิบัติที่ดีต่อกันระหว่างนายกับคนรับใช้

นาย	บ่าว(คนรับใช้)
1. จัดประเภทงานให้เหมาะสมกับกำลังและความสามารถ	1. เริ่มงานก่อนนาย
2. ให้ค่าจ้างรางวัลเหมาะแก่งานและความเป็นอยู่	2. เลิกงานทีหลังนาย
3. จัดสวัสดิการให้ (ดูแลเมื่อเจ็บป่วย)	3. รับเอาแต่ของที่นายให้
4. ได้อะไรแปลกใหม่มาก็ให้เป็นของฝาก	4. ทำงานให้ดีและปรับปรุงพัฒนาตนอยู่ตลอดเวลา
5. มีวันหยุดให้พักผ่อนอย่างเหมาะสม	5. ช่วยเผยแพร่ความดีของนาย

การปฏิบัติที่ดีต่อกันระหว่างคฤหัสถ์กับพระสงฆ์

คฤหัสถ์	พระสงฆ์
1. ทำการสิ่งใดต่อท่าน ก็ทำด้วยเมตตา	1. ห้ามปรามมิให้ทำชั่ว
2. พูดกับท่าน ก็พูดด้วยเมตตา	2. สอนให้ตั้งอยู่ในความดี
3. คิดอะไรกับท่าน ก็คิดด้วยเมตตา	3. อนุเคราะห์ด้วยความหวังดี
4. ยินดีต้อนรับ เมื่อท่านมาหา	4. ให้ได้ฟังธรรมที่ไม่เคยฟัง
5. อุปถัมภ์บำรุงด้วย ปัจจัย 4	5. ให้เข้าใจยิ่งขึ้นในธรรมที่ เคยฟังแล้ว
	6. ชี้ทางสวรรค์ให้

ธรรมยึดเหนี่ยวสังคมไว้ด้วยกัน (สังคหวัตถุ 4)

แล้วพระพุทธองค์ได้ตรัสเป็นพระคาถา มีใจความดังนี้

มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า, ครูอาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา, บุตรภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง, มิตรสหาย(มิตฺตามจฺจา)เป็นทิศเบื้องซ้าย, ทาสกรรมกร(คนรับใช้)เป็นทิศเบื้องต่ำ, สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน, คฤหัสถ์ที่ดีในตระกูล พึงไหว้(ปฏิบัติให้ถูกต้อง)ต่อทิศเหล่านี้

บัณฑิตผู้เพียบพร้อมด้วยศีล, ละเอียดสุขุม, ฉลาด, เจียมตน, ไม่แข็งกระด้าง ย่อมได้ยศ(ได้รับเกียรติ)

คนหมั่นเพียรไม่เกียจคร้าน, เผชิญภัยก็ไม่หวาดหวั่น, มีความประพฤติต่อเนื่อง(อจฺฉิทฺทวุตฺติ), มีปัญญา ย่อมได้ยศ

คนมีน้ำใจสงเคราะห์, เป็นมิตร, ฉลาดพูดจา, ไม่ตระหนี่, แนะนำพร่ำสอนคนอื่นในทางที่ดี ย่อมได้ยศ

การแบ่งปัน(ทาน) 1, การพูดจาไพเราะน่าฟัง(ปิยวัชชะ) 1, การประพฤติตนให้เป็นประโยชน์(อัตถจริยา) 1, การวางตนเหมาะสมแก่ฐานะของบุคคล(สมานัตตตา) 1, ทั้งหมดนี้เป็นธรรมยึดเหนี่ยวน้ำใจในโลกนี้ เปรียบเหมือนเพลารถที่กำลังขับเคลื่อนไป, หากไม่มีธรรมเหล่านี้ มารดาบิดาก็จะไม่ได้รับความนับถือบูชาทั้งๆ ที่มีบุตร, บัณฑิตทั้งหลายพิจารณาเห็นธรรมยึดเหนี่ยวเหล่านี้เป็นอย่างดี จึงได้ความเป็นใหญ่ และได้รับความสรรเสริญทั่วหน้า

เมื่อสิงคาลกะได้ฟังคำสอนเหล่านี้ ก็กราบทูลด้วยความประทับใจว่า เป็นคำสอนที่แจ่มแจ้งอย่างยิ่ง ได้ถวายชีวิตเป็นอุบาสกตั้งแต่วันนั้น

อาฏานาฏิยสูตร

เทวดาฝ่ายที่ไม่เลื่อมใสพระพุทธเจ้า

(207-208) คราวหนึ่ง ขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ ใกล้กรุงราชคฤห์ เทพท้าวมหาราชทั้ง 4 คือ ท้าวธตรฐ, ท้าววิรุฬหก, ท้าววิรูปักษ์, และท้าวกุเวร(หรือท้าวเวสวัณ) ได้จัดตั้งหน่วยอารักขา(รกฺขํ),กองทัพ(คุมพ์), และหน่วยปราบปราม(โอวรณ์) ไว้ประจำทิศทั้ง 4 ซึ่งเป็นกองกำลังจากฝ่ายยักษ์, คนธรรพ์, กุมภัณฑ์, และนาค (ซึ่งเป็นเทพบริวารของท้าวมหาราชทั้ง 4 นั้น); ในคืนนั้น ภูเขาคิชฌกูฏพร่างพราวไปด้วยแสงเจิดจ้าอันเกิดจากรัศมีของท้าวมหาราชทั้ง 4 ขณะที่ทรงพาหมู่เทพเข้าเฝ้าพระพุทธองค์

ในการเข้าเฝ้าครั้งนั้น พวกเทวดาแสดงกิริยาอาการต่างๆ กัน บางพวกประนมมือ บางพวกทูลแนะนำชื่อและโคตรของตัวเอง บางพวกก็นั่งนิ่งอยู่เฉยๆ

ท้าวเวสวัณได้กราบทูลว่า ในหมู่เทวดาทั้งชั้นสูง, ชั้นกลาง, และชั้นต่ำ ที่เลื่อมใสต่อพระพุทธองค์ก็มี ที่ไม่เลื่อมใสก็มี พวกเทวดาที่ไม่เลื่อมใสส่วนมาก เพราะเห็นว่าทรงสอนไม่ให้ฆ่า, ไม่ให้ลัก, ไม่ให้ผิดในกาม, ไม่ให้พูดเท็จ, และไม่ให้ดื่มน้ำเมา ซึ่งสวนทางกับที่พวกเขาประพฤติกันอยู่ พวกเขาก็เลยไม่รักไม่ชื่นชอบในพระพุทธองค์ (ความตอนนี้แสดงว่า พวกเทวดาชั้นจาตุ-มหาราชิกาส่วนมากมีการประพฤติผิดในศีล 5 กันอยู่)

คาถาป้องกันเทวดาชั่วเบียดเบียน

ท้าวเวสวัณกราบทูลต่อไปอีกว่า ภิกษุบางเหล่าอยู่อาศัยป่าเพื่อหลีกเร้นอยู่อย่างสงบ ในป่านั้นก็มีพวกเทวดาชั้นสูงสถิตอยู่เหมือนกัน (ตตฺถ สนฺติ อุฬารา ยกฺขา นิวาสิโน) ซึ่งถ้าเป็นพวกที่ไม่เลื่อมใสในคำสอนของพระพุทธองค์ ก็จะกลั่นแกล้งรังควานให้เดือดร้อนรำคาญได้ เพราะฉะนั้น ขอจงทรงรับเอาอาฏานาฏิยรักขา(อาฏานาฏิยํ รกฺขํ)สำหรับไว้คุ้มครองรักษาภิกษุ, ภิกษุณี, อุบาสก, อุบาสิกา ให้อยู่กันอย่างปลอดภัยเถิด

(2089-209) เมื่อเห็นว่าพระพุทธองค์ทรงรับโดยพระอาการดุษณี ท้าวเวสวัณก็กล่าวอาฏานาฏิยรักขา ซึ่งเป็นรูปคาถาประพันธ์ ถอดความได้ดังนี้

อาฏานาฏิยรักขคาถา

ขอแสดงความนอบน้อมต่อพระวิปัสสีพุทธเจ้า ผู้ทรงพระปัญญา(จักษุ)และทรงพระสิริ

ขอแสดงความนอบน้อมต่อพระสิขีพุทธเจ้า ผู้ทรงอนุเคราะห์หมู่สัตว์ทั้งปวง

ขอแสดงความนอบน้อมต่อพระเวสสภูพุทธเจ้า ผู้ทรงกำจัดกิเลสได้แล้ว และทรงมีความเพียรเผากิเลส(ตปสฺสี)

ขอแสดงความนอบน้อมต่อพระกกุสันธพุทธเจ้า ผู้ทรงชนะทั้งมารและเสนามารได้แล้ว

ขอแสดงความนอบน้อมต่อพระโกนาคมนพุทธเจ้า ผู้ลอยบาปได้แล้ว และทรงอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว

ขอแสดงความนอบน้อมต่อพระกัสสปพุทธเจ้า ผู้พ้นเด็ดขาดแล้วในสิ่งทั้งปวง(วิปฺปมุตฺตสฺส สพฺพธิ)

ขอแสดงความนอบน้อมต่อพระอังคีรสพุทธเจ้า ผู้ศากยบุตร ผู้ทรงพระสิริ ผู้ทรงแสดงธรรมอันเป็นเครื่องบรรเทาทุกข์ทั้งปวง

ขอแสดงความนอบน้อมต่อพระขีณาสพทั้งหลาย ผู้ดับกิเลสได้แล้วในโลก. เห็นแจ้งตามความเป็นจริง, ไม่กล่าววาจาส่อเสียดเป็นต้น เป็นผู้ยิ่งใหญ่อาจหาญ และล้วนพากันนอบน้อมต่อพระโคดมพุทธเจ้าผู้ทรงเกื้อกูลเหล่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เพียบพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ ทรงเป็นผู้ยิ่งใหญ่ไม่มีอะไรให้ทรงหวั่นเกรงได้

(210-213) อาฏานาฏิยรักขคาถาต่อจากนี้ กล่าวถึงท้าวมหาราชทั้ง 4 คือ

1. *ท้าวธตรฐ* เป็นเทพประจำทิศตะวันออก(ปุริมทิศ) เป็นหัวหน้าเทพคนธรรพ์

2. *ท้าววิรุฬหะ(วิรุฬหก)* เป็นเทพประจำทิศใต้(ทักขิณทิศ) เป็นหัวหน้าเทพกุมภัณฑ์ (อรรถกถากล่าวว่า พวกเทพกุมภัณฑ์มีลักษณะพิเศษคือท้องใหญ่, บ้างก็ว่ามีอัณฑะใหญ่เหมือนหม้อจึงได้ชื่ออย่างนั้น). ทิศใต้นี้ ถือกันว่าเป็นทิศสำหรับเอาคนทำบาปไปทิ้ง

3. *ท้าววิรูปักษ์* เป็นเทพประจำทิศตะวันตก(ปัจฉิมทิศ) เป็นหัวหน้าเทพนาค

อุตรกุรุทวีป

4. *ท้าวกุเวร* เป็นเทพประจำทิศเหนือ(อุตรทิศ) เป็นหัวหน้าของเทพยักษ์(ยกฺขานำ อาธิปติ). ราชธานีที่พระองค์ครองชื่อ"วิสาณา" จึงได้พระนามอีกอย่างหนึ่งว่า "เวสวัณ"

ทิศเหนือนี้ เป็นที่ตั้งอุตรกุรุทวีป, และภูเขาสิเนรุก็อยู่ในทิศนี้, อาฏานาฏิยรักขคาถาได้พรรณนาลักษณะของอุตรกุรุทวีปไว้ดังนี้

"อุตรกุรุทวีป เป็นทวีปอันน่ารื่นรมย์ มีภูเขาใหญ่ชื่อ"สิเนรุ"อันงดงาม มนุษย์ในทวีปนั้นไม่ยึดครองและหวงแหนสมบัติไว้เป็นของตน ไม่มีการทำไร่ไถนา พวกเขากินข้าวสาลีที่เกิดเอง ซึ่งไม่มีรำไม่มีแกลบ เป็นข้าวบริสุทธิ์มีกลิ่นหอม หุงบนเตา

ไร้ควันและกินได้ทันที ไม่ว่าโคและสัตว์เลี้ยง ล้วนแต่เป็นสัตว์กีบเดียว(เหมือนม้า) และไม่ว่าจะเป็นสตรี, บุรุษ, เด็กหญิง, หรือเด็กชาย ล้วนแต่เป็นพาหนะพาท้าวกุเวรไปไหนได้ทั่ว พวกนางบำเรอก็แห่แหนแวดล้อมไปด้วยอาการอย่างเดียวกัน ท้าวกุเวรมียานช้าง, ยานม้า, ยานทิพย์, ปราสาท, และวอ พร้อมสรรพ

"ท้าวกุเวรทรงเนรมิตนครไว้บนอากาศ คือ 1. อาฏานาฏา 2. กุสินาฏา 3. ปรกุสินาฏา 4. นาฏปริยา 5. ปรกุสิตนาฏา, (ด้านทิศอุดร(ถัดไปอีก) มี: 6. กปีวันตะ 7. ชโนฆะ 8. นวนวติยะ 9. อัมพรอัมพรวติยะ, ทั้งนี้ มีราชธานีชื่อ"อาฬกมันทา"

"ท้าวกุเวร มีพระนามเรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า "เวสวัณ" เพราะราชธานี(ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา)ของพระองค์มีนามว่าวิสาณา..."

ท้าวมหาราชทั้ง 4 นี้ มีความเหมือนกันอยู่ 3 อย่างคือ 1. ทรงโปรดการฟ้อนรำขับร้อง(ของเหล่าเทพบริวาร) 2. แต่ละองค์มีโอรสจำนวน 91 ตน ซึ่งล้วนแต่ทรงพลังและขนานพระนามให้ว่า"อินทะ"เหมือนกันหมด (อรรถกถากล่าวว่า อินทะหรือพระอินทร์เป็นพระนามของท้าวสักกะ, ท้าวมหาราชทั้ง 4 เอาพระนามนั้นมาตั้งเป็นชื่อโอรสของตน) 3. ทุกพระองค์ล้วนแต่เลื่อมใสและเคารพในพระพุทธองค์

(ต่อไปนี้คือบาลีคาถา"อาฏานาฏิยรักขา" ซึ่งขับขานโดยท้าวเวสวัณ โปรดเปรียบเทียบกับอาฏานาฏิยปริตรในภาคผนวก หน้า 258-261)

อาฏานาฏิยรักขา

วิปสฺสิสฺส นมตฺถุ
สิขิสฺสปิ นมตฺถุ
เวสฺสภุสฺส นมตฺถุ
นมตฺถุ กกุสนฺธสฺส
โกนาคมนสฺส นมตฺถุ
กสฺสปสฺส นมตฺถุ
องฺคีรสสฺส นมตฺถุ
โย อิมํ ธมฺมมเทเสสิ
เย จาปิ นิพฺพุตา โลเก
เต ชนา อปิสุณา
หิตํ เทวมนุสฺสานํ
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ
ยโต อุคฺคจฺฉติ สุริโย
ยสฺส จุคฺคจฺฉมานสฺส
ยสฺส จุคฺคเต สุริเย
รหโทปิ ตตฺถ คมฺภีโร
เอวนฺตํ ตตฺถ ชานนฺติ
อิโต สา ปุริมา ทิสา
ยํ ทิสํ อภิปาเลติ
คนฺธพฺพานํ อาธิปติ

จกฺขุมนฺตสฺส สิรีมโต
สพฺพภูตานุกมฺปิโน ฯ
นฺหาตกสฺส ตปสฺสิโน
มารเสนปฺปมทฺทิโน ฯ
พฺราหฺมณสฺส วุสีมโต
วิปฺปมุตฺตสฺสสพฺพธิ ฯ
สกฺยปุตฺตสฺส สิรีมโต
สพฺพทุกฺขา ปนูทนํ ฯ
ยถาภูตํ วิปสฺสิสุ
มหนฺตา วีตสารทา ฯ
ยํ นมสฺสนฺติ โคตมํ
มหนฺตํ วีตสารทํ ฯ
อาทิจฺโจ มณฺฑลีมหา
สวีรีปิ นิรุชฺฌติ ฯ
ทิวโสติ ปวุจฺจติ
สมุทฺโท สริโตทโก
สมุทฺโท สริโตทโกฯ
อิติ นํ อาจิกฺขตี ชโน
มหาราชา ยสสฺสิ โส
ธตรฏฺโฐ อิติ นามโส

รมตี นจฺจคีเตหิ คนฺธพฺเพหิ ปุรกฺขโต ฯ
ปุตฺตาปิ ตสฺส พหโว เอกนามาติ เม สุตํ
อสีติ ทส เอโก จ อินฺทนามา มหพฺพลา
เต จาปิ พุทฺธํ ทิสฺวาน พุทฺธํ อาทิจฺจพนฺธุนํ
ทูรโต ว นมสฺสนฺติ มหนฺตํ วีตสารทํ ฯ
นโม เต ปุริสาชญฺญ นโม เต ปุริสุตฺตม
กุสเลน สเมกฺขสิ อมนุสฺสาปิ ตํ วนฺทนฺติ ฯ
สุตํ เนตํ อภิณฺหโส ตสฺมา เอวํ วเทมฺหเส
ชินํ วนฺทถ โคตมํ ชินํ วนฺทาม โคตมํ
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ พุทฺธํ วนฺทาม โคตมํ ฯ
เยน เปตา ปวุจฺจนฺติ ปิสุณา ปิฏฺฐิมํสิกา
ปาณาติปาตีโน ลุทฺทา โจรา เนกติกา ชนา ฯ
อิโต สา ทกฺขิณา ทิสา อิติ นํ อาจิกฺขตี ชโน
ยํ ทิสํ อภิปาเลติ มหาราชา ยสสฺสิ โส
กุมฺภณฺฑานํ อาธิปติ วิรุโฬฺห อิติ นามโส
รมตี นจฺจคีเตหิ กุมฺภณฺเฑหิ ปุรกฺขโต ฯ
ปุตฺตาปิ ตสฺส พหโว เอกนามาติ เม สุตํ
อสีติ ทส เอโก จ อินฺทนามา มหพฺพลา
เต จาปิ พุทฺธํ ทิสฺวาน พุทฺธํ อาทิจฺจพนฺธุนํ
ทูรโต ว นมสฺสนฺติ มหนฺตํ วีตสารทํ ฯ
นโม เต ปุริสาชญฺญ นโม เต ปุริสุตฺตม
กุสเลน สเมกฺขสิ อมนุสฺสาปิ ตํ วนฺทนฺติ ฯ

สุตำ เนตำ อภิณฺหโส ตสฺมา เอวำ วเทมฺหเส
ชินำ วนฺทถ โคตมำ ชินำ วนฺทาม โคตมำ
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนำ พุทฺธำ วนฺทาม โคตมำ ฯ
ยตฺถ โจคฺคจฺฉติ สุริโย อาทิจฺโจ มณฺฑลีมหา
ยสฺส โจคฺคจฺฉมานสฺส ทิวโสปิ นิรุชฺฌติ
ยสฺส โจคฺคเต สุริเย ส่วรีติ ปวุจฺจติ ฯ
รหโทปิ ตตฺถ คมฺภีโร สมุทฺโท สริโตทโก
เอวนฺตำ ตตฺถ ชานนฺติ สมุทฺโท สรฺโตทโก ฯ
อิโต สา ปจฺฉิมา ทิสา อิติ นำ อาจิกฺขตี ชโน
ยำ ทิสำ อภิปาเลติ มหาราชา ยสสฺสิ โส
นาคานำ อาธิปติ วิรูปกฺโข อิติ นามโส
รมตี นจฺจคีเตหิ นาเคหิ ปุรกฺขโต ฯ
ปุตฺตาปิ ตสฺส พหโว เอกนามาติ เม สุตำ
อสีติ ทส เอโก จ อินฺทนามา มหพฺพลา
เต จาปิ พุทฺธำ ทิสฺวาน พุทฺธำ อาทิจฺจพนฺธุนำ
ทูรโต ว นมสฺสนฺติ มหนฺตำ วีตสารทำ ฯ
นโม เต ปุริสาชญฺญ นโม เต ปุริสุตฺตม
กุสเลน สเมกฺขสิ อมนุสฺสาปิ ตำ วนฺทนฺติ ฯ
สุตำ เนตำ อภิณฺหโส ตสฺมา เอวำ วเทมฺหเส
ชินำ วนฺทถ โคตมำ ชินำ วนฺทาม โคตมำ
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนำ พุทฺธำ วนฺทาม โคตมำ ฯ
เยน อุตฺตรกุรู รมฺมา มหาเนรุ สุทสฺสโน

มนุสฺสา ตตฺถ ชายนฺติ อมมา อปริคฺคหา ฯ
น เต พีชํ ปวปฺปนฺติ นปิ นียนฺติ นงฺคลา
อกฏฺฐปากิมํ สาลึ ปริภุญฺชนฺติ มานุสา ฯ
อกณฺณ กถุสํ สุทฺธํ สุคนฺธ ตณฺฑุลปฺผลํ
ตุณฺฑิกิเร ปจิตฺวาน ตโต ภุญฺชนฺติ โภชนํ ฯ
คาวึ เอกขุรํ กตฺวา อนุยนฺติ ทิโส ทิสํ
ปสุ เอกขุรํ กตฺวา อนุยนฺติ ทิโส ทิสํ ฯ
อิตฺถึ วาหนํ กตฺวา อนุยนฺติ ทิโส ทิสํ
ปุริสํ วาหนํ กตฺวา อนุยนฺติ ทิโส ทิสํ
กุมารึ วาหนํ กตฺวา อนุยนฺติ ทิโส ทิสํ
กุมารํ วาหนํ กตฺวา อนุยนฺติ ทิโส ทิสํ ฯ
เต ยาเน อภิรูหิตฺวา สพฺพา ทิสา อนุปริยนฺติ
(ในพระบาลีขาดหายไป) ปจารา ตสฺส ราชิโน ฯ
หตฺถิยานํ อสฺสยานํ ทิพฺพํ ยานํ อุปฏฺฐิตํ
ปาสาทา สิวิกา เจว มหาราชสฺส ยสสฺสิโน ฯ
ตสฺส จ นครา อหุ อนฺตลิกฺเข สุมาปิตา
อาฏานาฏา กุสินาฏา ปรกุสินาฏา นาฏปริยา ปรกุสิตนาฏา ฯ
อุตฺตเรน กปีวนฺโต ชโนฆมปเรน จ
นวนวุติโย อมฺพรอมฺพรวติโย อาฬกมนฺทา นาม ราชธานี
กุวรสฺส โข ปน มาริส มหาราชสฺส วิสาณา นาม ราชธานี
ตสฺมา กุเวโร มหาราชา เวสฺสวโณติ ปวุจฺจติ ฯ
ปจฺเจสนฺโต ปกาเสนฺติ ตโตลา ตตฺตลา ตโตตลา

โอชสี เตชสี ตโตชสี
สุโร ราชา อริฏฺโจ เนมี ฯ
รหโทปิ ตตฺถ ธรณี นาม
ยโต เมฆา ปวสฺสนฺติ
วสฺสา ยโต ปตายนฺติ
สภาปิ ตตฺถ ภคลวตี นาม
ยตฺถ ยกฺขา ปยิรุปาสนฺติ ฯ

ตตฺถ นิจฺจผลา รุกฺขา นานาทิชคณายุตา
มยูรโกญฺจาภิรุทา โกกิลาภิหิ วคฺคุภิ ฯ
ชีวญฺชีวกสทฺเทตฺถ อโถ โอฏฺฐวจิตฺตกา
กุกฺกุฏกา กุฬีรกา วเน โปกฺขรสาตกา ฯ
สุกสาลิกสนฺเทตฺถ ทณฺฑมาณวกานิ จ
โสภติ สพฺพกาลํ สา กุเวรนฬินี สทา ฯ
อิโต สา อุตฺตรา ทิสา อิติ นํ อาจิกฺขตี ชโน
ยํ ทิสํ อภิปาเลติ มหาราชา ยสสฺสิ โส ฯ
ยกฺขานํ อาธิปติ กุเวโร อิติ นามโส
รมตี นจฺจคีเตหิ ยกฺเขหิ ปุรกฺขโต ฯ
ปุตฺตาปิ ตสฺส พหโว เอกนามาติ เม สุตํ
อสีติ ทส เอโก จ อินฺทนามา มหพฺพลา ฯ
เต จาปิ พุทฺธํ ทิสฺวาน พุทฺธํ อาทิจฺจพนฺธุนํ
ทูรโต ว นมสฺสนฺติ มหนฺตํ วีตสารทํ ฯ
นโม เต ปุริสาชญฺญ นโม เต ปุริสุตฺตม

กุสเลน สเมกฺขสิ อมนุสฺสาปิ ตं วนฺทนฺติ ฯ
สุตं เนตं อภิณฺหโส ตสฺมา เอวं วเทมฺหเส
ชินํ วนฺทถ โคตมํ ชินํ วนฺทาม โคตมํ
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ พุทฺธํ วนฺทาม โคตมนฺติ ฯ

อานุภาพแห่งอาฏานาฏิยรักขา

(214-215) หลังจากสวดอาฏานาฏิยรักขา ถวายให้พระพุทธองค์ทรงถ่ายทอดให้พุทธบริษัททั้งหลายจำทรงไว้คุ้มครองตนดังกล่าวแล้ว ท้าวเวสวัณได้กราบทูลต่อไปว่า คาถานี้เมื่อภิกษุ, ภิกษุณี, อุบาสก, อุบาสิกา เรียนเอาไว้อย่างถูกต้องครบถ้วนแล้วจะช่วยให้รอดพ้นภัยพาล ถ้าพวกอมนุษย์ผู้คิดมุ่งร้ายเดินตาม, ยืนใกล้, นั่งใกล้, หรือนอนใกล้อยู่ พวกเขาก็จะไม่ได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้านชาวนิคมของพระองค์ จะไม่ได้อะไรๆ และจะอาศัยอยู่ในราชธานีชื่ออาฬกมันทาของพระองค์ก็ไม่ได้ จะคบหาสมาคมกับเหล่ายักษ์ของพระองค์ก็ไม่ได้ จะแต่งงานกันก็ไม่ได้ พวกเขาจะถูกพวกอมนุษย์ด้วยกันด่าว่าและดูแคลนไปทั่ว ทั้งจะถูกอมนุษย์ด้วยกันครอบศีรษะด้วยกะลาเปล่า และผ่าศีรษะออกเป็น 7 เสี่ยง

กราบทูลอีกว่า พวกอมนุษย์ชั่วร้ายที่ไม่นับถือเชื่อฟังท้าวมหาราช ไม่เชื่อฟังยักษ์เสนาบดีและรองยักษ์เสนาบดีก็มีอยู่ พวกเขาเป็นศัตรูของท้าวมหาราชทั้ง 4 ไม่ต่างอะไรกับโจรที่เป็นข้าศึก

ของพระราชาแห่งแคว้นมคธ (อมนุษย์ชั่วร้ายมีทั้งที่เป็นยักษ์, ยักษิณี, บุตรยักษ์, ธิดายักษ์, มหาอำมาตย์ยักษ์, บริวารยักษ์ (ยกฺขปาริสชฺโช), ยักษ์ผู้รับใช้(ยกฺขปจาโร): ในหมู่เทพคนธรรพ์... กุมภัณฑ์...นาค ก็เหมือนกัน) ถ้าถูกพวกอมนุษย์เหล่านี้เดินตาม, ยืนใกล้, นั่งใกล้, หรือนอนใกล้ ขอให้ร้องทุกข์ต่อยักษ์และมหายักษ์(ยักษ์ผู้ใหญ่)ว่า ถูกพวกเขาตามรังควานให้ได้รับความทุกข์ความเดือดร้อน

รายนามยักษ์ผู้ใหญ่

(215) (ตามคำกราบทูลของท้าวเวสวัณนั้น เมื่อถูกอมนุษย์ชั่วร้ายเบียดเบียนให้ได้รับความเดือดร้อน ให้บอกกล่าวหรือร้องทุกข์ต่อยักษ์ผู้ใหญ่, คำว่า"ยักษ์ผู้ใหญ่"ในที่นี้ หมายถึง "ยักษ์, มหายักษ์, เสนาบดียักษ์, มหาเสนาบดียักษ์" (ซึ่งเป็นยักษ์ระดับสูงของท้าวเวสวัณ) แต่เนื่องจากพระบาลีแจกแจงรายชื่อของยักษ์เหล่านั้นในรูปคาถา จึงไม่รู้แน่ว่ามีจำนวนกี่ตน อรรถกถาระบุแต่เพียงว่า "เสนาบดียักษ์ 28 ตน" ส่วน D.B. (เล่ม 3) ได้แจกแจงรายชื่อของยักษ์ในคาถานี้ไว้ใน Appendix หน้า 266-267 นับได้ 41 ตนดังนี้)

1. **อินทะ** 2. **โสมะ** 3. **วรุณะ** 4. ภารทวาชะ 5. **ปชาปติ** 6. จันทนะ 7. กามเสฏฐะ 8. กินนุมัณฑุ 9. **นิมันทุ** 10. ปนาทะ 11. โอปมัญญะ 12. เทวสูตะ 13. มาตลิ 15. จิตตเสนะ 16. นฬะ (ระหว่าง 15-16. มีคำว่า "คนฺธพฺโพ" แต่ไม่นับเป็นชื่อยักษ์) 17. สุโรราชา (ชื่อนี้มีปัญหา เพราะบาลีตอนนี้ ในฉบับยุโรปเป็น

"นฬราช" ส่วนฉบับสยามรัฐเป็น "นโฬราชา", D.B. ก็ไม่แน่ใจว่า "สุโร ราชะ"เป็นชื่อเดียวกัน หรือ "สุโร"เป็นชื่อหนึ่ง "ราชะ"เป็นชื่อหนึ่ง) 18. ชเนสภะ (ฉบับสยามรัฐเป็น ชโนสโภ) 19. สาตาคิระ 20. เหมวตะ 21. ปุณณกะ 22. กรติยะ 23. คุละ 24. สิวกะ 25. มุจลินทะ 26. เวสสามิตตะ 27. ยุคันธระ 28. โคปาละ 29. สุปปเคธะ 30. หิริ 31. เนตตี 32. มันทิยะ 33. ปัญจาลจันทะ 34. อาลวกะ 35. **ปชุนนะ** 36. สุมุขะ 37. ทธิมุขะ 38. มณิ 39. มานิจระ 40. ทีฆะ 41. เสรีสกะ (ชื่อที่พิมพ์ด้วยตัวหนา พ้องกับชื่อเทพในคัมภีร์พระเวท)

ขอยกบาลีคาถามาแสดงไว้เพื่อประกอบการพิจารณา ซึ่งมีอยู่ดังนี้

อินฺโท โสโม วรุโณ จ ภารทฺวาโช ปชาปติ
จนฺทโน กามเสฏฺโฐ จ กินฺนุมณฺฑุ นิมณฺฑุ จ ฯ
ปนาโท โอปมญฺโญ จ เทวสูโต จ มาตลิ
จิตฺตเสโน จ คนฺธพฺโพ นโฬราชา ชโนสโภ
สาตาคิโร เหมวโต ปุณฺณโก กรติโย คุโล
สิวโก มุจฺจลินฺโท จ เวสฺสามิตฺโต ยุคนฺธโร ฯ
โคปาโล สุปฺปเคโธ จ หิริ เนตฺติ จ มนฺทิโย
ปญฺจาลจนฺโท อาลวโก ปชุนฺโน สุมุโข ทธิมุโข
มณิ มานิจโร ทีโฆ อโถ เสรีสโก สห ฯ

ทรงให้ภิกษุเรียนอาฏานาฏิยรักขา

(216-219) เมื่อกราบทูลเรื่องนี้จบลง ท้าวเวสวัณก็ทูลลาในนามเทพทั้งปวง (อาการจากไปของเทพผู้เลื่อมใสในพระพุทธองค์คือพากันลุกจากที่นั่งของตนและกระทำประทักษิณแล้วหายวับไปในบัดดล(อุฏฐายาสนา ภควนฺตำ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณำ กตฺวา ตตฺเถวนฺตรธายึสุ) ส่วนพวกเทพที่ไม่เลื่อมใสก็ยังคงแสดงอาการเหมือนเมื่อเข้าเฝ้าครั้งแรก ก่อนจะหายวับไปเหมือนกัน)

เมื่อราตรีนั้นผ่านไป พระพุทธองค์ได้ทรงเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสเล่าถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ต้นจนกระทั่งการจากไปของพวกเทวดา ทรงเล่าเรื่องที่ท้าวเวสวัณทูลให้ทรงรับอาฏานาฏิยรักขานั้น ซึ่งก็ได้ทรงรับเอาด้วยพระอาการดุษณี

แล้วตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ณ ที่นั้นว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! เธอทั้งหลายจงเรียนเอา จงขวนขวาย (ใส่ใจ) จงจำทรงไว้ซึ่งอาฏานาฏิยรักขา, อาฏานาฏิยรักขานี้ มีประโยชน์เพื่อการคุ้มครองป้องกันไม่ให้อมนุษย์เบียดเบียนได้ เพื่อความเป็นอยู่อย่างปลอดภัยของภิกษุ, ภิกษุณี, อุบาสก, และอุบาสิกา"

สังคีติสูตร

เสด็จเข้าพำนักในท้องพระโรงเมืองปาวา

(221-233) คราวหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จจาริกอยู่ในแคว้นมัลละพร้อมด้วยเหล่าภิกษุหมู่ใหญ่ประมาณ 500 รูป ได้เสด็จถึงเมืองปาวาอันเป็นเมืองของพวกมัลลกษัตริย์ และเข้าประทับอยู่ที่สวนมะม่วงของนายจุนทะ กัมมารบุตร ซึ่งอยู่ใกล้ๆ ตัวเมือง. เวลานั้น พวกเจ้ามัลละเพิ่งสร้างท้องพระโรง(สัณฐาคาร) เสร็จใหม่ๆ ท้องพระโรงนั้นตั้งชื่อว่า "อุพภกตะ" (เป็นอาคารทรงสูงใช้สำหรับเป็นที่ประชุมใหญ่เช่นเดียวกับตึกรัฐสภาสมัยปัจจุบัน) ยังไม่เคยมีการเข้าไปใช้งาน

เมื่อพวกเจ้ามัลละได้ทราบว่า พระพุทธองค์เสด็จมายัง

เมืองปาวาและกำลังประทับอยู่ที่สวนมะม่วงแห่งนั้น ก็พากันไปเข้าเฝ้า กราบทูลว่า ท้องพระโรงในเมืองเพิ่งสร้างเสร็จใหม่ ยังไม่มีการใช้สอยเลย ขอทูลนิมนต์เสด็จเข้าประทับอยู่ที่นั่นเถิด เพื่ออำนวยประโยชน์สุขแก่ชาวมัลละไปตราบนานเท่านาน ซึ่งพระพุทธองค์ก็ทรงรับโดยพระอาการดุษณี

พวกเจ้ามัลละเมื่อทราบจากพระอาการว่าทรงรับคำทูลแล้ว ก็กลับไปจัดเตรียมที่ประทับ มีการปูลาดท้องพระโรงอย่างดี, ปูอาสนะ, ตั้งหม้อน้ำ, และตามประทีปน้ำมันไว้พร้อมสรรพ ครั้นได้เวลาก็ไปทูลนิมนต์เสด็จพร้อมด้วยภิกษุทั้งหมด

พระพุทธองค์ทรงครองอันตรวาสก(ห่มจีวร) แล้วทรงถือบาตรจีวร (จีวรในที่นี้หมายถึงสังฆาฏิ) เสด็จไปยังท้องพระโรงพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เมื่อเสด็จถึงก็ทรงล้างพระบาทแล้วเข้าสู่ท้องพระโรง ทรงนั่งพิงที่เสากลาง ผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ภิกษุสงฆ์และพวกเจ้ามัลละก็ทยอยล้างเท้าก้าวสู่ภายในท้องพระโรงตามลำดับ, ฝ่ายภิกษุนั้นนั่งพิงฝาด้านหลังที่ประทับ หันหน้าไปทางทิศตะวันออกเหมือนกัน ในขณะที่พวกเจ้ามัลละนั่งพิงฝาฝั่งตรงกันข้าม หันหน้าไปทางทิศตะวันตก

คืนนั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโปรดพวกเจ้ามัลละจนดึกดื่น (ทรงเรียกพวกเจ้ามัลละด้วยคำว่า "วาเสฏฐะ")

พระสาริบุตรปรารภเรื่องนิครนถ์ นาฏบุตรถึงแก่กรรม

(224-225) หลังจากพวกเจ้ามัลละกลับไปแล้วไม่นาน พระพุทธองค์ทรงเหลียวดูหมู่ภิกษุซึ่งพากันนั่งสงบนิ่งอยู่ รับสั่ง

แก่พระสาริบุตรว่า ภิกษุสงฆ์ไม่มีอาการง่วงซึม(เป็นอาการปราศจากถีนะและมิทธะ) แสดงธรรมให้ภิกษุทั้งหลายฟังเถิด เราเมื่อยแล้วขอพักผ่อน. พระสาริบุตรรับสนองพระดำรัส ส่วนพระพุทธองค์ก็รับสั่งให้ปูสังฆาฏิ ซึ่งพับเป็นสี่ชั้น แล้วทรงบรรทมตะแคงขวา (สีหไสยา)

ก่อนหน้าที่พระพุทธองค์จะเสด็จมายังเมืองปาวาครั้งนี้ไม่นาน นิครนถ์ นาฏบุตร ได้ถึงแก่กรรมที่เมืองปาวานี้เอง ความเป็นไปในหมู่สาวกของนิครนถ์ มีแต่ความวุ่นวายแตกแยกทะเลาะวิวาทกัน ต่างฝ่ายต่างโอ้อวดตัวเองว่าเป็นฝ่ายพูดถูกปฏิบัติถูก กล่าวหาอีกฝ่ายหนึ่งว่าพูดผิดปฏิบัติผิด มุ่งแต่จะเอาแพ้เอาชนะกัน จนกระทั่งสาวกฝ่ายคฤหัสถ์พากันเบื่อหน่ายท้อแท้ต่อพฤติการณ์เหล่านั้น

พระสาริบุตรกล่าวเรื่องนี้ให้ภิกษุทั้งหลายฟัง แล้วตั้งข้อสังเกตว่า เป็นเพราะธรรมวินัยของนิครนถ์ นาฏบุตร สอนไว้ไม่ดี ไม่เป็นคำสอนเพื่อให้พ้นไปจากทุกข์ เพื่อความสงบระงับ ไม่ใช่คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

แล้วปรารภให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า พระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของพวกเรานั้น ตรัสไว้ดีแล้ว เป็นธรรมเพื่อให้พ้นไปจากทุกข์ เพื่อสงบระงับ พวกเราทั้งหมดต้องพากันสังคายนาไว้(สงฺคายิตพฺพ) อย่ากล่าวแก่งแย่งเอาแพ้เอาชนะกัน (น วิวทิตพฺพ) ถ้าพรหมจรรย์นี้ตั้งมั่นยืนนาน ก็จะเอื้อประโยชน์สุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายสืบไป

ธรรม 10 หมวดที่พระสาริบุตรยกขึ้นสังคายนา

(227-262) ต่อไปนี้ คือหัวข้อธรรมที่พระสาริบุตรกล่าวแก่ภิกษุทั้งหลายว่าขอให้พากันสังคายนา(สวดเอาไว้,จำเอาไว้) อย่าได้มีความเห็นแตกแยกกัน โดยท่านได้จัดลำดับตั้งแต่ธรรมหมวด 1 ไปจนถึงธรรมหมวด 10 ตามลำดับ ดังนี้

ธรรมหมวด 1

ธรรมหมวด 1 มี 2 ข้อ คือ 1. สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงดำรงอยู่ด้วยอาหาร 2. สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงดำรงอยู่ด้วยสังขาร

ธรรมหมวด 2

ธรรมหมวด 2 มี 33 ชุด คือ 1. นามและรูป 2. อวิชชาและภวตัณหา 3. ภวทิฐิและวิภวทิฐิ 4. อหิริกะ-ความไม่ละอายต่อบาป และอโนตตัปปะ-ความไม่เกรงกลัวต่อบาป 5. หิริ-ความละอายต่อบาป และโอตตัปปะ-ความเกรงกลัวต่อบาป 6. โทวจัสสตา-ความเป็นผู้ว่ายาก และปาปมิตตตา-ความเป็นผู้มีมิตรชั่ว 7. โสวจัสสตา-ความเป็นผู้ว่าง่าย และกัลยาณมิตตตา-ความเป็นผู้มีมิตรดี 8. อาปัตติกุสลตา-ความเป็นผู้ฉลาดในอาบัติ และอาปัตติวุฏฐานกุสลตา-ความเป็นผู้ฉลาดในการออกจากอาบัติ 9. สมาปัตติกุสลตา-ความเป็นผู้ฉลาดในการเข้าสมาบัติ และสมาปัตติวุฏฐานกุสลตา-ความเป็นผู้ฉลาดในการออกจากสมาบัติ 10. ธาตุกุสลตา-ความเป็นผู้ฉลาดในธาตุ และมนสิการกุสลตา-

ความเป็นผู้ฉลาดในมนสิการ(ใส่ใจ,ทำไว้ในใจ,กำหนดในใจ)

11. อายตนกุสลตา-ความเป็นผู้ฉลาดในอายตนะ และปฏิจจสมุปปาทกุสลตา-ความเป็นผู้ฉลาดในปฏิจจสมุปบาท 12. ฐานกุสลตา-ความเป็นผู้ฉลาดในสิ่งที่เป็นไปได้(ฐานะ) และอัฏฐาน-กุสลตา-ความเป็นผู้ฉลาดในสิ่งที่เป็นไปไม่ได้(อฐานะ) 13. อาชชวะ-ความซื่อตรง และมัททวะ-ความอ่อนโยน 14. ขันติ และโสรัจจะ 15. สาขัลยะ-การพูดอ่อนหวาน และปฏิสันถาร-การต้อนรับ 16. อวิหิงสา-ความไม่เบียดเบียนและโสเจยยะ-ความสะอาด 17. มุฏฐสัจจะ-ความเป็นผู้มีสติหลงลืม และอสัมปชัญญะ-ความเป็นผู้ไม่รู้ตัว 18. สติและสัมปชัญญะ 19. อินทริเยสุ อคุตต-ทวารตา-ความเป็นผู้ไม่ได้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย และโภชเน อมัตตัญญุตา-ความเป็นผู้ไม่รู้จักประมาณในการกิน 20. อินทริเยสุ คุตตทวารตา-ความเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย และโภชเน มัตตัญญุตา-ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการกิน

21. ปฏิสังขานพละ-กำลังการพิจารณา และภาวนาพละ-กำลังการอบรมจิต 22. สติพละ-กำลังสติ และสมาธิพละ-กำลังสมาธิ 23. สมถะ และวิปัสสนา 24. สมถนิมิต-นิมิตที่เกิดเพราะสมถะ และปัคคหนิมิต-นิมิตที่เกิดเพราะความเพียร 25. ปัคคหะ-ความเพียร และอวิกเขปะ-ความไม่ฟุ้งซ่าน 26. สีลวิบัติ-ความวิบัติแห่งศีล และทิฏฐิวิบัติ-ความวิบัติแห่งทิฐิ 27. สีลสัมปทา-ความถึงพร้อมแห่งศีล และทิฏฐิสัมปทา-ความถึงพร้อมแห่งทิฐิ 28. สีลวิสุทธิ-ความหมดจดแห่งศีล และทิฏฐิวิสุทธิ-ความหมด

จดแห่งทิฐิ 29. ทิฏฐิวิสุทธิ-ความหมดจดแห่งทิฐิ และทิฏฐิปธาน-ความเพียรของผู้มีทิฐิ 30. สังเวโค จะ สังเวชนีเยสุ ฐาเนสุ-ความสลดใจในที่ที่ควรสลด และสังวิคคัสสะ จะ โยนิโส ปธานัง-ความเพียรโดยแยบคายของผู้สลดใจ 31. อสันตุฏฐิตา จะ กุสเลสุ ธัมเมสุ-ความเป็นผู้ไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลายและอัปปฏิวานิตา จะ ปธานัสมิง-ความเป็นผู้ไม่ท้อถอยในความเพียร 32. วิชชาและวิมุตติ 33. ขยญาณ-ความรู้ในความสิ้นไป และอนุปาทญาณ-ความรู้ในความไม่เกิด

ธรรมหมวด 3

ธรรมหมวด 3 มี 60 ชุดคือ 1. **อกุสลมูล** (โลภะ-โทสะ-โมหะ) 2. **กุสลมูล** (อโลภะ-อโทสะ-อโมหะ) 3. **ทุจริต** (กายทุจริต-วจีทุจริต-มโนทุจริต) 4. **สุจริต** (กายสุจริต-วจีสุจริต-มโนสุจริต) 5. **อกุสลวิตก** (กามวิตก-พยาบาทวิตก-วิหิงสาวิตก) 6. **กุสลวิตก** (เนกขัมมวิตก-อัพยาบาทวิตก-อวิหิงสาวิตก) 7. **อกุสลสังกัปปะ** (แจกเหมือนอกุสลวิตก) 8. **กุสลสังกัปปะ** (แจกเหมือนกุสลวิตก) 9. **อกุสลสัญญา** (แจกเหมือนอกุสลวิตก) 10. **กุสลสัญญา** (แจกเหมือนกุสลวิตก) 11. **อกุสลธาตุ** (แจกเหมือนอกุสลวิตก) 12. **กุสลธาตุ** (แจกเหมือนกุสลวิตก) 13. **ธาตุ** (กามธาตุ,รูปธาตุ,อรูป-ธาตุ) 14. **ธาตุ** (รูปธาตุ-อรูปธาตุ-นิโรธธาตุ) 15. **ธาตุ** (หีนธาตุ-มัชฌิมธาตุ-ปณีตธาตุ)

16. **ตัณหา** (กามตัณหา-ภวตัณหา-วิภวตัณหา) 17. **ตัณหา** (กามตัณหา-รูปตัณหา-อรูปตัณหา) 18. **ตัณหา** (รูปตัณหา-อรูป-

ตัณหา-นิโรธตัณหา) **19. สังโยชน์** (สักกายทิฐิ-วิจิกิจฉา-สีลัพพต ปรามาส) **20. อาสวะ** (กามาสวะ-ภวาสวะ-อวิชชาสวะ)

21. ภพ (กามภพ-รูปภพ-อรูปภพ) **22. อเนสนา–การแสวงหา** (กาเมสนา-ภเวสนา-พรหมจริเยสนา) **23. วิธามานะ–ความถือตัว** (ถือว่าเราดีกว่าเขา-ถือว่าเราเท่ากับเขา-ถือว่าเราเลวกว่าเขา) **24. อัทธา–กาล** (อดีต-อนาคต-ปัจจุบัน) **25. อันตะ–ส่วน** (ส่วนที่ถือว่าเป็นกายตน-ส่วนที่ถือว่าเป็นเหตุก่อให้เกิดกายตน-ส่วนที่ถือว่าเป็นเครื่องดับกายตน) **26. เวทนา** (สุขเวทนา-ทุกขเวทนา-อทุกขมสุขเวทนา) **27. ทุกขตา–ความเป็นทุกข์** (ทุกข-ทุกขตา(ทุกข์เพราะทนได้ยาก)-สังขารทุกขตา(ทุกข์เพราะการปรุงแต่ง)-วิปริณามทุกขตา (ทุกข์เพราะความแปรปรวน) **28. ราสี–กอง,ประเภทธรรม** (มิจฉัตตนิยตราสี(กองความผิดที่แน่นอน)-สัมมัตตนิยตราสี (กองความถูกที่แน่นอน-อนิยตราสี (กองความไม่แน่นอน) **29. กังขา–ความสงสัย** (ปรารภอดีตสงสัย-ปรารภอนาคตสงสัย-ปรารภปัจจุบันสงสัย)

30. เรื่องที่ไม่ต้องห่วง(ไม่ต้องรักษา)ในพระพุทธเจ้า มี 3 อย่างคือ 1) พระพุทธเจ้ามีความประพฤติทางกาย(กายสมาจาร) บริสุทธิ์ ไม่มีการประพฤติชั่วทางกายที่พระองค์จะต้องรักษาโดยตั้งพระทัยที่จะไม่ให้คนอื่นรู้ว่าทรงประพฤติชั่วนั้น 2) พระพุทธเจ้ามีความประพฤติทางวาจา(วจีสมาจาร)บริสุทธิ์...3) พระพุทธเจ้ามีความประพฤติทางใจ(มโนสมาจาร)บริสุทธิ์...

31. กิญจนะ–เครื่องกังวล (ราคกิญจนะ-โทสกิญจนะ-โมหกิญจนะ) **32. อัคคิ–ไฟ** (ราคัคคิ-โทสัคคิ-โมหัคคิ) **33. อัคคิ–**

ไฟ (หมายถึง อาหุเนยยบุคคล-ทักขิเณยยบุคคล-คฤหบดี) **34. รูปสังคหะ-ชนิดของรูป** (รูปที่เห็นได้และถูกต้องได้-รูปที่เห็นไม่ได้แต่ถูกต้องได้-รูปที่เห็นไม่ได้ทั้งถูกต้องไม่ได้) **35. สังขาร** (ปุญญาภิสังขาร-อปุญญาภิสังขาร-อเนญชาภิสังขาร) **36. บุคคล** (เสกขบุคคล-อเสกขบุคคล-เนวเสกขานาเสกขบุคคล) **37. เถระ-พระผู้ใหญ่** (เถระโดยชาติ(อายุ)-เถระโดยธรรม-เถระโดยการแต่งตั้ง (สมมติ) **38. บุญกิริยาวัตถุ** (ทานมัย-สีลมัย-ภาวนามัย) **39. โจทนาวัตถุ-หลักแห่งการโจทเพื่อปรับอาบัติ** (โจทด้วยได้เห็น-โจทด้วยได้ยินได้ฟัง-โจทด้วยความรังเกียจ)

40. กามอุบัติ-การเสพกาม มี 3 ประเภท คือ 1) สัตว์บางประเภทเกิดความใคร่(มีกามอยู่ในจิต) สามารถที่จะเสพกามได้ด้วยการใช้เหตุจูงใจต่างๆ (หรือแม้แต่ด้วยการบังคับขืนใจ) เช่น มนุษย์, เทพบางจำพวก, และวินิบาต(พวกเปรตอยู่วิมาน-เวมานิกเปรต) 2) สัตว์บางประเภทเนรมิตกามได้ตามที่ตนต้องการ เช่น เทพนิมมานรดี 3) สัตว์บางประเภทเสพกามที่ผู้อื่นเนรมิตให้ เช่น เทพปรนิมมิตวสวัตดี

41. สุขอุบัติ-การเสพสุข มี 3 ประเภท คือ 1) สัตว์บางพวกทำให้ความสุขเกิดขึ้นได้ แล้วเสพสุขนั้น เช่นเทพจำพวกพรหมกายิกา 2) สัตว์บางพวก เสพสุขเพราะได้สัมผัสความรู้สึกที่เป็นสุข บางคราวถึงกับเปล่งอุทานออกมาว่า "สุขหนอๆ" เช่น เทพอาภัสสรา 3) สัตว์บางพวก เสพสุขอันประณีตทางจิตเท่านั้น เช่นเทพสุภกิณหา

42. ปัญญา (เสกขปัญญา, อเสกขปัญญา, เนวเสกขานา-

เสกขปัญญา) **43. ปัญญา** (จินตามยปัญญา-สุตมยปัญญา-ภาวนามยปัญญา) **44. อาวุธ** (สุตาวุธ(การฟัง)-ปวิเวกาวุธ(ความสงัด)-ปัญญาวุธ) **45. อินทรีย์** (อนัญญตัญญัสสามีตินทรีย์ (อินทรีย์ของผู้ปฏิบัติที่มุ่งมั่นว่าจักรู้ธรรมที่ตนยังไม่รู้)-อัญญินทรีย์ (อินทรีย์คือความรู้)-อัญญาตาวินทรีย์(อินทรีย์ในธรรมที่รู้แล้ว)

46. จักษุ (มังสจักษุ-ทิพยจักษุ-ปัญญาจักษุ) **47. สิกขา** (อธิสีลสิกขา-อธิจิตตสิกขา-อธิปัญญาสิกขา) **48. ภาวนา** (กายภาวนา-จิตตภาวนา-ปัญญาภาวนา) **49. อนุตตริยะ** (ทัสสนานุตตริยะ-ปฏิปทานุตตริยะ-วิมุตตานุตตริยะ) **50. สมาธิ** (สวิตักกวิจารสมาธิ (สมาธิที่ยังมีวิตกวิจาร)-อวิตักกวิจารมัตตสมาธิ (สมาธิที่ไม่มีวิตก มีเพียงวิจาร)-อวิตักกวิจารสมาธิ(สมาธิที่ไม่มีวิตกวิจาร)

51. สมาธิ (สุญญตสมาธิ(สมาธิที่ว่างเปล่า)-อนิมิตตสมาธิ (สมาธิหานิมิตมิได้)-อัปปณิหิตสมาธิ(สมาธิหาที่ตั้งมิได้)

52. โสเจยยะ–ความสะอาด (กายโสเจยยะ-วจีโสเจยยะ-มโนโสเจยยะ) **53. โมเนยยะ–ธรรมที่ทำให้เป็นมุนี** (กายโมเนยยะ-วจีโมเนยยะ-มโนโมเนยยะ) **54. โกสัลละ–ความเป็นผู้ฉลาด** (อายโกสัลละ (ฉลาดในเหตุแห่งความเจริญ)-อปายโกสัลละ (ฉลาดในเหตุแห่งความเสื่อม-อุปายโกสัลละ(ฉลาดในเหตุแห่งความเจริญและความเสื่อม) **55. มทะ–ความมัวเมา** (อาโรคยมทะ (มัวเมาในความไม่มีโรค)-โยพพนมทะ (มัวเมาในความเป็นหนุ่มสาว)-ชาติมทะ (มัวเมาในชาติกำเนิดของตน) **56. อธิปไตย** (อัตตาธิปไตย-โลกาธิปไตย-ธัมมาธิปไตย)

57. กถาวัตถุ (ปรารภอดีตกล่าว-ปรารภอนาคตกล่าว-

ปรารภปัจจุบันกล่าว) 58. **วิชชา** (บุพเพนิวาสานุสติญาณ, จุตูปปาตญาณ, อาสวักขยญาณ) 59. **วิหารธรรม** (ทิพพวิหาร(ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของเทวดา)-พรหมวิหาร (ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม)-อริยวิหาร (ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของอริยบุคคล) 60. **ปาฏิหาริยะ** (อิทธิปาฏิหาริย์-อาเทสนาปาฏิหาริย์-อนุสาสนีปาฏิหาริย์)

ธรรมหมวด 4

ธรรมหมวด 4 มี 50 ชุด คือ 1. **สติปัฏฐาน** 2. **สัมมัปปธาน** 3. **อิทธิบาท** 4. **รูปฌาน** (ปฐมฌาน, ทุติยฌาน, ตติยฌาน, จตุตถฌาน)

5. **สมาธิภาวนา**-การเจริญสมาธิมี 4 ประเภทคือ 1) สมาธิภาวนาเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน คือการได้ปฐมฌาน, ทุติยฌาน ตติยฌาน, จตุตถฌาน 2) สมาธิเพื่อได้ญาณทัสสนะ คือการมนสิการอาโลกสัญญา-กำหนดในใจให้เห็นแต่แสงสว่าง ไม่ว่าจะเป็นกลางวันหรือกลางคืนก็นึกเห็นเป็นความสว่างเท่ากัน 3) สมาธิภาวนาเพื่อมีสติและสัมปชัญญะ คือการกำหนดรู้เวทนา, สัญญา, และวิตกทั้งหลาย ซึ่งเกิดขึ้น, ตั้งอยู่, และดับไป 4) สมาธิภาวนาเพื่อสิ้นอาสวะ คือการเพ่งพิจารณาให้เห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปของอุปาทานขันธ์ทั้ง 5

6. **อัปปมัญญา** (เมตตา-กรุณา-มุทิตา-อุเบกขา ที่แผ่ไปอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด) 7. **อรูป** (อากาสานัญจายตนะ, วิญญาณัญจายตนะ, อากิญจัญญายตนะ, เนวสัญญานาสัญญายตนะ) 8. **อปัสเสนะ-ธรรมเป็นที่อาศัย** (พิจารณาแล้วเสพ-พิจารณาแล้ว

อดกลั้น-พิจารณาแล้วเว้น-พิจารณาแล้วบรรเทา) 9. **อริยวงส์–แนวปฏิบัติของพระอริยะ** (จีวรสันโดษ(สันโดษด้วยจีวร)-ปิณฑปาตสันโดษ(สันโดษด้วยบิณฑบาต)-เสนาสนสันโดษ (สันโดษด้วยที่อยู่อาศัย)-ภาวนาปหานารามตา (ยินดีในการเจริญกุศลและในการละอกุศล) 10. **ปธาน–ความเพียร** (สังวรปธาน(เพียรระวัง)-ปหานปธาน(เพียรละ)-ภาวนาปธาน(เพียรเจริญ)-อนุรักขนาปธาน(เพียรรักษา)

11. **ญาณ–ความรู้** (ธัมมญาณ(รู้ในธรรม)-อันวยญาณ(รู้ในการคล้อยตาม)-ปริจเฉทญาณ(รู้ในการกำหนด)-สัมมติญาณ(รู้ในสมมติ) 12. **ญาณ–ความรู้** (ทุกขญาณ-ทุกขสมุทยญาณ-ทุกขนิโรธญาณ-ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาญาณ) 13. **โสดาปัตติยัง–คะ–องค์ธรรมเพื่อการบรรลุโสดาบัน** (สัปปุริสสังเสวะ(คบสัตบุรุษ)-สัทธัมมัสสวนะ(ฟังธรรม)-โยนิโสมนสิการ(พิจารณาโดยแยบคาย)-ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ(ปฏิบัติธรรมให้ถูกหลัก) 14. **องค์คุณของโสดาบัน** (มีความเลื่อมใสมั่นคงในพระพุทธเจ้า-ในพระธรรม-ในพระสงฆ์-มีศีลบริสุทธิบริบูรณ์ซึ่งไม่เคลือบด้วยตัณหาและมิจฉาทิฐิ และเป็นศีลเพื่อสมาธิ) 15. **สามัญญผล** (โสดาปัตติผล, สกทาคามิผล, อนาคามิผล, อรหัตตผล)

16. **ธาตุ** (ปฐวี-อาโป-เตโช-วาโย) 17. **อาหาร** (กวฬิงการาหาร, ผัสสาหาร, มโนสัญเจตนาหาร, วิญญาณาหาร) 18. **วิญญาณฐิติ–ที่อยู่ของวิญญาณ** (วิญญาณมีรูปเป็นที่อยู่-มีเวทนาเป็นที่อยู่-มีสัญญาเป็นที่อยู่-มีสังขารเป็นที่อยู่) 19. **อคติ–ความลำเอียง** (ฉันทาคติ-โทสาคติ-โมหาคติ-ภยาคติ) 20. **เหตุ**

แห่งตัณหาของภิกษุ (จีวร-บิณฑบาต-เสนาสนะ-ความต้องการยิ่งๆ ขึ้นไป(อภิภวาภวเหตุ)

21. **ปฏิปทา–การปฏิบัติธรรม** (ปฏิบัติลำบาก ทั้งบรรลุธรรมได้ช้า-ปฏิบัติลำบาก แต่บรรลุธรรมได้เร็ว-ปฏิบัติง่าย แต่บรรลุธรรมได้ช้า-ปฏิบัติง่าย ทั้งบรรลุธรรมได้เร็ว) 22. **ปฏิปทา** (อักขมา ปฏิปทา(ปฏิบัติไม่อดทน)-ขมา ปฏิปทา(ปฏิบัติอดทน)-ทมา ปฏิปทา(ปฏิบัติฝึก)-สมา ปฏิปทา(ปฏิบัติระงับ) 23. **ธัมมบท** (อนภิชฌา-อพยาบาท-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ) 24. **ธัมมสมาทาน–การถือปฏิบัติธรรม** (ธัมมสมาทานที่ให้ทุกข์ในปัจจุบัน และให้ผลเป็นทุกข์ต่อไป-ธัมมสมาทานที่ให้ทุกข์ในปัจจุบัน แต่ให้ผลเป็นสุขต่อไป-ธัมมสมาทานที่ให้สุขในปัจจุบัน แต่ให้ผลเป็นทุกข์ต่อไป-ธัมมสมาทานที่ให้สุขในปัจจุบัน และให้ผลเป็นสุขต่อไป 25. **ธัมมขันธ์** (สีลขันธ์-สมาธิขันธ์-ปัญญาขันธ์-วิมุตติขันธ์) 26. **พละ** (วิริยพละ-สติพละ-สมาธิพละ-ปัญญาพละ) 27. **อธิฏฐาน–ธรรมที่ควรตั้งไว้ให้มั่น** (ปัญญาธิฏฐาน, สัจจาธิฏฐาน, จาคาธิฏฐาน, อุปสมาธิฏฐาน) 28. **ปัญหาพยากรณ์–หลักการตอบปัญหา** (เอกังสพยากรณียะ(ตอบอย่างชี้ขาดแง่เดียว)-ปฏิปุจฉาพยากรณียะ(ย้อนถามแล้วจึงตอบ)-วิภัชชพยากรณียะ(ตอบอย่างแจกแจงแยกแยะ)-ฐปนียะ(ตอบโดยการนิ่ง)

29. **กรรม** (กรรมฝ่ายดำ ให้ผลเป็นฝ่ายดำ-กรรมฝ่ายขาว ให้ผลเป็นฝ่ายขาว-กรรมทั้งดำทั้งขาวให้ผลทั้งดำทั้งขาว-กรรมไม่ดำไม่ขาว ให้ผลไม่ดำไม่ขาว ส่งผลให้สิ้นกรรม) 30. **สัจฉิกรณียธรรม–ธรรมที่สามารถทำให้แจ้งได้** (บุพเพนิวาส ทำให้แจ้งได้ด้วย

สติ(ระลึก)-การจุติการเกิดของสัตว์ ทำให้แจ้งได้ด้วยทิพยจักษุ-วิโมกข์ 8 ทำให้แจ้งได้ด้วยกาย(สหชาตนามกาย)-ความสิ้นอาสวะทำให้แจ้งได้ด้วยปัญญา) 31. **โอฆะ-กิเลสเหมือนห้วงน้ำ** (กาโมฆะ, ภโวฆะ, ทิฏโฐฆะ, อวิชโชฆะ) 32. **โยคะ-กิเลสผูกสัตว์ไว้ในภพ** (กามโยคะ-ภวโยคะ-ทิฏฐิโยคะ-อวิชชาโยคะ) 33. **วิสังโยคะ-ธรรมเครื่องออกจากภพ** (กามโยควิสังโยคะ(อสุภฌาน, อนาคามิมรรค), ภวโยควิสังโยคะ(อรหัตตมรรค), ทิฏฐิโยควิสังโยคะ(โสดาปัตติมรรค), อวิชชาโยควิสังโยคะ(อรหัตตมรรค)

34. **คันถะ-กิเลสร้อยรัด** (อภิชฌากายคันถะ(กิเลสร้อยรัดกายคืออภิชฌา)-พยาบาทกายคันถะ(กิเลสร้อยรัดกายคือพยาบาท)-สีลัพพตปรามาสกายคันถะ(กิเลสร้อยรัดกายคือสีลัพพตปรามาส)-อิทังสัจจาภินิเวสกายคันถะ(กิเลสร้อยรัดกายคือความยึดมั่นว่าสิ่งนี้เป็นจริง). คำว่า"กาย"ในที่นี้หมายถึงทั้งรูปกายและนามกาย 35. **อุปาทาน** (กามุปาทาน, ทิฏฐุปาทาน, สีลัพพตุปาทาน, อัตตวาทุปาทาน) 36. **โยนิ-กำเนิดสัตว์** (อัณฑชโยนิ(สัตว์เกิดในไข่)-ชลาพุชโยนิ(สัตว์เกิดในครรภ์)-สังเสทชโยนิ(สัตว์เกิดในไคล-ที่ชื้นแฉะ)-โอปปาติกโยนิ(สัตว์ผุดเกิดเช่นเทวดา) 37. **คัพภาวักกันติ-การหยั่งลงสู่ครรภ์** (บางพวกเมื่อถือปฏิสนธิในครรภ์ก็ไม่รู้ตัว อยู่ในครรภ์ก็ไม่รู้ตัว เมื่อคลอดก็ไม่รู้ตัว-บางพวกรู้ตัวเมื่อถือปฏิสนธิ แต่ไม่รู้ตัวเมื่ออยู่ในครรภ์และเมื่อคลอดจากครรภ์-บางพวกรู้ตัวเมื่อถือปฏิสนธิและเมื่ออยู่ในครรภ์ แต่ไม่รู้ตัวเมื่อคลอดจากครรภ์-บางพวกรู้ตัวทั้งเมื่อถือปฏิสนธิ ทั้งเมื่ออยู่ในครรภ์และเมื่อคลอดจากครรภ์)

38. อัตตภาวปฏิลาภะ-การได้อัตภาพ (ได้อัตภาพตรงกับความจงใจของตน ไม่ตรงกับความจงใจของผู้อื่น-ได้อัตภาพตรงกับความจงใจของผู้อื่น ไม่ตรงกับความจงใจของตน-ได้อัตภาพที่ทั้งตรงกับความจงใจของตนและตรงกับความจงใจของผู้อื่น-ได้อัตภาพไม่ตรงกับความจงใจทั้งของตนเองและของผู้อื่น) **39. ทักขิณาวิสุทธิ-ความบริสุทธิ์แห่งของทำบุญ** (บริสุทธิ์ฝ่ายทายกไม่บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิคาหก-บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิคาหก ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายทายก-ไม่บริสุทธิ์ทั้งฝ่ายทายกและฝ่ายปฏิคาหก-บริสุทธิ์ทั้งฝ่ายทายกและฝ่ายปฏิคาหก) **40. สังคหวัตถุ-ธรรมยึดเหนี่ยวใจ** (ทาน-ปิยวัชชะ-อัตถจริยา-สมานัตตตา) **41. อนริยโวหาร-ถ้อยคำที่อริยบุคคลไม่พูด** (มุสาวาท-ปิสุณวาจา-ผรุสวาจา-สัมผัปปลาปะ) **42. อริยโวหาร-การใช้ถ้อยคำของอริยบุคคล** (ไม่พูดเท็จ-ไม่พูดส่อเสียด-ไม่พูดคำหยาบ-ไม่พูดเพ้อเจ้อ) **43. อนริยโวหาร** (ไม่ได้เห็น พูดว่าเห็น-ไม่ได้ยิน พูดว่าได้ยิน-ไม่ได้ทราบ พูดว่าได้ทราบ-ไม่ได้รู้ พูดว่าได้รู้) **44. อริยโวหาร** (เมื่อไม่เห็น ก็พูดว่าไม่เห็น-เมื่อไม่ได้ยิน ก็พูดว่าไม่ได้ยิน-เมื่อไม่ทราบ ก็พูดว่าไม่ทราบ-เมื่อไม่รู้ก็พูดว่าไม่รู้) **45. อนริยโวหาร** (เมื่อได้เห็น พูดว่าไม่ได้เห็น-เมื่อได้ยิน พูดว่าไม่ได้ยิน-เมื่อได้ทราบ พูดว่าไม่ได้ทราบ-เมื่อได้รู้ พูดว่าไม่ได้รู้) **46. อริยโวหาร** (เมื่อได้เห็น พูดว่าได้เห็น-เมื่อได้ยิน พูดว่าได้ยิน-เมื่อได้ทราบ พูดว่าได้ทราบ-เมื่อได้รู้ พูดว่าได้รู้)

47. บุคคล (บุคคลบางคนทำตนให้เดือดร้อน ขวนขวายหาเหตุให้ตนเดือดร้อน-บุคคลบางคนทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ขวนขวายหาเหตุให้ผู้อื่นเดือดร้อน-บุคคลบางคน ทั้งทำตนให้เดือด

ร้อน ขวนขวายหาเหตุให้ตนเองเดือดร้อน ทั้งทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนและขวนขวายหาเหตุให้ผู้อื่นเดือดร้อน-บุคคลบางคน ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ขวนขวายหาเหตุให้ตนเดือดร้อน ทั้งไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนและไม่หาเหตุให้ผู้อื่นเดือดร้อน เขาเป็นคนหายหิว จิตใจเยือกเย็น มีแต่ความสุข เป็นอยู่เหมือนพรหม) **48. บุคคล** (บุคคลบางคน บำเพ็ญเพื่อประโยชน์ตน ไม่บำเพ็ญเพื่อประโยชน์คนอื่น-บุคคลบางคน บำเพ็ญเพื่อประโยชน์คนอื่น ไม่บำเพ็ญเพื่อประโยชน์ตน-บุคคลบางคน ทั้งไม่บำเพ็ญเพื่อประโยชน์ตนทั้งไม่บำเพ็ญเพื่อประโยชน์คนอื่น-บุคคลบางคน ทั้งบำเพ็ญเพื่อประโยชน์ตนทั้งบำเพ็ญเพื่อประโยชน์คนอื่น) **49. บุคคล** (ตโมตมปรายโน (มืดมา มืดไป)-ตโม โชติปรายโน (มืดมา สว่างไป)-โชติ ตมปรายโน (สว่างมา มืดไป)-โชติ โชติปรายโน (สว่างมา สว่างไป) **50. บุคคล** (สมณอจละ(สมณะผู้ไม่หวั่นไหว), สมณ-ปทุมะ(สมณะเหมือนดอกบัวหลวง), สมณปุณฑริกะ(สมณะเหมือนดอกบัวขาว), สมเณสุ สมณสุขุมาละ(สมณะละเอียดอ่อนท่ามกลางสมณะด้วยกัน)

ธรรมหมวด 5

ธรรมหมวด 5 มี 26 ชุด คือ 1. **เบญจขันธ์** (รูป-เวทนา-สัญญา-สังขาร-วิญญาณ) 2. **อุปาทานขันธ์** 3. **กามคุณ** (รูปที่ตาเห็นซึ่งน่ารักน่าพอใจ ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด-เสียงที่หูได้ยิน...กลิ่นที่จมูกได้สูดดม...รสที่ลิ้นได้ลิ้ม...

โผฏฐัพพะที่กายได้ถูกต้อง... **4. คติ–ที่ไปเกิด** (นิรยะ, ติรัจฉานโยนิ, เปตติวิสัย, มนุสสะ, เทวะ) **5. มัจฉริยะ–ความตระหนี่** (ตระหนี่ที่อยู่-ตระหนี่สกุล-ตระหนี่ลาภ-ตระหนี่วรรณะ-ตระหนี่ธรรม) **6. นิวรณ์** (กามฉันทะ-พยาบาท-ถีนมิทธะ-อุทธัจจกุกกุจจะ-วิจิกิจฉา) **7. โอรัมภาคิยสังโยชน์–สังโยชน์เบื้องต่ำ** (สักกายทิฐิ, วิจิกิจฉา, สีลัพพตปรามาส, กามฉันทะ, พยาบาท) **8. อุทธัมภาคิยสังโยชน์–สังโยชน์เบื้องสูง** (รูปราคะ-อรูปราคะ-มานะ-อุทธัจจะ-อวิชชา) **9. สิกขาบท–ศีล 5** (ไม่ฆ่าสัตว์-ไม่ลักทรัพย์-ไม่ประพฤติผิดในกาม-ไม่พูดเท็จ-ไม่ดื่มน้ำเมา) **10. อภัพพฐาน–ความประพฤติผิดที่ไม่มีในพระอรหันต์** (เจตนาปลงชีวิต-ลักขโมย-เสพเมถุน-พูดเท็จทั้งที่รู้-ทำการสั่งสม บริโภคกามเหมือนเมื่อเป็นคฤหัสถ์)

11. พยสนะ–ความฉิบหาย (ความฉิบหายแห่งญาติ-ความฉิบหายแห่งโภคะ-ความฉิยหายเพราะโรค-ความฉิบหายแห่งศีล-ความฉิบหายแห่งสัมมาทิฐิ), พระสารีบุตรกล่าวว่า ความฉิบหาย 3 อย่างแรกไม่ทำให้ตายไปเกิดในอบาย, ทุคติ, วินิบาต, นรก ส่วนความฉิบหายแห่งศีลและสัมมาทิฐิ ส่งผลให้ไปเกิดในอบาย, ทุคติ, วินิบาต, นรก **12. สัมปทา–ความถึงพร้อม, ความสมหวัง** (ความถึงพร้อมด้วยญาติ-ความถึงพร้อมด้วยโภคะ-ความถึงพร้อมด้วยความไม่มีโรค-ความถึงพร้อมด้วยศีล-ความถึงพร้อมด้วยสัมมาทิฐิ), 2 อย่างหลังเท่านั้น ส่งผลให้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

13. โทษแห่งสีลวิบัติ (เสื่อมจากโภคะเพราะความประมาท-เสียชื่อเสียง-อยู่ในหมู่ชนใดก็ไม่องอาจ-ตายอย่างหลงลืมสติ-ตายแล้วไปเกิดในอบาย, ทุคติ, วินิบาต, นรก) **14. อานิสงส์แห่งความ**

มีศีล (เจริญด้วยโภคะ-มีชื่อเสียงอันดีงาม-ไปอยู่ในหมู่ชนใดก็องอาจไม่เก้อเขิน-ตายอย่างมีสติ-ตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์)

15. **ธรรมสำหรับผู้เป็นโจทก์** (กล่าวในกาลอันเหมาะสม-กล่าวแต่คำจริง-ไม่กล่าวคำหยาบคาย-กล่าวแต่คำมีประโยชน์-กล่าวด้วยเมตตาจิต) 16. **องค์แห่งความเพียร** (เชื่อมั่นในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า-ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเป็นอุปสรรค-ไม่โอ้อวดไม่มีมารยา เป็นคนเปิดเผย-ระดมความเพียร-มีปัญญา) 17. **สุทธาวาส–ภพที่เกิดของอนาคามี** (อวิหา, อตัปปา, สุทัสสา, สุทัสสี, อกนิษฐา) 18. **อนาคามี** (อันตราปรินิพพายี(ปรินิพพานก่อนครึ่งอายุขัย)-อุปหัจจปรินิพพายี(ปรินิพพานหลังอายุพ้นกึ่งหนึ่งแล้ว)-อสังขารปรินิพพายี(ปรินิพพานโดยไม่ต้องใช้ความเพียรนัก)-สสังขารปรินิพพายี(ปรินิพพานด้วยการใช้ความเพียรมาก)-อุทธังโสโต อกนิฏฐคามี(เคลื่อนไปจนถึงอกนิษฐภพจึงจะปรินิพพาน). คำว่า "ปรินิพพาน"ในที่นี้หมายถึงดับกิเลสได้โดยสิ้นเชิง คือเป็นพระอรหันต์ 19. **เจโตขีล–กิเลสที่เหมือนตะปูตรึงใจ** (เคลือบแคลงสงสัยไม่เชื่อมั่นในพระพุทธเจ้า-ในพระธรรม-ในพระสงฆ์-ในสิกขา-มีโทสะ), ใจที่มีลักษณะอย่างนี้ ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เป็นใจที่เหมือนตอกตรึงด้วยตะปู 20. **วินิพันธา–ความผูกพันแห่งใจ** (กำหนัดรักใครในกาม-ในกาย-ในรูป-บริโภคอิ่มหนำแล้วเอื่อยเฉื่อยอยู่กับการหลับการนอน-ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อไปเกิดเป็นเทพ), ใจที่มีความผูกพันอย่างนี้ ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร

21. **อินทรีย์** (จักขุนทรีย์, โสตินทรีย์, ฆานินทรีย์, ชิวหิน-

ทรีย์, กายินทรีย์) 22. **อินทรีย์** (สุขินทรีย์, ทุกขินทรีย์, โสมนัส-สินทรีย์, โทมนัสสินทรีย์, อุเบกขินทรีย์) 23. **อินทรีย์** (สัทธินทรีย์-วิริยินทรีย์-สตินทรีย์-สมาธินทรีย์-ปัญญินทรีย์)

24. **นิสสารณียธาตุ–ธรรมที่ช่วยให้จิตพ้นไปจากกิเลส** เมื่อจิตผูกพันหมกมุ่นถูกครอบงำ มีวิธีปฏิบัติดังนี้

1) เมื่อมนสิการ(ใส่ใจ)ถึงกาม จิตย่อมไม่แล่น ไม่ผ่องใส ไม่นิ่ง ไม่เป็นอิสระ, ให้แก้ด้วยการมนสิการถึงเนกขัมมะ(ไม่หมกหมุ่นครุ่นคิดในเรื่องกาม,ทำจิตให้ว่างจากกาม)
2) เมื่อมนสิการถึงพยาบาท จิตย่อมไม่แล่น ไม่ผ่องใส ไม่นิ่ง ไม่เป็นอิสระ, ให้แก้ด้วยการมนสิการถึงความไม่พยาบาท
3) เมื่อมนสิการถึงความเบียดเบียน(วิเหสา) จิตย่อมไม่แล่น ไม่ผ่องใส ไม่นิ่ง ไม่เป็นอิสระ, ให้แก้ด้วยการมนสิการถึงความไม่เบียดเบียน
4) เมื่อมนสิการถึงรูป จิตย่อมไม่แล่น ไม่ผ่องใส ไม่นิ่ง ไม่เป็นอิสระ, ให้แก้ด้วยการมนสิการถึงอรูป
5) เมื่อมนสิการถึงกายของตน จิตย่อมไม่แล่น ไม่ผ่องใส ไม่นิ่ง ไม่เป็นอิสระ, ให้แก้ด้วยการมนสิการถึงความดับแห่งกายของตน

25. **วิมุตตายตนะ–แดนหลุดพ้น** 1) การได้รู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรมที่พระศาสดาหรือเพื่อนสพรหมจารีด้วยกันแสดงให้ฟัง จะทำให้เกิดความปราโมทย์ แล้วเกิดปีติ กายของผู้มีปีติย่อมสงบ

ระงับซึ่งจะทำให้เป็นสุข จิตของผู้มีความสุขอย่างนั้น ย่อมตั้งมั่น (เป็นสมาธิ) 2) การได้แสดงธรรมตามที่ได้ฟังตามที่ได้เรียนมาแก่คนอื่นๆ จะทำให้เกิดความปราโมทย์...จนกระทั่งจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิได้เหมือนกัน 3) การได้สาธยาย(ทบทวน,ท่องบ่น,สวด)ธรรมตามที่ได้ฟังตามที่ได้เรียนมา จะทำให้เกิดความปราโมทย์...จนกระทั่งจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิได้เหมือนกัน 4) การได้ตรึกตรองได้เพ่งพิจารณาธรรมตามที่ได้ฟังตามที่ได้เรียนมา จะทำให้เกิดความปราโมทย์... จนกระทั่งจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิได้เหมือนกัน 5) การได้เรียนสมาธินิมิตอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วมนสิการ ใคร่ครวญ รู้แจ้งด้วยปัญญา (คือได้เจริญสมถะโดยตรง) จะทำให้รู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรมจากการได้เรียนสมาธินิมิตนั้น แล้วเกิดปราโมทย์...จนกระทั่งจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิได้เหมือนกัน, แต่ละข้อจัดเป็นแดนวิมุตติ คือเป็นทางนำไปสู่ความหลุดพ้น ซึ่งจะเห็นได้ว่า วิมุตตินั้นเข้าถึงได้หลายทาง **26. สัญญา–ความกำหนดหมายในใจเพื่อวิมุตติ** (อนิจจ-สัญญา(กำหนดหมายในสังขารว่าไม่เที่ยง), อนิจเจ ทุกขสัญญา (กำหนดหมายในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเป็นทุกข์), ทุกเข อนัตตสัญญา (กำหนดหมายในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าไม่ใช่ตัวตน), ปหานสัญญา (กำหนดหมายในการละ), วิราคสัญญา(กำหนดหมายในการคลายจากความกำหนัด)

ธรรมหมวด 6

ธรรมหมวด 6 มี 22 ชุด คือ 1. **อายตนะภายใน** (ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย-ใจ) 2. **อายตนะภายนอก** (รูป-เสียง-กลิ่น-รส-

โผฏฐัพพะ-ธัมมารมณ์) 3. **วิญญาณ** (จักขุวิญญาณ-โสตวิญญาณ-ฆานวิญญาณ-ชิวหาวิญญาณ-กายวิญญาณ-มโนวิญญาณ) 4. **ผัสสะ-ความถึงกันระหว่างอายตนะภายในกับอายตนะภายนอก** (จักขุสัมผัส, โสตสัมผัส, ฆานสัมผัส, ชิวหาสัมผัส, กายสัมผัส, มโนสัมผัส) 5. **เวทนา-ความรู้สึกที่เกิดจากสัมผัส** (จักขุสัมผัสสชาเวทนา...มโนสัมผัสสชาเวทนา) 6. **สัญญา-ความกำหนดหมายในใจ** (รูปสัญญา, สัททสัญญา, คันธสัญญา, รสสัญญา, โผฏฐัพพสัญญา, ธัมมสัญญา) 7. **สัญเจตนา-ความจงใจ** (รูปสัญเจตนา...ธัมมสัญเจตนา) 8. **ตัณหา** (รูปตัณหา...ธัมมตัณหา)

9. **อคารวะ-ความไม่เคารพ** (ไม่เคารพไม่ยำเกรงในพระศาสดา-ในพระธรรม-ในพระสงฆ์-ในสิกขา-ในความไม่ประมาท-ในปฏิสันถาร) 10. **สคารวะ-ความเคารพ** (เคารพยำเกรงในพระศาสดา...ในปฏิสันถาร) 11. **โสมนัสสูปวิจาร-การใคร่ครวญที่ประกอบด้วยความยินดีพอใจ** (เห็นรูปด้วยตา แล้วใคร่ครวญรูปที่ทำให้ยินดีพอใจ...ได้ยินเสียงด้วยหู...ได้ดมกลิ่นด้วยจมูก...ได้ลิ้มรสด้วยลิ้น...ได้ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย...ได้รู้ธัมมารมณ์ด้วยใจ...ก็ใคร่ครวญในลักษณะเดียวกัน) 12. **โทมนัสสูปวิจาร** (มีนัยตรงกันข้ามกับโสมนัสสูปวิจาร) 13. **อุเปกขูปวิจาร-การใคร่ครวญที่ประกอบด้วยอุเบกขา** (มีนัยทำนองเดียวกัน)

14. **สาราณียธรรม-ธรรมสำหรับประพฤติเพื่อให้ระลึกถึงกัน** (เมตตากายกรรม, เมตตาวจีกรรม, เมตตามโนกรรม, สาธารณโภคี(ใช้สอยร่วมกัน), สีลสามัญญตา, ทิฏฐิสามัญญตา) 15. **วิวาทมูล-เหตุแห่งการวิวาทในหมู่สงฆ์** (มักโกรธ มักผูกโกรธ-

ลบหลู่ ตีเสมอ-ริษยา ตระหนี่-โอ้อวด มีมารยา-ปรารถนาลามก มีความเห็นผิด-ยึดมั่นในความเห็นของตน ถือรั้น) **16. ธาตุ** (ปฐวีธาตุ, อาโปธาตุ, เตโชธาตุ, วาโยธาตุ, อากาสธาตุ, วิญญาณธาตุ)

17. นิสสารณียธาตุ-ธรรมที่ช่วยให้พ้นไปจากกิเลส

1) เจโตวิมุตติที่ประกอบด้วยเมตตา เมื่อเจริญให้มากจนคล่องแคล่วแล้ว พยาบาทครอบงำจิตไม่ได้แน่นอน

2) เจโตวิมุตติที่ประกอบด้วยกรุณา เมื่อเจริญให้มากจนคล่องแคล่วแล้ว ความเบียดเบียน(วิเหสา)ครอบงำจิตไม่ได้แน่นอน

3) เจโตวิมุตติที่ประกอบด้วยมุทิตา เมื่อเจริญให้มากจนคล่องแคล่วแล้ว ความริษยา(อรติ)ครอบงำจิตไม่ได้แน่นอน

4) เจโตวิมุตติที่ประกอบด้วยอุเบกขา เมื่อเจริญให้มากจนคล่องแคล่วแล้ว ความกำหนัด(ราคะ)ครอบงำจิตไม่ได้แน่นอน

5) เจโตวิมุตติที่ไม่มีนิมิต(อนิมิตตเจโตวิมุตติ) เมื่อเจริญให้มากจนคล่องแคล่วแล้ว วิญญาณที่แล่นไปตามนิมิต (นิมิตฺตานุสารี วิญฺญาณ์) เกิดขึ้นไม่ได้แน่นอน(ไม่มีนิมิตใดๆ จะครอบงำจิตได้)

6) เมื่อไม่มีการยึดถือว่าเรามีอยู่ ความเคลือบแคลงสงสัย (วิจิกิจฉา)ครอบงำจิตไม่ได้แน่นอน

(พระสารีบุตรกล่าวว่า ใครที่กล่าวผิดเห็นผิดไปจากนี้เท่ากับกล่าวตู่หรือดบิดเบือนคำสอนของพระพุทธองค์)

18. **อนุดตริยะ-ภาวะหรือสิ่งที่ยอดเยี่ยม** (ทัสสนานุตตริยะ(การเห็นอันยอดเยี่ยม), สวนานุตตริยะ(การฟังอันยอดเยี่ยม), ลาภานุตตริยะ(การได้อันยอดเยี่ยม), สิกขานุตตริยะ(การศึกษาการฝึกฝนอันยอดเยี่ยม), ปาริจริยานุตตริยะ(การบำรุงบำเรอ-การรับใช้อันยอดเยี่ยม), อนุสสตานุตตริยะ(การระลึกอันยอดเยี่ยม)
19. **อนุสติ-การตามระลึกถึง** (พุทธานุสติ-ธัมมานุสติ-สังฆานุสติ-สีลานุสติ-จาคานุสติ-เทวตานุสติ) 20. **สตตวิหาร-ธรรมสำหรับอยู่ของพระอรหันต์** (เห็นรูปด้วยตาแล้ว ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ วางเฉย มีสติและสัมปชัญญะ-ฟังเสียงด้วยหู-ดมกลิ่นด้วยจมูก-ลิ้มรสด้วยลิ้น-ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย-รู้ธัมมารมณ์ด้วยใจ...ก็เหมือนกัน)
21. **อภิชาติ-การเกิดในทางธรรม** (บางคนเกิดในที่ดำประสบธรรมฝ่ายดำ-บางคนเกิดในที่ดำ ประสบธรรมฝ่ายขาว-บางคนเกิดในที่ดำ ประสบนิพพานซึ่งเป็นธรรมไม่ดำไม่ขาว-บางคนเกิดในที่ขาว ประสบธรรมฝ่ายขาว-บางคนเกิดในที่ขาว ประสบธรรมฝ่ายดำ-บางคนเกิดในที่ขาว ประสบนิพพาน) 22. **นิพเพธภาคิยสัญญา-ความกำหนดหมายในใจซึ่งจะนำไปสู่การดับทุกข์** (อนิจจสัญญา, อนิจเจ ทุกขสัญญา, ทุกเข อนัตตสัญญา, ปหานสัญญา, วิราคสัญญา, นิโรธสัญญา)

ธรรมหมวด 7

ธรรมหมวด 7 มี 14 ชุด คือ 1. **อริยทรัพย์** (ศรัทธา-ศีล-หิริ-โอตตัปปะ-สุตะ-จาคะ-ปัญญา) 2. **โพชฌงค์** (สติ-ธัมมวิจ

ยะ-วิริยะ-ปีติ-ปัสสัทธิ-สมาธิ-อุเบกขา) 3. **สมาธิบริขาร–ธรรมสนับสนุนสมาธิ** (สัมมาทิฐิ-สัมมาสังกัปปะ-สัมมาวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ-สัมมาวายามะ-สัมมาสติ) 4. **อสัทธรรม–ธรรมของอสัตบุรุษ** (ไม่มีศรัทธา-ไม่มีหิริ-ไม่มีโอตตัปปะ-มีสุตะน้อย (มีการศึกษาน้อย)-เกียจคร้าน-มีสติหลงลืม (สติฟั่นเฟือน)-ไม่มีปัญญา) 5. **สัทธรรม–ธรรมของคนดี** (มีนัยตรงกันข้ามกับอสัทธรรม) 6. **สัปปุริสธรรม–ธรรมของคนดี** (ธัมมัญญู-อัตถัญญู-อัตตัญญู-มัตตัญญู-กาลัญญู-ปริสัญญู-ปุคคลัญญู)

7. **นิททสวัตถุ–ธรรมของพระอรหันต์** คำว่า "นิททส" อ่านว่า นิด-ทะ-สะ มาจาก นิ+ทส แปลว่า "ผู้ไม่ใช่สิบ" อรรถกถาเล่าความเป็นมาของคำนี้ว่า วันหนึ่ง พระอานนท์ไปบิณฑบาตได้ยินสาวกนิครนถ์พูดถึงนิครนถ์ผู้ตายเป็นเวลา 10 ปี คำว่า 10 ปีนั้น เอามาใช้กับการตายของนิครนถ์นั้นไม่ได้ และไม่ว่าจะตายไป 20 ปี 30 ปี 40 ปี 50 ปี หรือ 9 ปี 7 ปี...1 ปี ก็เอามาใช้กับนิครนถ์ผู้ตายนั้นไม่ได้ (คือการตายของนิครนถ์นั้นอยู่เหนือกาลเวลา) เมื่อได้ยินดังนั้น พระอานนท์ก็นำมาทูลเล่าให้พระพุทธองค์ทรงทราบ พระพุทธองค์ตรัสว่า แท้จริงคำว่า นิททสะ ที่พวกนิครนถ์พูดกันนั้น เป็นคำพูดในพระธรรมวินัยนี้ หมายถึงพระอรหันต์ ซึ่งเมื่อปรินิพพานแล้วจะไม่มีการปฏิสนธิอีก และเมื่อบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์แล้ว กาลเวลาที่จะกำหนดอายุของท่านก็ไม่มีความหมาย แม้แต่ครู่เดียวก็ไม่มีความหมาย สำหรับพระอรหันต์ คำสอนเรื่องนิททสวัตถุ 7 ประการนี้ ตรัสแก่พระอานนท์เพื่อแสดงลักษณะความเด็ดเดี่ยวไม่เปลี่ยนแปลง

ของผู้ที่จะได้เป็นพระอรหันต์ ดังนี้

1. สิกฺขาสมาทาเน ติพฺพจฺฉนฺโท-มีฉันทะอย่างแรงกล้าในการสมาทานสิกขา
2. ธมฺมสนฺติยา ติพฺพจฺฉนฺโท-มีฉันทะอย่างแรงกล้าในการไตร่ตรองธรรม
3. อิจฺฉาวินเย ติพฺพจฺฉนฺโท-มีฉันทะอย่างแรงกล้าในการกำจัดความอยาก
4. ปฏิสลฺลาเน ติพฺพจฺฉนฺโท-มีฉันทะอย่างแรงกล้าในการเร้นอยู่ (อยู่ในฌาน. อยู่ในวิเวก)
5. วิริยารมฺภา ติพฺพจฺฉนฺโท-มีฉันทะอย่างแรงกล้าในการระดมเพียร
6. สติเนปกฺเก ติพฺพจฺฉนฺโท-มีฉันทะอย่างแรงกล้าในสติและปัญญาเครื่องรักษาตน
7. ทิฏฺฐิปฏิเวเธ ติพฺพจฺฉนฺโท-มีฉันทะอย่างแรงกล้าในการทะลวงเข้าถึงมรรค

(แต่ละข้อกำกับด้วยประโยคว่า อายติญฺจ...อวิคตเปโม แปลว่า ต่อไปๆ ก็ไม่มีการละวางความรักที่จะเป็นอย่างนั้น ซึ่งหมายถึงความเด็ดเดี่ยวแน่วแน่ไม่เปลี่ยนเป็นอย่างอื่นได้เลย นิทสวัตถุนี D.B. แปลว่า Seven Bases of Arahantship)

8. สัญญา–ความกำหนดหมายในใจ (อนิจจสัญญา-อนัตตสัญญา-อสุภสัญญา-อาทีนวสัญญา-ปหานสัญญา-วิราคสัญญา-นิโรธสัญญา) **9. พละ–กำลังแห่งใจ** (สัทธาพละ-วิริยพละ-หิริพละ-โอตตัปปพละ-สติพละ-สมาธิพละ-ปัญญาพละ) **10. วิญญาณ**

ฐิติ–ภพที่อยู่ของวิญญาณ (สัตว์บางพวก กายต่างกัน สัญญา (ใจ) ต่างกัน เช่นมนุษย์-สัตว์บางพวก กายต่างกัน สัญญาอย่างเดียวกัน เช่น พรหมผู้เกิดด้วยปฐมฌาน-สัตว์บางพวก กายอย่างเดียวกัน สัญญาต่างกัน เช่น เทพอาภัสสระ-สัตว์บางพวก กายอย่างเดียวกัน สัญญาอย่างเดียวกัน เช่นเทพสุภกิณหะ-สัตว์บางพวกเกิดในอากาสานัญจายตนภพ-สัตว์บางพวกเกิดในวิญญาณัญจายตนภพ-สัตว์บางพวกเกิดในอากิญจัญญายตนภพ) **11. ทักขิเณยยบุคคล–บุคคลผู้ควรรับทาน** อุภโตภาควิมุตต์ (พระอรหันต์ผู้ได้บำเพ็ญทั้งสมถะและวิปัสสนา-ปัญญาวิมุตต์ (พระอรหันต์ผู้ได้บรรลุธรรมด้วยวิปัสสนา)-กายสักขี (ผู้บรรลุโสดาปัตติผลจนถึงผู้ปฏิบัติเพื่อได้อรหัตผล ถ้าบรรลุอรหัตผลจะเป็นประเภทอุภโตภาควิมุตต์)-ทิฏฐิปัตตะ (ผู้บรรลุโสดาปัตติผลจนถึงผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุอรหัตผล และถ้าได้บรรลุอรหัตผลจะเป็นประเภทปัญญาวิมุตต์)-สัทธาวิมุตตะ (ผู้บรรลุโสดาปัตติผลจนถึงผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุอรหัตผล และถ้าได้บรรลุอรหัตผลจะเป็นประเภทปัญญาวิมุตต์)-ธัมมานุสารี (ผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาปัตติผลและถ้าได้บรรลุจะเป็นประเภททิฏฐิปัตตะ)-สัทธานุสารี (ผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาปัตติผล และถ้าได้บรรลุ จะเป็นประเภทสัทธาวิมุตต์)

12. อนุสัย–กิเลสนอนเนื่อง (กามราคะ-ปฏิฆะ-ทิฐิ-วิจิกิจฉา-มานะ-ภวราคะ-อวิชชา) **13. สัญโญชน์–กิเลสผูกใจสัตว์ไว้กับภพ** (กาม-ปฏิฆะ-ทิฐิ-วิจิกิจฉา-มานะ-ภวราคะ-อวิชชา) **14. อธิกรณสมถะ–วิธีระงับอธิกรณ์** (สัมมุขาวินัย-สติวินัย-อมูฬหวินัย-ปฏิญญา-

เยภุยยสิกา-ปาปิยสิกา-ติณวัตถารกะ)

ธรรมหมวด 8

ธรรมหมวด 8 มี 11 ชุด คือ 1. **มิจฉัตตะ–ภาวะที่ผิด** (ตรงกันข้ามกับมรรคมีองค์ 8) 2. **สัมมัตตะ–ภาวะที่ถูกต้อง** (ตรงกับมรรคมีองค์ 8) 3. **ทักขิเณยยบุคคล–บุคคลผู้ควรรับทาน** (โสดาบัน-ผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาปัตติผล-สกทาคามี-ผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุสกทาคามิผล-อนาคามี-ผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุอนาคามิผล-พระอรหันต์-ผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุอรหัตผล)

4. **กุสีตวัตถุ–ที่ตั้งแห่งความเกียจคร้านของภิกษุ**

1) มีงานต้องทำ แต่คิดว่าถ้าทำ จักเหน็ดเหนื่อย นอนดีกว่า แล้วก็นอน ไม่ระดมเพียร
2) ทำงานเสร็จแล้ว แต่คิดว่า ถ้าทำอีกต่อไปจักเหน็ดเหนื่อย นอนดีกว่า แล้วก็นอน ไม่ระดมเพียร
3) จะมีการเดินทาง แต่คิดว่า ถ้าเดินทาง จักเหน็ดเหนื่อย นอนดีกว่า แล้วก็นอน ไม่ระดมเพียร
4) ออกเดินทางแล้ว แต่คิดว่า ถ้าเดินทางอยู่ จักเหน็ดเหนื่อย นอนดีกว่า แล้วก็นอน ไม่ระดมเพียร
5) ไปบิณฑบาตแล้วไม่ได้อาหารตามที่ต้องการ เกิดความคิดว่า การบิณฑบาตที่ไม่ได้อาหารตามที่หวัง ทำให้เหน็ดเหนื่อย เสียแรง นอนดีกว่า แล้วก็นอน ไม่ระดมเพียร

6) บิณฑบาตได้อาหารอย่างเพียงพอตามต้องการ แต่คิดว่า ร่างกายเหน็ดเหนื่อย ไม่เหมาะที่จะทำอะไร นอนดีกว่า แล้วก็นอน ไม่ระดมเพียร

7) มีอาพาธเพียงเล็กน้อย แล้วคิดว่าไม่สบาย สมควรนอน แล้วก็นอน ไม่ระดมเพียร

8) หายจากอาพาธไม่นาน เกิดความคิดว่า เพิ่งหายไข้ ร่างกายยังทรุดโทรม ยังไม่ควรทำอะไร นอนดีกว่า แล้วก็นอน ไม่ระดมเพียร

5. อารัพภวัตถุ–ที่ตั้งแห่งการระดมเพียรของภิกษุ

1) มีงานต้องทำ แต่คิดว่าถ้ามัวทำงาน จะไม่สะดวกที่จะมนสิการคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เราจะระดมเพียรเพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมซึ่งยังมิได้ทำให้แจ้ง

2) ทำงานเสร็จแล้ว แต่มาคิดว่า ถ้ามัวทำงานอยู่ต่อไป จะไม่สามารถมนสิการคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ เราควรระดมเพียร...

3) จะต้องเดินทาง แต่มาคิดว่า เมื่อเดินทางอยู่ก็ไม่สะดวกที่จะมนสิการคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เราควรระดมเพียร...

4) เดินทางไปแล้ว แต่มาคิดว่า ถ้าเดินทางอยู่ต่อไป ก็ไม่สามารถที่จะมนสิการคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เราควรระดมเพียร...

5) ไปบิณฑบาตไม่ได้อาหารอย่างเพียงพอตามที่ต้องการ แต่เกิดความคิดว่า การที่ไม่ได้อาหารอย่างเพียงพอ ทำให้ร่างกายเบา เหมาะแก่การใช้งาน เราควรระดมเพียร...

6) ไปบิณฑบาตได้อาหารอย่างเพียงพอตามที่ต้องการ และมีความคิดว่า การได้อาหารอย่างเพียงพอ ทำให้ร่างกายมีกำลัง เหมาะแก่การใช้งาน เราควรระดมเพียร..

7) เกิดอาพาธเพียงเล็กน้อย แล้วมีความคิดว่า อาพาธเล็กน้อย อาจจะเป็นแรงขึ้นได้ เราควรระดมเพียร...

8) หายจากอาพาธได้ไม่นาน แล้วมีความคิดว่า อาพาธอาจจะกำเริบได้อีก เราควรระดมเพียร...

(โปรดสังเกตว่า สำหรับผู้ปฏิบัติธรรม ไม่มีอะไรเลยที่จะเป็นข้ออ้างไม่ให้เริ่มความเพียรได้ แม้แต่การงานที่จำเป็นต้องทำ)

6. ทานวัตถุ-ที่ตั้งแห่งทาน (มีปฏิคาหกมาถึงจึงให้-เพราะกลัวจึงให้-ให้เพราะคิดว่าเขาเคยให้-ให้โดยคิดว่าเขาจักให้ตอบ-ให้เพราะคิดว่าทานเป็นความดี-ให้เพราะคิดว่าอีกฝ่ายหนึ่งไม่มีการทุงต้มกินเอง-ให้โดยหวังมีชื่อเสียง-ให้เพื่อให้จิตดีงาม (จิตฺตาลงฺการจิตฺตปริกฺขารตฺถํ) ทานประเภทสุดท้ายประเสริฐที่สุด

7. ทานุปปัตติ-การไปเกิดด้วยผลของทาน

1) บางคนให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน...เป็นทานแก่สมณะหรือพราหมณ์โดยหวังผลจากสิ่งที่ตนให้ไป เขาเห็นกษัตริย์

พราหมณ์ หรือคฤหบดีผู้มั่งคั่งพรั่งพร้อมปรนเปรอด้วยกามคุณ 5 แล้วอยากจะเป็นอย่างนั้น จึงตั้งจิตไว้อย่างนั้น จิตของเขาน้อมไปในสิ่งที่เลว มิได้อบรมเพื่อธรรมเบื้องสูง เขาก็ย่อมไปเกิดในที่อย่างนั้น ข้อนี้กล่าวสำหรับผู้มีศีล ไม่ใช่ผู้ทุศีล ความตั้งใจของผู้มีศีลย่อมสำเร็จได้ เพราะมีความบริสุทธิ์

2) บางคนให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน...เป็นทานแก่สมณะหรือพราหมณ์โดยหวังผลจากสิ่งที่ตนให้ไป เขาได้ทราบว่าพวกเทพจาตุมหาราชิกามีอายุ วรรณะ มากด้วยความสุข อยากจะไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นนั้น จึงตั้งจิตอธิษฐานไว้ จิตนั้นน้อมไปในสิ่งที่เลว มิได้อบรมเพื่อธรรมเบื้องสูง เขาก็ย่อมไปเกิดในที่นั้น ข้อนี้กล่าวสำหรับผู้มีศีล ไม่ใช่ผู้ทุศีล ความตั้งใจของผู้มีศีลย่อมสำเร็จได้ เพราะมีความบริสุทธิ์

3) บางคนให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน... เป็นทานแก่สมณะหรือพราหมณ์ โดยหวังผลจากสิ่งที่ตนให้ไป เขาได้ทราบเรื่องของเทวดาชั้นดาวดึงส์....เขาย่อมไปเกิดในที่นั้นได้ ข้อนี้กล่าวสำหรับผู้มีศีล...

4) บางคนให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน...เป็นทานแก่สมณะหรือพราหมณ์ โดยหวังผลจากสิ่งที่ตนให้ไป เขาได้ทราบเรื่องของเทวดาชั้นยามา...เขาย่อมไปเกิดในที่นั้นได้ ข้อนี้กล่าวสำหรับผู้มีศีล...

5) บางคนให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน....เป็นทานแก่สมณะหรือ

พราหมณ์ โดยหวังผลจากสิ่งที่ตนให้ไป เขาได้ทราบเรื่องของเทวดาชั้นดุสิต...เขาย่อมไปเกิดในที่นั้นได้ ข้อนี้กล่าวสำหรับผู้มีศีล...

6) บางคนให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน...เป็นทานแก่สมณะหรือพราหมณ์ โดยหวังผลจากสิ่งที่ตนให้ไป เขาได้ทราบเรื่องของเทวดาชั้นนิมมานรดี...เขาย่อมไปเกิดในที่นั้นได้ ข้อนี้กล่าวสำหรับผู้มีศีล...

7) บางคนให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน...เป็นทานแก่สมณะหรือพราหมณ์ โดยหวังผลจากสิ่งที่ตนให้ไป เขาได้ทราบเรื่องของเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี...เขาย่อมไปเกิดในที่นั้นได้ ข้อนี้กล่าวสำหรับผู้มีศีล...

8) บางคนให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน...เป็นทานแก่สมณะหรือพราหมณ์ โดยหวังผลจากสิ่งที่ตนให้ไป เขาได้ทราบว่าพวกพรหมกายิกา มีอายุยืน มีวรรณะ มากด้วยความสุข...เขาก็ย่อมไปเกิดในที่นั้นได้ ข้อนี้กล่าวสำหรับผู้มีศีล ไม่ใช่ผู้ทุศีล และสำหรับผู้ปราศจากราคะ มิใช่สำหรับผู้ยังมีราคะ ความตั้งใจของผู้มีศีล (ที่อยากไปเกิดในชั้นพรหม) ย่อมสำเร็จได้ เพราะปราศจากราคะ

(โปรดสังเกตว่า ทานที่จะส่งผลให้ไปเกิดตามที่ตั้งจิตอธิษฐานนั้น ต้องดูที่คุณธรรมอย่างอื่นประกอบด้วย)

๑. **โลกธรรม–ธรรมดาของโลก** (มีลาภ-เสื่อมลาภ-มียศ-

เสื่อมยศ-นินทา-สรรเสริญ-สุข-ทุกข์) 9. **บริษัท–ชุมชน (จัดอีกระบบหนึ่ง)** (กษัตริย์-พราหมณ์-คฤหบดี-สมณะ-เทพจาตุมหาราชิกา-เทพดาวดึงส์-เทพนิมมานรดี-พรหม) 10. **อภิภายตนะ** 11. **วิโมกข์** (2 ชุดนี้ ดูในเล่ม 5 หน้า 171-175)

ธรรมหมวด 9

ธรรมหมวด 9 มี 6 ชุด คือ 1. **อาฆาตวัตถุ–ที่ตั้งแห่งการผูกอาฆาต** (อาฆาตด้วยคิดว่า ผู้นี้เคยประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา-ผู้นี้กำลังประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา-ผู้นี้จักประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา-ผู้นี้เคยประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่บุคคลผู้เป็นที่รักที่ชอบใจของเรา-ผู้นี้กำลังประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่บุคคลผู้เป็นที่รักที่ชอบใจของเรา-ผู้นี้จักประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่บุคคลผู้เป็นที่รักที่ชอบใจของเรา-ผู้นี้เคยประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่บุคคลผู้ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของเรา-ผู้นี้กำลังประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่บุคคลผู้ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของเรา-ผู้นี้จักประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่บุคคลผู้ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของเรา)

2. **อาฆาตปฏิวินัย–วิธีบรรเทาความอาฆาต** (แจกแจงความในลักษณะเดียวกับอาฆาตวัตถุ โดยในแต่ละข้อให้บรรเทาความอาฆาตด้วยการคิดว่า เมื่อมีใครทำให้เกิดความอาฆาต มันก็เป็นเรื่องการกระทำของเขา จะห้ามไม่ให้เขาทำได้อย่างไร คืออะไรจะเกิดมันก็ต้องเกิด) 3. **สัตตาวาส–ภพที่อยู่ของสัตว์** (4 ข้อ

แรกเหมือนกับวิญญาณฐิติ 4 อีก 5 ข้อคือ สัตว์บางพวกไม่มีสัญญา ไม่มีเวทนา เช่นอสัญญีสัตว์-สัตว์บางพวกเกิดในอากาสานัญจายตนภพ เพราะกำหนดในใจว่าอากาสหาที่สุดมิได้-สัตว์บางพวกเกิดในวิญญาณัญจายตนภพ เพราะกำหนดในใจว่า วิญญาณหาที่สุดมิได้-สัตว์บางพวกเกิดในอากิญจัญญายตนภพ เพราะกำหนดในใจว่าไม่มีอะไรเลย-สัตว์บางพวกเกิดในเนวสัญญานาสัญญายตนภพ เพราะกำหนดในใจว่า นี่สงบ นี่ประณีต (คำว่ากำหนดในใจ แปลเอาความจากคำว่ามนสิการ เป็นการน้อมใจไปในขณะอยู่ในฌานนั้นๆ) ในเรื่องสัตตาวาสนี้ อรรถกถากล่าวว่า ความจริง สุทธาวาสก็เป็นภพที่อยู่อย่างหนึ่ง แต่ท่านไม่นับไว้ด้วย เพราะสุทธาวาสไม่เป็นภพที่อยู่ตลอดกาล ในอสงไขยกัปที่พระพุทธเจ้าไม่อุบัติ สุทธาวาสก็ว่างเปล่า เพราะไม่มีอนาคามีไปเกิด)

4. **อขณะ-อสมัยแห่งการประพฤติพรหมจรรย์** คำว่าอขณะ และอสมัย ได้แก่ผิดกาล ผิดยุค สัตว์หรือบุคคลบางจำพวก แม้จะเกิดในคราวมีพระพุทธเจ้า ก็ไม่อาจจะประพฤติพรหมจรรย์ได้ เพราะเป็นคราวหรือเป็นกาลเวลาซึ่งตนไม่พร้อมที่จะประพฤติพรหมจรรย์ นั่นคือ

1) มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระธรรมที่ทรงสอนเพื่อความสงบ เพื่อดับกิเลส เพื่อตรัสรู้ แต่บุคคลนี้เกิดในนรก ก็มิใช่ขณะ มิใช่สมัยที่เขาจะประพฤติพรหมจรรย์
2) มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระธรรม...แต่บุคคลนี้ เกิด

เป็นสัตว์เดรัจฉาน ก็มีใช่ขณะ มีใช่สมัยที่เขาจะประพฤติพรหมจรรย์

3) มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระธรรม...แต่บุคคลนี้ เกิดเป็นเปรต ก็มีใช่ขณะ มีใช่สมัยที่เขาจะประพฤติพรหมจรรย์

4) มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระธรรม...แต่บุคคลนี้เกิดเป็นอสุรกาย ก็มีใช่ขณะ มีใช่สมัยที่เขาจะประพฤติพรหมจรรย์

5) มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระธรรม...แต่บุคคลนี้ เกิดเป็นเทพที่มีอายุยืนยาวพวกใดพวกหนึ่ง ก็มีใช่ขณะ มีใช่สมัยที่เขาจะประพฤติพรหมจรรย์

6) มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระธรรม...แต่บุคคลนี้ เกิดในปัจจันติมชนบท (ถิ่นทุรกันดารห่างไกล) ของพวกมิลักขะผู้โง่เขลา ซึ่งไม่เหมาะที่จะเป็นที่อยู่ของ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา (ยตฺถ นตฺถิ คติ ภิกขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ.) ก็มีใช่ขณะ มีใช่สมัยที่เขาจะประพฤติพรหมจรรย์

7) มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระธรรม...และบุคคลนี้ก็เกิดในมัชฌิมชนบท (ภาคกลาง) แต่เขาเป็นคนมิจฉาทิฐิ มีความเห็นผิดเพี้ยนว่า ทาน การบูชา และยัญที่ทำแล้วไม่มีผล ไม่ว่าจะเป็นกรรมดีกรรมชั่วทำแล้วไม่มีผลของกรรม โลกนี้โลกหน้าไม่มี มารดาบิดาไม่มี โอปปาติกะ (เช่นเทวดา) ไม่มี และไม่มีสมณพราหมณ์

ผู้ประพฤติดีประพฤติชอบทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้และโลกหน้าด้วยการตรัสรู้และสอนให้ผู้อื่นรู้ตาม ก็มิใช่ขณะมิใช่สมัยที่เขาจะประพฤติพรหมจรรย์

8) มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระธรรม...และบุคคลนี้ก็เกิดในมัชฌิมชนบท แต่เขาเป็นคนโง่เซ่อ (ทุปฺปญฺโญ ชโฬ) เป็นคนใบ้ (เอลมูโค) ไม่สามารถที่จะรู้ความหมายแห่งสุภาษิตและทุภาษิตได้ ก็มิใช่ขณะมิใช่สมัยที่เขาจะประพฤติพรหมจรรย์

9) เมื่อโลกไม่มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่มีพระธรรม...ไม่มีผู้ใดแสดงธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถึงแม้บุคคลนี้เกิดในมัชฌิมชนบท เป็นคนมีปัญญา ไม่โง่เซ่อ ไม่เป็นคนใบ้ และสามารถที่จะรู้ความหมายแห่งสุภาษิตและทุภาษิต ก็มิใช่ขณะ มิใช่สมัยที่จะเข้าประพฤติพรหมจรรย์

(สรุปว่า การประพฤติพรหมจรรย์เพื่อดับกิเลสโดยสิ้นเชิงนั้น ต้องพร้อมด้วยองค์ประกอบ คือมีคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และบุคคลนั้นก็จะต้องมีความพร้อม)

5. อนุปุพพวิหาร-ฌานสมาบัติที่ประณีตขึ้นไปตามลำดับ (รูปฌาน 4 อรูปฌาน 4 และสัญญาเวทยิตนิโรธ (หรือนิโรธสมาบัติ) รวมเป็น 9) **6. อนุปุพพนิโรธ-การดับลงตามลำดับในฌานสมาบัติ** (กามสัญญาดับในปฐมฌาน-วิตกวิจารดับในทุติยฌาน-ปีติดับในตติยฌาน-ลมหายใจเข้าออก (อัสสาสะ-ปัสสาสะ)

ดับในจตุตถฌาน-รูปสัญญาดับในอากาสานัญจายตนฌาน-อากาสานัญจายตนสัญญาดับในวิญญาณัญจายตนฌาน-วิญญาณัญจายตนสัญญาดับในอากิญจัญญายตนฌาน-อากิญจัญญายตนสัญญา ดับในเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน-สัญญาและเวทนาดับในสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ)

ธรรมหมวด 10

ธรรมหมวด 10 มี 6 ชุด คือ 1. **นาถกรณธรรม–ธรรมซึ่งทำให้ตนเป็นที่พึ่งของตนได้** (ศีล-พาหุสัจจะ (สั่งสมธรรมไว้มาก)-กัลยาณมิตตตา (มีมิตรดี)-โสวจัสสตา (ว่าง่ายสอนง่าย)-กิงกรณีเยสุ ทักขตา (ขวนขวายในกิจน้อยใหญ่ของหมู่คณะ)-ธัมมกามตา (ฝักใฝ่ในธรรม)-วิริยารัมภะ (พากเพียรไม่ย่อท้อ)-สันตุฏฐี (สันโดษ)-สติ-ปัญญา) ธรรมชุดนี้เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า พหุการธรรม (ธรรมมีอุปการะมาก) 2. **กสิณายตนะ–แดนกสิณ** (การเพ่งกสิณแต่ละอย่างจนเห็นชัดรู้ชัดทั่วทุกส่วน กสิณ 10 นั้น คือ ดิน-น้ำ-ไฟ-ลม-สีเขียว-สีเหลือง-สีแดง-สีขาว-อากาส (space-ช่องว่าง)-วิญญาณ (การกำหนดจิตเพ่งวิญญาณซึ่งแผ่ไปทั่วช่องว่าง ก็เป็นการเพ่งกสิณอย่างหนึ่ง โปรดสังเกตว่า ในพระบาลี ไม่มีอาโลกกสิณ ที่หมายถึงแสงสว่าง กสิณลำดับที่ 10 คือ วิญญาณกสิณ) 3. **อกุศลกรรมบถ–ทางแห่งอกุศลกรรม** (ปาณาติบาต-อทินนาทาน-กาเมสุมิจฉาจาร-มุสาวาท-ปิสุณวาจา-ผรุสวาจา-สัมผัปปลาปะ-อภิชฌา-พยาบาท-มิจฉาทิฐิ) 4. **กุศลกรรมบถ–ทางแห่งกุศลกรรม** (แจกแจงโดยนัยตรงกันข้ามกับอกุศลกรรมบถ)

5. อริยวาส–ธรรมเครื่องอยู่ของอริยบุคคล(พระอรหันต์)

1) ปัญจังควิปปหีโน-ละนิวรณ์ 5 ได้

2) ฉฬังคสมันนาคโต-สำรวมอินทรีย์ 6 (เช่นตาเห็นรูปแล้วไม่รักไม่ชัง แต่วางใจเป็นกลาง มีสติสัมปชัญญะ...)

3) เอการักโข-มีสติเป็นเครื่องคุ้มครองรักษาตน

4) จตุราปัสเสโน-มีธรรมเป็นที่พึ่ง 4 อย่าง คือพิจารณาแล้วเสพ พิจารณาแล้วอดกลั้น พิจารณาแล้วเว้นและพิจารณาแล้วบรรเทา

5) ปนุณณปัจเจกสัจโจ-ไม่ยึดถือว่านี้เท่านั้นจริง ซึ่งพวกเดียรถีย์ยึดถือกัน (ไม่ถือรั้น)

6) สมวยสัฏเฐสโน-เลิกการแสวงหาทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นกาม ภพหรือพรหมจรรย์

7) อนาวิลสังกัปโป-ปราศจากความดำริที่ขุ่นมัว ไม่ว่าจะเป็นในทางกาม ทางพยาบาท หรือทางเบียดเบียน

8) ปัสสัทธกายสังขาโร-มีกายสังขารอันสงบเพราะได้จตุตถฌาน ซึ่งเป็นภาวะที่ไม่มีทุกข์และสุข มีแต่อุเบกขาซึ่งทำให้สติบริสุทธิ์

9) สุวิมุตตจิตโต-มีจิตหลุดพ้นแล้วจากราคะ โทสะ โมหะ

10) สุวิมุตตปัญโญ-มีปัญญาอันหลุดพ้นแล้ว คือรู้ชัดในตัวเองว่า ละราคะ โทสะ โมหะ ได้เด็ดขาดแล้ว

6. อเสขธรรม–ธรรมของพระอเสขะ (พระอรหันต์) (เรียกอีกชื่อหนึ่งว่าสัมมัตตะ 8 ข้อแรกตรงกับมรรคมีองค์ 8 เพิ่มมา

อีก 2 ข้อคือ สัมมาญาณ (รู้ชอบ ได้แก่ผลญาณและปัจจเวกขณญาณทั้ง 19 ประเภท) และสัมมาวิมุตติ (หลุดพ้นชอบ ได้แก่ หลุดพ้นด้วยอรหัตตผล)

เป็นการสังคายนาที่ทรงรับรอง

(ข้อควรสังเกตให้การยกธรรมขึ้นสังคายนา (สวดทบทวน) ของพระสาริบุตรดังกล่าวนี้ คือ

1. ทุกหมวดธรรม พระสาริบุตรกล่าวกำกับว่า ธรรมเหล่านี้ พระพุทธองค์ตรัสไว้ชอบแล้ว เราทั้งหมดพึงสังคายนา ไม่พึงโต้เถียง (ทะเลาะ) กัน...เป็นการยืนยันว่า ธรรมเหล่านี้ คือ คำสอนของพระพุทธองค์ทั้งสิ้น

2. ไม่มีการจัดหมวดหมู่เป็นวินัย เป็นสุตตันตะและเป็นอภิธรรม จัดแต่หมวดธรรมตามลำดับจำนวน แต่ก็มีทั้งส่วนที่เป็นวินัย สุตตันตะ และอภิธรรม

3. ธรรมทั้ง 10 หมวดนี้ สะท้อนให้เห็นปัญญาและความประทับใจของพระสาริบุตรที่มีต่อคำสอนของพระพุทธองค์ได้เป็นอย่างดี)

(363) เมื่อพระพุทธองค์เสด็จลุกขึ้นจากสีหไสยา ก็ได้ตรัสแก่พระสาริบุตรว่า ดีแล้ว ดีแล้ว ที่ได้ยกธรรมขึ้นมาสังคายนาให้ภิกษุทั้งหลายฟัง ทรงพอพระทัย

และภิกษุทั้งหลายต่างก็ชื่นชมยินดีต่อการแจกแจงธรรมของพระสาริบุตรเป็นอย่างยิ่ง

ทสุตตรสูตร

10 หมวดธรรมอีกชุดหนึ่ง

(364-365) ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่ฝั่งสระโบกขรณีชื่อคัคครา ใกล้เมืองจัมปา (แคว้นอังคะ) พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ประมาณห้าร้อยรูป ซึ่งพระสารีบุตรก็ตามเสด็จไปในครั้งนั้นด้วย ณ ที่นั้น พระสารีบุตรได้เรียกภิกษุทั้งหลายมาฟังการแจกแจงข้อธรรมซึ่งท่านกล่าวว่าเป็นธรรมเพื่อปลดเปลื้องกิเลส เพื่อบรรลุนิพพาน เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์

(366-475) พระสารีบุตรเริ่มแจกแจงหมวดหลักของธรรมก่อน คือ

1. พหูปกาโร ธรรมมีอุปการะมาก
2. ภาเวตัพโพ ธรรมอันควรเจริญ
3. ปริญเญยโย ธรรมอันควรกำหนดรู้
4. ปหาตัพโพ ธรรมอันควรละ
5. หานภาคิโย ธรรมฝ่ายเสื่อม
6. วิเสสภาคิโย ธรรมฝ่ายคุณวิเศษ
7. ทุปปฏิวิชโฌ ธรรมอันแทงตลอดได้ยาก
8. อุปปาเทตัพโพ ธรรมที่ควรให้เกิดขึ้น
9. อภิญเญยโย ธรรมอันควรรู้ยิ่ง
10. สัจฉิกาตัพโพ ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง

ธรรมแต่ละประเภทดังกล่าว เรียกว่ามาติกาหนึ่งๆ เมื่อจะแจกแจงว่ามีธรรมอะไรบ้างในแต่ละประเภท ท่านก็ยกมาติกาทั้ง 10 นั้นเป็นบทตั้ง แล้วกระจายไปตามหมวดธรรม ตั้งแต่ธรรมหมวด 1 ไปจนถึงธรรมหมวด 10 ตามลำดับ

เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น ขอตั้งมาติกาแต่ละข้อขึ้นก่อนแล้วตามด้วยธรรมทั้งหลายตั้งแต่หมวด 1 จนถึงหมวด 10 ให้อยู่เป็นธรรมประเภทเดียวกัน ดังต่อไปนี้

1. ธรรมมีอุปการะมาก

ธรรมหมวด 1 ความไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย

ธรรมหมวด 2 1) สติ 2) สัมปชัญญะ

ธรรมหมวด 3 1) คบคนดี 2) ฟังธรรม 3) ปฏิบัติธรรมให้เหมาะแก่ธรรม

ธรรมหมวด 4 จักร 4 (1) อยู่ในประเทศอันสมควร (2) เข้าหาสัตบุรุษ (3) ตั้งตนไว้ชอบ (4) มีบุญเคยทำไว้ก่อน

ธรรมหมวด 5 ปธานิยังคะ-องค์แห่งความเพียร 5 (1) มีศรัทธา (2) มีอาพาธน้อย (3) ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา (4) ระดมเพียร (5) มีปัญญา

ธรรมหมวด 6 สาราณียธรรม 6

ธรรมหมวด 7 อริยทรัพย์ 7

ธรรมหมวด 8 เหตุและปัจจัยเพื่อบรรลุธรรม 8 (1) เข้าหาพระศาสดาหรือเพื่อนสพรหมจารี (2) เข้าหาพระศาสดาหรือเพื่อนสพรหมจารีแล้ว ขอให้ท่านแนะนำสั่งสอน (3) ได้ฟังคำสั่งสอนแล้วปลีกกายและจิตเพื่อปฏิบัติธรรม (4) มีศีล (5) เป็นพหูสูต (6) ระดมเพียร (7) มีสติและปัญญารักษาตน (8) เพ่งพิจารณาความเกิดและความเสื่อมของอุปาทานขันธ์

ธรรมหมวด 9 โยนิโสมนสิการมูลกธรรม 9 (1) เมื่อมีโยนิโสมนสิการ ปราโมทย์ย่อมเกิด

(2) เมื่อเกิดปราโมทย์ก็มีปีติ (3) กาย
ของผู้มีปีติย่อมสงบ (4) ผู้มีกายสงบ
ย่อมได้เสพสุข (5) จิตของผู้มีสุข
ย่อมตั้งมั่น (6) ผู้มีจิตตั้งมั่นย่อมรู้
ย่อมเห็นตามเป็นจริง (7) เมื่อรู้เห็น
ตามเป็นจริง ย่อมเบื่อหน่าย (8) เมื่อ
เบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัด (9) เพราะ
คลายกำหนัดจึงหลุดพ้น

ธรรมหมวด 10 นาถกรณธรรม 10

2. ธรรมอันควรเจริญ

ธรรมหมวด 1 กายคตาสติ

ธรรมหมวด 2 1) สมถะ 2) วิปัสสนา

ธรรมหมวด 3 สมาธิ 3 (1) สมาธิมีวิตก มีวิจาร (2) สมาธิไม่มีวิตก มีแต่วิจาร (3) สมาธิไม่มีวิตกไม่มีวิจาร

ธรรมหมวด 4 สติปัฏฐาน 4

ธรรมหมวด 5 สัมมาสมาธิประกอบด้วยองค์ 5 (1) ปีติแผ่ไป (2) สุขแผ่ไป (3) กำหนดจิตผู้อื่นแผ่ไป (4) แสงสว่างแผ่ไป (หมายถึงทิพยจักษุ) (5) นิมิตเป็นเครื่องพิจารณา (หมายถึงญาณเป็นเครื่อง

พิจารณาของผู้ออกจากสมาธินั้นๆ)

ธรรมหมวด 6 อนุสติ 6 (มีพุทธานุสติ เป็นต้น)

ธรรมหมวด 7 สัมโพชฌงค์ 7

ธรรมหมวด 8 อริยมรรคมีองค์ 8

ธรรมหมวด 9 ปาริสุทธิปธานิยังคะ-องค์อันเป็นที่ตั้งแห่งความบริสุทธิ์ 9 (1) สีลวิสุทธิ (2) จิตตวิสุทธิ (3) ทิฏฐิวิสุทธิ (4) กังขาวิตรณวิสุทธิ (5) มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ (6) ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ (7) ญาณทัสสนวิสุทธิ (8) ปัญญาวิสุทธิ (9) วิมุตติวิสุทธิ

ธรรมหมวด 10 กสิณายตนะ 10 (มีปฐวีกสิณ เป็นต้น)

3. ธรรมอันควรกำหนดรู้

ธรรมหมวด 1 ผัสสะที่ยังมีอาสวะมีอุปาทาน

ธรรมหมวด 2 1) นาม 2) รูป

ธรรมหมวด 3 เวทนา 3 (1) สุขเวทนา (2) ทุกขเวทนา (3) อทุกขมสุขเวทนา

ธรรมหมวด 4 อาหาร 4 (1) กวฬิงการาหาร (2) ผัสสาหาร (3) มโนสัญเจตนาหาร (4) วิญญาณาหาร

ธรรมหมวด 5 อุปาทานขันธ์ 5 (มีรูปูปาทานขันธ์

เป็นต้น)

ธรรมหมวด 6 อายตนะภายใน 6 (มีจักขุ-ตาเป็นต้น)

ธรรมหมวด 7 วิญญาณฐิติ 7 (สัตว์มีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน เป็นต้น)

ธรรมหมวด 8 โลกธรรม 8 (มีลาภ เสื่อมลาภ เป็นต้น)

ธรรมหมวด 9 สัตตาวาส 9 (สัตว์มีกายต่างกันมีสัญญาต่างกัน เป็นต้น)

ธรรมหมวด 10 อายตนะ 10 (อายตนะภายใน 5 อายตนะภายนอก 5 ไม่มีใจและธัมมารมณ์)

4. ธรรมอันควรละ

ธรรมหมวด 1 อัสมิมานะ (ความถือตัว)

ธรรมหมวด 2 1) อวิชชา 2) ตัณหา

ธรรมหมวด 3 ตัณหา 3 (กามตัณหา เป็นต้น)

ธรรมหมวด 4 โอฆะ 4 (กาโมฆะ เป็นต้น)

ธรรมหมวด 5 นิวรณ์ 5 (กามฉันทะ เป็นต้น)

ธรรมหมวด 6 ตัณหา 6 (รูปตัณหา เป็นต้น)

ธรรมหมวด 7 อนุสัย 7 (กามราคะ เป็นต้น)

ธรรมหมวด 8 มิจฉัตตะ 8 (มิจฉาทิฐิ เป็นต้น)

ธรรมหมวด 9 ตัณหามูลิกธรรม 9 (1) เพราะมีตัณหาจึงมีการแสวงหา (2) เพราะมี

การแสวงหาจึงมีลาภ (3) เพราะมีลาภจึงมีการกะกำหนด (วินิจฉัย) (4) เพราะมีการกะกำหนดจึงมีความชอบชิดติดพัน (ฉนฺทราโค) (5) เพราะมีความชอบชิดติดพันจึงมีความหมกมุ่นฝังใจ (อชฺโฌสานำ) (6) เพราะมีความหมกมุ่นฝังใจ จึงมีการยึดถือครอบครอง (ปริคฺคโห) (7) เพราะมีการยึดถือครอบครองจึงมีความตระหนี่ (8) เพราะมีความตระหนี่จึงมีความหวงกั้น (อารกฺโข) (9) เพราะมีความหวงกั้นจึงมีการถือไม้ ถือมีด การทะเลาะ แก่งแย่ง วิวาท การด่าว่ากัน การส่อเสียด มุสาวาท

ธรรมหมวด 10 มิจฉัตตะ 10 (มิจฉาทิฐิ เป็นต้น เพิ่ม มิจฉาญาณ และมิจฉาวิมุตติ จึงเป็น 10)

5. ธรรมฝ่ายเสื่อม

ธรรมหมวด 1 อโยนิโสมนสิการ

ธรรมหมวด 2 1) ว่ายากสอนยาก 2) คบคนชั่วเป็นมิตร

ธรรมหมวด 3 อกุศลมูล 3 (โลภะ เป็นต้น)

ธรรมหมวด 4 โยคะ 4 (กามโยคะ เป็นต้น)

ธรรมหมวด 5 เจโตขีล 5 (เคลือบแคลงสงสัยไม่เชื่อมั่นในพระพุทธเจ้า เป็นต้น)

ธรรมหมวด 6 อคารวะ 6 (ไม่เคารพยำเกรงในพระศาสดา เป็นต้น)

ธรรมหมวด 7 อสัทธรรม 7 (ไม่มีศรัทธา เป็นต้น)

ธรรมหมวด 8 กุสีตวัตถุ 8 (อ้างว่าทำงานแล้วจักเหน็ดเหนื่อยแล้วนอน เป็นต้น)

ธรรมหมวด 9 อาฆาตวัตถุ 9 (อาฆาตว่า บุคคลนี้เคยประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา เป็นต้น)

ธรรมหมวด 10 อกุศลกรรมบถ 10 (ฆ่าสัตว์ เป็นต้น)

6. ธรรมฝ่ายคุณวิเศษ

ธรรมหมวด 1 โยนิโสมนสิการ

ธรรมหมวด 2 1) ว่าง่ายสอนง่าย 2) คบคนดีเป็นมิตร

ธรรมหมวด 3 กุศลมูล 3 (อโลภะ เป็นต้น)

ธรรมหมวด 4 วิสังโยคะ 4 (1) พรากจากกาม (2) พรากจากภพ (3) พรากจากมิจฉาทิฐิ 4) พรากจากอวิชชา

ธรรมหมวด 5 อินทรีย์ 5 (สัทธินทรีย์ เป็นต้น)

ธรรมหมวด 6 คารวะ 6 (เคารพยำเกรงในพระศาสดา เป็นต้น)

ธรรมหมวด 7 สัทธรรม 7 (ศรัทธา เป็นต้น)

ธรรมหมวด 8 อารัพภวัตถุ 8 (คิดว่า เมื่อทำการงานก็จะไม่สะดวกที่จะมนสิการคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นต้น)

ธรรมหมวด 9 อาฆาตปฏิวินัย 9 (กำจัดความอาฆาตว่าผู้นี้เคยประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา เป็นต้น)

ธรรมหมวด 10 กุศลกรรมบถ 10 (เว้นจากฆ่าสัตว์ เป็นต้น)

7. ธรรมอันแทงตลอดได้ยาก

ธรรมหมวด 1 เจโตสมาธิที่ทำให้บรรลุอริยผลทันที ไม่มีอะไรคั่นหรือแทรกได้ (อานนฺตริโก เจโตสมาธิ-เป็นมัคคสมาธิ ช่วยให้ตรัสรู้ได้โดยตรง หากจะเป็นสมาธิระดับต่ำก็ยังประเสริฐกว่าสมาธิอื่นๆ)

ธรรมหมวด 2 1) ธรรมที่เป็นเหตุและเป็นปัจจัยเพื่อความเศร้าหมองแห่งสัตว์ทั้งหลาย 2) ธรรมที่เป็นเหตุและเป็นปัจจัยเพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย

ธรรมหมวด 3 นิสสารณียธาตุ 3 (1) เนกขัมมะเป็นที่สลัดออกของกาม (2) อรูป เป็นที่สลัดออกของรูป (3) นิโรธเป็นที่สลัดออกของสิงที่เกิดแล้ว

ธรรมหมวด 4 สมาธิ 4 (1) หานภาคิยสมาธิ-สมาธิข้างเสื่อม (2) ฐิติภาคิยสมาธิ-สมาธิข้างดำรงอยู่ (3) วิเสสภาคิยสมาธิ-สมาธิเป็นไปในส่วนวิเศษ (4) นิพเพธภาคิยสมาธิ-สมาธิเป็นไปในส่วนแทงตลอด (ความหมายของสมาธิทั้ง 4 นี้มีอยู่ในอรรถกถา และคัมภีร์วิสุทธิมัคค์)

ธรรมหมวด 5 นิสสารณียธาตุ-ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งการสลัดออก (จากกิเลส) 5 (เนกขัมมะ) เป็นต้น

ธรรมหมวด 6 นิสสารณียธาตุ 6 (เมตตาเจโตวิมุตติเป็นที่สลัดออกจากพยาบาท เป็นต้น)

ธรรมหมวด 7 สัปปุริสธรรม 7 (ความเป็นผู้รู้จักเหตุเป็นต้น)

ธรรมหมวด 8 อขณะ-อสมัย 8 (เกิดในนรก มีใช่ขณะมิใช่สมัยที่จะประพฤติพรหมจรรย์ได้ เป็นต้น)

ธรรมหมวด 9 นานัตตะ 9 (ผัสสะต่างกัน เกิดเพราะอาศัยธาตุต่างกัน เป็นต้น)

ธรรมหมวด 10 อริยวาส 10 (ความเป็นผู้ละนิวรณ์ 5 ได้ เป็นต้น)

8. ธรรมที่ควรให้เกิดขึ้น

ธรรมหมวด 1 อกุปปญาณ-ญาณอันไม่กำเริบ (หมายถึงปัญญาที่เป็นเครื่องพิจารณา)

ธรรมหมวด 2 ญาณ 2 (1) ขยญาณ-ญาณในความสิ้น (2) อนุปาทญาณ-ญาณในความไม่เกิด

ธรรมหมวด 3 ญาณ 3 (1) อดีตังสญาณ (2) อนาคตังสญาณ (3) ปัจจุปันนังสญาณ

ธรรมหมวด 4 ญาณ 4 (1) ธัมมญาณ-ความรู้ในธรรม (2) อันวยญาณ-ความรู้ในการคล้อยตาม (3) ปริจจญาณ-ความรู้ในการกำหนด (4) สัมมติญาณ-ความรู้ในสมมติ

ธรรมหมวด 5 สัมมาสมาธิอันประกอบด้วยญาณ 5 (1) เกิดความรู้เฉพาะตนว่า สมาธินั้นมีสุขในปัจจุบันและมีสุขเป็นวิบากต่อไป (2) เกิดความรู้เฉพาะตนว่า สมาธิเป็นอริยะไม่เจืออามิส (3) เกิดความ

รู้เฉพาะตนว่า สมาธินี้อันคนไม่ต่ำทรามเสพแล้ว (4) เกิดความรู้เฉพาะตนว่า สมาธินี้สงบประณีตได้ปฏิปัสสัทธิแล้ว ถึงความเป็นธรรมเอกผุดเด่น (5) เกิดความรู้เฉพาะตนว่า เรามีสติเข้าสมาธิ และมีสติออกจากสมาธินี้

ธรรมหมวด 6 สตตวิหารธรรม-ธรรมเป็นเครื่องอยู่เนืองๆ (ของพระอรหันต์) 6 (เห็นรูปด้วยตาแล้วไม่ยินดียินร้าย เป็นต้น)

ธรรมหมวด 7 สัญญา 7 (อนิจจสัญญา เป็นต้น)

ธรรมหมวด 8 มหาปุริสวิตก-ความตรึกของมหาบุรุษ10 (1) ธรรมนี้ของผู้ปรารถนาน้อย (2) ธรรมนี้ของผู้สันโดษ (3) ธรรมนี้ของผู้สงัด (ไม่ใช่ของผู้ยินดีในความคลุกคลี) (4) ธรรมนี้ของผู้ระดมเพียร (5) ธรรมนี้ของผู้เข้าไปตั้งสติ (6) ธรรมนี้ของผู้มีจิตตั้งมั่น (7) ธรรมนี้ของผู้มีปัญญา (8) ธรรมนี้ของผู้ไม่มีธรรมเครื่องเนิ่นช้าเป็นที่ยินดี

ธรรมหมวด ๙ สัญญา ๙ (1) อสุภสัญญา (2) มรณสัญญา (3) อาหาเร ปฏิกูลสัญญา (4) สัพพโลเก อนภิรตสัญญา (กำหนด

หมายความไม่น่ายินดีในโลกทั้งปวง) (5) อนิจจสัญญา(6) อนิจเจ ทุกขสัญญา (7) ทุกเข อนัตตสัญญา (กำหนดหมายในทุกข์ว่ามิใช่ตัวตน) (8) ปหานสัญญา (9) วิราคสัญญา

ธรรมหมวด 10 สัญญา 10 (เหมือนสัญญา 9 เพิ่มข้อ 10 เป็นนิโรธสัญญา)

9. ธรรมอันควรรู้ยิ่ง

ธรรมหมวด 1 สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงอยู่ได้ด้วยอาหาร (สพฺเพ สตฺตา อาหารฏฺฐิติกา)

ธรรมหมวด 2 ธาตุ 2 (1) สังขตธาตุ (2) อสังขตธาตุ

ธรรมหมวด 3 ธาตุ 3 (1) กามธาตุ (2) รูปธาตุ (3) อรูปธาตุ

ธรรมหมวด 4 อริยสัจ 4

ธรรมหมวด 5 วิมุตตายตนะ 5

ธรรมหมวด 6 อนุตตริยะ 6

ธรรมหมวด 7 นิททสวัตถุ 7

ธรรมหมวด 8 อภิภายตนะ 8

ธรรมหมวด 9 อนุปุพพวิหาร 9

ธรรมหมวด 10 นิชชิณณวัตถุ-เหตุที่ทำให้อกุศลธรรมอ่อนแรง 10 (1) มิจฉาทิฐิอ่อนแรงลง

เพราะสัมมาทิฐิ (2) มิจฉาสังกัปปะอ่อนแรงลงเพราะสัมมาสังกัปปะ (3) มิจฉาวาจา อ่อนแรงลงเพราะสัมมาวาจา (4) มิจฉากัมมันตะ อ่อนแรงลงเพราะสัมมากัมมันตะ (5) มิจฉาอาชีวะอ่อนแรงลงเพราะสัมมาอาชีวะ (6) มิจฉาวายามะอ่อนแรงลงเพราะสัมมาวายามะ (7) มิจฉาสติ อ่อนแรงลงเพราะสัมมาสติ (8) มิจฉาสมาธิอ่อนแรงลงเพราะสัมมาสมาธิ (9) มิจฉาญาณอ่อนแรงลงเพราะสัมมาญาณ (10) มิจฉาวิมุตติอ่อนแรงลงเพราะสัมมาวิมุตติ (ธรรมแต่ละอย่างเมื่ออ่อนแรงลง อกุศลธรรมที่อาศัยกันเกิดก็ถูกละได้ด้วย และกุศลธรรมก็จะเจริญขึ้นแทนที่)

10. ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง

ธรรมหมวด 1	อกุปปเจโตวิมุตติ-เจโตวิมุตติอันไม่กำเริบ
ธรรมหมวด 2	1) วิชชา 2) วิมุตติ
ธรรมหมวด 3	วิชชา 3 (1) ปุพเพนิวาสานุสติญาณ

(2) จุตูปปาตญาณ (3) อาสวักขยญาณ

ธรรมหมวด 4 สามัญญผล 4 (โสดาปัตติผล เป็นต้น)

ธรรมหมวด 5 ธัมมขันธ์ 5 (1) สีลขันธ์ (2) สมาธิขันธ์ (3) ปัญญาขันธ์ (4) วิมุตติขันธ์ (5) วิมุตติญาณทัสสนขันธ์

ธรรมหมวด 6 อภิญญา 6 (อิทธิวิธี เป็นต้น)

ธรรมหมวด 7 ขีณาสวพละ-กำลังของพระอรหันต์ 7 (1) เห็นสังขารทั้งปวงว่าไม่เที่ยง (2) เห็นกามเหมือนหลุมถ่านเพลิง (3) มีจิตน้อมไปในวิเวก ยินดีในเนกขัมมะ (4) เจริญสติปัฏฐาน 4 (5) เจริญอินทรีย์ 5 (6) เจริญโพชฌงค์ 7 (7) เจริญอริยมรรคมีองค์ 8 (ธรรมเหล่านี้ทำให้พระอรหันต์รู้ว่าตนเองสิ้นอาสวะแล้ว)

ธรรมหมวด 8 วิโมกข์ 8

ธรรมหมวด 9 อนุปุพพนิโรธ 9 (1) เมื่อเข้าปฐมฌาน กามสัญญาดับ (2) เมื่อเข้าทุติยฌาน วิตกวิจารดับ (3) เมื่อเข้าตติยฌาน ปีติดับ (4) เมื่อเข้าจตุตถฌาน ลมอัสสาสะ-ปัสสาสะดับ (5) เมื่อเข้า

อากาสานัญจายตนฌาน รูปสัญญาดับ (6) เมื่อเข้าวิญญาณัญจายตนฌาน อากาสานัญจายตนะดับ (7) เมื่อเข้าอากิญจัญญายตนฌาน วิญญาณัญจายตนะดับ (8) เมื่อเข้าเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน อากิญจัญญายตนะดับ (9) เมื่อเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ สัญญาและเวทนาดับ

ธรรมหมวด 10 อเสขธรรม 10

(475) สุดท้ายพระสารีบุตรกล่าวแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ธรรมจำนวนหนึ่งร้อยดังแจกแจงมานี้ เป็นความจริงแท้แน่นอน ไม่มีข้อผิดพลาด ไม่เป็นอย่างอื่นไปได้ ล้วนเป็นธรรมที่พระตถาคตตรัสรู้แล้วโดยชอบ

(ธรรมในทสุตตรสูตรนี้ ส่วนใหญ่มีอยู่ในสังคีติสูตร แต่เป็นการจัดหมวดหมู่ตามหน้าที่ของธรรม ทำให้รู้ว่า การที่จะปฏิบัติธรรมให้เกิดผลนั้น จะต้องปฏิบัติให้เหมาะแก่ธรรมที่เรียกว่าธัมมานุธัมมปฏิบัติด้วย)

ทีฆนิกายจบบริบูรณ์

ภาคผนวก

อาฏานาฏิยปริตร

ดรรชนี

นามานุกรม

อาฏานาฏิยปริตร

อาฏานาฏิยรักขคาถา หรือ อาฏานาฏิยรักขา ที่ท้าวเวสวัณ (ท้าวกุเวร) ได้สวด (หรือขับ) ถวายพระพุทธองค์เพื่อทรงอนุญาตให้พุทธบริษัทเรียนและจำทรงเอาไว้สำหรับป้องกันการเบียดเบียนรังควานจากพวกอมนุษย์ ดังที่ปรากฏในอาฏานาฏิยสูตรนั้น พระพุทธโฆสกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า ที่ได้ชื่อว่า อาฏานาฏิยรักขา เพราะเป็นคาถาที่ประพันธ์ขึ้นในนครชื่อ อาฏานาฏา ซึ่งเป็นนครหนึ่งของท้าวเวสวัณ เนรมิตไว้ในอากาศ

คำว่า รกฺขา แปลว่า คุ้มครองป้องกัน เป็นคำเดียวกับคำว่ารักษา อีกคำหนึ่งที่มีความหมายตรงกันคือ ปริตฺต หรือ ปริตฺตา (ปริ+ตา หรือ ตฺรา ธาตุ) ใช้อย่างสันสกฤตว่า ปริตร ใช้อย่างบาลีว่า ปริตต์

การนำพระสูตรหรือคาถาในพระไตรปิฎกมาสวด ที่เรียกว่าสวดพระปริตรนั้น มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้ว แต่ก็ไม่พบหลักฐานว่ามีการรวบรวมพระปริตรเพื่อใช้สวดอย่างเป็นหมวดหมู่เมื่อใด คัมภีร์มิลินท

ปัญหา ซึ่งแต่งขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 5 ระบุว่า มีพระปริตรอยู่ 5 ปริตร ตรงกับที่พระพุทธโฆสกล่าวถึงในคัมภีร์วิสุทธิมัคค์ คือ 1. รตนปริตร 2. ขันธปริตร 3. ธชัคคปริตร 4. อาฏานาฏิยปริตร 5. โมรปริตร

สมัยต่อมา (ภายหลังพระพุทธศาสนาไปประดิษฐานในเกาะลังกาแล้ว) พระปริตรสำหรับสวดมี 2 แบบ หรือ 2 ชุด คือ แบบย่อ เรียกว่าปริตร แบบพิสดารเรียกว่า มหาปริตร

แบบย่อ มีจำนวนพระปริตร 7 ปริตร จึงเรียกว่า สัตตปริตร หรือเจ็ดตำนาน แบบพิสดารมี 12 ปริตร จึงเรียกว่า ทวาทศปริตร หรือสิบสองตำนาน

ต่อมากษัตริย์ในเกาะลังกาได้กำหนดให้ใช้พระปริตรสวดในพระราชพิธี สัตตปริตร (เจ็ดตำนาน) จึงมีชื่อว่า จุลราชปริตร และทวาทศปริตรมีชื่อว่ามหาราชปริตร และเกิดคัมภีร์พระปริตรขึ้นมา ซึ่งชาวลังกาเรียกว่าปิริตโปตะ (น่าจะเพี้ยนมาจากคำว่า ปริตฺตโปฏกะ ซึ่งแปลว่า คัมภีร์พระปริตร)

คำว่าตำนาน ในชื่อเจ็ดตำนานและสิบสองตำนานนั้น ธนิต อยู่โพธิ์ (ผู้แต่งหนังสือ "อานุภาพพระปริตต์") แสดงความเห็นเกี่ยวกับศัพท์ดังนี้

"นอกจากคำว่า รักขา ดังกล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังมีคำที่ใช้คู่กันกับ "ปริตต์" อีกคำหนึ่งคือ "ตาณ" แปลว่า การป้องกัน, การต้านทาน แล้วโบราณแผลงเป็นคำศัพท์ว่า "ตำนาณ" หรือ "ดำนาณ" และให้คำแปลว่า เครื่องห้าม, เครื่องป้องกัน, เครื่องต้านทาน, ที่พึ่ง, ที่อาศัย แต่เรามาใช้เขียนกันเพี้ยนไปเป็นเจ็ดตำนาน และสิบสองตำนาน (คือเปลี่ยน ณ เป็น น) เลยมีความหมายแปรไปว่า เรื่องราวเก่าแก่ ไม่ตรงกับความหมายเดิม..."

ตารางแสดงจำนวนพระปริตรทั้ง 2 แบบ

จุลราชปริตร (เจ็ดตำนาน)	มหาราชปริตร (สิบสองตำนาน)
1. มงคลสูตร	1. มงคลสูตร
2. รตนปริตร	2. รตนปริตร
3. กรณียเมตตปริตร	3. กรณียเมตตปริตร
4. ขันธปริตร (ควบฉัททันตปริตร)	4. ขันธปริตร
5. โมรปริตร	5. โมรปริตร
6. ธชัคคปริตร	6. วัฏฏกปริตร
7. อาฏานาฏิยปริตร (หรือแทนที่ด้วยปริตรอื่น เช่น องคุลิมาลปริตร เป็นต้น)	7. ธชัคคปริตร
	8. อาฏานาฏิยปริตร
	9. องคุลิมาลปริตร
	10. โพชฌงคปริตร
	11. อภยปริตร
	12. ชยปริตร

อาฏานาฏิยปริตรในเจ็ดตำนานและสิบสองตำนาน

ในเจ็ดตำนาน

1. วิปสฺสิสฺส นมตฺถุ
สิขิสฺสปิ นมตฺถุ
2. เวสฺสภุสฺส นมตฺถุ
นมตฺถุ กกุสนฺธสฺส
3. โกนาคมนสฺส นมตฺถุ
กสฺสปสฺส นมตฺถุ
4. องฺคีรสสฺส นมตฺถุ
โย อิมํ ธมฺมมเทเสสิ
5. เย จาปิ นิพฺพุตา โลเก
เต ชนา อปิสุณา
6. หิตํ เทวมนุสฺสานํ
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ
7. นโม เม สพฺพพุทธานํ
ตณฺหงฺกโร มหาวีโร
8. สรณงฺกโร โลกหิโต
โกณฺฑญฺโญ ชนปาโมกฺโข
9. สุมโน สุมโน ธีโร
โสภิโต คุณสมฺปนฺโน
10. ปทุโม โลกปชฺโชโต
ปทุมุตฺตโร สตฺตสาโร
11. สุชาโต สพฺพโลกคฺโค

จกฺขุมนฺตสฺส สิรีมโต
สพฺพภูตานุกมฺปิโน ฯ
นฺหาตกสฺส ตปสฺสิโน
มารเสนปฺปมทฺทิโน ฯ
พฺราหฺมณสฺส วุสีมโต
วิปฺปมุตฺตสฺส สพฺพธิ ฯ
สกฺยปุตฺตสฺส สิรีมโต
สพฺพทุกฺขา ปนูทนํ ฯ
ยถาภูตํ วิปสฺสิสุ
มหนฺตา วีตสารทา ฯ
ยํ นมสฺสนฺติ โคตมํ
มหนฺตํ วีตสารทํ ฯ
อุปฺปนฺนานํ มเหสินํ
เมธงฺกโร มหายโส ฯ
ทีปงฺกโร ชุตินฺธโร
มงฺคโล ปุริสาสโภ ฯ
เรวโต รติวฑฺฒโน ฯ
อโนมทสฺสี ชนุตฺตโม ฯ
นารโท วรสารถิ
สุเมโธ อปฺปฏิปุคฺคโล ฯ
ปิยทสฺสี นราสโภ

ในสิบสองตำนาน

อตฺถทสฺสี การุณิโก ธมฺมทสฺสี ตโมนุโท ฯ
12. สีทฺธตฺโถ อสโม โลเก ติสฺโส จ วทตํ วโร
ปุสฺโส จ วรโท พุทฺโธ วิปสฺสี จ อนูปโม ฯ
13. สิขี สพฺพหิโต สตฺถา เวสฺสภู สุขทายโก
กกุสนฺโธ สตฺถวาโห โกนาคมโน รณญฺชโห
14. กสฺสโป สิริสมฺปนฺโน โคตโม สกฺยปุงฺคโว ฯ
15. เอเต จญฺเญ จ สมฺพุทฺธา อเนกสตโกฏิโย
สพฺเพ พุทฺธา อสมสมา สพฺเพ พุทฺธา มหิทฺธิกา ฯ
16. สพฺเพ ทสพลูเปตา เวสารชฺเชหุปาคตา
สพฺเพ เต ปฏิชานนฺติ อาสภณฺฐานมุตฺตมํ ฯ
17. สีหนาทํ นทนฺเตเต ปริสาสุ วิสารทา
พฺรหฺมจกฺกํ ปวตฺเตนฺติ โลเก อปฺปฏิวตฺติยํ ฯ
18. อุเปตา พุทฺธธมฺเมหิ อฏฺฐารสหิ นายกา
ทฺวตฺตึสลกฺขณูเปตา สีตฺยานุพฺยญฺชนาธรา ฯ
19. พฺยามปฺปภาย สุปฺปภา สพฺเพ เต มุนิกุญฺชรา
พุทฺธา สพฺพญฺญุโน เอเต สพฺเพ ขีณาสวา ชินา ฯ
20. มหปฺปภา มหาเตชา มหาปญฺญา มหพฺพลา
มหาการุณิกา ธีรา สพฺเพสานํ สุขาวหา ฯ
21. ทีปา นาถา ปติฏฺฐา จ ตาณา เลนา จ ปาณินํ
คตี พนฺธู มหสฺสาสา สรณา จ หิเตสิโน ฯ
22. สเทวกสฺส โลกสฺส สพฺเพ เอเต ปรายนา
เตสาหํ สิรสา ปาเท วนฺทามิ ปุริสุตฺตเม
23. วจสา มนสา เจว วนฺทาเมเต ตถาคเต

สยเน อาสเน จาเน
24. สทา สุเขน รกฺขนฺตุ
เตหิ ตฺวํ รกฺขิโต สนฺโต
25. สพฺพโรควินิมุตฺโต
สพฺพเวรมติกฺกนฺโต
26. เตสํ สจฺเจน สีเลน
เตปิ ตุเมฺห อนุรกฺขนฺตุ
27. ปุรตฺถิมสฺมึ ทิสาภาเค
เตปิ ตุเมฺห อนุรกฺขนฺตุ
28. ทกฺขิณสฺมึ ทิสาภาเค
เตปิ ตุเมฺห อนุรกฺขนฺตุ
29. ปจฺฉิมสฺมึ ทิสาภาเค
เตปิ ตุเมฺห อนุรกฺขนฺตุ
30. อุตฺตรสฺมึ ทิสาภาเค
เตปิ ตุเมฺห อนุรกฺขนฺตุ
31. ปุริมทิสํ ธตรฏฺโ
ปจฺฉิเมน วิรูปกฺโข
32. จตฺตาโร เต มหาราชา
เตปิ ตุเมฺห อนุรกฺขนฺตุ
33. อากาสฏฺา จ ภุมฺมฏฺา
เตปิ ตุเมฺห อนุรกฺขนฺตุ
34. นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ
เอเตน สจฺจวชฺเชน

คมเน จาปิ สพฺพทา ฯ
พุทฺธา สนฺติกรา ตุวํ
มุตฺโต สพฺพภเยน จ ฯ
สพฺพสนฺตาปวชฺชิโต
นิพฺพุโต จ ตุวํ ภว ฯ
ขนฺตีเมตฺตาพเลน จ
อาโรเคฺยน สุเขน จ ฯ
สนฺติภูตา มหิทฺธิกา
อาโรเคฺยน สุเขน จ ฯ
สนฺติ เทวา มหิทฺธิกา
อาโรเคฺยน สุเขน จ ฯ
สนฺติ นาคา มหิทฺธิกา
อาโรเคฺยน สุเขน จ ฯ
สนฺติ ยกฺขา มหิทฺธิกา
อาโรเคฺยน สุเขน จ ฯ
ทกฺขิเณน วิรุฬฺหโก
กุเวโร อุตฺตรํ ทิสํ ฯ
โลกปาลา ยสสฺสิโน
อาโรเคฺยน สุเขน จ ฯ
เทวา นาคา มหิทฺธิกา
อาโรเคฺยน สุเขน จ ฯ
พุทฺโธ เม สรณํ วรํ
โหตุ เต ชยมงฺคลํ ฯ

35. นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ
เอเตน สจฺจวชฺเชน
ธมฺโม เม สรณ์ วรํ
โหตุ เต ชยมงฺคลํ ฯ

36. นตฺถิ เม สรณ์ อญฺญ์
เอเตน สจฺจวชฺเชน
สงฺโม เม สรณ์ วรํ
โหตุ เต ชยมงฺคลํ ฯ

37. ยํ กิญฺจิ รตนํ โลเก
รตนํ พุทฺธสมํ นตฺถิ
วิชฺชติ วิวิธ์ ปุถุ
ตสฺมา โสตฺถี ภวนฺตุ เต ฯ

38. ยํ กิญฺจิ รตนํ โลเก
รตนํ ธมฺมสมํ นตฺถิ
วิชฺชติ วิวิธ์ ปุถุ
ตสฺมา โสตฺถี ภวนฺตุ เต ฯ

39. ยํ กิญฺจิ รตนํ โลเก
รตนํ สงฺฆสมํ นตฺถิ
วิชฺชติ วิวิธ์ ปุถุ
ตสฺมา โสตฺถี ภวนฺตุ เต ฯ

40. สกฺกตฺวา พุทฺธรตนํ
หิตํ เทวมนุสฺสานํ
นสฺสนฺตุปทฺทวา สพฺเพ
โอสถ์ อุตฺตมํ วรํ
พุทฺธเตเชน โสตฺถินา
ทุกฺขา วูปสเมนฺตุ เต ฯ

41. สกฺกตฺวา ธมฺมรตนํ
หิตํ เทวมนุสฺสานํ
นสฺสนฺตุปทฺทวา สพฺเพ
โอสถ์ อุตฺตมํ วรํ
พุทฺธเตเชน โสตฺถินา
ทุกฺขา วูปสเมนฺตุ เต ฯ

42. สกฺกตฺวา สงฺฆรตนํ
หิตํ เทวมนุสฺสานํ
นสฺสนฺตุปทฺทวา สพฺเพ
โอสถ์ อุตฺตมํ วรํ
พุทฺธเตเชน โสตฺถินา
ทุกฺขา วูปสเมนฺตุ เต ฯ

43. สพฺพีติโย วิวชฺชนฺตุ
มา เต ภวตฺวนฺตราโย
สพฺพโรโค วินสฺสตุ
สุขี ทีฆายุโก ภว ฯ

44. อภิวาทนสีลิสฺส
จตฺตาโร ธมฺมา วฑฺฒนฺติ
นิจฺจ์ วุฑฺฒาปจายิโน
อายุ วณฺโณ สุขํ พลํ ฯ

ใจความของอาฏานาฏิยปริตร 6 คาถาแรก กล่าวถึงการนมัสการพระพุทธเจ้า 7 พระองค์ ตรงกับ 6 คาถาแรก ที่ท้าวเวสวัณกล่าวไว้ในอาฏานาฏิยสูตร ตั้งแต่คาถาที่ 7 ถึงคาถาที่ 14 กล่าวถึงการนมัสการพระพุทธเจ้า 28 พระองค์ คือ 1. พระตัณหังกร 2. พระเมธังกร 3. พระสรณังกร 4. พระทีปังกร 5. พระโกณฑัญญะ 6. พระมังคละ 7. พระสุมนะ 8. พระเรวตะ 9. พระโสภิตะ 10. พระอโนมทัสสี 11. พระปทุมะ 12. พระนารทะ 13. พระปทุมุตตระ 14. พระสุเมธะ 15. พระสุชาตะ 16. พระปิยทัสสี 17. พระอัตถทัสสี 18. พระธัมมทัสสี 19. พระสิทธัตถะ 20. พระติสสะ 21. พระปุสสะ 22. พระวิปัสสี 23. พระสิขี 24. พระเวสสภู 25. พระกกุสันธะ 26. พระโกนาคมนะ 27. พระกัสสปะ 28. พระโคตมะ

7 คาถา (กึ่ง) นี้ สันนิษฐานกันว่า น่าจะแต่งขึ้นโดยพระเถระในรัชกาลที่ 1 แห่งสมัยรัตนโกสินทร์ ตามพระราชประสงค์ในสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท เมื่อคราวทรงสร้างพระมณฑปพระศรีรัตนมหาธาตุในวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพฯ ในพระมณฑปนั้นได้สร้างพระพุทธรูป 28 องค์ประดิษฐานไว้ภายใน โดยตั้งพระนามไว้ครบพระพุทธเจ้าทั้ง 28 องค์ ซึ่งกล่าวไว้ในคัมภีร์มหาวงส์ ต่อมา ได้มีการนำเอาคาถานมัสการพระพุทธเจ้า 28 พระองค์นั้นมาแทรกไว้ในคาถาอาฏานาฏิยปริตรในสิบสองตำนาน

ตั้งแต่คาถาที่ 15 ถึงคาถาที่ 26 เป็นการพรรณนาพุทธคุณและพุทธานุภาพของพระพุทธเจ้าทั้ง 28 พระองค์ ขอให้คุ้มครองปกปักรักษาผู้ฟังหรือผู้ตั้งใจรับเอาพระพุทธมนต์นี้ ตั้งแต่คาถาที่ 27 ถึงคาถาที่ 23 กล่าวถึงท้าวจาตุมหาราช และเทวดาทั้งหลาย รวมถึงพวกนาค ขอให้มา

คุ้มครองป้องกัน ให้ประสบแต่ความสุขสวัสดี ตั้งแต่คาถาที่ 34 ถึงคาถาที่ 44 เป็นการอ้างเอาคุณพระศรีรัตนตรัยจงอำนวยชัยมงคลและพรแก่ผู้ฟัง

คาถาที่ 15 ถึงคาถาที่ 44 นี้ ปรากฏอยู่ในหนังสือสวดมนต์ของพม่าด้วย จึงน่าจะมีมาก่อนแล้วในลังกา (ผู้ประสงค์จะทราบว่าอาฏานาฏิยปริตรกับอาฏานาฏิยรักขคาถาที่กล่าวโดยท้าวเวสวัณ ต่างกันอย่างไร โปรดพลิกไปดูหน้า 192 ของหนังสือเล่มนี้)

ดรรชนี

เรียงตามลำดับพยัญชนะและสระที่อักษรตัวแรกของคำหน้า
(จัดทำพอได้ใช้สืบค้นเนื้อหาในระดับหนึ่งสำหรับงานวิชาการ)

ก

กถาวัตถุ 209

กัมลงเอาพระหัตถ์ลูบแผ่นดิน 27

กรรณ 171

กรรม 129, 212, กรรมทั้งดำทั้งขาว 212, กรรมบถ 20, 22, กรรมฝ่ายขาว 212, กรรมฝ่ายดำ 212, กรรมกิเลส 175

กรณียเมตตปริตร 257

กรอง 154

กรุณา 164, 210, 221

กลมุทกา 123

กลางคืนกลางวัน 122

กล่าวตู่ทรีดบิดเบือนคำสอน 221, กล่าวเท็จ 157, กล่าวสำหรับผู้มีศีล 229, 230

กลันทกนิวาปสถาน 175

กลิ่น 22, กลิ่นมนุษย์ 55

กวฬิงการาหาร 211, 242

กษัตริย์ 103, 118, 126, 127, 128, 129, 130, 231

กสิณ 235, กสิณายตนะ 235, 242

กองทัพ 165

กะกำหนด 244

กระท่อมมุงใบไม้ 127

กระพี้ของตบะ 96

กระรอก 175

กระแสวิญญาณ 136, 137 กระแสวิญญาณที่อยู่ในปรโลก 136

กังขา-ความสงสัย 207 กังขาวิตรณวิสุทธิ 242

กัป 111, 116, 140, กัปพินาศในระหว่าง 111

กัลยาณมิตตตา 204, 235

กาณาชิกา-ข้าวปลายเกรียน 68

กาม 208, 217, 218, 236, 245, 247, กามคุณ 39, 95, 157, 158, 215, 229, กามฉันทะ 216, 243, กามฉันท์ 39,

กามตัณหา 206, 243.
กามธาตุ 206, 250.
กามภพ 207, กามราคะ 225, 243, กามวิตก 206, กามสัญญา 252, กามสัญญาดับใน ปฐมฌาน 234, กามสุขัลลิกานุโยค 142, กามเหมือนหลุมถ่านเพลิง 252, กามอุบัติการเสพกาม 208, กามารมณ์ที่ผิดศีลธรรม 105, กามาสวะ 207, กามโยคะ 245, กามโยควิสังโยคะ 213, กามุปาทาน 213, กาเมสนา 207, กาเมสุมิจฉาจาร 109, 114, 118, 175, 235 กาโมฆะ 213, 243
กาย 213, 217, 218, 225
กาย (สหชาตนามกาย) 213 กายของผู้มีปีติย่อมสงบ 241 กายคตาสติ 241 กายทุจริต 129, 206, กายพรหม 162, 164, กายภาวนา 209, กายสงบย่อมได้เสพสุข 241, กายสังขาร (ลมหายใจ) 33, กายสักขี 137, 225, กายสังขารอันสงบ 236, กายสมาจาร 20, 207, กายสุจริต 129, 163, 206, กายหยาบ 122, 123, กายานุปัสสนา 33, 34, 35, 36, กายินทรีย์ 218, กายเป็นแสง 84, กาเย กายานุปัสสนา 33, กาเยกายานุปัสสนาพิจารณาเห็นกายในกาย 32, กายโมเนยยะ 209, กายโสเจยยะ 209
การพนันและหญิง 178
กาลวาที 159
กาลัญญู 223
ก้าวลงสู่ครรภ์ 134
กำจัดความอยาก 224
กำลังของพระอรหันต์ 252
กำหนดรู้ใจของผู้ได้สมาธิ 135, กำหนดลมหายใจเข้าออก 32, กำหนดอิริยาบถ 34
กำหนัด 124, 221
กิงกรณีเยสุ ทักขตา 235
กิญจนะ-เครื่องกังวล 207
กิริยามารยาทชั่ว 178
กิเลส 116, กิเลสที่เหมือนตะปูตรึงใจ 217, กิเลสนอนเนื่อง 225, กิเลสเครื่องเนิ่นช้า 19, 20, กิเลสเหมือนห้วงน้ำ 213, กิเลสผูกใจสัตว์ไว้กับภพ 225
กุฏิมุงใบไม้ 62
กุมภัณฑ์ 187, 190, 198
กุมภฑูน่-เล่นตีกลอง 176
กุศลกรรม 235, กุศลกรรมบถ 110, 235, 246, กุศลธรรม 239, กุศลมูล 245
กุสลสัญญา 206, กุสลสังกัปปะ 206, กุสลมูล 206, กุสลวิตก 206, กุสลธาตุ 206
กุสีตวัตถุ 226, 245
เกศา 171
เกิดด้วยผลของทาน 228, เกิดในครรภ์ 134, เกิดในที่ขาว 222, เกิดในที่ดำ 222
เกียจคร้าน 176, 177, 223
เกลือ 110
เก็บตุนข้าวสาลี 125
แก่นตบะ 94, 95, 96
แก่งแย่ง 244
แก้ว 7 ประการ 101, 115
โกรธ 166
โกสัลละ-ความเป็นผู้ฉลาด 209

ข
ขมา 212
ขยญาณ 206, 248
ข้าราชบริพาร 104
ข้าศึก 17, 18
ข้าวเปลือก 167, ข้าวฟ่าง

146. ข้าวสาลี 110, 124, 125, 126, 127, ข้าวสาลีที่เกิดเอง 190, ข้าวสาลีเกิดเปลือกทุ้ม 125, ข้าวสุก 110
ขัดกับมติอรรถกถา 25
ขัดติยะ 103
ขันติ 205
ขันธปริตร 256, 257
ขับไล่ 127
ขิณาสวพละ 252
เข้าสูครรภ์ 134
เข้าฌาน 90, 156
เข้าฌานด้วยการเพ่งสิ่งที่ดีงาม 87
เข้าฌานที่มีการเห็นอารมณ์ต่างๆ 135
เข้าฌานเพ่งไฟเป็นอารมณ์ 82

ค
คณเชฏ กโรนฺตา 128
คติ 161, คติ-ที่ไปเกิด 216
คติมา 139
คนขาว 118, คนฆ่าโค 35, คนโง่เซ่อ (ทุปปญฺโญ ชโฬ) 234, คนโง่หอบปาน 66, คนดำ 118, คนตรง (อุชุชาติโก) 98, คนเทินขี้หมู 64, คนใบ้ (เอลมูโค) 234, คนรับใช้และคนงาน 181, คนเลี้ยงชีพด้วยปัญญา 106, คนหัวไม้ 177, คนหากินในทางหลอกลวง (เนกติกา) 177, คนพาฉิบหาย 179, คนหอบปาน 65
คนธรรพ์ 3, 7, 14, 15, 16, 17, 18, 164, 165, 168, 169, 170, 187, 190
คนฺธพฺโพ 198, คนฺธพฺพราชา 14
คันหาชีวะ (วิญญาณ) จากอายตนะ 60, ค้นหาวิญญาณในเนื้อหนัง 63
ค้อนด้วยสายตา 168
คบคนดี 240, คบคนดีเป็นมิตร 245, คบคนชั่วเป็นมิตร 176, 177, 244, คบมิตร 179, คบมิตรชั่ว 178
คมมีดโกน 150
ครหา 126
ครอบศีรษะด้วยกะลาเปล่า 197
ครุฬ 4
ครูอาจารย์ 181, 185
คฤหบดี 165, 208, 231, คฤหบดีมหาศาล 173
คฤหัสถ์กับพระสงฆ์ 185, คฤหัสถ์ที่ดีในตระกูล 181, คฤหัสถ์นุ่งขาวห่มขาว 90, 147
คลายกำหนัด 241, คลายกำหนัดจึงหลุดพ้น 241
คลุกคลี 249
ความต้องการยิ่งๆ ขึ้นไป 212, ความบริสุทธิ์แห่งของทำบุญ 214
ความหมายของสมาธิ 247
คันถะ-กิเลสร้อยรัด 213
คันธกุฎีสร้างด้วยไม้สน 15
คัพภาวักกันติ-การเกิดในครรภ์มารดา 134, 213
คัมภีร์พระเวท 199
คาถานมัสการพระพุทธเจ้า 262, คาถาป้องกันเทวดา 188
คารวะ 246
คำเรียกที่สอง(ในฝ่ายนักบวช) 127, คำแรกสำหรับฝ่ายนักบวช 127
คิดปรุงแต่ง 135
คิหี โอทาตวสนา กามโภคิโน 149, คิหี โอทาตวสนา พฺรหฺมจาริโน 149
คุยทะ (องคชาต) เร้นอยู่ในฝัก 162, 166
คุ้มครองป้องกัน 255
เคารพต่อผู้ใหญ่ในตระกูล 163, 168
เครือดิน 123, 124
เครื่องปูลาดเนื้อดี 166
โคจร 100, 115, 116,

โคจรคาม 31, โคจรชั่ว 178
โคตาเดียว 90, 96

ฆ
ฆานินทรีย์ 217
ฆ่าสัตว์ 118, 157
ฆ่าตัวตาย 57

ง
ง้วนดิน 121, 122, 123
งานเขียนคัมภีร์ 128
งูเห่า 174

จ
จงกรม 91, 117
จงใจทำลายชีวิต 158
จตุตถฌาน 48, 137, 210, 236
จตุราปัสเสโน 236
จมลงสู่หนี้ 178
จอมปลวก 180
จองเวร 178
จักกวัตติสูตร 70, 71, 100, 104
จักร 240, จักรแก้วทิพย์ 102, 105, 106, จักรแก้วทิพย์ถอยเคลื่อน 101, จักรวรรดิวัตร 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, จักรพรรดิ 105, 114, 161, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, จักรพรรดิสมัยโบราณ 101
จักขุนทรีย์ 217
จักรวาล 111, 121
จักษุ 209
จับผิดผู้อื่นในเรื่องอาหารการกิน 93, จับวิญญาณขัง 58
จาคะ 167, 222, จาคานุสติ 222, จาคาธิฏฐาน 212
จาตุมหาราช 68, 69, 262, จาตุมหาราชิกา 188, 191, 229, 231
จาตุยามสังวร 94, 95, 96
จำนวนพระปริตร 257
จิต 205, 208, 221, 228, 229, 241, จิตมีราคะ 38, จิตของผู้มีสุขย่อมตั้งมั่น 241, จิตตสมาธิปธานสังขาร 116, จิตตวิสุทธิ 242, จิตตั้งมั่น 38, 241, 249, จิตตภาวนา 209, จิตที่เป็นฌาน 38, จิตน้อมไปในวิเวก 252, จิตตาลงฺการ-จิตฺตปริกฺขารตฺถ์ 228, จิตเกิดภาวะเป็นหนึ่ง 47, จิตเต จิตตานุปัสสนา 38, จิตเป็นสอุตระ 38, จิตเป็นมหัคคตะ 38, จิตเป็นอัปปมัญญาพรหมวิหาร 38, จิตเป็นอนุตระ 38, จิตหดหู่ 38, จิตหลุดพ้น 38, 236, จิตผูกพันหมกมุ่นถูกครอบงำ 218, จิตฟุ้งซ่าน 38
จินตามยปัญญา 209
จีวร 34, 156, 173, 202, 212, จีวรสันโดษ 211
จุติเพราะม้วนอยู่กับความรื่นรมย์ 85, จุติเพราะมีความคิดมุ่งร้ายต่อกัน 86
จุตูปปาตญาณ 96, 141, 210, 251
จุลราชปริตร 256, 257
เจริญด้วยสุข 116, เจริญด้วยวรรณะ 116, เจริญด้วยโภคะ 116, เจริญด้วยพละ 116
เจโตขีล 217, 245, เจโตปริยญาณ 75, 132, 136, เจโตปริยญาณของเสขปุถุชน 137, เจโตปริยญาณของพระอรหันต์ 137, เจโตสมาธิ 85, 86, 87, 135, 136, 140, 141, เจโตสมาธิที่ทำให้บรรลุอริยผลทันที 246, เจโตวิมุตติ 116, 133, 140, 157, 221,

251. เจโตวิมุตติที่ไม่มีนิมิต 221
เจ็ดตำนาน 256, 257
เจ้าเมือง 104
โจทด้วยความรังเกียจ 208. โจทด้วยได้ยินได้ฟัง 208. โจทด้วยได้เห็น 208. โจทนาวัตถุ-หลักแห่งการโจทเพื่อปรับอาบัติ 208

ฉ
ฉฬังคสมันนาคโต 236
ฉวี (ผิวกาย) ละเอียด 162, 166. ฉวีวรรณดุจทองคำ 162, 166
ฉัททันตปริตร 257
ฉันทะ 18, 23. ฉันทะอย่างแรงกล้า 224. ฉันทาคติ 175, 211. ฉันทสมาธิปธานสังขาร 116
โฉมฉาย 9, 11, 13

ช
ชงฆ์ (แข้ง) 162. ชงฆ์เรียวเหมือนแข้งทราย 166
ชฏิลบูชาไฟ 62. ชฏิลสอนเด็กโง่ให้สีไฟ 66
ชนภายใน 104
ชมพูทวีป 114
ชยปริตร 257
ชา 42
ชลาพุชโยนิ 213
ช่วงวากับช่วงพระวรกายเท่ากัน 162, 167
ชอบชิดติดพัน (ฉนฺทราโค) 244
ชาครียานุโยคมนุยุตฺโต 139
ช่างกลึง 33
ชาติ 42
ชาลหตฺถปาโท 162
ชาวชนบท 165. ชาวนิคม 165
ชั่งน้ำหนักวิญญาณ 59
ชิวหาใหญ่ (ปหูตชิวฺห) 162, 169
ชิวหินทรีย์ 217
ชีเปลือย 74, 75, 76, 77, 78
ชีวะ 58, 59, 62
ชีวิตินทรีย์ 60
ชื่อของตถาคต 120. ชื่อเสียงอันดีงาม 217
ชูตปุปผาทฏฐานานุโยโค 176
ชู้กับเมียเขา 178. โชติ โชติปรายโน 215. โชติ ตมปรายโน 215

ซ
ซัดฝุ่นโปรยเถ้า 124
ซากศพ 35, 36

ฌ
ฌาน 13, 88, 90, 127, 128, 136, 142, 224, 232. ฌานสมาบัติ 73. ฌานสมาบัติที่ประณีตขึ้นไปตามลำดับ 234
ฌายิกะ 127, 128
ฌายี 139

ญ
ญาณ 211, 248. ญาณทัสสนวิสุทธิ 242. ญาณทัสสนะ 158. ญาณที่มากับบุพเพนิวาสานุสติญาณ 158. ญาณวาทะ 78. ญาณอันไม่กำเริบ 248
ญาติ 216

ฐ
ฐปนียะ (ตอบโดยการนิ่ง) 212
ฐานะ 205. ฐานกุสลตา 205
ฐิติภาคิยสมาธิ 247

ด
ดวงจันทร์ 122. ดวงตาเห็นธรรม 27. ดวงอาทิตย์ 122
ดับลงตามลำดับในฌานสมาบัติ 234
ดาวดึงส์ 231
ด่าว่ากัน 244
ดำรงอยู่ด้วยสังขาร 204,

ดำรงอยู่ด้วยอาหาร 204
ดำนาณ 256
ดีแต่พูด 179, ดีแต่พูดว่าเป็นเพื่อน 178
ดื่มสุรา 178, ดื่มสุราและบริโภคแต่เนื้อสัตว์ตลอดชีวิต 77, ดื่มสุราเมรัย 176
เดรัจฉาน 233
เด็กที่นอนแบเบาะ 37, เด็กหญิงแต่งงานในวัย 5 ขวบ 110
เดินทางชั่ว 178, เดินทางผิดตามศาสดา 147
เดียรถีย์ 80, 143, 156, 157, 159, 160, 236
แดนวิมุตติ 219

ต
ตฑฺฒ สพฺเพเหว 154
ตตฺรตตฺราภินนฺทินี 43
ตติยฌาน 48, 137, 210, 252
ตถาคต 159
ตทังควิมุตติ 38
ตนเป็นเกาะ 115, ตนเป็นที่พึ่ง 100, 115
ตบะ 94, 95, 135, 136, 140, ตบะที่ไม่มีอุปกิเลส 94
ตโม ตมปรายโน 215, ตโมโชติปรายโน 215
ตรึกของมหาบุรุษ 249
ตะปู 217
ตะแลงแกง 53
ตระหนี่ 18, 244, ตระหนี่จัด 178, ตระหนี่-โอ้อวด 221
ตัดศีรษะ 107
ตัณหา 18, 19, 24, 33, 37, 38, 39, 43, 44, 45, 48, 122, 206, 220, 243, ตัณหามูลิกธรรม 243
ตัวดำตาแดง 63
ตั้งตนไว้ชอบ 240
ตั้งสติจดจ่อดูจิต 38
ตาณ 256
ตาบอดแต่กำเนิด 56
ตายอย่างมีสติ 217
ตำนาณ 256, ตำนาน 256
ติณวัตถารกะ 226
ติดอยู่ในความสุข 156
ติพฺพจฺฉนฺโท 224
ติรัจฉานกถา 90, 97
ตีเสมอ 221
ตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา 139
เตโชธาตุ 168, เตโชธาตุกสิณ 82
ไตร่ตรองธรรม 224

ถ
ถ้อยคำของอริยบุคคล 214, ถ้อยคำที่อริยบุคคลไม่พูด 214
ถลึงตามอง 168
ถีนมิทธะ 39, 216
ถือเคร่ง 94, ถือมีต 244, ถือมั่นในตบะ 92, 93, ถือไม้ 244, ถือรั้น 221, 236
เถิดเทิง 176
เถระ 149, 150, 208
เถระโดยชาติ 208
เถระโดยชาติ (อายุ)-เถระโดยธรรม- 208, เถระโดยการแต่งตั้ง (สมมติ) 208
เถรี 149
ไถ้บรรจุข้าวสาลี 35

ท
ทนต์ 40 ซี่ 162, 169, ทนต์เป็นระเบียบ 162, 170, ทนต์ไม่ห่าง 162, 169
ทมา ปฏิปทา 212
ทรมาน 91
ทรัพย์สินควรแบ่งเป็น 4 ส่วน 181
ทวาทศปริตร 256
ทศพิธราชธรรม 105
ทสุตตรสูตร 70, 71, 238, 253
ทหาร 104
ทอดทิ้งคนจน 106

ทะลวงเข้าถึงมรรค 224
ทะเลาะ 244
ทักขิณาวิสุทธิ 214, ทักขิเณยยบุคคล 208, 225, 226.
ทักขิไณยบุคคล 138
ทักษิณาวัต 162
ทัสสนสมาบัติ 135, 136, 137
ทัสสนานุตตริยะ 209, 222
ทางเอก 31
ทาฐะ (เขี้ยว) สีขาวงาม 162, 170
ทาน 163, 164, 166, 168, 183, 186, 214, 228, 233, ทานวัตถุ 228, ทานมัย 208, ทานที่จะส่งผลให้ไปเกิดตามที่ตั้งจิตอธิษฐาน 230, ทานไม่ประณีต 67, ทานุปปัตติ 228
ทายใจ 135, ทายใจได้ด้วยนิมิต 135, ทายใจได้ด้วยการฟังเสียง 135
ทายก 214
ทายาท 120, ทายาทแห่งธรรม 120
ทาสกรรมกร 185
ทำจิตให้ว่างจากกาม 218, ทำตัวเด่น 93, ทำแต่สิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ 178, ทำผิดต่อสมณะ 110, ทำผิดต่อมารดา 110, ทำผิดต่อบิดา 110, ทำผิดต่อพราหมณ์ 110
ท่อนไม้ 168
ท้องพระโรง 201, 202
ท้าวมหาราช 187, 190, 191, 197
ทำลายบุรุษให้พลาดจากประโยชน์ 178
ทิฏฐิคติ 160, ทิฏฐิคตะ 160, ทิฏฐินิสสัย 160, ทิฏฐินิสิต 160, ทิฏฐิวิบัติ 205, ทิฏฐิโยควิสังโยคะ 213, ทิฏฐิปัตตะ 138, 225, ทิฏฐิปธาน 206, ทิฏฐิสัมปทา 205, ทิฏฐิสามัญญตา 220, ทิฏฐิวิสุทธิ 206, 242
ทิฏฐธรรม 119
ทิฏฐุปาทาน 213
ทิฏโฐฆะ 213
ทิฐิ 19, 33, 37, 38, 39, 48, 62, 78, 160, 205, 206, 225, ทิฐิอันต่ำทราม 75
ทิพยจักษุ 57, 96, 136, 209, 213, 241, ทิพยโสต 90
ทิพพวิหาร 210
ทิวาโสปปี 178
ทิ้งหลักคำสอนไว้ให้สับสน 145
ทิศที่ควรไหว้ 181, ทิศเบื้องขวา 181, 185
ทิศเบื้องซ้าย 181, 185, ทิศเบื้องต่ำ 185, ทิศเบื้องบน 181, 185, ทิศเบื้องล่าง 181, ทิศเบื้องหน้า 181, 185, ทิศเบื้องหลัง 181, 185, ทิศสำหรับเอาคนทำบาปไปทิ้ง 190
ทีฆนขปริพาชก 171
ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค 70
ที่ตั้งแห่งความเกียจคร้านของภิกษุ 226, ที่ตั้งแห่งการระดมเพียรของภิกษุ 227, ที่ตั้งแห่งการผูกอาฆาต 231, ที่ตั้งแห่งทาน 228, ที่มาของมนุษย์ 126
ทุกขสมุทัย 41, 43, ทุกขสมุทยญาณ 211
ทุกขะ 42, 43, ทุกขตาความเป็นทุกข์ 207, ทุกขญาณ 211, ทุกขินทรีย์ 218, ทุกขนิโรธ 41, 45, ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา 42, 46, ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาญาณ 211, ทุกขนิโรธญาณ 211, ทุกขเวทนา 36, 37, 207, 242,

ทุกขเวทนามีอามิส 36
ทุกขา ปฏิปทา ชิปปาภิญญา 139, ทุกขา ปฏิปทา ทันธาภิญญา 138
ทุกข์ 41, 42, ทุกข์ที่เป็นอริยสัจ 42, ทุกข์เพราะความแปรปรวน 207, ทุกข์เพราะการปรุงแต่ง 207, ทุกข์เพราะทนได้ยาก 207
ทุกเข อนัตตสัญญา 219, 222, 250
ทุคติ 53, 129, 216
ทุจริต 206
ทุติยฌาน 47, 137, 210, 252
ทุปปสห์ 116
ทุปปฏิวิชโฌ 239
ทุพภิกขภัย 111, ทุพภิกขันตรกัป 111, 112
ทุภาษิต 234
ทุศีล 229, 230
เทพคนธรรพ์ 198, เทพเจ้าผู้สร้างผู้บันดาล 83, เทพที่มีอายุยืนยาว 233, เทพบริวารของท้าวมหาราชทั้ง 4 187, เทพประจำทิศตะวันตก (ปัจฉิมทิศ) 190, เทพประจำทิศตะวันออก (ปุริมทิศ) 190, เทพประจำทิศเหนือ (อุตรทิศ) 190, เทพประจำทิศใต้ 190, เทพมเหศักดิ์ 14, เทพเหยี่ยว 4
เทวปุตตมาร 116
เทวะ 216, เทวดา 13, 18, 26, 52, 57, 59, 60, 62, 79, 85, 86, 120, 127, 151, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 170, 187, 188, 200, 203, 210, 233, 262, เทวดาจากโลกธาตุทั้ง 10 2, เทวดาชั้นกามาวจร 16, เทวดาชุมนุม 3, เทวดาฝ่ายมิจฉาทิฐิ 116
เทวตานุสติ 222
เทวโลก 27, 159, เทวสภา 14
เทวาสุรสงคราม 25
เที่ยวกลางคืน 176, เที่ยวดูมหรสพ 176, เที่ยวตามตรอกตามซอยในเวลากลางคืน 175
โทมนัส 19, 20, 42, 43, 47, โทมนัสสินทรีย์ 218, โทมนัสสูปวิจาร 220
โทวจัสสตา 204
โทษของการพนัน 177, โทษแห่งสีลวิบัติ 216
โทสะ 38, 113, 206, 217, 236, โทสัคคิ 207, โทสาคติ 175, 211

ธ

ธรรมกาย 120, ธรรมของคนดี 223, ธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิ 101, ธรรมของพระอรหันต์ 223, ธรรมของพระอเสขะ 236, ธรรมของอสัตบุรุษ 223, ธรรมเครื่องเนิ่นช้า 249, ธรรมเครื่องอยู่ของอริยบุคคล 236, ธรรมที่ควรทำให้แจ้ง 239, 251, ธรรมที่ควรให้เกิดขึ้น 239, 248, ธรรมที่ช่วยให้จิตพ้นไปจากกิเลส 218, ธรรมที่เป็นเหตุและเป็นปัจจัยเพื่อความบริสุทธิ์ 246, ธรรมที่เป็นเหตุและเป็นปัจจัยเพื่อความเศร้าหมอง 246, ธรรมที่พระสาริบุตรเลื่อมใสยิ่ง 133, ธรรมประเสริฐสุด 119, ธรรมเป็นที่ดับทุกข์ 45, ธรรมเป็นที่พึ่ง 100, ธรรมเป็นเครื่องอยู่เนืองๆ (ของพระอรหันต์) 249, ธรรมฝ่ายขาว 133, 222,

ธรรมฝ่ายดำ 133, 222.
ธรรมฝ่ายคุณวิเศษ 239, 245. ธรรมฝ่ายเสื่อม 239, 244. ธรรมภูต 120. ธรรมมีอุปการะมาก 239. ธรรมยึดเหนี่ยวน้ำใจ 186. ธรรมสมบัติ 167. ธรรมสนับสนุนสมาธิ 223. ธรรมสำหรับอยู่ของพระอรหันต์ 222. ธรรมสำหรับผู้เป็นโจทก์ 217. ธรรมอันควรกำหนดรู้ 239, 242. ธรรมอันควรรู้ยิ่ง 239, 250. ธรรมอันควรละ 239, 243. ธรรมอันควรเจริญ 239, 241. ธรรมอันแทงตลอดได้ยาก 239, 246. ธรรมเอกผุดเด่น 249
ธชัคคปริตร 256, 257
ธนานุปทาน 104
ธัมมกามตา 235. ธัมมชันธ์ 212, 252. ธัมมัญญู 223. ธัมมญาณ 211, 248. ธัมมตัณหา 45, 220. ธัมมบท 212. ธัมมวิตก 45. ธัมมสมาทาน 212. ธัมมาธิปไตย 103, 104, 105, 209. ธัมมานุสติ 222. ธัมมานุสารี 138, 225. ธัมมานุธัมมปฏิบัติ 253. ธัมมานุธัมมปฏิปัตติ 211. ธัมมานุปัสสนา 48. ธัมมารมณ์ 22, 45. ธัมเมสุ ธัมมานุปัสสนา 39
ธาตุ 23, 204, 206, 211, 221, 248, 250. ธาตุมนสิการ 35. ธาตุดิน 35. ธาตุกุสลตา 204. ธาตุน้ำ 35. ธาตุลม 35. ธาตุไฟ 35
ธิดายักษ์ 198
ธิติมา 139

น
นกุขตตานี 122
นนุทิราคสทิศตา 43
น นิปุเณสิโก 139. น เนมิตติโก 139 น ลปโก 139. น วิวทิตพฺพ์ 203
นรก 53, 113, 129, 216, 232, 247
นวสีวถิกา 36
นวกะ 149
นอนกลางวัน 178
นอนตื่นสาย 178
นักพนันสกา 65. นักเลงการพนัน 177. นักเลงเจ้าชู้ 177. นักเป้าสังข์ 61. นักเลงสกาขี้โกง 64. นักโทษที่จะถูกประหาร 124
นั่งคู้บัลลังก์ 32. นั่งท่าขัดสมาธิ 32
นาค 3, 4, 14, 18, 164, 165, 168, 169, 170, 187, 198, 262
นาถกรณธรรม 235, 241
นานัตตะ 248
นาม 204, 242. นามกาย 213. นามที่เกิดขึ้นโดยพุทธคุณ 159. นามว่าตถาคต 158
นายกองเกวียน 64. นายกองเกวียนโง่ 63. นายกับคนรับใช้ 184
น้ำผึ้ง 110, 122. น้ำมัน 110. น้ำส้ม (พะอูม) 68. น้ำอ้อย 110
นิชชิณณวัตถุ 250
นิททส 223. นิททสวัตถุ 223, 224, 250
นิธานวตี 139
นิปโก 139
นิพพาน 24, 23, 26, 31, 49, 157, 160, 238
นิพเพธภาคิยสัญญา 222. นิพเพธภาคิยสมาธิ 247
นิมิต 205. นิมิตตานุสาริวิญญาณ์ 221. นิมิตเป็นเครื่องพิจารณา 241
นิมมานรดี 231
นิรยะ-ติรัจฉานโยนิ 216.

นิรยบาล 54
นิโรธ 247. นิโรธสัญญา 222. 250. นิโรธสมาบัติ 234. นิโรธตัณหา 207. นิโรธธาตุ 206
นิวรณ์ 39. 95. 133. 216. 243. 248
นิวิฏฐา มูลชาดา 120
นิ้วพระบาท 171. นิ้วพระหัตถ์ 171
นิสสารณียธาตุ 218. 221. 247
นึกเห็นความไม่สะอาดของกาย 34
นุ่งขาวห่มขาว 149
เนกขัมมะ 218. 247. 252. เนกขัมมวิตก 206
เนกขัมมสังกัปโป 46
เนคมชานบท 103
เนตรดำสนิท 163. 168. เนตรใสเหมือนตาโค 163. 168
เนยข้น 110. 122. เนยใส 110. 122
เนรมิตกามได้ตามที่ตนต้องการ 208
เนวสัญญานาสัญญายตนะ 210. เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน 253. เนวสัญญีนาสัญญีภพ 141
เนวเสกขานาเสกขบุคคล 208. เนวเสกขานาเสกขปัญญา 208

บ
บรมวงศานุวงศ์ 104
บริพาร (อนุยนตา) 119
บริวารยักษ์ 198
บริษัท-ชุมชน 231
บ่อเกิดแห่งความตระหนี่ 18. บ่อเกิดแห่งความริษยา 18
บัณฑิต 186
บัณเฑาะว์ 53
บาตร 34
บาทมีรูปจักร 162. บาทเรียบงาม 162. 163. บาทเหมือนสังข์คว่ำ 162. 165
บาลี 255
บำเพ็ญตบะ 94. 96
บิณฑบาต 173. 212. 226. 227. 228
บิบหม้อเปล่า 90. 96
บุคคล 208. 214. 215
บุญกิริยาวัตถุ 208. บุญเคยทำไว้ก่อน 240
บุตรธิดากับมารดาบิดา 182. บุตรภรรยา 181. 185. บุตรยักษ์ 198
บุพเพนิวาส 212. บุพเพนิวาสานุสติญาณ 96. 140. 210
บุรุษตัวดำตาแดง 63. 64
เบญจขันธ์ 215
เบียดเบียน 218. 221. 236
เบื่อหน่าย 241. เบื่อหน่ายในสตรีเพศ 16
โบกขรณี 91. 238

ป
ปณีตธาตุ 206
ปญจสิขเทวปุตตคาถา 12
ปฏิกูลมนสิการ 35. ปฏิกูลในกาย 35
ปาฏิกสูตร 70. 71
ปฏิคาหก 67. 214. 228
ปฏิจจสมุปบาท 205. ปฏิจจสมุปปาทกุสลตา 205
ปฏิฆะ 225
ปฏิญญา 225
ปฏิบัติง่าย 212. ปฏิบัติดีต่อมารดาบิดาและสมณพราหมณ์ 163. ปฏิบัติธรรมให้เหมาะแก่ธรรม 240. ปฏิบัติลำบาก 212
ปฏิปทา 138. 212
ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ 242. ปฏิปทานุตตริยะ 209
ปฏิปัสสัทธิ 249
ปฏิปุจฉาพยากรณี 212
ปฏิสนธิ 134. 213. 223
ปฏิสลลีโน 90
ปฏิสังขานพละ 205

ปฏิสันถาร 205
ปฐมฌาน 19, 47, 136, 137, 210, 252
ปฐวีกสิณ 242
ปทาลดา 123
ปธาน 138, 211
ปธานิยังคะ 240
ปนุณณปัจเจกสัจโจ 236
ปรโลก 52, 56
ปรารถนาจะเกิดเป็นบุรุษ 16, ปรารถนาน้อย 249 ปรารถนาลามก 221
ปราโมทย์ 218, 219, 240
ปราสาท 146, ปราสาทหลังยาว 145
ปราศจากความดำริที่ขุ่นมัว 236
ปปัญจะ 19, ปปัญจสัญญาสังขา 19
ปรัปวาท 149
ปรนิมมิตวสวัตดี 208
ปริจจญาณ 248
ปริจเฉทญาณ 211
ปริญเญยโย 239
ปริตต 255, ปริตต์ 255, 256, ปริตตโปฏกะ 256, ปริตร 255, 256, 257
ปริเทวะ 42, 43
ปรินิพพาน 130, 217, 223
ปริสัญญู 223
ปริพาชก 72, 80, 89, 90, 91, 96, 97, 98, 99, 156, 157, 158
ปริเยสนา 20
ปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้าย้อมฝาดออกบวช 101
ปล่อยใจไปกับสิ่งยั่วยวน 139
ปลายข้าว 68
ปลายเส้นประสาทรับรสอาหารดี 162, 167
ปลีกกายและจิตเพื่อปฏิบัติธรรม 240
ปวิเวกาวุธ 209
ปสฺส น ปสฺสติ 150
ปหาตัพโพ 239, ปหานสัญญา 219, 222, 224, 250, ปหานปธาน 211
ปหูตชิโวห 171
ปอกลอก 179
ประทักษิณ 200
ประพฤติตนสม่ำเสมอ (สมการี) 139, ประพฤติตนอย่างสุนัข 75, ประพฤติทั้งทุจริตและสุจริต 129, ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อไปเกิดเป็นเทพ 217
ปัคคหะ 205, ปัคคหนิมิต 205
ปัจจันติมชนบท 233
ปัจจเวกขณญาณ 237
ปัจจุปันนังสญาณ 248
ปัจเจกโพธิสัตว์ 134
ปัจฉาสมณะ 75
ปัญจังควิปปหีโน 236
ปัญญา 167, 208, 209, 213, 217, 219, 222, 234, 235, 237, 240, 249, ปัญญาวิสุทธิ 242, ปัญญาวิมุตติ 116, 140, 157, ปัญญาวิมุตต์ 137, 225, ปัญญาขันธ์ 212, 252, ปัญญาจักษุ 209, ปัญญาภาวนา 209, ปัญญาที่เป็นเครื่องพิจารณา 248, ปัญญาธิฏฐาน 212, ปัญญารักษาตน 139, 240, 224, ปัญญาพละ 212, 224, ปัญญาอันหลุดพ้น 236, ปัญญาวุธ 209, ปัญญาวิมุตติ 133
ปัญหาลูกโซ่ 107, ปัญหาพยากรณ์-หลักการตอบปัญหา 212
ปัญญินทรีย์ 218
ปัสสัทธิ 223, ปัสสัทธกายสังขาโร 236
ปาฏิหาริยะ 210
ปาณาติบาต 108, 113, 175, 235
ปาณิสฺสรำ-การเล่นปรบไม้ปรบมือเป็นจังหวะ 176
ปาติโมกข์ 20, 21, 116
ปาปมิตตตา 204
ปาปิยสิกา 226

ปายาสิราชัญญสูตร 50
ปาริจริยานุตตริยะ 222
ปาริสุทธิปธานิยังคะ 242
ปาสาทิกะ 160
ปาสาทิกสูตร 70, 71, 144, 160
ปิณฑปาตสันโดษ 211
ปิยวัชชะ 183, 186, 214
ปิยาปิย์ 18
ปิสุณวาจา 108, 109, 114, 214, 235
ปีติ 47, 218, 223, 241, 252, ปีติดับในตติยฌาน 234, ปีติคืออาหาร 84, ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ 47, ปีติเป็นอาหาร 121
ปีทิพย์ 56
ปุคคลัญญู 223, ปุคคลบัญญัติ-การจัดประเภทอริยบุคคล 137
ปุญญาภิสังขาร 208
ปุพเพนิวาสานุสติญาณ 251
ปุริสสีลสมาจาร 139
เปตติวิสัย 216
เปรต 112, 233
เปลือยกายตลอดชีวิต 77
โปโนพภวิกา 43
โปรยฝุ่นโปรยเถ้าใส่พร้อมกับด่า 124

ผ
ผรุสวาจา 109, 114, 214, 235
ผลของกรรม 52, 59, 60, 62, 141, 233
ผลญาณ 237
ผัสสะ 44, 220, 242, 248, ผัสสาหาร 211, 242
ฝันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก 202
ผึ้งสร้างรัง 180
ผูกขาดความเป็นพระอรหันต์ 75, 77
ผู้รู้ (วิญญู) 98, ผู้ไม่ใช่สิบ 223
โผฏฐัพพะ 22, 216

ฝ
ฝัน 58, 59
ฝ่าพระบาทมีรูปจักร 164, ฝ่าพระบาทและฝ่าพระหัตถ์มีลายเหมือนตาข่าย 162, ฝ่าพระบาทและฝ่าพระหัตถ์อ่อนนุ่ม 162, ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทมีลายเหมือนตาข่าย 165, ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนนุ่ม 165
แฝงไว้ด้วยศัสตรา 26, แฝงไว้ด้วยอาชญา 26

พ
พรหม 5, 6, 16, 17, 27, 73, 83, 84, 85, 118, 119, 120, 127, 159, 164, 166, 170, 210, 215, 230, 231, พรหมกุฏิ 83, พรหมกาย 120, พรหมกายิกา 208, 230, พรหมจรรย์ 119, 130, 148, 149, 150, 151, 154, 160, 173, 189, 203, 232, 233, 234, 236, 247, พรหมจรรย์เบื้องต้น 91, พรหมจารินี 149, พรหมจารี 23, 149, พรหมจริเยสนา 207, พรหมชาลสูตร 140, พรหมปุโรหิต 16, พรหมผู้เกิดด้วยปฐมฌาน 225, พรหมภูต 120, พรหมวิหาร 87, 210, พรหมโลก 6, 24, 27
พราหมณ์ 118, 119, 124, 127, 128, 129, 130, 165, 231
พราหมณ์คฤบดี 104, พราหมณคฤหบดี 103, พราหมณ์เกิดจากช่องคลอด 118
พลกาย 103

พละ 151, 155, 212, 224
พยสนะ-ความฉิบหาย 216
พยัญชนะ 151
พยาบาท 17, 18, 109, 114, 166, 213, 216, 218, 221, 235, 236, 247, พยาบาทกายคันถะ 213, พยาบาทวิตก 206
พระยา 50
พระจันทร์และพระอาทิตย์ 52
พหุการธรรม 235
พหูปการโร 239
พหูสูต 240
พ่อค้าเกวียน 62
พาหุสัจจะ 167, 235
พิจารณากาย 136, 137, พิจารณาที่ผลของการเสพ 22, พิจารณาธาตุ 4 ในกาย 35, พิจารณาร่างกายให้เห็นเหมือนซากศพ 35, พิจารณาเวทนาในเวทนา 36, พิจารณาเห็นจิตในจิต 38, 47, พิจารณาเห็นกายในกาย 34, 35, 36, 47, พิจารณาเห็นธรรม 48, พิจารณาเห็นธรรมในธรรม 39, 41, 47, พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา 37, 47, พิจารณาเห็นโพชฌงค์ 41, พิจารณาเห็นอายตนะ 40, พิจารณาเห็นอริยสัจ 41, พิจารณาเห็นอุปาทานขันธ์ 40
พิณสีเหลือง 7
พิลงคทุติย์ 68
พุทธคุณ 171, 262, พุทธเจ้าทั้ง 28 องค์ 262, พุทธบริษัท 165, 168, 169, 170, พุทธมนต์ 262, พุทธานุสติ 222, 242, พุทธานุภาพ 4, 262, พุทธภาษิต 155
พูดส่อเสียด 118, พูดมุสา 118, พูดแทะเล็ม 139, พูดเลียบเคียง 139, พูดเพ้อเจ้อ 118, พูดหยาบคาย 118, พูดหว่านล้อม 139
เพศ 124
เพ่งกสิณ 235
เพ้อเจ้อ 169
เพียร 205, 206, 217, 235, เพียรเผากิเลส 32, 47
เพื่อนคนใดที่ได้พึ่งกันยามต้องการ 178, เพื่อนตามร้านเหล้า 178, เพื่อนแท้ 178
แพศย์ 118, 128, 129, 130
แพงพวย 123
โพชฌงค์ 41, 133, 151, 155, 222, โพชฌงค-ปริตร 257
โพธิช่ ญาณ์ 158
โพธิญาณ 158
โพธิปักขิยธรรม 130, 133

ฟ

ฟ้อนรำขับร้อง 178, 191
ฟังธรรม 240
ฟุ้งซ่าน 205

ภ

ภพ 207, 245, ภพที่อยู่ของสัตว์ 231, ภพที่อยู่ของวิญญาณ 225
ภวตัณหา 43, 204, 206, ภวทิฐิ 204, ภวราคะ 225, ภวโยควิสังโยคะ 213, ภเวสนา 207, ภโวฆะ 213, ภวาสวะ 207
ภวัคคพรหม 134
ภยาคติ 175, 211
ภัสสสมาจาร-หลักการพูดที่ดี 139
ภาวนา 209, ภาวนามัย 208, ภาวนามยปัญญา 209, ภาวนาปธาน 211, ภาวนาปทานารามตา 211, ภาวนาพละ 205
ภาเวตัพโพ 239
ภิกษุ 164, 169, 188, 197,

200, 233
ภิกษุณี 150, 164, 169, 188, 197, 200, 233
ภุมมเทวดา 3
ภูตวาที 159
โภคะ 216, 217, โภคสมบัติ 167
โภชเน มัตตัญญุตา 205, โภชเน อมัตตัญญุตา 205

ม
มงคลสูตร 257
มติมา 139
มทะ-ความมัวเมา 209
มนุตสุสาชีวิโน 106
มนุษย์ 18, 125, 151, 164, 165, 166, 168, 169, 170, 200, 203, 208, 225, มนุษย์มีอายุแปดหมื่นปี 114, มนุสสะ 216
มนสิการ 140, 205, 218, 219, 227, 232, 246, มนสิการกุสลตา 204
มโนทุจริต 129, 206, มโนโมเนยยะ 209, มโนสมาจาร 207, มโนสัญเจตนาหาร 211, 242, มโนสุจริต 129, 163, 206, มโนโสเจยยะ 209, มโนสังขาร 135
มรณะ 42, มรณสัญญา 249
มรรค 151, 236
มหากัป 112, มหานรก 79
มหานิทานสูตร 29, 31, มหาบุรุษ 161, มหาบุรุษลักษณะ 161, 163, 170, 171 มหาปริตร 256, มหาปรินิพพานสูตร 146, มหาปุริสวิตก 249, มหาพรหม 84, มหาราชปริตร 256, 257, มหาสมมต 126, มหาสมยสูตร 2, มหาสาวก 173, มหาสติปัฏฐาน 47, 115, มหาสติปัฏฐานสูตร 28, 29, 31, 160, มหาสุทัสสนสูตร 105, มหาเสนาบดียักษ์ 198, มหายัญ 66, 67, มหาอำมาตย์ 165, มหาอำมาตย์ยักษ์ 198
มักโกรธ 220
มัคคสมาธิ 246
มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ 242
มังสะอิ่มเต็ม 162, 165
มังสจักขุ 56, มังสจักษุ 209
มัจจุมาร 116
มัจฉริยะ 18, 216
มัชฌิมชนบท 233, 234
มัชฌิมธาตุ 206
มัตตัญญู 223
มัททวะ 205
มาคัณฑิยสูตร 29
มาติกา 239
มาตุ กจฉิ โอกกมิ 134
มานะ 122, 123, 216, 225
มาร 100, 116, 120, 159, 164, 170, 189, มารปิดบังใจ 99, มารโลก 159
มารดาบิดา 181, 185, 186, 233
มารยา 217, 221, 240
มารยาท 116, มารยาทในการพูด 139, มา อธัมมการ 104
มิคสัญญี 110, 111
มิจฉัตตะ 226, 243, 244, มิจฉัตตนิยตราสี 207
มิจฉากัมมันตะ 251, มิจฉาญาณ 244, มิจฉาญาณอ่อน 251, มิจฉาทิฐิ 109, 114, 118, 129, 160, 233, 235, 243, 244, 245, มิจฉาทิฏฐิกมมสมาทาโน 129, มิจฉาธรรม 109, 114, มิจฉาวาจา 251, มิจฉาวิมุตติ 244, มิจฉาวายามะ 251, มิจฉาสติ 251, มิจฉาสังกัปปะ 251, มิจฉาสมาธิ 251,

มิจฉาอาชีวะ 170, 251
มิตรแท้ 179
มิตรสหาย 181, 185, มิตรมีความจริงใจ 179, มิตรมีน้ำใจ 180, มิตรแนะประโยชน์ 180, มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ 180, มิตรเทียม 179, มิตรอุปการะ 180
มิลักขะ 233
มีดโกน 150
มีธรรมเป็นที่พึ่ง 4 อย่าง 236, มีเพื่อนชั่ว 178
มีดมา สว่างไป 215, มีดมา มีดไป 215
มุฏฐสัจจะ 205
มุทิตา 210, 221
มุรธาภิเษก 50
มุสาวาท 108, 109, 114, 126, 175, 214, 235, 244
เมตตา 210, 221, เมตตาจิต 217, เมตตาเจโตวิมุตติ 247, เมตตาวจีกรรม 220
เมถุน ธมฺม สมาทาย 128, เมถุน ธมฺม ปฏิเสวิสุ 124
เม ธมฺมนฺวโย วิทิโต 132
เมาเพลินในอารมณ์นั้นๆ 43
เมืองชายแดน 132
โมฆบุรุษ 75, 99, 143
โมรนิวาป 91
โมเนยยะ-ธรรมที่ทำให้เป็นมุนี 209
โมรปริตร 256, 257
โมหะ 38, 113, 206, 236, โมหัคคิ 207, โมหกิญจนะ 207
โมหาคติ 175, 211
ไม่มีใครปลงพระชนม์ได้ 164

ย

ยถาธมฺม ปฏิกโรสิ 98
ยอดของธรรมในฝ่ายกุศล 133, ยอดตบะ 94, 95
ยักษ์ 4, 187, 190, 198, ยักษ์เสนาบดี 197, ยักษ์ผู้รับใช้ 198, ยักษ์ผู้ใหญ่ 198, ยักษิณี 198
ยัญ 67, 233
ยารักษาโรค 156
ยึดถือครอบครอง (ปริคฺคโห) 244, ยึดถือกรรมด้วยสัมมาทิฐิ 129, ยึดถือกรรมด้วยมิจฉาทิฐิ 129, ยึดถือว่านี้เท่านั้นจริง 236, ยึดมั่นในความเห็นของตน 221, ยึดมั่นว่าสิ่งนี้เป็นจริง 213
ยุคข้าวสาลี 124, ยุคง้วนดินและแสงอาทิตย์ 121, ยุคมิคสัญญี 111, ยุคสร้างบ้านเรือน 124
เยภุยยสิกา 226
โยคะ 23, 213, 245
โยคาวจร 87
โยนิ-กำเนิดสัตว์ 213, โยนิโสมนสิการ 211, 240, 245, โยนิโสมนสิการมูลกธรรม 240
โยพพนมทะ 209

ร

รกขา 255
รตนปริตร 256, 257
รส 22, รสคฤคสคฤคี 162, รสปฐวี 121, รสอร่อยของง้วนดิน 123
ร้องทุกข์ต่อยักษ์และมหายักษ์ 198
ร้อยกรอง 153
ร้อยปีของมนุษย์ 56
ระดมเพียร 224, 226, 227, 228, 240, 249
ระลึกชาติ 140, ระลึกชาติหนหลัง 86
ระหว่างมิตรสหาย 183
รักขา 256
รักษา 255
รังเกียจบาปด้วยตบะ 91
รัฏฐปาลสูตร 29
รัตตัญญู 149, 150
รัตนตรัย 8

ราคะ 6, 38, 221, 230, 236, ราคะอันเกิดจากความเพลิดเพลิน 43, ราคกิญจนะ-โทสกิญจนะ 207, ราคัคคิ 207
ราชธรรม 105, ราชสีห์ 81, ราชอุทยาน 174
ราชัญญะ 50
ราชา 126, 127
ราษฎร 104
ราสี-กอง, ประเภทธรรม 207
ริษยา 18, 221
รุกขเทวดา 174
รุกโขปมสูตร 29
รูป 22, 40, 204, 211, 215, 217, 218, 242, 247, รูปกาย 213, รูปฌาน 116, 157, 210, 234, รูปฌาน 4 116, รูปตัณหา 206, 220, 243, รูปธาตุ 206, 250, รูปภพ 141, 207, รูปราคะ 216, รูปสังคหะ-ชนิดของรูป 208, รูปสัญญา 253, รูปสัญญาดับในอากาสานัญจายตนฌาน 235, รูปูปาทานขันธ์ 242
รู้จักประมาณในการกิน 139, 205, รู้ด้วยทิพยจักษุ 141, รู้เวทนา 210
เร้นอยู่ 224
เริ่มต้นความเพียร 138
เรียวเหมือนแข้งทราย 162
เรื่องที่ไม่ต้องห่วง (ไม่ต้องรักษา) ในพระพุทธเจ้า 207
เรือนว่าง 90
โรค 216, โรคอลสกะ 75, 76
โรคันตรกัป 111, 113

ฤ
ฤทธิ์ที่ปราศจากอาสวะ 141
ฤาษี 102, 105, 163

ล
ลงโทษ 127, ลงโทษ (ด้วยท่อนไม้) 126, 127
ลบหลู่ 221
ลมหายใจเข้าออก 33, 234
ล่วงเกินเจตีย์ 77
ลอมฟาง 95
ลอยบาป 127
ละทิฐิ 62 ได้ด้วยสติปัฏฐาน 159, ละนิวรณ์ 236
ลักขณสูตร 70, 71, 161
ลักขโมย 158, ลักทรัพย์ 118, 157
ลักษณะเด่นของพระพุทธรูป 171
ลัทธิสอนว่าโลกเที่ยงเป็นนิรันดร์ 140
ลาภ 244, ลาภสักการะ 92, 167
ลาภานุตตริยะ 222
ลำนำรัก 8
ล่าเอียง 175
ลิ้นยาวตวัดถึงหู 171, ลิ้นใหญ่ 171
ลูกเดือย 146
เลิกการแสวงหา 236
เล่นการพนัน 176
เลี้ยงชีพด้วยการล่าสัตว์ 128
โลก 111, 114, โลก (หมู่สัตว์) มีธาตุต่างกัน 23, โลกาธิปไตย 209, โลกถึงคราวประลัย 121, โลกธาตุ 142, โลกธรรม 230, 243, โลกในรอบที่เจริญขึ้น 122, โลกนี้โลกหน้า 233, โลก-สวรรค์ 163, โลกอื่น 53, 160
โลภะ 206, โลภจัด 118, โลภเห็นแก่ได้เกินควร 105
โลมชาติ (ขน) เกิดขุมละเส้น 162, 168, โลมชาติแต่ละเส้นข้อนปลายขึ้นขดไปทางขวา 162, 165
โลลชาติโก 122

ว
วจีทุจริต 129, 206, วจี-

โมเนยยะ 209, วจี-
โสเจยยะ 209, วจี
สมาจาร 20, 207, วจี
สุจริต 129, 163, 206
วรกายตรง 162, 164,
วรกายท่อนบนเหมือน
ช่วงหน้าของราชสีห์ 162,
167
วรรณะ 117, 118, 119,
126, 128, 130, วรรณะ
สูงสุด 130, วรรณะ
พราหมณ์ 121
วัณณกสิณ 87, 88
วันคืนหนึ่งของเทวดาชั้น
ดาวดึงส์ 56, วันอุโบสถ
ขึ้น 15 ค่ำ 102
ว่าง่ายสอนง่าย 235, 245,
ว่ายากสอนยาก 244
วิกขัมภนวิมุตติ 38
วิกาลวิสิขาจริยานุโยโค 175
วิจาร 45, 47, 241
วิจิกิจฉา 39, 207, 216,
221, 225
วิจริตพุพ์ 153
วิชชา 206, 210, 251
วิชาท่าธนู 145
วิญญาณ 40, 44, 58, 59,
60, 61, 62, 215, 220,
235, วิญญาณัญจา-
ยตนสัญญาดับใน
อากิญจัญญายตนฌาน
235, วิญญาณัญจา-
ยตนะ 210,
วิญญาณัญจายตนฌาน
253, วิญญาณัญจา-
ยตนภพ 225, 232,
วิญญาณกสิณ 235,
วิญญาณฐิติ 211, 224,
232, 243, วิญญาณที่
แล่นไปตามนิมิต 221,
วิญญาณธาตุ 221,
วิญญาณาหาร 211, 242
วิญญาณโสตุ 136
วิตก 18, 19, 45, 47, 210,
241, วิตกวิจาร 19,
135, 252, วิตกวิจารดับ
ในทุติยฌาน 234
วิธามานะ-ความถือตัว 207
วิธีทายใจ 135, วิธีบรรเทา
ความอาฆาต 231, วิธี
บำเพ็ญตบะของชาวปริ-
พาชก 92, วิธีปฏิบัติ
ธรรมของพระพุทธเจ้า
100, วิธีระงับอธิกรณ์
225, วิธีสอนเพื่อให้
บรรลุธรรม 140
วินิจฉัย 244
วินิบาต 53, 129, 208, 216
วินิพันธา-ความผูกพันแห่งใจ
217
วินยวาที 159
วินัย 237
วิปริณามทุกขตา 207
วิปัสสนา 37, 205, 225,
241, วิปัสสนากรรม 31,
วิปัสสนาเฟืองกระดูกเป็น
อารมณ์ 137, วิปัสสนา
เพ่งอาการ 32 137
วิภพ 43
วิภวทิฐิ 204, วิภวตัณหา
43, 206
วิภัชชพยากรณียะ 212
วิมังสาสมาธิปธานสังขาร 116
วิมานของพรหม 84
วิมุตตายตนะ 250, วิมุตตา-
นุตตริยะ 209, วิมุตติ
132, 206, 251, วิมุตติ-
ขันธ์ 212, 252, วิมุตติ-
ญาณ 140, วิมุตติ-
ญาณทัสสนขันธ์ 252,
วิมุตตินั้นเข้าถึงได้หลาย
ทาง 219, วิมุตติวิสุทธิ
242
วิโมกข์ 231, 252
วิราคสัญญา 219, 222,
224, 250
วิริยะ 223, วิริยพละ 212,
224, วิริยสมาธิปธาน-
สังขาร 116, วิริยารัมภะ
235, วิริยินทรีย์ 218
วิวัฏฏะ 112, วิวัฏฏกัป 114,
140, วิวัฏฏายี 112
วิวัฒนาการของโลก 121
วิวาทพุพ์ 153
วิวาท 244, วิวาทะ 153,
155, วิวาทมูล 220

วิเวก 47, 224
วิสังโยคะ 213, 245, 213
วิสมโลภา 109, วิสมโลภะ 114
วิเสสภาคิยสมาธิ 247, วิเสสภาคิโย 239
วิหารธรรม 132, 210
วิหิงสาวิตก 206
วิเหสา 218, 221
เวทนา 37, 40, 44, 207, 211, 215, 220, 232, 242, เวทนาคับ 253, เวทนาสุ เวทนานุปัสสนา 32, 36
เวมานิกเปรต 208
เวร 17
เวสสะ 128

ศ
ศรัทธา 139, 167, 222, 223, 240, 245, 246
ศอกลมกลึง 162, 167
ศัตรูของท้าวมหาราชทั้ง 4 197
ศัสตรา 111, 113, 115, 164, 168
ศากยตระกูล 119, ศากยธิดา 16, ศากยบุตร 75, 77, 189
ศาสดา 147, 148, 149, 150, 240, 245, 246
ศิษย์ (อันเตวาสิก) 98, ศิษย์กับครูอาจารย์ 182, ศิษย์ช่างกลึงบาตรไม้ 81
ศีล 22, 23, 163, 167, 168, 186, 205, 216, 235, 240, ศีลของอริยบุคคล 22
ศูทร 118, 128, 129, 130
เศียรเหมือนประดับด้วยกรอบพักตร์ 163, 168

ส
สกทาคามี 140, 157, 226, สกทาคามิมรรค 136, 137, สกทาคามิผล 211, 226
สกา 65
สคารวะ 220
สงครามแย่งน้ำ 2
สงคายิตพุพ์ 153, 203
สงเคราะห์คนยากจน 107, 108
สงัด 249
สตตวิหาร 222, สตตวิหารธรรม 249
สตานุสาริญาณ 158
สติ 32, 33, 34, 37, 38, 39, 40, 41, 47, 48, 92, 205, 213, 222, 223, 224, 235, 236, 239, 240, 249, สตินทรีย์ 218, สติปัฏฐาน 31, 37, 48, 49, 100, 101, 133, 151, 155, 160, 210, 241, 252, สติปัฏฐานภาวนา 37, สติพละ 205, 212, 224, สติวินัย 225, สติหลงลืม 86, สติสัมโพชฌงค์ 41, สติสัมปชัญญะ 48, 236
สันพระบาทยาว 162, 164
สพฺเพ สตฺตา อาหารฏฺฐิติกา 250
สภาวธรรมในกาย 34
สมชุชาภิจรณ์ 176
สมณพราหมณ์ 103, 104, 120, 164, 170, 181, 185, 233, สมณพราหมณปริปุจฉา 104
สมณะ 128, 129, 173, 231, สมณปทุมะ 215, สมณปุณฑริกะ 215, สมณอจละ 215, สมณะศากยบุตร 120, 156, 157, สมณะละเอียดอ่อนท่ามกลางสมณะด้วยกัน 215, สมณะเหมือนดอกบัวขาว 215, สมณะเหมือนดอกบัวหลวง 215, สมณะโล้น 118, สมณะผู้ไม่หวั่นไหว 215
สมณา สกฺยปุตฺติยามห 120
สมณุเทศ 146

สมเณสุ สมณสุขุมาละ 215
สมถะ 37. 205. 219. 225. 241. สมถนิมิต 205
สมวยสัฏเฐสโน 236
สมา ปฏิปทา 212. สมาปัตติกุสลตา 204
สมาปัตติวุฏฐานกุสลตา 204
สมาทานสิกขา 224
สมาธิ 156. 205. 209. 210. 219. 223. 241. 246. 247. 248. 249. สมาธิขันธ์ 212. 252. สมาธิภาวนา 210. สมาธิภาวนาเพื่อสิ้นอาสวะ 210. สมาธิภาวนาเพื่อมีสติและสัมปชัญญะ 210. สมาธินทรีย์ 218. สมาธินิมิต 219. สมาธิบริขาร 223. สมาธิเพื่อได้ญาณทัสสนะ 210. สมาธิพละ 205. 212. 224
สมานัตตตา 184. 186. 214
สมาบัติ 204
สยัปภา 122
สรรพสิ่งเกิดขึ้นเอง 86
สลดใจ 206.
สวด 154. สวดพระปริตร 255
สวนนกยูง 91. สวนไผ่ 174. สวนมะม่วง 131. 146. 201. 202. สวนมะม่วงของชาวศากยะ 145.
สวนหลวง 174
สวนานุตตริยะ 222
สว่างมา สว่างไป 215. สว่างมา มืดไป 215
สวิตักกวิจารสมาธิ 209
สสังขารปรินิพพายี 217
สอนเด็กโง่สีไฟ 62
ส่อเสียด 169. 244
สะเก็ดของตบะ 94. สะเก็ดดิน 123
สะสมข้าวสาลี 124
สักกปัญหา 17. สักกปัญหาสูตร 7. สักกะหนุ่ม 21
สักกายทิฏฐิ 207. 216
สังขตธาตุ 250
สังขาร 40. 208. 211. 215. 252. สังขารทุกขตา 207
สังคมเกษตรกรรม 125
สังฆทวัตถุ 165. 185. 214
สังคายนา 150. 151. 153. 154. 155. 203. 204. 237. สังคายนาที่ทรงรับรอง 237
สังคีต 153
สังคีติ 153. สังคีติสูตร 70. 71. 201. 253
สังฆาฏิ 34. 202. สังฆาฏิซึ่งพับเป็นสี่ชั้น 203
สังฆานุสติ 222
สังโยชน์ 40. 119. 130. 207. สังโยชน์เบื้องสูง 216. สังโยชน์เบื้องต่ำ 216
สังวรปธาน 211
สังวัฏฏะ 112. สังวัฏฏกัป 140. สังวัฏฏายี 112
สังวิคคัสสะ จะ โยนิโส ปธานัง 206. สังเวโค 206. สังเวโค จะ สังเวชนียสุ ฐาเนสุ 206
สังเสทชโยนิ 213
สัจจะ 139. สัจจวาที 159.
สัจจาธิฏฐาน 212
สัจจกิรณียธรรม 212. สัจจกิกาตัพโพ 239
สัญเจตนา-ความจงใจ 220
สัญญา 40. 44. 87. 141. 210. 211. 215. 220. 224. 225. 232. 243. 249. 250. 253.
สัญญา-ความกำหนดหมายในใจเพื่อวิมุตติ 219. สัญญายตนภพ 232. สัญญาและเวทนาดับในสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ 235. สัญญาที่ซับซ้อนหลากหลาย 19. สัญญาเวทยิตนิโรธ 234. สัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ 253
สัญญีภพ 141
สัญโญชน์ 225
สัณฐาคาร 201

สัตตปริตร 256
สัตตาวาส 231, 232, 243
สัตถันตรกัป 111, 113
สัตบุรุษ 240, สัตว์กึ่งเดียว 191, สัตว์เกิดในไข่ 213, สัตว์เกิดในครรภ์ 213, สัตว์เกิดในไคล-ที่ชื้นแฉะ 213, สัตว์นรก 52, สัตว์ประเสริฐ 126, สัตว์ผุดเกิด 53, สัตว์ผุดเกิดเช่นเทวดา 213, สัตว์สงวนพันธุ์ 103, 104, สัตว์โลกกายหยาบ 125
สัทธรรม 223, 246
สัทธัมมัสสวนะ 211
สัทธาพละ 224, สัทธาวิมุตต์ 138, สัทธาวิมุตตะ 225, สัทธานุสารี 138, 225
สัทธินทรีย์ 218, 245
สันโดษ 206, 235, 249
สันตุฏฐี 235
สันสกฤต 255
สัปปุริสธรรม 223, 247,
สัปปุริสสังเสวะ 211
สัพพโลเก อนภิรตสัญญา 249
สัพพัญญูโพธิสัตว์ 134
สัมปชัญญะ 32, 34, 47, 205, 222, 239,
สัมปชัญญะ (รู้ตัว) ในการก้าวในการถอย 34,
สัมปชัญญะในการเคลื่อนไหว 34
สัมปชานมุสาวาท 158
สัมปทา-ความถึงพร้อม 216
สัมปราย 156
สัมปสาทนียสูตร 70, 71, 131
สัมผัปปลาปะ 109, 114, 214, 235
สัมผัส 44, สัมผัสวิโมกข์ 137
สัมมติญาณ 211, 248
สัมมสสูตร 29
สัมมัตตะ 226, 236, สัมมัตตนิยตราสี 207
สัมมัปปธาน 151, 155, 210
สัมมากัมมันตะ 46, 251, สัมมาญาณ 237, 251, สัมมาวายามะ 46, 47, 251, สัมมาวาจา 46, 251, สัมมาวิมุตติ 237, สัมมาสังกัปปะ 46, 251, สัมมาสติ 46, 47, 212, 251, สัมมาทิฐิ 46, 129, 216, 251, สัมมาสมาธิ 46, 47, 48, 212, 241, สัมมาสมาธิอันประกอบด้วยญาณ 248, สัมมาอาชีวะ 46, 47, สัมมุขาวินัย 225
สัมโพชฌงค์ 138, 242
สัสสตวาทะ 140
สาขัลยะ 205
สาธยาย 219, สาธยายมนต์ 128
สาธารณโภคี 220
สามเณร 117, 118, 120, 121, 129, 130, 146
สามัญญผล 211, 252
สามีกับภรรยา 183
สารถี 14
สาราณียธรรม 220, 240
สาโรปมสูตร 29
สาวกชั้นปูนกลาง 149, สาวกนิครนถ์แตกแยก 146
สาหสิกา-อันธพาลก่อความรุนแรง 177
สำรวมในพระปาติโมกข์ 20, 22, สำรวมอินทรีย์ 22, 236
สิกขา 209, 217, สิกขานุตตริยะ 222, สิกขาบท 20, 22, 116, 216
สิงคาลกสูตร 70, 71, 172
สิ่งที่เป็นเลิศ 123, สิ่งสูงสุด 73, 74, 83
สิ้นกรรม 212
สิบสองตำนาน 256, 257
สีลขันธ์ 212, 252, สีลมัย 208, สีลวิบัติ 205, สีลวิสุทธิ 205, 242, สีลสัมปทา 205, สีลสมาจาร 139, สีลสามัญญตา 220, สีลา-

นุสติ 222
สีลัพพตปรามาส 207, 213, 216, สีลัพพตปรามาส-กายคันถะ 213, สีลัพพตุปาทาน 213
สีหไสยา 203, 237
สีบพันธุ์ 124, 125
สุข 47, สุขเวทนา 36, 207, 242, สุขเวทนามีอามิส (เจือด้วยกามคุณ) 36, สุขหนอๆ 208, สุขอันเกิดจากฌาน 157, สุขอันเป็นทิพย์ 101, สุขอุบัติ-การเสพสุข 208
สุขา ปฏิปทา ชิปปาภิญญา 139, สุขา ปฏิปทา ทันธาภิญญา 139
สุขินทรีย์ 218
สุคติโลกสวรรค์ 129, 216, 217
สุจริต 206
สุญญาคาร 90
สุตะ 167, 222, 223
สุตตันตะ 237
สุตมยปัญญา 209
สุตาวุธ 209
สุทธะ 128
สุทธาวาส-ภพที่เกิดของอนาคามี 217
สุทธาวาสไม่เป็นภพที่อยู่ตลอดกาล 232
สุทัสสา 217
สุทัสสี 217
สุนัขจิ้งจอก 81
สุภกิณหะ 225
สุภวิโมกข์ 87, 88
สุภาษิต 234
สุรเสียงทุ้มก้อง 162, สุรเสียงเหมือนเสียงพรหม 169
สุริยวจฉสา 13
สุริยายอแสง 13
สุวิมุตตจิตโต 236, สุวิมุตตปัญโญ 236
สุหโท-มิตรมีน้ำใจดี 179
เสกขปัญญา 208
เสขปุถุชน 136, เสกขบุคคล 208
เสฏฐสตตา 126
เสนาบดียักษ์ 198
เสนามาร 189
เสนาสนสันโดษ 211, เสนาสนะ 156, 212
เสพกามที่ผู้อื่นเนรมิตให้ 208, เสพเมถุน 158, เสพเมถุนตลอดชีวิต 77, เสพสุขอันประณีตทางจิต 208
เสียง 22, เสียงพรหม 162
แสงในตัว 121, 122
แสวงหา 243, 244, แสวงหาลาภด้วยลาภ 139
โสกะ 42
โสเจยยะ 205, 209
โสดาบัน 21, 22, 25, 120, 136, 138, 140, 157, 173, 226, โสดาบันเกิดจากอริยมรรค 120, โสดาปัตติมรรค 137, 213, โสดาปัตติผล 138, 211, 225, 226, 252
โสดาปัตติยังคะ-องค์ธรรมเพื่อการบรรลุโสดาบัน 211
โสตินทรีย์ 217
โสมนัส 19, โสมนัสสินทรีย์ 218, โสมนัสสูปวิจาร 220
โสรัจจะ 205
โสวจัสสตา 204, 235

ห

หญ้ากับแก้ 110
หนุดุจคางราชสีห์ 162, 169
หน่วยปราบปราม (โอวรณ์) 187
หน้าที่ของธรรม 253
หมกมุ่นฝังใจ (อชฺโฌสาน) 244
หมู่ดาว 122
หยั่งแนวธรรม 132, 133
หลิ่วซำเลืองมองคน 168
หลีกเร้น 89, 90, 156, 188
หลุดพ้นด้วยอรหัตตผล 237
หลุมอุจจาระ 54, 55
หวงกั้น (อารกฺโข) 244

หัตถ์ทั้งสองข้าง (หมายถึงแขน) ยาว 162, หัตถ์ทั้งสองข้างยาวถึงพระชานุ 167
หัวประจบ 179
หานภาคิยสมาธิ 247, หานภาคิโย 239
หิริ 164, 204, 222, 223, หิริพละ 224
หีนธาตุ 206
หูยาว-ลิ้นยาว 170
เหตุและปัจจัยเพื่อบรรลุธรรม 240, เหตุแห่งการวิวาทในหมู่สงฆ์ 220, เหตุแห่งตัณหาของภิกษุ 211, เหตุที่ทำให้คนอายุสั้นลงจากหมื่นปี 108, เหตุที่ทำให้อกุศลธรรมอ่อนแรง 250
เหาะเหินอยู่ในอากาศ 84, 121
เหยี่ยว 4
เห็นแต่ไม่เห็น 150, เห็นโทษแล้วยอมรับผิด 97, เห็นผิด 221
โหราจารย์ 165,, โหราศาสตร์ 170, 171
ให้ทานโดยเคารพ 68
ไหว้ทิศ 172, 174, 175

อ
อกุชาน่-ละครเวที 176
อกนิษฐะ 24, อกนิษฐา 217
อกุปปญาณ 248, อกุปปเจโตวิมุตติ 251
อกุศลกรรม 235, อกุศลกรรมบถ 110, 235, 245, อกุศลธรรม 251, อกุศลมูล 245
อกุสลมูล 206, อกุสลวิตก่ 206, อกุสลสัญญา 206, อกุสลสังกัปปะ 206, อกุสลธาตุ 206
อขณะ 232, อขณะ-อสมัย 247, อขณะ-อสมัยแห่งการประพฤติพรหมจรรย์ 232
อคุคณฺฌ์ 73
อคติ 158, 175, 211, อคุคณฺฌ์ อกุขร์ 123
อคารวะ 220, 245
องอาจ ไม่เก้อเขิน 217
องคุลี (นิ้วพระบาทและนิ้วพระหัตถ์) ยาว 162, องคุลียาว 164
องคุลิมาลปริตร 257
องค์คุณของโสดาบัน 211, องค์แห่งความเพียร 217, 240, องค์อันเป็นที่ตั้งแห่งความบริสุทธิ์ 242
อเจลกะ 75
อฐานะ 205
อตัปปา 217
อดีตังสญาณ 248
อทุกขมสุข 19, อทุกขมสุขเวทนา 36, 37, 207, 242
อทินนาทาน 107, 108, 114, 126, 127, 175, 235
อโทสะ 206
อธัมมราคะ 109, 114
อธิกรณสมถะ 225
อธิจิตตสิกขา 209
อธิฏฐาน 212
อธิบายเรื่องตัณหา 44, อธิบายใหม่ด้วยปัญญาตรัสรู้ 171, อธิบายอริยมรรค 46
อธิปไตย 209
อธิปัญญาสิกขา 209
อธิสีลสิกขา 209
อนุนา ทาลกโต 144
อนาคตังสญาณ 248
อนาคามิผล 211, 226, อนาคามิมรรค 137, 213, อนาคามี 17, 25, 49, 140, 157, 217, 226, 232
อนาวิลสังกัปโป 236
อนิจจสัญญา 219, 222, 224, 249, 250, อนิจเจทุกขสัญญา 219, 222, 250
อนภิชฌา 212
อนิมิตตสมาธิ 209,

อนิมิตตเจโตวิมุตติ 221
อนริยโวหาร 214
อนิยตราสี 207
อนัตตสัญญา 224
อนัญญตัญญัสสามีตินทรีย์ 209
อนุสสตานุตตริยะ 222
อนุสาสนวิธี 140. อนุสาสนีปาฏิหาริย์ 210
อนุสัย 225, 243
อนุสติ 242
อนุยนต์ 103
อนุตตริยะ 209, 222, 250
อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ 133
อนุเคราะห์พรหมจรรย์ 156
อนุปาทญาณ 206, 248
อนุปุพพนิโรธ 234, 252.
อนุปุพพวิหาร 234, 250
อเนญชาภิสังขาร 208
อเนสนา 207
อโนตตัปปะ 204
อบาย 53, 129, 216.
อบายมุข 175, 177
อปัสเสนะ-ธรรมเป็นที่อาศัย 210
อปุญญาภิสังขาร 208.
อปุญญาภิสังขาร-อเนญชาภิสังขาร 208
อปายโกสัลละ 209
อพยาบาท 212
อภยปริตร 257
อภัพพฐาน-ความประพฤติผิดที่ไม่มีในพระอรหันต์ 216
อภิชฌา 47, 109, 114, 213, 235. อภิชฌาโทมนัส 32. อภิชฌายนตา 109. อภิชฌากายคันถะ 213
อภิชาติ-การเกิดในทางธรรม 222
อภิธรรม 237
อภิญญา 252. อภิญญาเทสิตธรรม 155
อภิญเญยโย 239
อภิภายตนะ 231, 250
อภิภวาภวเหตุ 212
อภิสัมปรายภพ 119
อมนุษย์ 197, 198, 255
อมายาวี 98
อมูฬหวินัย 225
อโมหะ 206
อยู่คนละลัทธิ 91. อยู่ในประเทศอันสมควร 240. อยู่ป่า 90
อโยนิโสมนสิการ 244
อรติ 221
อรรถะ 151
อรรถกถา 2, 20, 21, 23, 31, 37, 90, 104, 111, 112, 116, 120, 128, 134, 135, 136, 137, 144, 145, 173, 174, 190, 191, 198, 223, 232, 255
อรหัตตผล 49, 211, 225.
อรหัตมรรค 137, 138, 213, อรหันต์ 158, 217, 223, 224, 225, 226, 236, 252
อรหันต์ไม่ประพฤติผิด 9 อย่าง 157. อรหันต์ประเสริฐกว่าทุกวรรณะ 129
อริยทรัพย์ 167, 222, 240, อริยบุคคล 22, 137, 138, 141, 157, 172, 210. อริยผล 99. อริยมรรค 46, 67, 96, 99, 120, 242, 252. อริยวงส์ 211. อริยวาส 236, 248. อริยวาสสูตร 29. อริยวินัย 98, 173, 175. อริยวิหาร 210. อริยโวหาร 214. อริยสัจ 41, 43, 45, 160, 250. อริยสาวก 175, 181
อรูป 210, 218, 247. อรูปฌาน 234. อรูปตัณหา 206, 207. อรูปธาตุ 206, 250. อรูปภพ 141, 207. อรูปราคะ 216. อรูปสมาบัติ 137
อโลภะ 206, 245
อวิชชา 204, 216, 225, 243, 245. อวิชชาสวะ

207, อวิชชาโยค-
วิสังโยคะ 213,
อวิชโชมะ 213
อวิตักกวิจารมัตตสมาธิ 209,
อวิตักกวิจารสมาธิ 209
อวิหา 217
อวิหิงสา 205, อวิหิงสาวิตก 206
อวิสังวาทนตา 184
อเวจี 114, 134
อสงไขยกัป 112, อสงไขย-กัปที่พระพุทธเจ้าไม่อุบัติ 232, อสงไขยปี 112
อสมัย 232
อสโจ-ไม่หัวดื้ออวดดี 98
อสังขตธาตุ 250
อสังขารปรินิพพายี 217
อสัมปชัญญะ 205
อสัญญีสัตว์ 87, 232
อสัทธรรม 223, 245
อสันตุฏฐิตา จะ กุสเลสุ ธัมเมสุ 206
อสีติมหาสาวก 134
อสุภฌาน 213, อสุภสัญญา 224, 249
อสุรกาย 233
อสูร 4, 14, 16, 18, 75, 76, 164, 165, 168, 169, 170
อเสกขบุคคล 208
อเสกขปัญญา 208
อเสขธรรม 236, 253
อหิริกะ 204
อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ 110
อักขมา 212
อัคคัญญะ 83
อัคคัญญสูตร 70, 71, 117
อัคคี-ไฟ 207
อัครสาวก 134
อังสะ (ไหล่) อิ่มเต็ม 162, 167
อัชฌายิกะ 127, 128
อัชโฌสานะ 23
อัญญาตาวินทรีย์ 209
อัญญินทรีย์ 209
อัฏฐานกุสลตา 205
อัณฑชโยนิ 213, อัณฑะใหญ่เหมือนหม้อ 190
อัตตา 160, อัตตาธิปไตย 209, อัตตาเป็นนิรันดร์ 145, อัตตัญญู 223, อัตตกิลมถานุโยค 142, อัตตภาวปฏิลาภะ-การได้อัตภาพ 214
อัตตวาทุปาทาน 213
อัตถจริยา 183, 186, 214, อัตถวาที 159
อัตถัญญู 223
อัตภาพ 214
อัทธา-กาล 207
อัธยาศัย 23
อันตะ-ส่วน 207
อันตรกัป 111, 112
อันตรวาสก 202
อันตราปรินิพพายี 217
อันโตชน 103
อันวยญาณ 211, 248
อัปปฏิวานิตา จะ ปธานัสมิง 206
อัปปณิหิตสมาธิ 209, อัปปนาสมาธิ 38
อัปปมัญญา 87, 88, 95, 116, 210
อัพยาบาทวิตก 206
อัมพวัน 146
อัสมิมานะ 243
อัสสาสะ-ปัสสาสะ 252
อาการจากไปของเทพ 200
อากาส 232, อากาสธาตุ 221
อากาสานัญจายตนสัญญาดับในวิญญาณัญจายตน-ฌาน 235, อากาสานัญ-จายตนะ 210, อากาสา-นัญจายตนฌาน 253, อากาสานัญจายตนภพ 225, 232
อากิญจัญญายตนสัญญาดับในเนวสัญญานา-สัญญายตนฌาน 235, อากิญจัญญายตนะ 210, อากิญจัญญายตนฌาน 253, อากิญจัญญายตน-ภพ 225, 232
อาฆาต 231, 245, 246, อาฆาตวัตถุ 231, 245,

อาฆาตแค้น 118.
อาฆาตปฏิวินัย 231. 246
อาชชวะ 205
อาชญา 17. 18. 101. 115. 164
อาฏานาฏิยสูตร 70. 71. 187. 255. 262.
อาฏานาฏิยรักขา 188. 191. 192. 197. 200. 255. อาฏานาฏิยรักขคาถา 189. 190. 255. 263. อาฏานาฏิยปริตร 191. 255. 256. 257. 262. 263. อาฏานาฏิยปริตรในเจ็ดตำนานและสิบสองตำนาน 258
อาทิพรหมจรรย์-หมายถึงอริยมรรค 91
อาทีนวสัญญา 224
อาเทสนวิธา 135. อาเทสนาปาฏิหาริย์ 210
อานนฺตริโก เจโตสมาธิ 246
อานิสงส์แห่งความมีศีล 216
อาเนญชสัปปายสูตร 29
อาบัติ 204
อาปัตติกุสลตา 204. อาปัตติวุฏฐานกุสลตา 204
อาปาถกนิทาสี-ชอบนั่งบนทางให้คนเห็น 93
อาพาธ 114. 227. 228
อาภัสสระ 225
อามิส 36. 248
อายโกสัลละ 209
อายตนะ 42. 205. 243. อายตนกุสลตา 205. อายตนะภายนอก 40. 44. 134. 219. 243. อายตนะภายใน 40. 44. 134. 219. 243
อายุของกัป 111. อายุของกัปฝ่ายเสื่อม 112. อายุของเทวดาชั้นดาวดึงส์ 56. อายุของมนุษย์กับเทวดาชั้นดาวดึงส์ 55
อารทฺธวิริโย 139
อารมณ์ 18. 100. อารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รัก 18
อารักขา (รกฺข์) กองทัพ (คุมพ์) 187
อารัพภวัตถุ 227
อาโรคยมทะ 209
อาโลกสัญญา 210. อาโลกกสิณ 235
อาลสฺสานุโยโค 176
อาวุธ 209
อาสวะ 207. 213. 242. อาสวักขยญาณ 210. 251
อาหาร 156. 211. 242. อาหาเร ปฏิกูลสัญญา 249
อาหุเนยยบุคคล 208
อ่านใจ 135
อิทธิบาท 115. 116. 151. 155. 210
อิทธิปาฏิหาริย์ 72. 73. 76. 77. 78. 79. 210. อิทธิวิธี 141. 252
อิทังสัจจาภินิเวสกายคันถะ 213
อินทริเยสุ คุตฺตทฺวาโร 139. อินทริเยสุ คุตตทวารตา 205. อินทริเยสุ อคุตตทวารตา 205
อินทรีย์ 151. 155. 205. 209. 217. 218. 245. 252
อิศวร 83. 84
อิสฺสรกุตตำ 83
อิสสา 18
อุณหิส 163
อุณาโลมเกิดอยู่ระหว่างพระขนง 163. 168
อุตริมนุสสธรรม 73
อุทธังโสโต อกนิฏฐคามี 217
อุทธัจจะ 216. อุทธัจจกุกกุจจะ 39. 216
อุทธัมภาคิยสังโยชน์ 216
อุทุมพริกสูตร 70. 71. 89
อุบาสก 66. 149. 150. 164. 169. 188. 197. 200. 233. อุบาสิกา 15. 149. 150. 164. 169. 188.

197, 200, 233
อุเบกขา 19, 20, 48, 210, 221, 223, อุเบกขินทรีย์ 218
อุปกิเลส 92, 94, อุปกิเลสแห่งการถือเคร่ง 90
อุปจารสมาธิ 38
อุปปาติกะ 6
อุปปาเทตัพโพ 239
อุปาทาน 42, 213, 242, อุปาทานขันธ์ 40, 42, 210, 215, 240, 242
อุปายโกสัลละ 209
อุปายาส 42, 43
อุปสมาธิฏฐาน 212
อุปหัจจปรินิพพายี 217
อุเปกขูปวิจาร-การใคร่ครวญที่ประกอบด้วยอุเบกขา 220
อุโบสถ 163, 168, อุโบสถศีล 102
อุภโตภาควิมุตต์ 137, 225
อุสุสงฺคปาโท 162
เอกังสพยากรณียะ 212
เอการักโข 236
เอกายโน มคฺโค 49
เอโกทิภาวฺ 47
เอชา-ตัณหา 24
โอฆะ 213, 243
โอตตัปปะ 204, 222, 223, โอตตัปปพละ 224
โอทาตวสนา 149
โอปปาติกะ 51, 233, โอปปาติกโยนิ 213
โอรัมภาคิยสังโยชน์ 216
โอ้อวด 240

นามานุกรม

(ชื่อพระสูตร, หมวดธรรม, สัตว์, และพืชพรรณต่างๆ จัดไว้ในดรรชนี)

ก

กกุธาน 145
กกุสันธพุทธเจ้า 189, 262
กบิลพัสดุ์ 2, 3
กปิวันตะ 191
กรติยะ 199
กรุมหะ 5
กฬารมัชฌกะ 77
กระถินณรงค์ 51
กัฏฐกะ 5
กัมพล 4
กัมมาสทัมมะ 28, 29, 31,
กัมมาสธัมมะ 31
กัสสปะ 262
กามเศรษฐี 4, กามเสฏฐะ 198
กาลกัญชา 4, กาลกัญชิกา 75, 76
กินนุมัณฑุ 4, 198
กุเกณฑุ 4
กุมภัณฑ์ 3
กุมภีร์ 3
กุมารกัสสปะ 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 69
กุสินาฏา 191
กุสินารา 145
กุรุ 28, 29, 30, 31
กูฏาคารศาลา 77, 78, 83
เกตุมวดี 114
โกณฑัญญะ 262
โกนาคมนพุทธเจ้า 189, 262
โกรักขัตติยะ 75, 76
โกศล 50

ข

ขิฑฑาปโทสิกะ 5, 85
เขมิยะ 5

ค

ควัมปติ 69
คัคครา 238
คันธัพพราชา 24, 27
จิตต ๔ ๑๑ 99, 187

ดุละ 199
โคตมะ 262
โคตมกเจดีย์ 77
โคปกเทพบุตร 16
โคปิกา 16
โคปาละ 199

จ
จันทะ 5
จันทนะ 4, 198
จัมปา 238
จาตุมหาราช 3
จิตรสุบรรณ 4
จิตรเสน (คนธรรพ์) 4,
จิตตเสนะ 198
จุนทะ 145, 147, 148, 150,
151, 155, 159, 160
จุนทะ กัมมารบุตร 201,
จุนทกะ 146
จุนทสมณุเทศ 145, 146,
147

ช
ชเนสภะ 199
ชโนมะ 191
ชโนสภะ 4
ชะอม 51
ชาลิยะ 81, 82
เชตวัน 161
โชตินาม 5

ด
ดาวดึงส์ 7, 15, 16, 17,
26, 55, 56, 69, 79,
229
ดุสิต 5, 230
เดลี 30

ต
ตัจฉกนาคราช 4
ตัณหังกร 262
ติณทุกขาณุ 80
ติมพรุ 4, 9, 14
ติสสะ 262,
ติสสพรหม 6
เตชะ 5

ถ
ถุลลโกฏฐิตนิคม 29
ถูลู 75

ท
ทธิมุขะ 199
ทัฬหเนมิ 101, 102
ทีฆะ 199
ทีปังกร 262
เทวสูต 4, 198

ธ
ธตรฐ 3, 4, 187, 190
ธนิต อยู่โพธิ์ 256
ธัมมทัสสี 262

น
นวนวติยะ 191
นหะ 198
นโฬราช 4
นาฏปริยา 191
นารทะ 262
นาลันทา 131, 144
นาสภะ 4
นักษัตร 5
นิครนถ์ นาฏบุตร 144,
145, 146, 147, 202,
203, 223
นิโครธ 89, 90, 91, 92, 94,
95, 96, 97
นิโครธะ 98
นิมัณฑุ 4, 198
นิมมานรดี 5, 230
เนตตี 199
เนรัญชรา 14

บ
บุพพาราม 117

ป
ปชุนนะ 199
ปชาปติ 198
ปฐวี 5
ปทุมะ 262
ปทุมุตตระ 262
ปนาทะ 4, 198
ปยาคะ 4

ปรกุสินาฏา 191
ปรกุสิตนาฏา 191
ปรนิมมิต 5
ปรนิมมิตวสวัตตี 230
ปรมัตตพรหม 6
ปเสนทิโกศล 51, 63, 119, 120
ปัญจาลจันทะ 199
ปัญจสิขเทพบุตร 4, 7, 8, 13, 14, 15, 24, 27
ปัญจาลยะ 30
ปาฏิกบุตร 78, 79, 80, 81, 82
ปายาสิ 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69
ปาราชิก 144, 145, 146, 147, 202, 203
ปาราชิกัณฑ์ 131
ปาราชิกาบัตติ 131
ปาลิไลยก์ 6
ปิตามหสี 263
ปุณณกะ 199
ปุณณมา 199
ปุณณสา 199
ปุณณิกา 199
ปุณณิยา 199
ปุโรหิต 199
ปุโรหิตา 199
ปุษยมาณวกัลปะ 71
พาราณสี 114
พุทธโฆส 255, 256

ฟ
ฟ้าร้อง 5

ภ
ภัคควโคตร 72, 74, 75, 76, 83, 87, 88
ภัททา 13, 14, ภัทรา 13
ภารทวาชะ 117, 118, 119, 120, 129, 130, 198
ภูชดี 15

ม
มคธ 100, 144, 190
มณเฑาปพรยศรีรัตเนมหาธาตุ 262
มณี 199
มโนปทูสิกะ 5 (มโนปโทสิกะ 84)
มหาทัสสปะ 173
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 153
มหาชาตุบุรราช์รังสฤษฎ์ 262
มหาปเทส 115
มหาปราจัต 5
มหาพรหม 6
มหาโมคคัลลานะ 173
มหาวงศ์ 262
มหาวีร์ 77, 78, 83
มหาสมณะ 5
มังคละ 262
มัจฉะ 30, มัตสยะ (มัจฉะ) 30
มันทิยะ 199
มันทพลาหก 5
มัลละ 71, 144, 202
มัลลกษัตริย์ 71, 201
มาตลิเทพบุตร 14, 198
มาตลี 4
มาตุลา 100
มานิจระ 199
มานุสะ 5
มานุสุตตะ 5
มิสสกะ 5
มุจลินทะ 199
เมตเตยยพุทธเจ้า 111, 115
เมฆังกร 262
มุจี 4

ย
ยม 5
ยมุนา 4
ยสสะ 5
ยามา 229
ยามะ 5
ยุคันธระ 199

ร
รัฏฐปาละ 31
รัตนโกสินทร์ 262
ราชคฤห์ 3, 7, 69, 88, 172

ราหุภัทร 4
รุจิระ 5
เรวตะ 262
โรชะ 5

ล
ลอนดอน 152
ลังกา 256, 263
ลัมพิตกะ 5
ลิจฉวี 72, 79, 81
ลามเสฏฐะ 5
โลหิตวาสี 5

ว
วรุณ 5
วรุณะ 198
วัชชี 74, 76, 78
วัชชีตาม 74, 77, 78, 79
วิจักษณ์ 5
วิฏุ 4
วิปัสสี 262
วิรุฬหะ 190, วิรุฬหก 187, 190
วิรูปักษ 3, 190, 187
วิศวามิตร 3
วิสุทธิมัคค์ 139, 247, 256
วีรณัตถัมภะ 76
วายะ 5
วาฬุณ 5
วาสวะ 5
วาสวเนสิน 5
วาเสฏฐะ 117, 118, 119, 120, 129, 130, 202
วิฑูระ 4
วิปัสสีพุทธเจ้า 189
วิสาขา 117
วิสาณา 190
เวรมัส 5
เวมัส 4
เวฏณฑุ 4
เวณหู 5
เวทิยกะ 7, 8
เวธัญญา 145, 146
เวปจิตติ 4
เวปุลละ 3
เวโรจ 4
เวสสภูพุทธเจ้า 189, 262
เวสสามิตตะ 199
เวสวัณ 15, 187, 188, 190, 197, 198, 200, 255, 263
เวสาลี 4, 77, 78, 79, 82
เวฬุวัน 172, 174

ศ
ศรีอารยเมตไตรย 115
ศากยะ 145, 146

ส
สทามัตต์ 5
สนังกุมารพรหม 6, 130
สมาคมบาลีปกรณ์ 152
สมานะ 5
สยามรัฐ 152, 199
สรณังกร 262
สลฬคันธกุฎี 15
สหธรรม 5
สหภู 5
สหลี 5
สักกะ 2, 5, 7, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 145, 146, 191
สังขะ 114, 115
สัตตัมพเจดีย์ 77
สันธาน 90, 96, 99
สาตาคิระ 199, สาตาคีรี 3
สามคาม 146
สารีบุตร 131, 132, 133, 135, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 145, 173, 202, 203, 204, 216, 221, 237, 238
สาวัตถี 117, 161
สิขัณฑิ 14
สิขี 262
สิขีพุทธเจ้า 189, 262
สิงคาลกะ 172, 173, 174, 175, 179, 186
สิทธัตถะ 262
สิเนรุ 190
สิวกะ 199
สีสปาวัน 50
สีเสียด 50, 51, 52
สุกกะ 5

สุคต 82
สุจิตติปาราท 4
สุชาตะ 262
สุทธาวาส 2
สุธัมมา 14
สุภกิณหา 208
สุนักขัตตะ 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 79
สุปปเดธะ 199
สุพรหม 6
สุมนะ 262
สุมาคธา 91
สุมุขะ 199
สุเมธะ 262
สุรเสนะ 30
สุริยะ 5
สุริยวัจฉสา 4, 14, 24, 27
สุโรราชา 198
สูเลยยะ 5
เสตัพยนคร 50, 51, 52, 53
เสรีสกวิมาน 68, 69, 199
โสภิตะ 262
โสมะ 5, 198

ห
หริ 5
หารคัช 5
หาริตพรหม 6
หิมพานต์ 3
หิรัญวดี 145
หิริ 199
เหมวัต 3, เหมวตะ 199

อ
อกนิษฐะ 27
อชปาลนิโครธ 14
อชิตะ 79
อนุปิยนิคม 71
อเนชกะ 5
อโนมทัสสี 262
อริฏฐกะ 5
อรุณ 5
อสุรินทราหู 4
อังคะ 238
อังคีรสพุทธเจ้า 189
อัจจุตะ 5
อัตถทัสสี 262
อัมพรอัมพรวติยะ 191
อัมพสณฑ์ 7
อัสดร 4
อากาฬาฬา 191, 255
อานนท์ 146, 147, 223
อานุภาพพระปริตต์ (ชื่อหนังสือ) 256
อาปะ 5
อาภัสสรา 208
อาภัสสรพรหม 84, 121, 122, 125
อาลวกะ 199
อาสวะ 5
อาฬกมันทา 191, 197
อินเดีย 30
อินทปัฏฐะ 30, อินทรปัต 30, อินทปัตต์ 30, อินทปัตนะ 30, อินทรปรัสถ์ 30
อินทร์ 4, 6, 191
อินทสาล 7, 15
อินทะ 191, 198
อุตตรกา 75
อุตตรกุรุทวีป 190
อุตตรานิคม 75
อุตตรมาณพ 68, 69
อุทกะ รามบุตร 150
อุทุมพริกา 89
อุทายี 143
อุเทนเจดีย์ 77
อุบาลี 145
อุปทานะ 160
อุพภกตะ 201
เอราวัณ 4
โอทาตคัยห์ 5
โอปมัญญะ 4, 198

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา

เฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

เป็นหนังสือ ๑๘ เล่มชุด ประกอบด้วย

พระวินัยปิฎก	**จำนวน ๔ เล่ม**
พระสุตตันตปิฎก	**จำนวน ๑๒ เล่ม**
พระอภิธรรมปิฎก	**จำนวน ๒ เล่ม**

จัดทำเนื้อหาจากพระไตรปิฎกบาลี ๔๕ เล่ม ให้อ่านเข้าใจง่าย

ตามลำดับเล่ม หน้าต่อหน้า ตั้งแต่ต้นจนจบ

ผสมผสานทั้งสรุปความและเสริมคำอธิบาย

ทุกบททุกตอนมีระบบเนื้อหาให้ตรวจสอบและเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกบาลีได้

ศูนย์ประสานงานและบริการจัดส่งทั่วประเทศ

โทรศัพท์ : (02)243-1842, (02)243-4066, (02)668-6700, (02)668-6701, (08)1627-9409

โทรสาร : (02)243-0638 Email : bodhinet@dictaphone.co.th

พิมพ์ที่

ห้างหุ้นส่วนจำกัด เจริญวิทย์การพิมพ์

โทรศัพท์ : (02)629-1237, (02)280-0346